

Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах

2021 р., № 76, Т. 3

Збірник наукових праць

Головний редактор:

Сущенко А. – доктор педагогічних наук, професор

Заступник головного редактора:

Сущенко Л. – доктор педагогічних наук, доцент

Редакційна колегія:

Захаріна Є. – доктор педагогічних наук, професор;

Іваницький О. – доктор педагогічних наук, професор;

Кочарян А. – кандидат педагогічних наук, доцент;

Пагута М. – кандидат педагогічних наук, доцент;

Сущенко Т. – доктор педагогічних наук, професор;

Даріуш Скальські – доктор педагогічних наук
(Республіка Польща).

Технічний редактор: Н. Кузнєцова

Дизайнер обкладинки: А. Юдашкіна

Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах : зб. наук. пр. / [редкол.: А.В. Сущенко (голов. ред.) та ін.]. Запоріжжя : КПУ, 2021. Вип. 76. 194 с. Т. 3.

виходить шість разів на рік

Сайт видання:

www.pedagogy-journal.kpu.zp.ua

Засновник:

Класичний приватний університет
Свідоцтво Міністерства юстиції України
про державну реєстрацію
друкованого засобу масової інформації
Серія КВ № 15844-4316Р від 16.10.2009 р.

Видавництво і друкарня –
Видавничий дім «Гельветика»

69002, м. Запоріжжя, вул. Олександрівська 84, оф. 414

Телефони: +38 (048) 709 38 69, +38 (095) 934-48-28,
+38 (097) 723-06-08

E-mail: mailbox@helvetica.ua

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 6424 від 04.10.2018 р.

*Входить до Переліку наукових фахових видань
України (категорія «Б») з педагогічних наук
(спеціальності: 011. Освітні, педагогічні науки,
012. Дошкільна освіта, 013. Початкова освіта,
014. Середня освіта, 015. Професійна освіта,
016. Спеціальна освіта) відповідно до Наказу МОН
України від 17.03.2020 № 409 (додаток 1).*

*Журнал включено до міжнародної
наукометричної бази Index Copernicus International
(Республіка Польща)*

Видання рекомендовано до друку
та поширення через мережу Internet
Вченою радою Класичного приватного університету
(протокол № 6 від 24.02.2021 р.)

Усі права захищені.
Повний або частковий передрук і переклади дозволено
лише за згодою автора і редакції.
При передрукуванні посилання на збірник наукових праць
«Педагогіка формування творчої особистості
у вищій і загальноосвітній школах» обов'язкове.

Редакція не обов'язково поділяє думку автора
і не відповідає за фактичні помилки, яких він припустився.

Статті у виданні перевірені на наявність плагіату
за допомогою програмного забезпечення StrikePlagiarism.com
від польської компанії Plagiat.pl.

Адреса редакції:
Класичний приватний університет
69002, м. Запоріжжя, вул. Жуковського, 70б.
Телефони/факс: +38 050 17 95 916.

Здано до набору 10.02.2021.
Підписано до друку 26.02.2021.
Формат 60×84/8. Цифровий друк. Наклад 150 пр.

ЗМІСТ

ІСТОРІЯ ПЕДАГОГІКИ

<i>О. Р. Слободянюк, Н. М. Глушкова</i> УТВЕРДЖЕННЯ КУЛЬТУРНОЇ ТА НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ УКРАЇНЦІВ ГАЛИЧИНИ ХІХ СТ.....	8
<i>Л. І. Страйгородська</i> ІНФОРМАЦІЙНО-БІБЛІОТЕЧНЕ СТУДІЮВАННЯ ТВОРЧОЇ СПАДЩИНИ ВАСИЛЯ ОЛЕКСАНДРОВИЧА СУХОМЛИНСЬКОГО.....	13
<i>В. М. Шахрай</i> ПРОБЛЕМА ВІДПОВІДАЛЬНОГО БАТЬКІВСТВА В УКРАЇНСЬКІЙ ПЕДАГОГІЦІ.....	17

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ СУЧАСНОЇ ПЕДАГОГІКИ ТА ОСВІТИ

<i>Н. М. Самборська, О. Є. Кравець, С. С. Кухарьонюк</i> ФОРМУВАННЯ СОЦІОКУЛЬТУРНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ СТУДЕНТІВ НЕФІЛОЛОГІЧНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ ПІД ЧАС ВИВЧЕННЯ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ.....	23
<i>Ю. В. Слободюк</i> СУЧАСНІ МЕТОДИКИ ВИКЛАДАННЯ У ШКОЛАХ ТА ЗВО.....	28
<i>О. В. Солодка, Д. В. Ванюк, О. С. Кусовська, О. О. Кусовський, С. І. Карпенко</i> ПРОГРАМА ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ ТРЕНЕРІВ З ОДНОБОРСТВ У СИСТЕМІ САМООСВІТИ.....	32
<i>В. О. Співачук, М. В. Іконнікова</i> ВИКОРИСТАННЯ ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАЦІЙНОГО ОСВІТЬОГО ПРОСТОРУ ДЛЯ ОРГАНІЗАЦІЇ НАВЧАННЯ МАЙБУТНІХ ПРОГРАМІСТІВ.....	39
<i>О. К. Степаненко</i> СТАНОВЛЕННЯ МЕТОДИКИ НАВЧАННЯ ЛІТЕРАТУРИ ЯК ГАЛУЗІ НАУКОВОГО ЗНАННЯ В ПЕРІОД КІНЦЯ ХІХ – ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТТЯ.....	44
<i>Д. В. Торба</i> СТАН ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ МЕНЕДЖЕРІВ ТУРИЗМУ ДО ЗАСТОСУВАННЯ ІННОВАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ У ПРОФЕСІЙНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ В ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ.....	49
<i>А. О. Чехуніна</i> ПСИХОЛОГІЧНА НАСТАНОВА ЯК БАЗОВИЙ АСПЕКТ МУЗИЧНОГО НАВЧАННЯ.....	54
<i>О. В. Шевченко, А. О. Мельнік</i> ФОРМУВАННЯ ОСОБИСТОСТІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ НА ЗАНЯТТЯХ СПОРТИВНО-ПЕДАГОГІЧНОГО ВДОСКОНАЛЕННЯ.....	60
<i>Н. В. Школяр</i> ОСВІТНЄ СЕРЕДОВИЩЕ ЗАКЛАДУ ВИЩОЇ ОСВІТИ ЯК ФАКТОР ФОРМУВАННЯ ГОТОВНОСТІ СТУДЕНТІВ ДО ПРОФЕСІЙНО ОРІЄНТОВАНОГО ІНШОМОВНОГО СПІЛКУВАННЯ.....	65

ЗАГАЛЬНООСВІТНЯ ШКОЛА

С. А. Полетило ФОРМУВАННЯ УЗАГАЛЬНЕНОГО ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНОГО ВМІННЯ З ФІЗИКИ ЗА ДОПОМОГОЮ ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНИХ ЗАДАЧ.....	71
П. Ф. Рибалко, А. В. Леоненко, С. В. Бородін, І. О. Атаманенко, К. Е. Дяченко МОДЕРНІЗАЦІЯ СИСТЕМИ ВОГНЕВОЇ ПІДГОТОВКИ УЧНІВ ЗАКЛАДІВ СПЕЦІАЛІЗОВАНОЇ ОСВІТИ ВІЙСЬКОВОГО ПРОФІЛЮ.....	75
О. М. Сирцова, М. В. Дашко ДИСТАНЦІЙНА ОСВІТА В УКРАЇНІ В УМОВАХ ПАНДЕМІЇ: ПОГЛЯД УЧИТЕЛЯ.....	83

ВИЩА ШКОЛА

О. О. Попадич ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПЕДАГОГІЧНІ ЗАСАДИ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТЬОГО ВЧИТЕЛЯ ДО ФОРМУВАННЯ ПРАВОВОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ.....	93
С. В. Румянцева, Т. О. Ланіна ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ ІТ У ПРОФЕСІЙНІЙ ПЕДАГОГІЧНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ МУЗИЧНОГО МИСТЕЦТВА.....	98
А. П. Савицька ДИДАКТИЧНІ АСПЕКТИ НАВЧАННЯ КУРСАНТІВ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ ЗА ПРОФЕСІЙНИМ СПРЯМУВАННЯМ ДЛЯ ВИКОНАННЯ МИРОТВОРЧИХ ЗАВДАНЬ.....	104
Yu. I. Samoilova, T. M. Serhiienko FORMATION OF FOREIGN LANGUAGE COMMUNICATIVE COMPETENCE OF FUTURE LAW-ENFORCEMENT OFFICERS AND SERVICEMEN IN MODERN PROFESSIONAL TRAINING.....	110
С. В. Сапожников ПСИХОЛОГІЧНА ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ МАГІСТРІВ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ І СПОРТУ ДО ФАХОВОГО СПІЛКУВАННЯ: ОСНОВНІ ЗАВДАННЯ.....	114
Р. В. Слухенська, Г. І. Влад, А. А. Єрохова, В. І. Маланій ОСНОВНИЙ ІНСТРУМЕНТАРІЙ ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ.....	121
Р. В. Слухенська, О. І. Камінська, К. В. Тулюлюк, З. Б. Куделько СУЧАСНІ ІНСТРУМЕНТИ ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ У ВИКЛАДАННІ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ.....	125
М. О. Сокол, І. В. Горенко, О. І. Боднар ІННОВАЦІЙНИЙ ПІДХІД ЯК ФУНКЦІОНАЛЬНИЙ СКЛАДНИК ТОЛЕРАНТНОЇ МІЖКУЛЬТУРНОЇ КОМУНІКАЦІЇ МАЙБУТЬОГО ПЕДАГОГА.....	129
Я. В. Топольник, Н. С. Гарань, О. М. Сипченко, С. Д. Фатальчук ПИТАННЯ АКАДЕМІЧНОЇ ДОБРОЧЕСНОСТІ В ДОСЛІДЖЕННЯХ ЗАРУБІЖНИХ УЧЕНИХ.....	135

<i>Я. В. Топольник</i> ПЕРЕВІРКА НАУКОВИХ РОБІТ НА ПЛАГІАТ: РЕАЛІЗАЦІЯ ПРИНЦИПІВ АКАДЕМІЧНОЇ ДОБРОЧЕСНОСТІ.....	140
<i>А. В. Турчинов, Л. М. Гуніна, Н. Л. Височіна, В. П. Комар, Р. В. Павлов</i> РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДНО-ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНОЇ ПЕРЕВІРКИ ЕФЕКТИВНОСТІ ВПРОВАДЖЕННЯ В СИСТЕМУ ФІЗИЧНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ОФІЦЕРІВ СУЧАСНИХ ТРЕНАЖЕРНИХ ЗАСОБІВ.....	144
<i>Г. Ю. Чемерис, Г. В. Брянцева</i> АКТУАЛЬНІСТЬ УПРОВАДЖЕННЯ ПРОЄКТУВАННЯ УНІВЕРСАЛЬНОГО ТА ДОСТУПНОГО ДИЗАЙНУ У ПРОФЕСІЙНУ ПІДГОТОВКУ МАЙБУТНІХ ДИЗАЙНЕРІВ.....	151
<i>V. L. Chuienko</i> PECULIARITIES OF A FOREIGN LANGUAGE TEACHER'S WORK IN THE CONDITIONS OF DISTANCE EDUCATION.....	156
<i>С. В. Чупахіна, Л. М. Круль</i> АРТ-ТЕРАПЕВТИЧНІ ТЕХНОЛОГІЇ В ПІДГОТОВЦІ ПЕДАГОГІВ ДО ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УМОВАХ ІНКЛЮЗИВНОГО ОСВІТЬОГО СЕРЕДОВИЩА.....	160
<i>В. В. Шаравара</i> АНАЛІЗ ЕФЕКТИВНОСТІ ПЕДАГОГІЧНОЇ ТЕХНОЛОГІЇ ФОРМУВАННЯ ПРОГНОСТИЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ БАКАЛАВРІВ КОМП'ЮТЕРНИХ НАУК.....	166
<i>В. А. Шемчук, Б. М. Кіндзер, Д. В. Скальські, Т. В. Людовик, Б. П. Лукін</i> АПРОБАЦІЯ ПЕДАГОГІЧНОЇ МОДЕЛІ ФОРМУВАННЯ ГОТОВНОСТІ МАЙБУТНІХ ОФІЦЕРІВ ІНСТИТУЦІЙ СЕКТОРУ БЕЗПЕКИ І ОБОРОНИ УКРАЇНИ ДО ВИКОНАННЯ ЗАВДАНЬ ЗА ПРИЗНАЧЕННЯМ В УМОВАХ ВОДНОГО СЕРЕДОВИЩА.....	171
<i>І. Ф. Шумілова</i> ОСОБИСТІСНО-ДІЯЛЬНІСНИЙ ТА РЕГІОНАЛЬНИЙ ПІДХОДИ В РОЗКРИТТІ СУТІ ЗАГАЛЬНОКУЛЬТУРНОЇ ПІДГОТОВКИ МЕНЕДЖЕРІВ ОСВІТИ НА ЗАСАДАХ ПРОВІДНИЦТВА.....	178
<i>І. Д. Юник</i> ПЕРСПЕКТИВНІ НАПРЯМИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ІНТЕРНЕТ-КОМУНІКАЦІЇ БРЕНДУ ВИКЛАДАЧА ВИШУ ЗІ СТУДЕНТСЬКОЮ ЦІЛЬОВОЮ АУДИТОРІЄЮ.....	184
<i>М. В. Ябуров, О. В. Ябурова</i> ІНШОМОВНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ У СТРУКТУРІ ПРОФЕСІОНАЛІЗМУ ФАХІВЦЯ НЕМОВНОГО ПРОФІЛЮ.....	190

CONTENTS

HISTORY OF PEDAGOGY

<i>Slobodyanyuk O., Glushkova N.</i> ESTABLISHMENT OF CULTURAL AND NATIONAL IDENTITY UKRAINIANS OF GALICIA IN THE XIX CENTURY.....	8
<i>Straihorodska L.</i> INFORMATIONAL AND LIBRARY STUDY OF VASYL OLEKSANDROVYCH SUKHOMLYNSKYI'S CREATIVE HERITAGE.....	13
<i>Shakhrai V.</i> PROBLEM OF RESPONSIBLE PARENTING IN UKRAINIAN PEDAGOGY.....	17

THEORETICAL BASICS OF MODERN PEDAGOGY AND EDUCATION

<i>Samborska N., Kravets O., Kukharionok S.</i> SOCIO-CULTURAL COMPETENCE FORMATION OF STUDENTS OF NON-PHILOLOGICAL SPECIALTIES DURING THE STUDY OF ENGLISH LANGUAGE.....	23
<i>Slobodiuk Yu.</i> THE MODERN METHODS IN TEACHING AT SCHOOLS AND UNIVERSITIES.....	28
<i>Solodka O., Vaniuk D., Kusovska O., Kusovskyi O., Karpenko S.</i> PROGRAM FOR FORMATION OF PROFESSIONAL COMPETENCES OF MARTIAL ARTS TRAINERS IN THE SELF-EDUCATION SYSTEM.....	32
<i>Spivachuk V., Ikonnikova M.</i> THE USING OF INFORMATION AND COMMUNICATION EDUCATIONAL SPACE FOR THE ORGANIZATION OF THE TRAINING OF FUTURE PROGRAMMERS.....	39
<i>Stepanenko O.</i> FORMATION OF METHODOLOGY OF TEACHING LITERATURE AS A FIELD OF SCIENTIFIC KNOWLEDGE IN THE PERIOD OF THE LATE XIX TO THE EARLY XX CENTURY.....	44
<i>Torba D.</i> STATE OF TRAINING OF FUTURE TOURISM MANAGERS FOR APPLICATION OF INNOVATIVE TECHNOLOGIES IN PROFESSIONAL ACTIVITY IN HIGHER ASSEMBLY INSTITUTIONS.....	49
<i>Cekhunina A.</i> MENTAL SET AS THE BASIC ASPECT OF MUSICAL EDUCATION.....	54
<i>Shevchenko O., Melnik A.</i> PERSONALITY FORMATION OF FUTURE TEACHERS OF PHYSICAL CULTURE IN SPORTS AND PEDAGOGICAL IMPROVEMENT CLASSES.....	60

Shkoliar N.
LEARNING ENVIRONMENT OF HIGHER EDUCATIONAL INSTITUTIONS
AS THE FACTOR OF FORMING STUDENTS' READINESS
TO PROFESSIONALLY ORIENTED COMMUNICATION
IN A FOREIGN LANGUAGE.....65

SCHOOL

Poletylo S.
FORMATION OF GENERALIZED EXPERIMENTAL SKILLS IN PHYSICS
WITH THE HELP OF EXPERIMENTAL PROBLEMS.....71

Rybalko P., Leonenko A., Borodin S., Atamanenko I., Diachenko K.
MODERNIZATION OF THE SYSTEM OF FIRE TRAINING OF STUDENTS
OF SPECIALIZED MILITARY EDUCATION INSTITUTIONS.....75

Syrtsova O., Dashko M.
DISTANCE EDUCATION IN UKRAINE IN A PANDEMIC: A TEACHER'S VIEW.....83

HIGH SCHOOL

Popadych O.
ORGANIZATIONAL AND PEDAGOGICAL FUNDAMENTALS OF TRAINING
A FUTURE TEACHER TO DEVELOP THE LEGAL COMPETENCE
OF ELEMENTARY SCHOOL STUDENTS.....93

Rumyantseva S., Lanina T.
SPECIFICATIONS OF USE OF IT IN THE PROFESSIONAL TEACHING
ACTIVITIES OF THE FUTURE TEACHERS OF MUSICAL ART.....98

Savytska A.
DIDACTIC ASPECTS OF EDUCATION OF ENGLISH LANGUAGE STUDENTS
IN PROFESSIONAL ORIENTATIONS FOR PERFORMANCE
OF PEACEKEEPING TASKS.....104

Samoilova Yu., Serhiienko T.
FORMATION OF FOREIGN LANGUAGE COMMUNICATIVE COMPETENCE
OF FUTURE LAW-ENFORCEMENT OFFICERS
AND SERVICEMEN IN MODERN PROFESSIONAL TRAINING.....110

Sapozhnykov S.
PSYCHOLOGICAL TRAINING OF FUTURE MASTERS IN PHYSICAL CULTURE
AND SPORT FOR PROFESSIONAL COMMUNICATION: MAIN ISSUES.....114

Slukhenska R., Vlad H., Erokhova A., Malanii V.
BASIC INSTRUMENTS OF DISTANCE LEARNING.....121

Slukhenska R., Kaminska O., Tulyulyuk K., Kudelko Z.
MODERN INSTRUMENTS OF DISTANCE LEARNING
OF FOREIGN LANGUAGE.....125

Sokol M., Horenko I., Bodnar O.
INNOVATIVE APPROACH AS A FUNCTIONAL COMPONENT OF TOLERANT
INTERCULTURAL COMMUNICATION OF THE FUTURE TEACHER.....129

<i>Topolnyk Ya., Haran N., Sypchenko O., Fatalchuk S.</i> ISSUES OF ACADEMIC INTEGRITY IN STUDIES OF FOREIGN SCIENTISTS.....	135
<i>Topolnyk Ya.</i> CHECKING SCIENTIFIC PAPERS FOR PLAGIARISM: IMPLEMENTATION OF THE ACADEMIC INTEGRITY PRINCIPLES.....	140
<i>Turchinov A., Gunina L., Vysochina N., Komar V., Pavlov R.</i> THE RESULTS OF EXPERIMENTAL TESTING OF THE EFFECTIVENESS OF THE INTRODUCTION INTO THE SYSTEM OF PHYSICAL TRAINING OF FUTURE OFFICERS OF MODERN TRAINING EQUIPMENT.....	144
<i>Chemerys H., Briantseva H.</i> URGENCY OF INTRODUCTION OF DESIGN OF UNIVERSAL, ACCESSIBLE AND INCLUSIVE DESIGN IN PROFESSIONAL TRAINING OF FUTURE DESIGNS.....	151
<i>Chuienko V.</i> PECULIARITIES OF A FOREIGN LANGUAGE TEACHER'S WORK IN THE CONDITIONS OF DISTANCE EDUCATION.....	156
<i>Chupakhina S., Krul L.</i> ART-THERAPEUTIC TECHNOLOGIES IN PREPARING TEACHERS FOR PROFESSIONAL ACTIVITY IN AN INCLUSIVE EDUCATIONAL ENVIRONMENT.....	160
<i>Sharavara V.</i> EFFICIENCY ANALYSIS OF PEDAGOGICAL TECHNOLOGY OF PROGNOSTIC COMPETENCE FORMATION OF COMPUTER SCIENCES' FUTURE BACHELORS.....	166
<i>Shemchuk V., Kindzer B., Skalski D., Liudovyk T., Lukin B.</i> APPROVAL OF THE PEDAGOGICAL MODEL OF FORMATION OF READINESS OF FUTURE OFFICERS OF INSTITUTIONS OF THE SECURITY SECTOR AND DEFENSE OF UKRAINE TO COMPLETE TASKS FOR PURPOSE IN THE CONDITIONS OF THE AQUATIC ENVIRONMENT.....	171
<i>Shumilova I.</i> PERSONAL-ACTIVE AND REGIONAL APPROACHES IN DISCLOSURE OF THE ESSENCE OF GENERAL CULTURAL TRAINING OF MANAGERS OF EDUCATION IN ON THE BASIS OF GUIDENCE.....	178
<i>Yunyk I.</i> PERSPECTIVE DIRECTIONS OF IMPROVEMENT OF INTERNET COMMUNICATION OF THE PROFESSOR'S BRAND WITH STUDENT TARGET AUDIENCE.....	184
<i>laburov M., laburova O.</i> FOREIGN LANGUAGE COMPETENCE IN THE STRUCTURE OF PROFESSIONALISM OF A NON-LANGUAGE PROFILE.....	190

ІСТОРІЯ ПЕДАГОГІКИ

УДК 94(477):929

DOI <https://doi.org/10.32840/1992-5786.2021.76-3.1>

О. Р. Слободянюк

старший викладач кафедри українознавства та соціальних наук
Одеського державного екологічного університету

Н. М. Глушкова

старший викладач кафедри українознавства та соціальних наук
Одеського державного екологічного університету

УТВЕРДЖЕННЯ КУЛЬТУРНОЇ ТА НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ УКРАЇНЦІВ ГАЛИЧИНИ ХІХ СТ.

Стаття присвячена розгляду діяльності Української греко-католицької церкви в процесі утвердження культурної та національної ідентичності українців Галичини ХІХ ст. У статті підкреслюється, що з побудовою демократії в нашій країні відкриваються нові історичні факти, з'являється протилежна оцінка відомих подій, проводиться широке обговорення раніше заборонених тем, що веде до формування нового погляду на історію нашої держави, Українське національне відродження завжди приваблювало дослідників своєю пристрасною суперечливістю і драматичною складністю внутрішніх процесів. У статті відзначається, що за час свого існування українська уніатська церква стала національною, її роль у розвитку просвітницького та національно-культурного руху Галичини значна. Греко-католицьке духовенство першої половини ХІХ ст. було найбільш освіченим прошарком суспільства, який розповсюджував християнські цінності та заслужено став ідеологом і провідником українського національного руху. Стаття присвячена яскравим постатям у сфері культури й освіти Перемишля: представникам духовенства Перемишльської єпархії Української греко-католицької церкви: єпископу І. Снігурському; філологам Й. Левицькому, І. Лаврівському, І. Могільницькому; етнографам Й. Лозинському, А. Добрянському. Особлива увага у статті присвячена представникам блискучої музичної школи Перемишля – М. Вербицькому, І. Лаврівському, В. Матюку. В статті відзначено, що Надсяння зіграло неординарну роль у відродженні українського національного руху не тільки в Галичині, але на всій території України. Ідеологію спільності західних і східних українців висунули першими у Галичині члени осередка «Товариство греко-католицьких священників», яке було засновано у Перемишлі. Вони вважали, що по обидва боки Дніпра у Російській імперії живе слов'янський народ. «Русини» Галичини є представниками того ж слов'янського народу. В статті підкреслюється, що існування «Товариства греко-католицьких священників» було початковою спробою через культуру та освіту пробудити українців на боротьбу за національне відродження.

Ключові слова: Українська греко-католицька церква, єпископ І. Снігурський, канонік, композитори-священники, духовно-хорова творчість, Перемишльська єпархія, Надсяння, Товариство греко-католицьких священників.

Постановка проблеми. Необхідність пошуку зрозумілих шляхів подолання конфлікту світоглядів у різних регіонах України зумовлює вивчення та розуміння історичного минулого, сутності їх специфіки. Процес українського духовного і національного відродження недостатньо вивчений у нашій історії і виявляє цілі прогалини в історії суспільно-політичних рухів. Природно, що в умовах формування української ідентичності, відродження національної культури, побудови державності виникає бажання прискіпливо вивчати історію своєї країни. З побудовою демократії в нашій країні відкриваються нові історичні факти, з'являється протилежна оцінка відомих подій, проводиться широке обговорення раніше заборонених тем, що веде до формування нового, більш об'єктивного погляду на суперечливу історію нашої держави [1, с. 102–104]. Українське національне відродження завжди приваблювало дослідників своєю пристрасною суперечливістю і драматичною складністю внутрішніх процесів. Помітну роль у цьому русі грала українська греко-католицька церква Галичини. За довгі роки свого існування українська уніатська церква стала національною, її роль у розвитку просвітницького та національно-культурного руху Галичини дуже помітна. Греко-католицьке духовенство першої половини ХІХ ст. являлося найбільш освіченим прошарком суспільства, який розповсюджував християнські цінності та заслужено став ідеоло-

гонених тем, що веде до формування нового, більш об'єктивного погляду на суперечливу історію нашої держави [1, с. 102–104]. Українське національне відродження завжди приваблювало дослідників своєю пристрасною суперечливістю і драматичною складністю внутрішніх процесів. Помітну роль у цьому русі грала українська греко-католицька церква Галичини. За довгі роки свого існування українська уніатська церква стала національною, її роль у розвитку просвітницького та національно-культурного руху Галичини дуже помітна. Греко-католицьке духовенство першої половини ХІХ ст. являлося найбільш освіченим прошарком суспільства, який розповсюджував християнські цінності та заслужено став ідеоло-

гом і провідником українського національного руху. Багато яскравих особистостей вийшли із лона української греко-католицької церкви: етнографи, історики, філологи, музиканти, оперні співаки, політичні діячі [3, с. 43–47].

До міст, в яких проживало багатонаціональне населення, які грали помітну роль в історико-культурному і духовному минулому українського народу, належить Перемишль, з його національними, просвітницькими та релігійними традиціями. Істотний слід в українському національному відродженні Галичини залишило духовенство Перемишльської єпархії УГКЦ завдяки соціальній, просвітницькій та культурній діяльності в XIX ст.

Аналіз останніх досліджень та публікацій.

Змістовну і достовірну інформацію про виникнення та діяльність українських громадських організацій міста Перемишля містить цікаве видання «Енциклопедія українознавства». Вчені Петро Ісаїв та Володимир Кубійович досліджують історію Перемишльської землі з перших літописних згадок (981р.), наводять достовірні факти про входження Перемишля у склад Київської Русі та Галицько-Волинського князівства. Історики відзначають, що після поділу Польщі (кін. XVIII ст.) місто перейшло до Австро-Угорщині, стало частиною королівства Галиції і Лодомерії, досліджують історичний та культурно-освітній розвиток Перемишля до середини XX ст. [9].

П. Ісаїв журналіст, видавець написав статтю «Перемишльська єпархія», в якій дав загальну характеристику діячам уніатської церкви Перемишля їх плідної просвітницької та культурної діяльності на терені українського національного відродження Галичини. Саме П. Ісаїв охарактеризував особистість каноніка І. Могильницького, його мовно-культурну діяльність. П. Ісаїв зазначив у статті значний внесок митрополита М. Левицького, єпископа І. Снігурського у відродження української національної самосвідомості, утвердження християнських цінностей і неповторності людської особистості [9, с. 2006–2008].

Наукове товариство імені Т. Шевченка в Польщі організувало першу Міжнародну наукову конференцію, яка відбулася 24–25 червня 1994 р. в Перемишлі. Польський історик і економіст українського походження С. Заброварний спільно з українськими істориками М. Литвином та Ф. Стеблійом видав збірники матеріалів міжнародних наукових конференцій «Перемишль і Перемишльська земля протягом віків» (Перемишль – Львів 1996 рр.). Збірники матеріалів містять багато цінної інформації про виникнення і розвиток просвітницьких організацій Перемишля, про історію міста та культурну спадщину [5].

Друга Міжнародна наукова конференція для вивчення української історії Надсяння була проведена в Польщі науковим товариством

імені Т. Шевченка. Конференція відбувалася в Перемишлі 14–15 листопада 1998 р. з нагоди 125-річчя НТШ і 80-річчя ЗУНР. Збірка наукових праць і матеріали Міжнародної наукової конференції «Перемишль і Перемишльська земля протягом віків. Видатні діячі Перемищини» побачила світ у 2001 р. [6]. У збірнику міститься багато наукових робіт, присвячених видатним особистостям українського національного відродження, від початку XIX ст. і закінчуючи опозиційним рухом 80-х років XX ст. Багато статей присвячено яскравим постатям в сфері культури і освіти Перемишля: представникам духовенства Перемишльської єпархії Української греко-католицької церкви, філологам, історикам, етнографам, педагогам. Величезна увага в наукових працях вчених належить численним представникам блискучої музичної школи Перемишля. Надсяння зіграло неординарну роль у відродженні українського національного руху не тільки в Галичині, а й на всій території України. Завдяки таланту, наполегливій праці, відданості ідеалам українського народу, атмосфері високої духовності, яку створили каноніки Перемишльської єпархії, Надсяння назавжди увійшло в історію українського відродження. Однак є каноніки, педагоги, філологи музиканти, які зробили вагомий внесок у розвиток просвітництва та культури Галичини, однак їхня діяльність вивчена недостатньо. До таких належать єпископ І. Снігурський, митрополит М. Левицький, письменник А. Могильницький, фольклорист Й. Лозинський. Також не повному обсязі вивчена творчість священників – композиторів М. Вербицького, І. Лаврівського, В. Матюка.

Мета статті – розкрити процес становлення просвітницької та культурної діяльності духовенства Перемишльської єпархії Української греко-католицької церкви, вихованців Перемишльської «співочої школи» – перших галицьких композиторів – священників М. Вербицького, І. Лаврівського, В. Матюка, які сприяли активізації українського національного відродження Галичини,

Виклад основного матеріалу дослідження.

Центром українського просвітництва першої половини XIX ст. був Перемишль. Великі бібліотеки, українські друкарні, українська греко-католицька церква знаходились в Перемишлі, тоді як Львів знаходився під тиском з боку польської адміністрації та лише номінально позначався осередком українського національного життя. Професор богослов'я Львівського університету Михайло Левицький, також єпископ УГКЦ Перемишльської єпархії, та помічник єпископа у шкільних справах І. Могильницький у Перемишлі заснували у 1816 р. перше просвітницьке «Товариство греко-католицьких священників». Товариство активно брало участь у впровадженні у 1818 р. української мови до початкових шкіл [6, с. 124–126]. Уряд Австрії, який ухвалив реформу шкіл Галичини в XIX ст., сприяв

розвитку та вдосконаленню освіти рідною українською мовою у Надсянні. Статус Товариства був підписаний тодішнім Перемишльським єпископом Михайлом Левицьким 20 січня 1819 року, який пізніше також затвердив цісар Франц. У документі йшлося про видавництво та поширення книг українською мовою. Напрямами літератури, що мали б друкувати, були: християнська література та слово Боже, благодійництво, статті з права, ведення домогосподарства, статті про догляд за собою, наукові праці для виховання духовенства з історії церкви.

У 20–30-ті роки XIX ст. довкола єпископа І. Снігурського склався гурток письменників та вчених: Й. Левицький (філолог), Й. Лозинський (етнограф), І. Лаврівський (філолог), А. Добрянський (історик). Вони заклали підвалини культурного відродження Західної України. Якщо М. Лучкай (український, закарпатський мовознавець, історик) був прихильником книжної, церковної мови, а Й. Левицький відстоював наближення старої української книжної мови до російської, то Й. Лозинський виступив за привнесення в літературу живої народної української мови. Ще більш послідовними в цьому питанні були члени гуртка молодих богословів, який діяв у 30-ті роки XIX ст. у Львівській греко-католицькій семінарії. Відомий у той час український вчений-філолог І. Могильницький написав «доступною» для українців мовою підручник «Граматики», «Катехізис малий» і «Буквар славено-руського язика». Товариство домоглося впровадження навчання українських дітей у Галичині рідною мовою.

Використавши церковні зв'язки, товариство домовилося з австрійською адміністрацією про дозвіл на відкриття Дяко-вчительського інституту в Перемишлі та початкових шкіл, яких на 1832 рік уже було відкрито 383 [7].

В Дяко-вчительському інституті викладали релігію, мови – церковнослов'янську, українську, німецьку і польську, а також церковний спів, каліграфію, логіку. Випускники цього закладу, будучи учителями парафіяльних шкіл і церковними дяками, багато старань докладали до піднесення загального культурного рівня своїх співгромадян та їх самосвідомості. Це була перша українська школа в Галичині. Її завданням була підготовка кадрів для духовного відродження української нації [3, с. 176–186].

Завдяки єпископу І. Снігурському Перемишль став заманливим для людей духовного сану і світських, які, поступаючи за духом часу, шукали можливостей для творчої праці та благодійності. Тому коло однодумців і співпрацівників єпископа з кожним роком розширювалося. В 1820 р. до Перемишля перейшов зі Львова ректор Генеральної Духовної Семінарії І. Лаврівський, якому надано титул крилошанина і запропоно-

вано викладати в Дяко-вчительському інституті. Крім того, І. Лаврівський викладав у латинській семінарії, згодом був обраний членом Краківської Академії Наук і багато працював на літературній ниві, збагативши українське письменство перекладами з інших мов та власними творами. Єпископ І. Снігурський назначив його головним інспектором парафіяльних шкіл. І. Лаврівський створив підручник методики для вчителів, що навчали в цих школах.

В 30-х р. XIX ст., закінчивши богословський факультет Львівської духовної семінарії, приїхав у Перемишль молодий, енергійний Й. Левицький, пізніше добрий публіцист і мовознавець, якому єпископ відразу доручив працю над упорядкуванням обряду в катедрі. Й. Левицький, що мав широкі знання з богослов'я та гуманітарних наук, блискуче справився з цим завданням. Він також удосконалив церковний спів під час урочистих відправ. Після закінчення університетських студій у Львові до Перемишля прибув Й. Лозинський, автор відомих серед фольклористів творів «Руське весілля», «Граматики руської мови», багатьох брошур і полемічних творів на суспільно-економічні теми. В цьому оточенні знаходився А. Добрянський, автор підручника з граматики старослов'янської мови та численних публікацій на історичні теми, зокрема з історії Перемишля [6, с. 191–195].

У придбаній єпископом І. Снігурським друкарні передусім друкували підручники для церков і шкіл, букварі, збірники, катехізми та інше. В перемишльській друкарні були надруковані «Азбука і Abecadlo» М. Шашкевича, окремою брошурою в 3 тис. примірниках, які були відправлені до видатних осіб Галичини. Також були видані «Руське весілля» – фольклорна збірка Й. Лозинського (1835 р.), та «Скит Манявський» – поема А. Могильницького (1852 р.)

На початку XIX сторіччя в Галичині не було жодного хорового колективу. Спів культивувався в церкві і провадився одноголосно. Розвиток музичного співу в Галичині починається з 1818 р., коли єпископ І. Снігурський відкриває при Перемишльському соборі заклад для півчих дяко-вчителів, щоб розповсюджувати музичне мистецтво, нести музичні знання, засновувати хори при церквах. Протягом 1830–1845 рр. Перемишльська школа дала багато фахівців хорового мистецтва, які, переїжджаючи на вищі студії в інші міста, несли з собою запал мистецького співу в практичне життя, активно сприяли зародженню професійного хорового мистецтва в Галичині. Перемишльська співоча школа і хор мали великий вплив на відродження української музики, відіграли велику роль у підготовці перших галицьких композиторів – священиків: М. Вербицького та І. Лаврівського, пізніше – Віктора Матюка.

Із церковною творчістю пов'язані значні композиторські досягнення М. Вербицького. Зокрема, він створював хори на тексти українських поетів та музику до театру, в яку входили вокальні, хорові, ансамблеві та симфонічні номери. М. Вербицький став одним із перших композиторів, хто поєднав поезію Т. Шевченка з музикою. За значимістю і художніми якостями кантату «Заповіт» М. Вербицького ставлять поряд із «Заповітом» М. Лисенка. На жаль, спадщина М. Вербицького не до кінця встановлена і осмислена. Він у більшості жанрів виступає ініціатором західноукраїнської музичної школи, проявляючи колосальну майстерність у пристосуванні європейських художніх норм до національних підвалин. Не можна обминути твору у спадщині М. Вербицького, якій забезпечив йому не тільки тривке місце в історії української музики, а також щире вдячність усіх українців. Автор не надавав надто важливого значення цьому твору, йдеться про національний, а тепер Державний гімн «Ще не вмерла Україна». Символічним є поєднання у пісні творчості священика, композитора – галичанина М. Вербицького та вченого-етнографа, поета родом з Наддніпрянщини П. Чубинського. Пісня прозвучала вперше у липні 1864 року в Перемишлі на день святого Івана Хрестителя, а згодом у виставі театру «Руська бесіда» м. Львові. 15 січня 1992 року президія Верховної Ради видала Указ про Державний Гімн України авторів М. Вербицького і П. Чубинського [8]. Остаточо визначив почесне й вагомe місце в житті українського народу утвердження Конституцією статусу пісні як офіційного Державного музичного символу. Сьогодні Державний Гімн України перекладений та виконується 14 мовами світу.

І. Лаврівський увійшов в історію національної музичної культури як молодший сучасник М. Вербицького та яскравий представник перемишльської композиторської школи. Композиторська творчість І. Лаврівського розгортається у сфері романтичних тенденцій. Разом з М. Вербицьким він багато зробив для відродження української музики та мистецтва в Галичині. Як диригент І. Лаврівський працював з хоровими колективами, з якими часто виступав з концертами. Провідне місце у композиторській творчості належить жанрам вокальної, хорової музики. Духовно-хорову творчість І. Лаврівського складають окремі частини Літургії, дві «Херувимські», церковні композиції «Милість мира», «Тебе поем», «Свят», «Достойно» та інші. Салонність його композицій, близькість до старогалицької пісні, втілення сумних та задумливих образів складають характерні риси творчого почерку І. Лаврівського. Найвідоміші твори: «Руська річка», «Дозорі», «Козак до торбана», «Осінь», «Заспівай ми, соловію» та ін.; музика до вистав «Обман очей» К. Гушалевича,

«Пан Довгонос» К. Меруновича, «Роксолана» Г. Якимовича [4, с. 56–57].

Одним з самих талановитих учнів М. Вербицького, засновника «перемишльської школи», був Віктор Матюк. Видатний композитор, музикант В. Матюк зумів поєднати свій талант з духовним призначенням і досягти великих висот. Вокально-хорові твори знаходять провідне місце у композиціях В. Матюка: кантати «Під осінь», хори «До руської пісні», «Крилець». «До весни», «Чом так скрито», «Гамалія». Цікаві солоспіви композитора «Прощальна пісня» «Ой плакав я просонню» (на слова Г. Гейне) та інші своєю мелодійністю схожі на українські пісні. Для чоловічого хору В. Матюк склав кілька збірок обробок українських пісень. Для цього він використовував приклади народної музики. «Руський співаник для народних шкіл» (у 4-ох частинах) він упорядкував і видав, потім в 1882 р. доповнив його «Малим катехизмом музики», який базувався на українській церковній музиці. Видатні твори галицьких композиторів М. Вербицького, І. Лаврівського були упорядковані та видані завдяки В. Матюкові. «Пісні церковні різних авторів і народних мотивів, оброблених для жіночого хору В. Матюком» побачили світ у 90-х роках ХІХ ст. Польські критики високо оцінили пісенну збірку «Коляди», а вітчизняні критики пишались своїм співвітчизником. В. Матюк високо оцінював творчість Д. Бортнянського та П. Чайковського, тому під час створення підручника з теорії музики «Короткий начерк гармонії і композиції» (1906 р.), який він видав, використовував нотні приклади з творів цих композиторів [6, с. 209–214].

Висновки і пропозиції. Ідеологію спільності західних і східних українців висунули першими у Галичині члени осередка «Товариство греко-католицьких священиків» у Перемишлі. Вони вважали, що по обидва боки Дніпра у Російській імперії живе слов'янський народ, та «русини» Галичини є представниками того ж слов'янського народу. Існування Товариства греко-католицьких священиків було початковою спробою через культуру та освіту пробудити українців на боротьбу за національне відродження. В кінці ХІХ ст. – початку ХХ ст. національно-визвольний рух досяг широкого розмаху, в цей період українці почали формулювати мету політичну. Львів та Київ стали активними центрами національно-визвольного руху.

Список використаної літератури:

1. Коваль М. Українські громадські культурно-освітні товариства в Перемишлі у 1867–1939 рр. Історіографія проблеми. *Вісник Кам'янець-Подільського національного університету. Збірник наукових праць*, Вип. 5, Кам'янець-Подільський, 2011, С. 97–107.

2. Крип'якевич І. Історія України. Львів : Світ, 1990. 520 с.
3. Левандовська Л.М. Українські культурно-освітні товариства Перемишля як чинник громадсько – політичного життя Галичини (1867-1939 рр.). дис. канд. істор. наук: 07.00.01. Кам'янець-Подільський. 2015. 243 с.
4. Новакович М. Літургійна творчість Івана Лаврівського в контексті секуляризації релігійно-культурного життя Галичини середини ХІХ ст. *Українська музика : науковий часопис*. число 2(24) *Збірник наукових праць*. Львів., 2017. С. 52–59.
5. Перемишль і Перемиська земля протягом віків. *Збірник наукових праць і матеріалів Міжнародної наукової конференції*. / Під ред. С. Заброварного. Перемишль – Львів : Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 1996. 368 с.
6. Перемишль і Перемиська земля протягом віків.(2) Видатні діячі Перемищини. *Збірник наукових праць і матеріалів Міжнародної наукової конференції*./Під ред. С. Заброварного. Перемишль – Львів : Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2001. 350 с.
7. Сліпецький С. Духовно-просвітницька діяльність Перемишльського єпископа Івана Снігурського. URL: <http://dds.edu.ua/ua/articles/2/diploms/2011/794-slipetskyy.html>.
8. Черевко К. Духовно-хорова творчість композиторів-священиків Західної України другої половини ХІХ – початку ХХ століть. URL: https://nbuv.gov.ua/UJRN/Nzimna_214_32_18_pdf_263_767_kb
9. Енциклопедія Українознавства. Словникова частина. т. 6 / Під ред. Кубійовича В. Львів : Наукове товариство ім. Шевченка Т.Г., 1996. С. 2005–2010.

Slobodyanyuk O., Glushkova N. Establishment of cultural and national identity Ukrainians of Galicia in the XIX century

The article is devoted to the consideration of the Ukrainian Greek Catholic Church in the process of establishing the cultural and national identity of Ukrainians Galicia of the nineteenth century. The article emphasizes that new historical facts are opened in our country, there is an opposite assessment of known events, a broad discussion of previously prohibited topics, leading to the formation of a new view to the history of our state, Ukrainian national revival has always attracted the interest of researchers of his own interest. passionate controversy and dramatic complexity of internal processes. The article states that during its existence, the Ukrainian Uniate Church became national, its role in the development of the educational and national-cultural movement of Galicia is significant. Greek Catholic clergy of the first half of the nineteenth century. It was the most educated layer of society, which distributed Christian values and deservedly became an ideologue and leader of the Ukrainian National Movement. The article is devoted to a bright figure in the field of culture and education of Przemyśl: Representatives of the clergy of the Przemyshlian diocese of the Ukrainian Greek Catholic Church: Bishop I. Snigurese; Philologists J. Levitsky, I. Lavrovsky, I. Mogilsky; Ethnograf J. Lozinsky, A. Dobryansky. Particular attention in the article is devoted to representatives of the brilliant musical school of Przemyśl: M. Verbitsky, I. Lavrovsky, V. Matyuk. The article has noted that the garden played an extraordinary role in the revival of the Ukrainian national movement not only in Galicia, but throughout the territory of Ukraine. The ideology of the community of Western and eastern Ukrainians put forward the first in Galicia members of the Center "Society of Greek Catholic Priests", which was founded in Przemyśl. They believed that on both sides of the Dnieper, the Slavic people live in the Russian empire. "Rusyns" Galicia are representatives of the same Slavic people. The article emphasizes that the existence of a "Society of Greek-Catholic priests" was an initial attempt through culture and education to awaken Ukrainians to fight for national revival.

Key words: *Ukrainian Greek Catholic Church, Bishop I. Snigarsky, Priest Composers, Spiritual and Choral Creativity, Premy Eliocese, Society of Greek Catholic priests.*

УДК 37.091.4Сухомлинський:005.745]-048.22:021.4
DOI <https://doi.org/10.32840/1992-5786.2021.76-3.2>

Л. І. Страйгородська

кандидат історичних наук,
в. о. завідувача сектору рідкісних видань відділу педагогічного джерелознавства та біографістики
Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського

ІНФОРМАЦІЙНО-БІБЛІОТЕЧНЕ СТУДІЮВАННЯ ТВОРЧОЇ СПАДЩИНИ ВАСИЛЯ ОЛЕКСАНДРОВИЧА СУХОМЛИНСЬКОГО

У статті висвітлено діяльність Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В.О. Сухомлинського, яка діє в структурі Національної академії педагогічних наук України та здійснює науково-інформаційний супровід сфери освіти, педагогіки, психології. Бібліотека є науково-методичним і координаційним центром мережі освітянських бібліотек МОН України та НАПН України. Відповідно до основних завдань сприяє інноваційному розвитку бібліотек і вдосконаленню їх діяльності, запровадженню кращого вітчизняного й зарубіжного досвіду в практику роботи, підвищенню фахового рівня працівників тощо. Із метою методичного супроводу, комунікації, обміну досвідом серед освітянських бібліотек, запровадження та популяризації спадщини Василя Сухомлинського ДНПБ України ім. В.О. Сухомлинського у 2007 р. започатковано проведення бібліотечних секцій у рамках міжнародних та всеукраїнських педагогічних читань «Василь Сухомлинський у діалозі з сучасністю».

У ході дослідження схарактеризовано тематику засідань та з'ясовано, що вона визначалася нагальними проблемами у галузі освіти, інформаційно-бібліотечної діяльності та мала на меті висвітлення діяльності шкільної бібліотеки як провідного навчально-інформаційного та культурно-просвітницького підрозділу закладу загальної середньої освіти. Розкрито вагоме значення педагогічних ідей В. Сухомлинського та впровадження їх в освітній процес у сучасній школі, зокрема засобами бібліотеки, що сприяє новому виміру їх популяризації.

За результатами дослідження констатовано й обґрунтовано, що такі бібліотечні секції слугують дискусійними студіями, які об'єднують науковців, педагогів та бібліотекарів щодо основних актуальних проблем навчання й виховання, зокрема крізь призму досліджень творчої спадщини видатного педагога В.О. Сухомлинського. Наголошено на значущій ролі ДНПБ України ім. В.О. Сухомлинського як науково-методичного центру та провідної установи, що зберігає, досліджує й популяризує творчу спадщину відомого педагога та надає до неї відкритий доступ для освітянської громади.

Ключові слова: В.О. Сухомлинський, історія педагогіки, педагогічні читання, бібліотечні секції, шкільна бібліотека.

Постановка проблеми. У сучасних умовах реформування системи освіти в Україні педагогічна спільнота опирається на досвід зарубіжних країн, проте актуальними є творчі напрацювання видатних вітчизняних попередників. Серед таких корифеїв педагогіки відзначаємо Василя Олександровича Сухомлинського (1918–1970), творча спадщина якого свого часу була на крок попереду існуючої системи навчання й виховання, а нині активно запроваджується в освітній процес. Свідченням цього є науково-практичні міжнародні та всеукраїнські педагогічні читання «Василь Сухомлинський у діалозі з сучасністю», які з 1994 р. щорічно відбуваються в різних регіонах України на базі закладів освіти та інститутів післядипломної педагогічної освіти. Ці заходи сприяють більш широкій перспективі наукового вивчення творчого доробку В. Сухомлинського, обміну практичним досвідом, зокрема в контексті національної системи освіти сьогодення.

Вагоме місце у здійсненні освітнього процесу закладу загальної середньої освіти посідає

шкільна бібліотека як провідний культурно-інформаційний осередок. Із метою залучення бібліотек до популяризування спадщини педагога-гуманіста В.О. Сухомлинського з 2007 р. Державна науково-педагогічна бібліотека України імені В.О. Сухомлинського (далі – ДНПБ України ім. В.О. Сухомлинського) організовує бібліотечні секції у рамках міжнародних і всеукраїнських педагогічних читань. Щорічне проведення таких засідань для шкільних бібліотекарів різних областей України надихає їх на пошук нових підходів до виховання в підростаючого покоління любові до книги та інтересу до читання, медійної та інформаційної грамотності тощо.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Про ініціативу та започаткування ДНПБ України ім. В.О. Сухомлинського в 2007 р. проведення бібліотечних секцій у рамках педагогічних читань, їх актуальність для інноваційного розвитку бібліотек закладів загальної середньої освіти йдеться в інформаційних дописах науковців І.І. Хемчан, С.В. Тарнавської, С.В. Лапаєнко та ін. [1; 2; 3].

На важливій ролі таких засідань для розвитку сухомлиністики наголошено у статті професора Л.Д. Березівської [4]. Акцентують увагу на ефективності роботи бібліотечних секцій дослідники Л.І. Ткаченко, І.І. Хемчян та ін. [5; 6; 7].

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. За результатами історіографічного пошуку з'ясовано, що статті в періодичній пресі, опубліковані після проведення бібліотечних секцій, мають переважно інформаційний характер. Проте узагальнюючих розвідок не було, відсутні праці щодо комплексного висвітлення, аналізу тематики засідань та визначення їх вагомості ролі для освітнього процесу, зокрема для формування в учнів читацької компетентності, інтересу до книги засобами шкільної бібліотеки крізь призму творчості В. Сухомлинського.

Мета статті – дослідити й проаналізувати діяльність ДНПБ України ім. В.О. Сухомлинського як ініціатора й організатора проведення бібліотечних секцій у рамках щорічних міжнародних і всеукраїнських педагогічних читань «Василь Сухомлинський у діалозі з сучасністю» та визначити їх роль для інноваційного розвитку бібліотек закладів освіти, зокрема щодо популяризації творчої спадщини видатного педагога.

Виклад основного матеріалу дослідження. У зв'язку зі зростанням актуальності творчої спадщини видатного педагога наприкінці 90-х рр. минулого століття в педагогічній науці серед дослідників і послідовників В. Сухомлинського виокремлюється термін «сухомлиністика». Упродовж 30 років цей напрям активно розвиває заснована в 1990 р. Всеукраїнська асоціація Василя Сухомлинського.

Велике значення у вивченні й упровадженні педагогічних ідей мають установи, яким присвоєно ім'я видатного педагога. Більшість з них – це заклади освіти (дошкільної, вищої тощо). Водночас уже понад 15 років успішно функціонує ДНПБ України ім. В.О. Сухомлинського, яка з 2003 р. стала гідно носити ім'я В.О. Сухомлинського. Із того часу, коли родиною передано матеріали з творчої спадщини педагога, у бібліотеці створено читальний зал фонду В.О. Сухомлинського як творчу лабораторію, де зберігається понад 6 тис. документів. Серед них: особисті праці, твори, видані іноземними мовами, матеріали про життя й діяльність педагога, аудіо- та відеоматеріали тощо. У залі організують науково-практичні масові заходи, експонують книжкові виставки та презентації, проводять екскурсії для учнів, студентів, педагогів, науковців та бібліотечних працівників [8].

ДНПБ України ім. В.О. Сухомлинського відповідно до Положення про мережу освітянських бібліотек МОН України та НАПН України (2003 р.) є головним координаційним, науково-методичним центром мережі освітянських бібліотек МОН України та НАПН України. Метою науково-мето-

дичного забезпечення мережі освітянських бібліотек є сприяння вдосконаленню їх діяльності, упровадження інноваційного досвіду в практику роботи, підвищення фахової компетенції працівників освітянських бібліотек [9].

Ураховуючи викладене та виконуючи основні завдання науково-методичної діяльності з метою залучення шкільних бібліотек до популяризування спадщини видатного українського педагога-гуманіста В.О. Сухомлинського, з 2007 р. щорічно в рамках Всеукраїнських педагогічних читань «Василь Сухомлинський у діалозі з сучасністю» ДНПБ України ім. В.О. Сухомлинського організовує бібліотечні секції. Започатковано їх проведення з ініціативи кандидата історичних наук, колишнього директора П.І. Рогової, за підтримки доктора педагогічних наук, професора, дійсного члена Національної академії педагогічних наук України О.В. Сухомлинської і за сприяння Всеукраїнської асоціації Василя Сухомлинського. З того часу щорічно у рамках заходу проводяться професійні засідання, на яких фахівці освітянських бібліотек презентують інноваційні, креативні, творчі методи роботи щодо популяризації творчої спадщини видатного педагога серед освітянської та бібліотечної спільноти [10].

Традиційно так склалося, що модераторами (керівниками) секції є директор ДНПБ України ім. В.О. Сухомлинського (із 2015 р. Л.Д. Березівська, доктор педагогічних наук, професор, член-кореспондент НАПН України) та завідувач відділу науково-методичної, соціокультурної та міжнародної діяльності (І.І. Хемчян). У засіданнях активно беруть участь: педагоги закладів загальної середньої освіти, шкільні бібліотекарі різних регіонів України, науковці ДНПБ України ім. В.О. Сухомлинського, Педагогічного музею України, співробітники Педагогічного меморіального музею В.О. Сухомлинського та ін.

Так, перше засідання «Роль шкільної бібліотеки у формуванні громадянина України» (2007) відбулося в рамках IV Всеукраїнських педагогічних читань «Василь Сухомлинський у діалозі з сучасністю: виховання громадянина», які проходили на базі Слов'янського державного педагогічного університету (Донецька область). Секцію проведено у форматі майстер-класу під керівництвом тодішнього директора ДНПБ України ім. В.О. Сухомлинського П.І. Рогової та завідувачки бібліотеки Слов'янського педагогічного університету Н.М. Землянської. Під час роботи розглянуто низку проблем щодо науково-інформаційного супроводу сфери освіти, педагогіки, науково-методичного забезпечення освітянських бібліотек, упровадження інформаційно-комунікаційних технологій у практику діяльності бібліотек закладів загальної середньої освіти, визначено роль шкільної бібліотеки у формуванні громадянина України, зокрема за творами В. Сухомлинського [10, с. 2].

Упродовж 2007–2020 рр. ДНПБ України ім. В.О. Сухомлинського організовано та проведено 13 бібліотечних секцій. Тематика щорічних засідань формувалася в руслі актуальних питань розвитку науки, освіти, бібліотечно-інформаційної сфери з огляду на загальну проблематику міжнародних і всеукраїнських педагогічних читань. У центрі завжди була діяльність бібліотеки закладу загальної середньої освіти як ключового навчально-інформаційного й культурного центру школи.

Здійснений аналіз проблематики засідань уможлиблює їх систематизацію за ключовими напрямками: комплексна діяльність шкільної бібліотеки як складник освітнього середовища, творче використання педагогічних ідей та спадщини В.О. Сухомлинського в роботі шкільної бібліотеки, зокрема досвід учителів і бібліотекарів (2008, 2011, 2020); значення і роль творчості та педагогічної діяльності В. Сухомлинського у вихованні учнів – моральної та толерантної особистості (2009, 2014), розвитку творчих здібностей, зокрема засобами інформаційно-комунікаційних технологій (2013, 2017), формування національної свідомості (2007, 2016), здорового способу життя (2012), прищеплення інтересу до книги та культури читання (2015); популяризація творчої спадщини В. Сухомлинського в контексті доби: артефакти і презентації в бібліотеках, музеях, медіапросторі (2018, 2019).

Як зазначалося раніше, тематику педагогічних читань визначали актуальність і нагальні потреби, що виникали в українській освіті. Так, у 2019 р. на базі Рівненського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти та Рівненського гуманітарного університету відбулися XXVI Всеукраїнські педагогічні читання «Василь Сухомлинський у діалозі з сучасністю: методична спадщина педагога в контексті ідей Нової української школи». Прикметно, що на бібліотечній секції розглядався доробок В. Сухомлинського в розрізі нової української школи та перспективи її впровадження й популяризації засобами шкільної бібліотеки та музейної діяльності. Проведення такого засідання, присвяченого методичній спадщині В. Сухомлинського, доводить, що його система виховання є сучасною і затребуваною, зокрема і в умовах розбудови Нової української школи [3].

З-поміж інших виокремимо засідання 2011 р. «Просвітницька функція шкільних бібліотек у формуванні здорового способу життя» (на базі Донецького обласного інституту післядипломної педагогічної освіти). Проблема дбайливого ставлення до свого здоров'я є ключовою і надзвичайно необхідною для забезпечення повноцінної життєдіяльності особистості, зокрема і для забезпечення успішного навчання. Робота секції складалася з теоретичної та практичної частин. Друга з них передбачала майстер-клас «Школа –

територія здоров'я» з використанням тренінгових методик, зокрема під час проведення уроків із основ здоров'я [6, с. 3].

У 2020 р., з огляду на карантинні обмеження щодо проведення масових заходів, уперше відбулися XXVII Всеукраїнські педагогічні інтернет-читання «Василь Сухомлинський у діалозі з сучасністю. Ідеї Василя Сухомлинського крізь призму сучасних освітніх практик: набутий досвід і перспективи» та засідання бібліотечної секції «Про творчий досвід вчителів і шкільних бібліотекарів, які працюють за ідеями педагога». Саме такий онлайн формат значно розширив коло учасників, що сприяло плідній, творчій дискусії, обміну досвідом між науковцями, вчителями, бібліотекарями з різних куточків України.

Варто наголосити також на вагомій ролі бібліотечних секцій для розвитку сухомлиністики, зокрема в популяризації та впровадженні в освітній процес творчої спадщини видатного педагога [4, с. 30]. Адже за Сухомлинським, бібліотека – це центр розумового, творчого й культурного розвитку дитини, і «тільки читання відкриває перед людиною привабливість інтелектуального життя» [11, с. 527], а «книга – головний, вічний, неминучий світоч, джерело багатого духовного життя шкільного колективу» [12, с. 480].

Висновки і пропозиції. Отже, ДНПБ України ім. В.О. Сухомлинського як науково-методичний центр мережі освітянських бібліотек МОН України та НАПН України відкриває широкі можливості для висвітлення багатоаспектної інноваційної діяльності шкільної бібліотеки шляхом організації щорічних секцій у рамках міжнародних та всеукраїнських педагогічних читань «Василь Сухомлинський у діалозі з сучасністю». Такі дискусії об'єднують науковців, педагогів, бібліотекарів навколо актуальних проблем освіти, навчання, виховання та інформаційно-бібліотечного обслуговування, які часто виходять за межі спадщини В. Сухомлинського, тим самим розширюючи аудиторію учасників та привертаючи увагу до шкільної бібліотеки. Важливими заходами є підвищення фахового рівня бібліотечних працівників, зокрема щодо новітніх форм подання й популяризації інформації, впровадження ІКТ технологій тощо. Констатуємо значну роль ДНПБ України ім. В.О. Сухомлинського як провідної установи, що зберігає, досліджує й популяризує творчу спадщину відомого педагога та надає до неї відкритий доступ для освітянської громади.

Проведення упродовж багатьох років інформаційно-бібліотечних студійвань спадщини В.О. Сухомлинського свідчить про те, що педагогічні ідеї й доробок видатного педагога є актуальним, активно впроваджується в освітній процес, а відтак є перспективою для подальших історико-педагогічних розвідок.

Список використаної літератури:

- Лапаєнко С.В., Хемчян І.І. Х Міжнародна науково-практична конференція та XXV ювілейні Всеукраїнські педагогічні читання «Творча спадщина Василя Сухомлинського у вітчизняному та міжнародному вимірах»: до 100-річчя з дня народження В.О. Сухомлинського. *Державна науково-педагогічна бібліотека України імені В. О. Сухомлинського* : офіц. портал. Київ, 2018. URL: <https://bit.ly/2PRсyxJ>.
- Тарнавська С.В. XXVII Всеукраїнські педагогічні інтернет-читання «Василь Сухомлинський у діалозі з сучасністю. Ідеї Василя Сухомлинського крізь призму сучасних освітніх практик: набутий досвід і перспективи». *Державна науково-педагогічна бібліотека України імені В. О. Сухомлинського*: офіц. портал. Київ, 2020. URL: <https://dnpb.gov.ua/ua/informatsiyno-bibliografichni-resursy/vydatni-pedahohy/sukhomlynskyu-v-o/vseukrayinski-pedahohichni-chytannya/27-2017/>
- Хемчян І.І., Сухомлинська Л.В. XXVI Всеукраїнські педагогічні читання «Василь Сухомлинський у діалозі з сучасністю: методична спадщина педагога в контексті ідей Нової української школи. *Державна науково-педагогічна бібліотека України імені В. О. Сухомлинського* : офіц. портал. Київ, 2019. URL: <https://dnpb.gov.ua/ua/?events=21212>.
- Березівська Л.Д. Державна науково-педагогічна бібліотека України імені В.О. Сухомлинського як інтегратор і поширювач сухомлиністики в інформаційному просторі України. *Наук. зап. Серія: Педагогічні науки*: [зб. наук. пр.] / Центральноукр. держ. пед. ун-т ім. Володимира Винниченка. Кропивницький, 2018. Вип. 171. С. 28–34. URL: file:///C:/Users/Admin/AppData/Local/Temp/Nz_p_2018_171_6.pdf.
- Ткаченко Л. Василь Сухомлинський: філософія для дітей. *Пед. газета*. 2017. Верес.–жовт. (№ 5). С. 6 : фот.
- Хемчян І.І. Просвітницька функція шкільних бібліотек у формуванні здорового способу життя: [пробібл. секція для освітан. книгозбірень Донеччини в рамках V Міжнар. та XIX Всеукр. пед. читань «Василь Сухомлинський у діалозі з сучасністю: здоров'я через освіту», що відбулася 11–12 жовт. 2012 р. на базі Донец. обл. ін-ту післядиплом. пед. освіти]. *Шк. б-ка плюс*. 2013. Берез. (№ 5/6). С. 2–3.
- Хемчян І.І. Про творчий досвід вчителів і шкільних бібліотекарів, які працюють за ідеями педагога. *Державна науково-педагогічна бібліотека України імені В. О. Сухомлинського* : офіц. портал. Київ, 2020. URL: <https://dnpb.gov.ua/ua/naukovi-zakhody/konferentsiyi/pro-tvorchyy-dosvid-vchyteliv-i-shkilnykh/>.
- Віртуальний читальний зал Фонду В.О. Сухомлинського. *Державна науково-педагогічна бібліотека України імені В.О. Сухомлинського* : офіц. портал. Київ, 2020. URL: <https://dnpb.gov.ua/ua/virtualni-chytalni-zaly/virtualnyy-chytalnyy-zal-fondu-v-o-sukhomlynsko/>.
- Державна науково-педагогічна бібліотека України імені В. О. Сухомлинського : офіц. портал. Київ, 2020. URL: <https://dnpb.gov.ua/ua/>.
- Василь Сухомлинський в діалозі з сучасністю. *Шк. б-ка плюс*. 2007. Груд. (23). С. 2–3.
- Сухомлинський В.О. Статті. Вибрані твори. В 5-ти т. Т. 5. Київ : Рад. школа, 1977. 639 с.
- Сухомлинський В.О. Розмова з молодим директором школи. *Вибрані твори. В 5-ти т. Т. 4*. Київ : Рад. школа, 1977. С. 393–626.

Straihorodska L. Informational and library study of Vasyl Oleksandrovych Sukhomlynskyi's creative heritage

The article covers the activity of the V.O. Sukhomlynskyi State Scientific and Pedagogical Library of Ukraine (hereinafter – SSPL of Ukraine), which operates within the structure of the National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine and provides information support in education, pedagogy, psychology. The library is a scientific-methodical and coordination center of the network of educational libraries of the MES and the NAPS of Ukraine. It contributes to the innovative development of libraries and their improvement, to the introduction of the best domestic and foreign experiences in the work practice. To provide methodical support, communication, exchange of experience among educational libraries, introduction and popularization of the V.O. Sukhomlynskyi's heritage, in 2007 SSPL of Ukraine started the professional meetings within the framework of international and all-Ukrainian pedagogical readings "Vasyl Sukhomlynskyi in dialogue with modernity".

The research characterizes the subject of library sections and its determination by urgent problems in the field of education, information and library activities and aim to cover the activities of the school library as a leading educational and cultural unit of general secondary education. The importance of V.O. Sukhomlynskyi's pedagogical ideas and their implementation into the educational process in a modern school, in particular by means of the library, which contributes to their popularization and representation, is revealed.

According to the results of the research it is substantiated that such library sections serve as discussion studios, which unite researchers, teachers and librarians on the topical issues, in particular through the creative heritage of V.O. Sukhomlynskyi. Emphasis is placed on the role of the SSPL of Ukraine as a scientific and methodological center, and a leading institution that preserves, researches and promotes his creative legacy, providing the educational community with open access to it.

Key words: V.O. Sukhomlynskyi, history of pedagogy, pedagogical readings, library sections, school library.

УДК 37.018.1

DOI <https://doi.org/10.32840/1992-5786.2021.76-3.3>**В. М. Шахрай**

доктор педагогічних наук, доцент,
завідувач лабораторії інституційного виховання
Інституту проблем виховання Національної академії педагогічних наук України

ПРОБЛЕМА ВІДПОВІДАЛЬНОГО БАТЬКІВСТВА В УКРАЇНСЬКІЙ ПЕДАГОГІЦІ

У статті наголошується на актуальності проблеми підготовки молоді, зокрема старшокласників, до відповідального батьківства, використання із цією метою ідей, які напрацювала українська педагогічна думка з давніх часів дотепер. Виокремлюються позиції, вироблені українською народною педагогікою: надання батьківству пріоритетної ролі у вихованні дітей; в основі сімейного виховання – батьківська любов, самовіддана і водночас вимоглива; належне батьківське виховання має сформувати високоморальну особистість. Характеризуються підходи до батьківства, що відображені в літературних пам'ятках («Повчання Володимира Мономаха дітям», творчість гуманістів епохи Відродження, Г. Сковороди, поетичні твори І. Котляревського, Т. Шевченка). У них батьківство і материнство висвітлюється як важлива місія, що проявляється в безмежній турботі про дітей, підготовці їх до гідного людського життя. Аналізуються праці відомих педагогів (К. Ушинський, С. Русова, І. Огієнко, Г. Ващенко, А. Макаренко, В. Сухомлинський), де розкриваються сутнісні характеристики відповідального батьківства (піклування про фізичний та інтелектуальний розвиток дітей, створення умов для задоволення їхніх пізнавальних інтересів, розуміння психологічних особливостей дитини, здійснення виховного впливу на основі батьківського авторитету, справжня любов до дітей тощо), акцентується увага на обов'язковій підготовці молоді, починаючи зі школи, до подружнього життя і батьківства.

Здійснюється огляд окремих досліджень останніх десятиліть, у яких наголошується на важливості підвищення педагогічної культури батьків, необхідності підготовки учнівської та студентської молоді до батьківства, використання у процесі такої підготовки закордонного досвіду. Наголошується на доцільності використання ідей щодо батьківства в сучасному виховному процесі, насамперед розуміння того, що батьківство є відповідальною справою, потребує належних знань і вмінь, обов'язкової підготовки до нього, здатності вираження любові до дитини та здійснення ефективного, заснованого на батьківському авторитеті, сімейного виховання.

Ключові слова: батьківство, педагогіка, народна педагогіка, українські дослідники, діти, батьківська любов, батьківський авторитет, підготовка.

Постановка проблеми. Становище дітей у будь-якому суспільстві є показником міри його зрілості та здатності до розвитку. Якщо діти огорнуті увагою і піклуванням, то вони зазвичай виростають людьми моральними та готовими до співпраці з навколишнім соціумом, здатними на підтримку інших та власну самореалізацію. Місію введення дітей у світ соціальних відносин мають виконувати насамперед батьки, природні вихователі своїх дітей, які здійснюють належне сімейне виховання. Водночас частина батьків у сучасному українському суспільстві неспроможні налагоджувати повноцінні батьківсько-дитячі взаємини. Про це свідчить, зокрема, такий факт, що зі 104 469 дітей, які станом на 1 січня 2018 р. перебували в закладах інституційного догляду, лише 8 765 дітей (8,4%) мали статус сироти чи дитини, позбавленої батьківського піклування, решта 95 704 дитини (91,6%), маючи батьків, виховувалися в інституціях [9]. Батьки часто не мають відповідних знань і вмінь, щоб гармонійно взаємодіяти із власними дітьми. Тому постає про-

блема підготовки молоді, зокрема старшокласників, до майбутнього батьківства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Різноманітні аспекти підготовки учнівської молоді до подружнього життя і батьківства розкриває у своїх дослідженнях В. Кравець [6]. Висвітлення теоретичних засад підготовки старшокласників до відповідального батьківства, з'ясування стану сформованості готовності сучасних старшокласників до відповідального батьківства здійснюється у працях Л. Гончар, Л. Канішевської, О. Смально, В. Шахрай [2; 4; 15; 24]. Підготовка студентської молоді, здобувачів професійно-технічної освіти до усвідомленого батьківства досліджується С. Красіним, К. Федюшкіною [7; 23]. Характеристику деяких аспектів інституту батьківства в історії української етнопедагогіки здійснила О. Ярошинська. Водночас вважаємо доцільним з'ясування тих ідей щодо батьківства, що вироблені українською педагогікою, які можна актуалізувати у процесі підготовки старшокласників до відповідального батьківства.

Мета статті – здійснити аналіз ідей щодо батьківства в українській педагогічній думці, з'ясувати можливість їх використання у процесі формування готовності до відповідального батьківства сучасних старшокласників.

Виклад основного матеріалу. Ґрунтовно і всебічно висвітлені засади сімейного виховання та роль батьків у становленні дитини в українській народній педагогіці, яка є системою методів і засобів виховання, що передаються від покоління до покоління [16, с. 5]. В арсеналі народної педагогіки багато засобів – фольклор, звичаї, традиції, обряди, різні види народного мистецтва, сімейний побут тощо. І всі вони стають дієвим інструментом розвитку дитини насамперед завдяки вмілому їх використанню батьками. Українська народна мудрість, що втілена, зокрема, у прислів'ях і приказках [20], ставить батьків на найвище місце в людському житті («За гроші не купиш ні батька, ні матері, ні родини», «Шануй Батька та Бога – буде тобі всюди дорога», «Нема у світі цвіту цвітійшого від маківочки, нема ж і роду ріднішого над матіночки», «Матір ні купити, ні заслужити»). Найважливішою життєвою опорою для дитини, джерелом її радості є батьківська любов, самовіддана і водночас вимоглива («У дитини заболить пальчик, а в мами серце», «Отець по-батьківськи поб'є, по-батьківськи й помилує»). Проте в народі застерігають, що батькам у своїй любові «треба мати почуття міри, ніколи не впадати в нерозумну, сліпу любов, яка спотворює, калічить дитину» [16, с. 106]. Ця засторога звучить у прислів'ї – «Гарна мазана паляниця, а не дитина». Педагогічні народні вислови спрямовують батьків на здійснення належного виховання, результатом якого буде сформована особистість на основі моральних цінностей, розумна та відповідальна («Не збирай сину худоби, збери йому розум», «Пропає батько з дурним сином»). Водночас діти мають з належною шаную ставитися до батьків, надавати їм всебічну підтримку та допомогу. Якщо ж цього не стається, то в дорослих дітей трапляються негаразди («Як батька покинеш, так і сам загинеш»).

Батько і мати в народному сімейному вихованні доповнюють один одного. В. Скуратівський, знаний дослідник народної культури, зазначає, що якщо мати за своєю природою є втіленням ласки, ніжності, надмірної доброти, то з батьком асоціюються значно вимогливіші, практичніші означення [14, с. 35]. Для дитячої дисциплінованості, дотримання моральних норм, набуття трудових навичок дуже важливим було батьківське слово, яке було законом, водночас «навчало, об'єднувало й утверджувало моральні устої» [14, с. 28]. Найдієвішим методом батьківського виховання був приклад батьків, їхнє ставлення один до одного, до роди-

чів, сусідів, членів громади, до виконання своїх господарських обов'язків.

Можемо стверджувати, що кращі надбання народної педагогіки варто використовувати в суспільному та сімейному вихованні і в нинішній період. Погоджуємось із думкою В. Скуратівського про важливість актуалізації ідей української родинної педагогіки: «Нехай не всі форми, пов'язані із традиційним вихованням, прийнятні в наш час, але більшість зразків народної етнопедагогіки – прищеплення любові до праці, до хліба, до людських та моральних цінностей – варто й необхідно засвоювати, повертати із забуття» [14, с. 37].

Однією з перших праць, де висвітлювались педагогічні ідеї, зокрема щодо батьківства, було «Повчання Володимира Мономаха дітям». Великий київський князь, будучи на престолі у XII ст., подає приклад мудрого, відповідального батька, що навчає власних дітей та підданих дотримуватись норм гідного людини життя. Він вчить захищати слабших («перш за все не забувайте убогих, а яко можете, по силі годуйте їх і подавайте сиротам»), проявляти гуманність до будь-якої людини, шанувати старших, не принижувати інших, зокрема в розмові («не ганьбити нікого в розмові»), бути щирим («бесіду вести без лукавства»). Особливо застерігає князь своїх дітей від лінощів («адже буває, що через лень людина зненацька гине»), від надмірностей («ні їжі, ні пиття не віддавайтесь без міри, ні солодкому сну»), від людських пороків («брехні остерігайтесь і пияцтва, і облуди, від того душа гине і тіло»). Мудрий правитель закликає турбуватися про простий народ, чинити все по справедливості та постійно вчитися («що вмієте, того не забувайте, а чого не вмієте, того навчайтесь») [3].

Українські гуманісти епохи Відродження (кінець XV – початок XVIII ст.) порушували питання буття людини, її моральних засад, існування різноманітних людських проблем. Один із мислителів цієї епохи С. Оріховський загострював увагу на необхідності союзу чоловіка і жінки, які мають народити дітей, гідно їх виховати. Він уважав, що сімейне життя сповнене турботами й обов'язками: «Ми у шлюбному зв'язку не можемо бути без турбот, бо мати жінку, народжувати дітей, утримувати сім'ю й тому подібне <...> не буває без турбот і тривоги» [19, с. 145]. Обов'язок батька – підготувати своїх дітей до дорослого життя, дати їм освіту, спрямувати на добрі справи: «Кожний добрий батько мовить до сина: «Сину мій любий, або кращим будь, або од мене гіршим не будь» [19, с. 265]. Належне виховання, як уважає С. Оріховський, сприяє тому, що син продовжує досягнення батька і «батькову доблесть своєю доповнює» [19, с. 265].

До проблем батьківства і сімейного виховання звертався у своїй творчості Г. Сковорода. У притчі «Благодарный Еродій» видатний філософ і педа-

гог наголошує на двох основних батьківських обов'язках – народити дітей і виховати їх, навчити правилам людського життя. Якщо ж батьківство обмежується лише народженням дитини, то таких батьків Г. Сковорода називає напівбатьком і напівматір'ю. Значення сімейного виховання, на думку мислителя, виявляється в тому, що воно є природним, спрямоване на розвиток природних задатків дитини, закладення основ життєвої самостійності й активності. Найбільше благо, що дав батько, Г. Сковорода визначає словами Еродія (птаха): «Народив і виростив нам посріблені крила, ноги, які відштовхують голови зміїв, ніс, що шматує їх. Це наша і їжа, і слава» [13, с. 104]. Важливим є й те, що правильне сімейне виховання формує любов до батьків, розвиває почуття синівської вдячності.

Цінні педагогічні думки про батьків і їхню роль у підготовці дитини до дорослого життя віднаходимо у творах українських письменників і поетів, зокрема у творчості І. Котляревського та Т. Шевченка. І. Котляревський у бурлескній поемі «Енеїда» картає батьків за неправильне сімейне виховання, за невміння бути вимогливими до дітей, що веде їх до моральної деградації та життєвої неспроможності. Поет жартівливо зображує таких батьків у пеклі, куди вони потрапили через те, що «синів не вчили, а гладили по головах, і тільки знай, що їх хвалили». І внаслідок такого невдалого сімейного виховання «синки в ледащо пустилися, пішли в нінащо», насамперед прагнучи якнайшвидше добратись до батьківської спадщини [5, с. 87].

У Т. Шевченка, натомість, мати постає як людський ідеал, як утілення відданості, жертвовності, безмежної любові і доброти у ставленні до власної дитини. У таких поезіях, як «Сон» («На панщині пшеницю жала <...>»), «Наймичка», «Ой люлі, люлі, моя дитино», «У наших раї на землі», поет показує велич і трагізм долі матері у феодальному суспільстві, суспільстві нерівності та кривди. Водночас великий гуманіст переконаний, що в людському бутті «нічого кращого немає, як тая мати молодая з своїм дитяточком малим», і називає матір святою, гідної пошани і поклоніння [25, с. 404].

Значну увагу батьківському вихованню приділив К. Ушинський, який уважав батьків, сім'ю відповідальними за опанування дитиною рідної мови, зміцнення її здоров'я, розвиток пізнавальних інтересів. Батьки мають спрямовувати дітей до різноманітної діяльності, до праці, завдяки яким дитина активно пізнає навколишній світ, збагачує свої почуття. Видатний педагог особливо наголошував на необхідності батьків бути чесними зі своїми дітьми, намагатися зрозуміти почуття дитини, надмірно не втручатись у дитяче життя, адже це призводить нерідко до калічення дитячих душ.

Батьки у взаєминах мають бути прикладом поваги один до одного – «де батьки люблять і поважають один одного, там і діти будуть любити і поважати їх» [22, с. 318]. Важливою є підготовка до батьківства, надання молоді понять про виховання, про закони життя, про фізичні та психічні особливості дітей [22, с. 438].

Велике значення родинному вихованню в розвитку дитини, зокрема віком до восьми років, надавала С. Русова, яка зазначала, що для повноцінного розвитку дитини, для пробудження її здібностей, формування критичної думки, виховання позитивних соціальних почуттів, задоволення дитячої потреби в розумній активності «бажано мати коло дитини свідому, розвинену особу, що знала б, як керувати вихованням, і добре розуміла психологію дитини. Найкращим таким керманічем мусить бути рідна мати дитини – природна вихователька своїх дітей» [11, с. 34]. У статті «Мати в поезії Шевченка» видатний педагог наголошує, що без ласки матері, основного материнського інструменту впливу на дитину, «холодно, страшно було б жити, й ніяка школа, ніякі дитячі сади або дитячі захистки не дадуть дитині того добра, <...> не розбудять так у дітях почуття правди і любові, як щире виховання свідомої матері» [11, с. 288].

Інший відомий український педагог С. Сірополко також визнавав важливу роль у становленні дитини відповідальних батьків, які мають усвідомлювати свої батьківські обов'язки і мати знання із проблем виховання дітей. Тому він підтримував введення у шкільні програми середніх шкіл курсів гігієни, педагогіки, а також різноманітних курсів для матерів щодо виховання дітей [12, с. 56].

Відповідальність батьків у вихованні молодого покоління різнобічно розглядав А. Макаренко. Він писав: «Виховує все: люди, речі, явища, але насамперед і найбільше люди. З них на першому місці – батьки і педагоги» [8, с. 10]. Батьки є відповідальними перед суспільством за результати свого виховання, тому повинні з великою серйозністю ставитись до свого батьківства. Педагог наголошував: «Виховання дітей – це велика, серйозна і дуже відповідальна справа, і це справа, звичайно, важка <...> Якщо ви породили дитину, – це значить на багато років вперед ви віддали їй усе напруження своєї думки, усю свою увагу і всю свою волю» [8, с. 14]. Особливе значення в сімейному вихованні має батьківська любов, адже «люди, виховані без батьківської любові, – часто скалічені люди» [8, с. 21]. Значну роль у позитивному впливі на дитину відіграє батьківський авторитет, що ґрунтується на виваженій, осмисленій сімейній дисципліні.

Велике значення здоровим сімейним стосункам на основі духовно-моральних норм як запоруки належного виховання молодого покоління надавав відомий український педагог Г. Ващенко.

Розглядаючи втілення українського виховного ідеалу в народній пісні, він зазначає, що в ній віддзеркалюються любов і пошана до батьків, подається зворушливий образ матері, яка всю себе віддає своїм дітям, оспівуються глибокі почуття дітей до батьків у відповідь на материнську і батьківську любов. Педагог наголошує, що «здорова родина, в якій батьки люблять дітей, а діти з пошаною і любов'ю ставляться до батьків і живуть у згоді між собою, є основою здорового суспільного життя» [1, с. 141].

Ґрунтовно відповідальне батьківство як чинник належного зростання особистості розглядав В. Сухомлинський. На його думку, основою сімейного виховання є батьківський авторитет, який формується прикладом гідних учинків батьків, що є джерелом дитячої гордості і радості. Видатний педагог був переконаний, що «розвиток особистості залежить насамперед від того, якими людьми постають перед дитиною мати й батько» [17, с. 86]. Неодмінними елементами сімейного виховання має бути сердечна турбота про дітей, зацікавленість їхніми справами, віра в їхні багатогранні здібності, здатність відчувати душу власної дитини і відгукуватись на її тривожні чи радісні сигнали. Недопустиме в сім'ї насильство над дітьми, що призводить до розвитку в них безсердечності та жорстокості. Видатний педагог застерігає, що немає шкідливішого і лиховіснішого в батьківському впливі, ніж силові засоби, адже «фізичні покарання є насильством не тільки над тілом, але й над духом людини; ремінець робить нечутливою не тільки спину, але й серце, почуття» [18, с. 541].

Важливою, на думку В. Сухомлинського, є підготовка юного покоління до сімейного життя і батьківства. Педагог переконаний, що «формування моральної готовності до кохання, шлюбу, народження і виховання дітей, материнства і батьківства – це піклування школи про особисте щастя дитини» [17, с. 192]. Тому вже із 12–13-річними підлітками він проводив бесіди про любов – про любов як відповідальність, як почуття, яке обгороджене розумом і осяяне думкою про майбутнє. В. Сухомлинський у бесідах з учнями наголошував, що немає якоїсь спеціальної науки «любові», а є наука людяності. І «хто опанував її, той готовий до благородних духовно-психологічних і морально-естетичних відносин, готовий до створення нової людини. Кохання – це найсуворіший екзамен людяності. Але перші екзамени із цього предмета людина складає в дитинстві й отрочстві, коли вона віддає частинку своїх духовних сил іншим людям» [18, с. 556].

Наприкінці ХХ – на початку ХХІ ст. проблема відповідального батьківства порушується у працях Л. Гончар, О. Докукіної, К. Журби, В. Поставого й інших дослідників. Вони наголошують на необхідності опанування батьками педагогічної куль-

тури, що передбачає знання психологічних особливостей дітей різного віку, основних напрямів родинного виховання, правил і методів виховання дітей у сім'ї, налагодження партнерської взаємодії батьків із закладом освіти, де навчаються їхні діти тощо [10].

Цікавими є дослідження інституту батьківства в контексті етнопедагогіки, здійснені О. Ярошинською. Вона вказує на значення батьківства у вихованні молодих поколінь, передачі їм культурних надбань народу, розвитку мови та мовленнєвого етикету. Дослідниця виділяє шість періодів становлення батьківства в Україні та вважає, що на сучасному етапі для посилення виховного потенціалу інституту батьківства необхідно здійснювати ранню підготовку молоді до виконання рольових функцій чоловіка і дружини, батька і матері. У такій підготовці бажано спрямовувати молодь на збалансовану участь у вихованні дітей обох членів подружжя. Важливим, на думку дослідниці, є об'єднання зусиль держави, школи, громадських організацій, центрів соціальних служб для молоді, церкви в наданні сім'ї дієвої допомоги.

Проблемі підготовки учнівської молоді до сімейного життя та батьківства багато уваги приділив у педагогічній творчості В. Кравець. Дослідник, зокрема, наголошує на використанні міжнародного досвіду у процесі підготовки учнівської молоді до відповідального батьківства та вказує на такі аспекти його застосування, як: ознайомлення учнів із віковими етапами розвитку дитини, формування в юнаків і дівчат моральних якостей і почуттів, опанування учнями необхідних навичок для побудови та розвитку подружніх і сімейних стосунків, набуття соціальних і комунікативних навичок, підвищення поінформованості учнів про цінність і відповідальність батьківства тощо. Це зумовлює необхідність підвищення кваліфікації вчителів, упровадження інноваційних медіаосвітніх технологій, тренінгів, розроблення різноманітних проєктів [6].

Останніми роками питання батьківства та необхідності підготовки до нього молоді порушується в дослідженнях С. Красіна, О. Смально, К. Федюшкіної [7; 15; 23]. Вони вказують на доцільність розроблення цікавих для старшокласників і студентів форм роботи з метою формування в них відповідального батьківства, організації проєктної діяльності, тренінгів, дискусійних занять тощо.

Висновки і пропозиції. Отже, виокремлюємо такі ідеї в українській педагогіці, які мають суттєве значення у формуванні готовності до відповідального батьківства сучасних старшокласників: в основі відповідального батьківства – батьківська любов та батьківський авторитет, який базується насамперед на прикладах гідної поведінки батька і матері, що виключає будь-які форми

насильства над дитиною; сімейне (батьківське) виховання є складною, напруженою діяльністю, яка потребує обов'язкової підготовки молодих людей, що має здійснюватись як у сім'ї, так і в закладах освіти. Така підготовка базується на розумінні старшокласниками психологічних особливостей дітей різного віку, опанування ними знань, умінь для здійснення належного сімейного виховання, побудови гармонійних подружніх та батьківсько-дитячих взаємин. Змістово-методичні аспекти підготовки старшокласників до відповідального батьківства будуть відображені в подальших дослідженнях автора.

Список використаної літератури:

1. Ващенко Г. Виховний ідеал : підручник для виховників, учителів і українських родин / вст. сл. про авт. О. Ковалю. 2-е вид. Брюссель, 1976. 208 с.
2. Гончар Л. Теоретичні аспекти формування готовності до відповідального батьківства у старшокласників. *Prešovská univerzita v Prešove Pedagogická fakulta vzdelávanie a spoločnosť. Medzinárodný nekonferenčný zborník*. Prešov, 2020. С. 81–87.
3. З «Повчання Володимира Мономаха дітям». *Антологія української літератури* : у 3-х т. Київ : Веселка, 1984. Т. 1. С. 70–72.
4. Канишевська Л. Вивчення стану готовності до відповідального батьківства у старшокласників шкіл-інтернатів. *Зростаюча особистість у смислоціннісних обрисах* : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, м. Київ, 15 грудня 2020 р. Івано-Франківськ : НАІР, 2020. С. 83–87.
5. Котляревський І. Поетичні твори. Драматичні твори. Листи. Київ : Наукова думка, 1982. 320 с.
6. Кравець В. Підготовка школярів до виконання батьківських функцій: зарубіжний досвід. *Педагогічний альманах*. 2018. Вип. 40. С. 10–18.
7. Красін С. Реалізація педагогічних умов формування у студентів вищої школи готовності до усвідомленого батьківства. *Теорія та методика навчання та виховання*. 2020. № 48. С. 172–182.
8. Макаренко А. Книга для батьків. Пер. з рос. Київ : Радянська школа, 1980. 327 с.
9. Про внесення змін до деяких законодавчих актів щодо реформування системи інституційного догляду та виховання дітей : пояснювальна записка до проекту закону України. URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/G102269A.html (дата звернення: 25.05.2021).
10. Програма формування педагогічної культури батьків / за ред. В. Постоного. Київ, 2003. 108 с.
11. Русова С. Вибрані педагогічні твори. Київ : Освіта, 1996. 304 с.
12. Сірополко С. Школознавство. Прага, 1926. 64 с.
13. Сковорода Г. Благодарный Еродій. *Повне зібрання творів* / Г. Сковорода. Київ, 1973. Т. 2. С. 99–118.
14. Скурятівський В. Покуть. Київ : Довіра, 1992. 236 с.
15. Смалько О. Педагогічні умови формування відповідального ставлення до батьківства у студентів класичного університету в позааудиторній виховній роботі. *Збірник наукових праць Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини*. 2016. Вип. 1. С. 293–300.
16. Стельмахович М. Українська народна педагогіка : навчально-методичний посібник. Київ : ІЗМН, 1997. 232 с.
17. Сухомлинський В. Вибрані твори : у 5-и т. Київ : Рад. шк., 1976. Т. 1. 670 с.
18. Сухомлинський В. Вибрані твори : у 5-и т. Київ : Рад. шк., 1976. Т. 2. 654 с.
19. Українські гуманісти епохи Відродження : антологія : у 2-х ч. / НАН України, Ін-т філософії ; упоряд., передм., прим. В. Литвинова ; відп. ред. В. Нічик. Київ : Наукова думка ; Основи, 1995. Ч. 1 / Ю. Дрогобич, П. Русин, С. Оріховський. 430 с.
20. Українські приказки, прислів'я і таке інше / уклад М. Номис. Київ : Либідь, 1993. 768 с.
21. Ушинский К. Собрание сочинений. Москва ; Ленинград, 1950. Т. 10. 668 с.
22. Федюшкіна К. Формування усвідомленого ставлення до батьківства у здобувачів професійно-технічної освіти : автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.05. Київ, 2020. 22 с.
23. Шахрай В. Формування готовності старшокласників до відповідального батьківства: основні поняття дослідження. *Інноватика у вихованні*. 2020. Вип. 11 (2). С. 48–55.
24. Шевченко Т. Кобзар. Київ : Дніпро, 1986. 542 с.
25. Ярошинська О. Розвиток поглядів на інститут батьківства в історії української етнопедагогіки : автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01. Київ, 2005. 18 с.

Shakhrai V. Problem of responsible parenting in Ukrainian pedagogy

The article emphasizes the urgency of the problem of the youth preparation, in particular high school students, to responsible parenting and using the achievements of pedagogy made since olden to modern times. The positions of Ukrainian folk pedagogy are highlighted: the providing the priority of parenting in the upbringing of a child; the parenting love, selfless and exacting, is the basis of the family upbringing; proper parenting upbringing should form the high moral personality. The approaches to parenting exposed

in literary heritage ("Volodymyr Monomakh's Instructions to Children", works of humanists of Renaissance, H. Skovoroda, poetic works of I. Kotliarevskiy, T. Shevchenko). They regard parenting as the important mission that is comes out in the limitless care of their children and their preparation to worthy human life. The works of the outstanding pedagogues are analyzed (K. Ushynskiy, S. Rusova, I. Ohiienko, H. Vashchenko, A. Makarenko, V. Sukhomlynskiyi) where the core characteristics of responsible parenting are revealed (the care of physical and intellectual development of children, creating the conditions for fulfillment of their cognitive interests, comprehension of their psychological peculiarities, realization of educative influence on the basis of the parenting authority, true love for their children). The attention on the compulsory preparation of adolescents, directly from school, to the family life and parenting is accented.

The survey of separate investigations of the latest decades is made where the importance of the raise of pedagogical culture of parents, the importance of the youth's preparation to parenting and usage of in this preparation the foreign experience is emphasized. The expediency of using the ideas of the parenting in modern educational process is emphasized primarily understanding that parenting is the responsible process and needs corresponding knowledge and skills, compulsory preparation, ability of expression of love to a child and realization of the effective family upbringing based on the parental authority.

Key words: *parenting, pedagogy, folk pedagogy, Ukrainian researchers, children, parental love, parental authority, preparation.*

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ СУЧАСНОЇ ПЕДАГОГІКИ ТА ОСВІТИ

УДК 378.147.091.3=111

DOI <https://doi.org/10.32840/1992-5786.2021.76-3.4>**Н. М. Самборська**кандидат педагогічних наук,
асистент кафедри природничих та соціально-гуманітарних дисциплін
Житомирського медичного інституту**О. Є. Кравець**кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри англійської мови з методиками викладання в дошкільній і початковій освіті
Житомирського державного університету імені Івана Франка**С. С. Кухарьонк**викладач кафедри іноземних мов і новітніх технологій їх викладання
Житомирського державного університету імені Івана Франка

ФОРМУВАННЯ СОЦІОКУЛЬТУРНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ СТУДЕНТІВ НЕФІЛОЛОГІЧНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ ПІД ЧАС ВИВЧЕННЯ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ

У статті проаналізовано засоби формування соціокультурної компетентності студентів нефілологічних спеціальностей під час вивчення англійської мови. Відзначено, що протягом тривалого часу у педагогічній науці тривали дискусії щодо визначення понять «компетенція» та «компетентність». Автори широко представили аналіз поняття «компетентність». Врешті, дослідники дають авторське визначення поняттю «компетентність» – це здатність особистості володіти компетенціями, що проявляються через професійну або навчальну діяльність. Крім того, широко проаналізовано поняття «соціокультурна компетентність». Проаналізовано низку психолого-педагогічних джерел і зроблено висновок, що зарубіжні та вітчизняні науковці, досліджуючи поняття «соціокультурна компетентність», особливу увагу приділяють співвивченню мов, культур та цивілізацій, взаємозв'язку мови та суспільства (соціуму), мови та культури. Наголошено, що існує декілька тлумачень цього явища, способів інтерпретації його сутності та структури, але наразі немає єдиного визначення соціокультурної компетентності. Визначено, що для формування соціокультурної компетентності студентів нефілологічних спеціальностей під час вивчення англійської мови особливою актуальністю набувають автентичні підручники. У результаті дослідження автори простежують використання засобів дистанційного навчання на прикладі Житомирського державного університету ім. Івана Франка та Житомирського медичного інституту Житомирської обласної ради. Вчені дійшли висновку, що сьогодні в цих закладах вищої освіти дистанційне навчання представлено через: електронну пошту викладачів та студентів; месенджери: Viber, Telegram; вебінари та онлайн-конференції через використання таких програм, як Skype, Zoom, Google Class Room, Google Meet, hot rotato, mind. то тощо. Наголошено, що за допомогою цих засобів можна легко виводити на екран підручник, за яким працюють викладач та студенти, а також прослуховувати синхронно аудіоматеріал та переглядати відео. Зазначено, що дистанційне навчання – це вимога часу, а особливої актуальності дистанційне навчання набуває в умовах всеукраїнського карантину, коли інші види навчання є практично неможливими. Крім того, виявлено, що дистанційне навчання відбувається у синхронному та в асинхронному режимі, які підбираються відповідно до умов групи, тощо.

Ключові слова: компетентність, соціокультурна компетентність, нефілологічні спеціальності, дистанційне навчання, синхронне навчання, асинхронне навчання.

Постановка проблеми. Гуманітаризація сучасної вищої освіти покликана реформувати у студентів цілісну картину світу, розуміння загальнолюдських цінностей, духовності, культури особистості. Оволодіння іноземною мовою сприяє розвитку у студентів здібності використовувати її як інстру-

мент спілкування у діалозі культур і цивілізацій сучасного світу. Мова розглядається як засіб міжособистісної взаємодії в умовах багатонаціонального та полікультурного простору [3, с. 5].

Дослідження процесу формування соціокультурної компетентності студентів, обґрунтування

його наукових засад передбачає вивчення сутності поняття «соціокультурна компетентність», його особливостей та ґенези.

Логіка дослідження передбачає вирішення питання співвідношення двох понять – «компетентність» та «компетенція», оскільки обидві категорії мають безпосередній стосунок до підготовки студентів нефілологічних спеціальностей під час дистанційного навчання.

Деякі дослідники ототожнюють ці поняття, інші вважають, що вони є різними за своєю структурою та сутністю, дехто вважає компетенцію складником компетентності. Тому актуальним є аналіз різних підходів зарубіжних і вітчизняних науковців до тлумачення понять «компетенція» та «компетентність».

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Проблема дослідження феномена «компетенція / компетентність» знайшла відображення в наукових розвідках зарубіжних дослідників, серед яких: І. Байденко, Г. Бєлицька, В. Болотов, Т. Браже, Ж. Делор, В. Загвязинський, Т. Ісаєва, Є. Конюхова, С. Кортунів, Н. Кузьміна, В. Куніцин, В. Нестеров, Д. Пилипишин, Дж. Равен, Дж. Вінтертон, Н. Гангані, Р. Уайт, Д. Хаймс, М. Малдер, Н. Хомський, В. Хутмахер, А. Хуторський, Ед. Шорт та інші. Серед вітчизняних дослідників варто зазначити Н. Бабенко, В. Гриценко, А. Кравченко, Г. Красильникову, С. Максименко, Л. Онуфрієву, Ф. Папаяні, О. Скубашевську, Г. Шатковську та інших [14, с. 51].

Мета статті – простежити формування соціокультурної компетентності студентів нефілологічних спеціальностей під час вивчення англійської мови.

Виклад основного матеріалу. Визначення компетенції та компетентності також пропонують такі міжнародні організації, як ЮНЕСКО, Європейський Союз, Міжнародна комісія Ради Європи та інші.

У словнику іншомовних слів компетентність [лат. *competens* (*competentis*) – належний, відповідний] визначено як поінформованість, обізнаність, авторитетність [18, с. 95].

У великому тлумачному словнику української мови компетентність потрактовано як «властивість за значенням». Також зазначені такі прикметники, як «компетентний, тямущий, кваліфікований» [4, с. 234].

В енциклопедії освіти поняття «компетентність» визначено як «набута характеристика особистості, що сприяє успішному входженню молоді людини в життя суспільства. Її розглядають як інтегрований результат, що передбачає зміщення акцентів із накопичення нормативно визначених знань, умінь і навичок до формування й розвитку в учнів здатності практично діяти, застосовувати досвід успішної діяльності в певній сфері» [15].

Аналіз наукової літератури показав, що серед учених немає спільної думки щодо цього питання. Деякі з них визначають компетентність як «інтегральну здатність особистості, яка виявляється в її загальній здатності та готовності до діяльності, що ґрунтується на знаннях і досвіді, які набуті в процесі навчання та соціалізації й орієнтовані на самостійну та успішну участь у діяльності» [21, с. 138]; «інтелектуально й особистісно зумовлений досвід соціально-професійної життєдіяльності людини, в основі якого лежать знання» [11]; «володіння людиною відповідною компетенцією, яка включає особистісне ставлення до неї та предмету діяльності, тобто визначає її як особистісну якість (характеристику), що вже склалася» [23]; здатність успішно задовольняти індивідуальні та соціальні потреби, діяти й виконувати поставлені завдання; володіння знаннями, уміннями та навичками; ступінь або рівень здібностей, що офіційно вважають достатнім; властивість або спосіб буття людини» [1, с. 22]; об'єктивна категорія, яка фіксує суспільно визнаний комплекс знань, умінь, навичок, стосунків тощо певного рівня, які можуть бути застосовувані в широкій сфері діяльності людини [19, с. 16].

Згідно з «Законом про освіту» 2017 року поняття «компетентність» розглядається як динамічна комбінація знань, умінь, навичок, способів мислення, поглядів, цінностей, інших особистих якостей, що визначає здатність особи успішно соціалізуватися, провадити професійну та/або подальшу навчальну діяльність [10].

Проаналізувавши низку визначень, ми вважаємо, що компетентність – це здатність особистості володіти компетенціями, що проявляються через професійну або навчальну діяльність.

Однією з найактуальніших проблем методики викладання іноземних мов є соціокультурна компетентність та способи її досягнення. Сучасна молода людина повинна володіти навичками толерантного ставлення до носіїв мови з різних країн, культур та стилів життя. Особливо складно здобути соціокультурну компетентність поза мовним оточенням [7, с. 3]. Тому для викладача важливим завданням на заняттях з англійської мови у закладах вищої освіти є моделювання реальних ситуацій спілкування навіть під час дистанційного навчання.

Питанню формування та функціонування соціокультурної компетентності приділяли увагу багато вчених: Ю. Пассов, П. Сисоєв, С. Ніколаєва, В. Сафонова та інші. Соціокультурна компетентність, як зазначає П. Сисоєв, дозволяє тим, хто нею говорить, почувати себе практично на рівні з носіями мови (відносно культури), що є кроком до адекватного володіння іноземною мовою, тобто здатністю оперувати вивченою мовою у повсякденних ситуаціях на рівні, максимально наближеному до рівня носіїв мови [22, с. 9].

Аналіз психолого-педагогічної літератури свідчить, що зарубіжні та вітчизняні науковці, досліджуючи поняття «соціокультурна компетентність», особливу увагу приділяють співвивченню мов, культур та цивілізацій, взаємозв'язку мови та суспільства (соціуму), мови та культури.

Існує декілька тлумачень цього явища, способів інтерпретації його сутності та структури. Але наразі немає єдиного визначення соціокультурної компетентності.

Згідно з загальноєвропейськими компетенціями володіння іноземною мовою, соціокультурна компетентність охоплює такі аспекти життя: повсякденне життя; умови життя; міжособистісні стосунки; система цінностей, переконань стосовно понять та явищ; мова жестів; виконання ритуалів [9, с. 104–105].

У сучасних педагогічних дослідженнях соціокультурну компетентність визначають як знання елементів національної культури, національно-культурної специфіки мовної поведінки носіїв відповідної мови і здатність користуватися такими елементами соціокультурного контексту, як звичаї, правила, норми, країнознавчі знання носія мови [20]. Т. Варянюк та Л. Іванченко вважають, що соціокультурна компетентність – це знання культурних особливостей носіїв мови, їхніх звичок, традицій, норм поведінки, етикету, та вміння розуміти їхню комунікативну поведінку й адекватно використовувати набуті знання у процесі спілкування, будучи при цьому носієм іншої культури [5, с. 103].

Соціокультурну компетентність розглядають як вміння і готовність застосовувати сукупність соціопедагогічних, соціолінгвістичних, соціопсихологічних, країнознавчих та міжкультурних знань для досягнення порозуміння між особами або групами, які є представниками різних соціумів, мовними засобами та в межах соціокультурного контексту однієї із сторін [8, с. 94]. М. Максимець розглядає соціокультурну компетентність як здатність особистості через адекватне розуміння та повагу до інших мов, культур і релігій виявляти активну і відповідальну життєдіяльність у соціумі на засадах демократичності, гуманізму, толерантності тощо [16, с. 212]. П. Сисоєв розуміє соціокультурну компетентність як рівень знань соціокультурного контексту використання іноземної мови, а також досвід спілкування і використання мови в різних соціокультурних ситуаціях [22, с. 12].

Науковці вважають, що компетентність можна розглядати як результативно-діяльну характеристику навчання. Так, М. Шиловська вважає, що соціокультурна компетентність – це сукупність відповідних компетенцій, складна комплексна характеристика, яка відображає інтеграцію професійно-теоретичних знань, ціннісних орієнтацій, особистісних якостей і практичних умінь педагога [24].

Бачимо, що більшість дослідників визначають соціокультурну компетентність через сукупність знань, умінь і навичок, а також розглядають її як здатність особистості здійснювати спілкування як складну багатокомпонентну мовленнєву діяльність, на характер якої впливають різноманітні чинники. Варто зазначити, що всі визначення взаємодоповнюють одне одного.

Отже, як бачимо, існує багато визначень цього поняття. Проте ми погоджуємося із В. Киливник, яка визначає соціокультурну компетентність як якість, яка дає змогу успішного спілкування з представниками іншомовної культури, почуватися впевнено та комфортно в іншомовному соціокультурному середовищі; характеризує теоретичну і практичну готовність до соціокультурної діяльності; визначає відповідні ціннісні орієнтації особистості та сприяє їх формуванню; є важливим фактором розвитку особистості, соціалізації її в сучасному суспільстві, самореалізації та культурного самовизначення [13, с. 50].

На нашу думку, формування соціокультурної компетентності відбувається шляхом моделювання комунікативних ситуацій відібраного мовного та мовленнєвого матеріалу. При цьому велику роль відіграють різноманітні тексти, вправи, завдання, аудіо- та відеоматеріали. Такі матеріали можна знайти у таких автентичних підручниках, як “Speakout”, “New Language Leader”, “Market Leader”, “Focus”, “Choices” та ін. Зручність таких підручників полягає в тому, що вони мають повний спектр рівнів – від початкового (elementary) до просунутого (advanced), що дає змогу викладачу підібрати необхідний підручник для тієї чи іншої групи.

У сучасних реаліях, коли традиційні форми навчання неможливі через карантинні обмеження, чи не єдиним способом отримання освіти є дистанційне навчання.

Над проблемами дистанційного навчання працюють багато науковців. Серед них І. Адамова та Т. Головачук, В. Биков, І. Іванюк, Н. Клокар. Так, І. Іванюк досліджує проблему формування понятійно-термінологічного апарату у сфері дистанційної освіти [12]. І. Адамова та Т. Головачук займаються визначенням ролі дистанційного навчання в системі вищої освіти України, основних переваг та проблем щодо розробки та впровадження у навчальний процес дистанційних курсів [2, с. 3–6]. А. Веремчук розкриває поняття дистанційної освіти, визначає переваги та недоліки під час застосування дистанційної форми навчання у закладах вищої освіти [6, с. 319–325].

На прикладі Житомирського державного університету ім. Івана Франка та Житомирського медичного інституту Житомирської обласної ради простежимо за використанням засобів дистанційного навчання. На цей час в цих закладах вищої освіти

дистанційне навчання представлено через: електронну пошту викладачів та студентів; месенджери: Viber, Telegram; вебінари та онлайн-конференції через використання таких програм, як Skype, Zoom, Google Class Room, Google Meet, hot potato, mind. то тощо. За допомогою цих засобів можна легко виводити на екран підручник, за яким працюють викладач та студенти, а також прослуховувати синхронно аудіоматеріал та переглядати відео.

В умовах закладів вищої освіти навчання відбувається у синхронному та асинхронному режимі, які підбираються відповідно до умов, особливостей та обмежень закладу, групи студентів тощо. Так, синхронний режим передбачає взаємодію між студентами / учнями, коли учасники спілкуються за допомогою засобів аудіо- або відеоконференції, тобто у режимі реального часу. Асинхронний режим означає взаємодію між студентами / учнями, за якої учасники взаємодіють між собою із затримкою в часі, застосовуючи при цьому інтерактивні освітні платформи, електронну пошту, форуми, соціальні мережі тощо. Це режим більш самостійного навчання, але воно підтримується викладачем з використанням відповідних цифрових технологій.

Висновки і пропозиції. Аналіз психолого-педагогічної літератури засвідчив, що існує ціла низка визначень понять «компетентність» та «соціокультурна компетентність». Проте вчені сходяться на думці, що головним під час визначення поняття «соціокультурна компетентність» є співвивчення мов, культур та цивілізацій, взаємозв'язку мови та суспільства, мови та культури.

Дистанційне навчання – це вимога часу. Особливої актуальності дистанційне навчання набуває в умовах всеукраїнського карантину, коли інші види навчання є практично неможливими. Дистанційне навчання відбувається у синхронному та в асинхронному режимі, які підбираються відповідно до умов, особливостей та обмежень закладу, групи студентів тощо.

Список використаної літератури:

- Short E. The Concept of Competence: Its Use and Misuse in Education. *Journal of Teacher Education*. 1995. № 2. P. 22–24.
- Адамова І., Головачук Т. Дистанційне навчання: сучасний погляд на переваги та проблеми. *Витоки педагогічної майстерності*. 2012. № 10. С. 3–6.
- Ахмад І. Формування іншомовної соціокультурної компетентності у студентів ВНЗ. *Матеріали I Міжнародної науково-практичної конференції. Київ, 22 листопада 2011 року*. Київ: надруковано ТОВ «Дельта Корп», 2011. 109 с.
- Бусел В.Т. Великий тлумачний словник сучасної української мови. Київ–Ірпінь : ВТФ «Перун», 2004. С. 445.
- Варянюк Т., Іванченко Л. Формування соціокультурної компетентності у студентів на заняттях з іноземної мови [online]. Молодь і ринок. 2018. № 1. С. 103–107. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Mir_2018_1_20 (Дата звернення – 25.03.2020).
- Веремчук А. Проблеми і перспективи дистанційного навчання у ВНЗ. *Проблеми підготовки сучасного вчителя*. 2013. № 7. С. 319–325.
- Горчакава Н.В. Изучение иностранного языка как средство приобщения к другой культуре. *Англійська мова та література*. 2011. № 19. С. 2–5.
- Жорнова О.І. Соціокультурна компетентність студентів в контексті оминання «слабких ланок» сучасного освітнього процесу. *Вища освіта України. Тематичний випуск «Вища освіта у контексті інтеграції до європейського простору»*. 2006. Додаток 3. Т. 3. С. 93–100.
- Загальноєвропейські рекомендації з мовної освіти: вивчення, викладання, оцінювання. Страсбург. Київ : Ленвіт, 2003.
- Закон України про освіту від 05.09.2017. *Відомості Верховної Ради (ВВР)*. 2017. № 38–39. С. 2.
- Зимняя И.А. Ключевые компетенции – новая парадигма результата современного образования. [online] Интернет-журнал «Эйдос», 5 мая, 2004. Режим доступа: <http://www.eidos.ru/journal/2006/0505.htm> (Дата звернення – 20.03.2020)
- Іванюк І.В. Формування понятійно-термінологічного апарату з питань розвитку дистанційної освіти [online]. Інформаційні технології і засоби навчання. 2012. № 5 (31). URL: <http://www.journal.iitta.gov.ua> (Дата звернення – 20.03.2020).
- Киливник В.В. Формування соціокультурної компетентності майбутніх учителів іноземної мови в системі педагогічного коледжу / Вікторія Вікторівна Киливник. Дис... канд. пед. наук. Вінниця, 2019. 290 с.
- Ковальчук І.С. Формування професійно-комунікативної компетентності майбутніх офіцерів у процесі вивчення гуманітарних дисциплін у вищих військових навчальних закладах : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 : М-во освіти і науки, Житомирський державний університет імені Івана Франка ; наук. кер. Калініна Л.В. Житомир, 2018. С. 51–72.
- Кремень В.Г. Енциклопедія освіти. Київ, 2008. С. 408.
- Максимець М. Формування соціокультурної компетентності у процесі вивчення іноземної мови. *Вісник Львівського університету. Серія педагогічна*. 2006. Випуск 21. С. 211–218.
- Мінчак І.І. Складові полікультурної освіти і виховання майбутнього вчителя іноземної

- мови. Матеріали міжнар. наук.-практ. конф. [«Проблеми освіти у Польщі та в Україні в контексті процесів глобалізації та євроінтеграції»], Житомир, 22-24 квітня 2009 р.) / Київ-Житомир : КІМ, 2009. С. 538–546.
18. Морозов С.М., Шкарапута Л.М. Словник іншомовних слів. Київ : Наукова думка. 2000. С. 282.
19. Пометун О.І. Дискусія українських педагогів навколо питань запровадження компетентного підходу в українській освіті / О.В. Овчарук, заг. ред. *Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи: Бібліотека з освітньої політики*. Київ : «К.І.С.». 2004. С. 16.
20. Процюк І.Є. Формування соціокультурної компетентності особистості в науковій літературі. *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. Педагогічні науки*. 2016. Вип. 3. С. 107–113. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VZhdUP_2016_3_21 (Дата звернення – 19.03.2020).
21. Селевко Г.К. Компетентности и их классификация. *Народное образование*. № 4. 2004. С. 138–143.
22. Сысоев П.В. Культурное самоопределение личности в контексте диалога культур: монография. Тамбов : ТГУ им. Державина.
23. Хуторской А.В. Ключевые компетенции и образовательные стандарты [online] Интернет-журнал «Эйдос». 2002. URL: <http://eidos.ru/journal/2002/0423.htm> (Дата звернення – 19.03.2020).
24. Шиловська М.О. Соціокультурна компетенція майбутніх учителів іноземних мов: методологія та перспективи [online]. URL: http://scienceandeducation.pdpu.edu.ua/doc/2009/7_2009/62.pdf.pdf. (Дата звернення – 20.03.2020).

Samborska N., Kravets O., Kukharionok S. Socio-cultural competence formation of students of non-philological specialties during the study of English language

The article analyzes the means of socio-cultural competence formation of students of non-philological specialties during the study of English language. It is noted that for a long time in pedagogical science there have been long discussions on the definition of “competence”. The authors widely presented the analysis of the concept of “competence”. Finally, researchers give the author’s definition of the concept of “competence” – is the ability of an individual to manage competencies manifested through professional or educational activities. In addition, the concept of “socio-cultural competence” is widely analyzed. A number of psychological and pedagogical resources are analyzed and it is concluded that foreign and domestic scholars, studying the concept of “sociocultural competence”, pay special attention to the community of languages, culture and civilization, the relationship of language and society, language and culture. It is emphasized that there are several interpretations of this phenomenon, the possibility of interpreting its essence and structure, but does not provide a single definition of socio-cultural competence. It is determined that authentic textbooks require special relevance for the socio-cultural competence formation of students of non-philological specialties during the study of English language. As a result of the study, the authors trace the usage of distance learning tools on the example of Zhytomyr Ivan Franko State University and Zhytomyr Medical Institute of Zhytomyr Regional Council. Coming to the conclusion that today in these institutions of higher education distance learning is presented through: e-mail of teachers and students; messengers: Viber, Telegram; webinars and online conferences with programs such as Skype, Zoom, Google Class Room, Google Meet, hot potatoes, mind.mo and others. It is clear that with the help of these tools you can easily show the textbook on the screen, for teachers and students, as well as listening audios and watching videos. It is noted that distance learning is a requirement of time, and distance learning becomes especially relevant in the conditions of all-Ukrainian quarantine, when other types of learning are practically impossible. In addition, it was found that distance learning takes place in synchronous and asynchronous modes, which are selected according to the conditions of a group.

Key words: competence, socio-cultural competence, non-philological specialties, distance learning, synchronous learning, asynchronous learning.

СУЧАСНІ МЕТОДИКИ ВИКЛАДАННЯ У ШКОЛАХ ТА ЗВО

Освіта є двигуном для зростання і прогресу будь-якого суспільства. Освіта не лише надає знання, формує навички та прищеплює цінності, але й також відповідає за побудову людського капіталу, який формує, керує та встановлює технологічні інновації та економічне зростання. У сучасну епоху інформація та знання виділяються як дуже важливий та критичний внесок для зростання та виживання. Замість того, щоб розглядати освіту просто як засіб досягнення соціального зросту суспільства, ми повинні розглядати освіту також як двигун прогресу в інформаційній ері, що веде до розвитку.

Зміни в суспільстві, економіці та технологіях призводять до змін і в освіті. Поняття «тренд» є загальною тенденцією до змін. І з приходом нових трендів у наше життя важливо додавати нові тренди в систему освіти та в методики викладання, які також спонукають до розвитку сучасного мислення. Звичайно, такі зміни впливають на традиційну систему навчання. Часто такі зміни відбуваються незалежно від нашого бажання. Пандемія 2019–2021 рр. COVID-19 суттєво вплинула на всі сфери життя, в тому числі і освіту. Традиційна система освіти досі працює, але потребує змін та допрацювань. За цей період ми чітко побачили прогалини в системі. Також це вплинуло на підвищення технологічної обізнаності серед освітян.

Сьогодні використання інноваційних технологій та сучасних методів в інформаційному спілкуванні у всіх галузях науки зростає. Нині широке використання сучасних технологій з усіх дисциплін сприяє підвищенню ефективності навчального процесу. У межах нинішньої реформи вищої освіти інновація методів навчання є надзвичайно важливою, і завдання є дуже важким. Методи навчання вимагають змін у філософії викладання, для успішної їх реалізації. В основному навчання повинно включати два основних компоненти: подання та отримання інформації. Учителю намагається всіма силами передати знання так, як він їх зрозумів. Отже, будь-які методи спілкування, які служать цій меті без руйнування цілі, можна розглядати як інноваційні методи навчання. Застосування інноваційних методів у навчальних закладах має потенціал не лише для вдосконалення освіти, а й для розширення прав і можливостей людей, зміцнення управління та активізації зусиль для досягнення мети з розвитку населення країни. Нові методики викладання змінюють освітнє середовище у всьому світі та сприяють покращенню навчальних показників серед студентів. Ми переглядаємо деякі основні інноваційні підходи, які виробили педагоги за останні кілька років і з якими слід ознайомити кожного вчителя XXI століття.

Ключові слова: *тренд, навчальні методики, традиційна методика, перевернутий клас, проектне навчання, гейміфікація.*

Постановка проблеми. Навчання – одна з основних складових частин у освітньому плануванні, що є ключовим фактором у розробленні навчальних планів. Попри важливість хорошого рівня навчання, результати далеко не ідеальні. ця робота спрямована на дослідження ефективних методик навчання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. До розгляду було взято наукові праці зарубіжних авторів та викладачів. Аналіз показав наявну проблематику в застосуванні новітніх методик з огляду на незацікавленість викладів у професійному зростанні, нестачу матеріалів у вільному доступі та слабку мотивацію студентів.

Мета роботи – оцінити традиційні методи навчання, а також розглянути інноваційні підходи до навчання з метою покращення результатів та навичок у учасників навчального процесу.

Виклад основного матеріалу. Швидкі зміни сучасного світу призвели до того, що система вищої освіти стикається з різноманітними проблемами. Тому необхідна підготовка більш охочих, вдумливих людей у міждисциплінарних сферах [1, с. 15–28]. Отже, дослідження корисних та ефективних методів навчання є однією з найважливіших потреб освітніх систем [2, с. 11–22]; Вчителі відіграють визначальну роль у навчанні таких людей у згаданій галузі [3, с. 24]. Школи та університети – це місця, де виникають нові ідеї та відбувається розвиток особистості. Це унікальний простір, який охоплює весь всесвіт знань. Це місце, де творчі уми сходяться, взаємодіють між собою та будують бачення нових реалій.

З огляду на якість освіти, увага до освіти студентів як основного продукту, який очікується від системи якості освіти, набагато більший у порів-

нянні з минулим. Завжди робився акцент на однаковій увазі до якості досліджень та викладання і встановленні зв'язку між ними до прийняття будь-якого рішення; проте дослідження показують, що вже приділена увага дослідженню в університетах не відповідає вимогам до якості освіти.

Увага до цього завдання у вищій освіті розглядається як головна, тому в своїх інструкціях викладачі повинні звертати увагу на учнів та підхід до навчання; поряд із цими двома факторами педагога повинні рухатись уперед, щоб досягти нових підходів до навчання. Традиційна система освіти була орієнтована на вчителя, а потреби та інтереси учнів не враховувались. Зараз відбувається перехід на студенто-орієнтовану модель, при якій враховуються потреби студента, і в результаті згаданого методу в них відбувається активна зміна поведінки [4, с. 15]. Більше того, велика кількість випускників, особливо бакалаврів, не відчуває себе достатньо готовими працювати за обраною спеціальністю [5, с. 1–8]. Задля підвищення результатів навчання системний підхід до навчання має бути змінено.

Новітні методики навчання

Іноземні університети досліджували та реформували викладацьку діяльність та методи в рамках концепції сучасного навчання. Деякі з них визнані передовими світовими науковцями та активно впроваджуються серед викладачів різних закладів освіти. У цій роботі виділимо найпопулярніші методики навчання в 21 столітті [6, с. 2–5]:

1. *Перевернутий клас (Flipped classroom)* – педагогічний підхід, при якому традиційні елементи уроку, які викладає вчитель, змінюються на протилежне – початкові навчальні матеріали вивчаються учнями вдома, а потім над ними працюють у класі. Основною метою цієї методології є оптимізація часу на уроці, присвячуючи його, наприклад, для задоволення особливих потреб кожного окремого студента, розроблення спільних проектів або роботи над конкретними завданнями.

2. *Проектне навчання (Project-based learning)*. З приходом нових інформаційно-комунікаційних технологій до навчальних закладів з'явилися як нові методики викладання, так і нові версії існуючих методик, переглянуті та оновлені для цифрового покоління. Нині одним із найбільш часто використовуваних у класі є проектне навчання. По суті, проектне навчання дозволяє студентам набувати ключових знань та навичок шляхом розробки проектів, що відповідають на реальні проблеми. Виходячи з конкретної проблеми, замість традиційної теоретичної та абстрактної моделі, ми бачимо помітні вдосконалення здатності студентів зберігати знання, а також можливість розвивати складні компетентності, такі як критичне мислення, спілкування, співпраця чи вирішення проблем.

3. *Навчання-співпраця (Cooperative learning)* – «Сильніші разом». Ця концепція є простим способом кооперативного навчання, методології, яку вчителі використовують для групування учнів разом і, таким чином, впливають на навчання позитивно. Прихильники цієї моделі вважають, що робота в групі покращує увагу, залучення та набуття знань студентами. Кінцева мета завжди орієнтована на групу і буде досягнута, якщо кожен із членів успішно виконує свої завдання. Основна характеристика полягає в тому, що вона структурована на основі формування груп з 3–6 людей, де кожен член має певну роль, і для досягнення цілей необхідно взаємодіяти та працювати скоординовано. У контексті спільного навчання кінцева мета завжди є загальною і буде досягнута, якщо кожен із членів успішно виконує свої завдання. З іншого боку, індивідуальне навчання змушує учнів зосереджуватись на досягненні своїх цілей без необхідності залежати від решти однокласників.

4. *Гейміфікація (Gamification)* – Інтеграція ігрової механіки та динаміки в неігровому середовищі, або гейміфікація, практикується вже давно. Проте протягом останніх кількох років, і особливо завдяки розвитку відеоігор, явище набуло безпрецедентного виміру, і воно є одним із найбільш обговорюваних як поточної та майбутньої тенденції в галузі EdTech. Оскільки у 80-ті роки ігри з міжнародним поширенням, такі як серія “Кармен Сендієго” чи “Кролик-читач”, набули світової популярності, розвиток навчальних ігор постійно збільшувався. Не лише таких, що орієнтовані на широку громадськість, але все частіше таких, що спеціально розроблені для студентів та певних курсів. Ця тенденція була закріплена із збільшенням включення гейміфікації до шкільних програм, і, за оцінками, використання даного методу буде продовжувати зростати в майбутньому.

5. *Проблемне навчання*. Проблемне навчання (Problem Based Learning) – це циклічний процес навчання, що складається з безлічі різних етапів, починаючи із задання питань та отримання знань, що, в свою чергу, призводить до нових питань у зростаючому циклі ускладнення. Застосування цієї методології на практиці означає не лише здійснення опитування студентами, але перетворення його на корисні дані та інформацію. На думку деяких викладачів, чотирма великими перевагами, які спостерігаються під час використання цієї методології, є:

- розвиток критичного мислення та творчих навичок;
- покращення здібностей до вирішення проблем;
- підвищена мотивація учнів;
- кращий обмін знаннями у складних ситуаціях.

6. *Дизайнерське мислення (design thinking)*. Освіта завжди була продуктивним простором для інновацій. Вчителі у всьому світі постійно вигадують нові ідеї та методології, щоб впровадити їх у класі, використовуючи найкращі інструменти, що є в їх розпорядженні. Дизайнерське мислення бере свій початок від промислових дизайнерів та їх унікального методу вирішення проблем та задоволення потреб своїх клієнтів. Застосована до освіти, ця модель дозволяє з більшою точністю виявляти індивідуальні проблеми кожного учня та генерувати в їх освітньому досвіді створення та інновації для задоволення інших, що потім стає симбіотичним.

7. *Навчання на основі мислення. (thinking – based learning)*. Окрім дебатів щодо ефективності навчання, запам'ятовуючи факти та дані при обговоренні освіти, одним із найбільш обговорюваних аспектів є необхідність показати учням, як працювати з інформацією, яку вони отримують у освітньому просторі. Навчити їх контекстуалізувати, аналізувати, співвідносити, аргументувати. Словом, перетворити інформацію на знання. Метою навчання на основі мислення (TBL) є розвиток навичок мислення поза запам'ятовуванням і, таким чином, розвиток ефективного мислення у студентів.

8. *Навчання на основі компетентностей. (Competence-based learning)*. За визначенням, усі методології навчання головними цілями мають набуття знань, розвиток навичок та утвердження трудових звичок. Навчання на основі компетентності (CBL) являє собою набір стратегій для досягнення цього. За допомогою інструментів оцінювання, таких як рубрики, викладачі можуть пройти академічну програму без суттєвих відхилень, але зосередити її по-іншому, застосовуючи на практиці реальні приклади і, таким чином, передаючи своїм студентам більш відчутний вимір уроків.

Сприяння розвитку новітніх методичних ініціатив серед викладачів

Для популяризації новітніх методик серед викладачів, варто розглянути нижченаведені приклади проблем та шляхи їх вирішення:

1. Змінити традиційну концепцію якісної освіти. Як ми всі знаємо, якість освіти в середній школі особливо у випускних класах базується на засвоєнні знань потрібних для вдалого складання ЗНО. Такий підхід викликає труднощі у заохоченні студентів до отримання нових знань у вищій школі, що в свою чергу, робить вищу освіту не якісною. Ключовою є зміна традиційної концепції якісної освіти. Кінець уроку сприймається як крапка у поставленому завданні і що цілі досягнуто. Насправді, це означає, що студент має час для обробки нової інформації, роздумів щодо почутого під час заняття. Для студентів у моделі навчання

відсутня суттєва різниця між університетською аудиторією і середньою школою. Науковці дійшли висновку, що викладання за кордоном не є повністю розвиненим, але рівень ентузіазму серед іноземних викладачів в навчанні дещо вищий ніж серед наших викладачів. Отже завданням для викладачів є знайти рішення, яким чином стимулювати бажання навчатися як в школах, так на інших щаблях освіти.

2. Змінити оцінку викладання. Незалежне оцінювання знань студентів показує хороший результат в останні роки. Студенти показують все вищі результати за рахунок спрощення завдань. Але при цьому студенти залишаються невдоволеними рівнем освіти. Причина в тому, що оцінюється перш за все «викладання». Такі якості, як адекватна підготовка матеріалу, багатий зміст викладання та чітке висловлювання, є важливими для викладачів, але не для студентів. Необхідно зосередитись на оцінці навчання, наприклад: чи є взаємодії між студентами та вчителями? Чи можуть студенти підтримувати інтерес до вивчення цього курсу? Чи можете ви покращити свої здібності студентів для аналізу та вирішення проблем? І так далі.

3. Щоби змінити систему оцінювання, приділіть більше уваги введенню різноманітних навчальних елементів у класі. Нині найважливішим результатом у навчанні є фінальні тести, що неминуче призводить до пошуку учнями шляхів до списування. Отже, існує потреба ввести більше елементів у навчальний процес, щоби зменшити частку важливості контролю і спрямувати студентів до зміцнення знань шляхом використання нових методик у навчальному процесі. Також ефективним рішенням є зменшення кількості учнів у класах та розподіл на групи.

Висновки. У цьому дослідженні продемонстровано, що новітні методи викладання спонукають студентів сумніватися у своїх упереджених уявленнях щодо якості навчального процесу та мотивують до навчання, ставлячи їх у ситуацію, в якій вони приходять до того, що бачать себе авторами відповідей та агентами відповідальності за зміни. Але під час використання цих методів деякі вчителі стикаються з певними бар'єрами та вимогами. Отже, для ефективного викладання викладачі повинні знати про ці бар'єри та вимоги як спосіб підвищення якості викладання.

Ефективне навчання також вимагає структурних змін, які можуть бути здійснені лише академічними керівниками. Ці зміни включають у себе структуру винагород, які визнають важливість викладацького досвіду, підходи до забезпечення якості освіти та вимірюють результати процесу навчання більш глибоко, ніж звичайні методи, та зміну способу отримання акредитації в закладах освіти.

Список використаної літератури:

1. Anderson A. The European project semester: A useful teaching method in engineering education project approaches to learning in engineering education. *Journal of Engineering Education*. 2012; 8:15–28. [Google Scholar]
2. Khodaparast Hagh A. New perspectives in engineering education: the promotion of traditional models to innovative solutions. *Journal of Engineering Education*. 2005; 7(28): 11–22. Persian. [Google Scholar]
3. Shim SH. A philosophical investigation of the role of teacher: A synthesis of Plato, Confucius, blubber and freire. *Teaching and Teacher Education*. 2008; 24(3): 515–35. [Google Scholar]
4. Dooge J. *Engineering training and education*. Dublin: Collins Press; 2007. [Google Scholar]
5. Yash Pal S, editor., editor. *Report of the Committee to Advice on Renovation and Rejuvenation of Higher Education. National Seminar on Quality, Expansion and Inclusion in Indian Higher Education; 2009 Feb 3–4; Calicut. Calicut: India; 2009. p. 1–8. Available from: [http://www.hindu.com/nic/yashpal committee report.]*
6. <https://www.realinfluencers.es/en/2019/05/09/8-21st-century-methodologies/>

Slobodiuk Yu. The modern methods in teaching at schools and universities

Education is an engine for the growth and progress of any society. It not only imparts knowledge, skills and inculcates values, but is also responsible for building human capital which breeds, drives and sets technological innovation and economic growth. In today's era, information and knowledge stand out as very important and critical input for growth and survival. Rather than looking at education simply as a means of achieving social upliftment, the society must view education also as an engine of advancement in an information era propelled by its wheels of knowledge and research leading to development.

Changes in society, the economy and technologies lead to changes in education as well. The concept of "trend" is a general trend towards change. And with the advent of new trends in our lives, it is important to add new trends in the education system, and in teaching methods that also encourage the development of modern thinking. Usually, such changes affect the traditional education system. Often such changes occur regardless of our desire. The COVID-19 pandemic of 2019–2021 significantly affected all spheres of life, including education. The traditional education system is still working but needs changes and refinements. During this period, we clearly saw gaps in the system. It also had an impact on raising technological awareness among educators.

Today, the use of innovative technologies and modern methods in information communication in all fields of science is growing. At present, the widespread use of modern technologies in all disciplines serves to increase the efficiency of the educational process. In the current higher education reform, the innovation of teaching methods is essential and the task is very arduous. Teaching methods require changes in teaching philosophy to make the necessary reforms. The purpose of this paper is to evaluate the traditional methods of teaching as well as multimedia teaching and to suggest other useful teaching methods that can be attempted in imparting knowledge to the students. Basically teaching must include two major components sending and receiving information. Ultimately, a teacher tries his best to impart knowledge as the way he understood it. So, any communication methods that serve this purpose without destroying the objective could be considered as innovative methods of teaching. The use of innovative methods in educational institutions has the potential not only to improve education, but also to empower people, strengthen governance and galvanize the effort to achieve the human development goal for the country. New teaching methodologies are changing the educational environments around the world and driving better academic performance among students. We go over some of the main innovative approaches that educators have forged over the last few years and that every 21st century teacher should be acquainted with.

Key words: *teaching methods, traditional methods, flipped classroom, project-based learning, gamification.*

УДК 378.14:81;796.082-796.012

DOI <https://doi.org/10.32840/1992-5786.2021.76-3.6>

О. В. Солодка

кандидат наук з фізичного виховання і спорту,
доцент кафедри боксу, боротьби і важкої атлетики
Придніпровської державної академії фізичної культури і спорту

Д. В. Ванюк

кандидат наук з фізичного виховання і спорту, доцент,
доцент кафедри фізичного виховання
Запорізького національного університету

О. С. Кусовська

старший викладач кафедри боксу, боротьби і важкої атлетики
Придніпровської державної академії фізичної культури і спорту

О. О. Кусовський

керівник фізичного виховання
Державного професійно-технічного навчального закладу
«Дніпровський регіональний центр професійно-технічної освіти»

С. І. Карпенко

старший викладач кафедри тактики
Національної академії Національної гвардії України

ПРОГРАМА ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ ТРЕНЕРІВ З ОДНОБОРСТВ У СИСТЕМІ САМООСВІТИ

Сьогодні важливим є удосконалення професійних компетентностей тренерів, які спеціалізуються в однокориставках, в системі їхньої самоосвіти у напрямі використання ними педагогічних технологій із технічними засобами навчання під час організації навчально-тренувального процесу спортсменів-однокориставців в системі їх багаторічної підготовки. Це дозволить інтенсифікувати формування у них прикладних рухових навичок (техніко-тактичну майстерність), що забезпечить підвищення спортивних показників та сприятиме удосконаленню і зростанню їхньої спортивної майстерності.

Головною метою дослідження є розроблення самоосвітньої програми формування у тренерів з однокориставки професійних компетентностей, необхідних для використання ними сучасних технічних засобів навчання в системі багаторічної підготовки спортсменів (на прикладі борців самбо).

Під час дослідження нами були використані такі методи дослідження: аксіоматичні, ідеалізаційні, історичні і логічні, сходження від конкретного, формалізаційні, досвід багаторічної підготовки однокориставців до змагань вищих рангів, а також власний досвід виступу на змаганнях різних рангів з олімпійських та неолімпійських видів спорту.

У процесі теоретичного дослідження нами розроблено самоосвітню програму формування у тренерів з боротьби самбо (спортивний та бойовий розділи) професійних компетентностей, необхідних для використання ними відеокомп'ютерної системи біомеханічних рухів індивіда "Katsumoto" (надалі ВКС "Katsumoto") в системі багаторічної підготовки однокориставців. Самоосвітня програма складається з двох блоків: теоретичного та практичного. Програма розрахована на 3 місяці (26 занять). Тривалість заняття 2 год. (120 хв). Теоретичний блок (7 занять) передбачає опанування необхідним довідковим матеріалом у напрямі біомеханіки. Практичний блок (19 занять) передбачає самостійне опанування тренерами майбутньої експериментальної групи практичними навичками організації біомеханічного аналізу із використанням ВКС "Katsumoto" під час навчально-тренувальних занять з боротьби самбо (спортивний та бойовий розділи) безпосередньо у своїх спортивних секціях.

Членами науково-дослідної групи очікується, що використання ВКС "Katsumoto" під час навчально-тренувальних занять під керівництвом тренерів експериментальної групи, які опанували зазначену вище систему, сприятиме більш стійкому, прискореному та ефективному формуванню технічної майстерності у досліджуваних самбістів відповідних навчальних груп, що повинно підтвердити та забезпечити високу ефективність сучасного наукового інструментарію (ВКС "Katsumoto") та функціональність розробленої нами самоосвітньої програми в системі багаторічної підготовки самбістів.

Ключові слова: біомеханіка, боротьба самбо, готовність, змагальна діяльність, моделювання, однокориставці, програма, професійні компетентності, самоосвіта, технічні засоби навчання, технічна майстерність.

Постановка проблеми. Професійні компетентності тренерів, які спеціалізуються в олімпійських та неолімпійських видах спорту, зокрема одноборствах, є важливою сутнісною характеристикою, від якої залежить рівень спортивної кваліфікації спортсменів, що безсумнівно забезпечує їх готовність до змагальної діяльності. Питанням формування професійних компетентностей фахівців галузі фізичного виховання та олімпійського і професійного спорту присвячені роботи Н. Височіної, А. Дяченко, А. Антонюка, С. Власка, В. Байдали [1], Н. Височіної, Л. Гуніної, О. Хацаюка, В. Томашевського, А. Титовича [2] та інших учених і практиків (О. Завальнюка, О. Задорожної, Є. Павлюка, С. Серьогіна, В. Шемчука).

Крім цього, сьогодні важливим є удосконалення професійних компетентностей тренерів, які спеціалізуються в одноборствах, в системі їхньої самоосвіти (професійної підготовки), у напрямі використання ними педагогічних технологій із технічними засобами навчання під час організації навчально-тренувального процесу спортсменів-одноборців в системі їх багаторічної підготовки. Це дозволить інтенсифікувати формування у них прикладних рухових навичок (техніко-тактичну майстерність), що забезпечить підвищення спортивних показників та сприятиме удосконаленню і зростанню їх спортивної майстерності. Зазначене вище підкреслює актуальність обраного напрямку наукової розвідки та є важливим практичним завданням.

Дослідження виконано відповідно до планів науково-дослідних робіт: кафедри тактичної та спеціальної фізичної підготовки факультету № 2 Харківського Національного університету внутрішніх справ та кафедри боксу, боротьби і важкої атлетики Придніпровської державної академії фізичної культури і спорту (2020–2021 рр.).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Моніторинг Інтернет-ресурсів, науково-методичної та спеціальної літератури у обраному напрямі дозволив визначити ряд таких учених, як К. Ананченко, О. Хацаюк [3], Н. Башавець, Б. Кіндзер, Ю. Таймасов, О. Зуб, В. Артеменко [4], О. Хацаюк, К. Ананченко, О. Хуртенко, С. Дмитренко, Н. Бойченко [5], та інших теоретиків і практиків (А. Алексєєв, Б. Кіндзер, С. Кіприч, В. Саєнко), які у своїх працях розкрили актуальні питання організації системи багаторічної підготовки одноборців в олімпійських та неолімпійських (службово-прикладних) видах спорту.

Цікавими за своїм змістом, структурою та сутнісними характеристиками є роботи таких провідних учених і практиків, як К. Царенко, О. Верітов, А. Симонік [6], Д. Циганюк, В. Гордієнко [7], І. Кузнецова [8], та інших теоретиків і практиків (М. Акілов, Д. Дутчак, О. Петров, В. Томашевський, Ю. Шкрєбтій), які у своїх працях розкрили основні

шляхи та напрями організації системи підвищення кваліфікації та самоосвіти тренерських кадрів.

Під час подальшого аналізу спеціальної науково-методичної та технічної літератури нашу увагу привернули роботи В. Бізіна, Д. Миргород, О. Хацаюка [9], В. Олешка, А. Іванова, О. Солодкої [10], О. Задорожної, Ю. Бріскіна, М. Пітина [11], О. Солодкої, М. Прядка [12] та інших учених і практиків (О. Моргунова, В. Лялька, А. Чудика, О. Хацаюка, О. Ярещенка), у яких розкриваються актуальні питання впровадження у навчально-тренувальний процес одноборців та представників інших видів спорту сучасних технічних засобів навчання (педагогічних технологій із технічними засобами навчання).

Під час дослідно-аналітичної роботи нашу увагу привернули наукові праці В. Платонова [13], Л. Матвєєва [14], А. Михайленка, О. Наухатська, В. Виноградова, А. Кучеренко [15] та інших провідних учених і практиків (В. Корчагіна, Т. Круцевич, Г. Пархомовича, Ю. Павленка, А. Харламбієва, О. Шинкарука), у яких визначено алгоритм та основні складники побудови програм багаторічної підготовки спортсменів в олімпійських та неолімпійських видах спорту.

Відповідно до результатів моніторингу Інтернет-ресурсів, аналізу науково-методичної, технічної та спеціальної літератури нами встановлено, що питанням розроблення самоосвітніх програм формування у тренерів з одноборств професійних компетентностей, необхідних для використання ними сучасних технічних засобів навчання в системі багаторічної підготовки спортсменів, присвячено недостатню кількість науково-методичних робіт, що потребує подальших наукових досліджень та підкреслює актуальність і практичний складник обраного напрямку наукової розвідки.

Мета статті – розробити самоосвітню програму формування у тренерів з одноборств професійних компетентностей, необхідних для використання ними сучасних технічних засобів навчання в системі багаторічної підготовки спортсменів (на прикладі борців самбо).

Для досягнення мети дослідження заплановано вирішити такі завдання:

- здійснити моніторинг Інтернет-ресурсів, науково-методичної та спеціальної літератури у напрямі організації системи багаторічної підготовки одноборців;
- провести аналіз науково-методичної та спеціальної літератури у напрямі організації системи підвищення кваліфікації та самоосвіти тренерських кадрів;
- здійснити аналіз спеціальної науково-методичної та технічної літератури у напрямі впровадження в навчально-тренувальний процес одноборців сучасних технічних засобів навчання (педагогічних технологій);

– провести аналіз науково-методичної літератури та Інтернет-ресурсів у напрямі побудови програм багаторічної підготовки спортсменів в олімпійських та неолімпійських видах спорту;

– розробити самоосвітню програму формування у тренерів, які спеціалізуються в боротьбі самбо (спортивний та бойовий розділи) професійних компетентностей необхідних для використання ними сучасних технічних засобів навчання в системі багаторічної підготовки борців самбо.

Під час дослідження нами були використані наступні методи дослідження: аксіоматичні, ідеалізації, історичні і логічні, сходження від конкретного, формалізації, досвід багаторічної підготовки однокласників до змагань вищих рангів, а також власний досвід виступу на змаганнях різних рангів з олімпійських та неолімпійських видів спорту.

Виклад основного матеріалу. Для якісного відпрацювання завдань та досягнення головної мети дослідження було створено науково-дослідну групу (НДГ) у такому складі: О. Моргунов, О. Хацаюк, О. Солодка, Д. Ванюк, О. Кусовська, О. Кусовський, С. Карпенко (провідні учені і практики обраного напрямку наукової розвідки).

Теоретичне дослідження організовано у два етапи (вересень 2020 р. – березень 2021 р.). Упродовж першого етапу дослідження (вересень – жовтень 2020 р.) створено НДГ та проведено аналіз науково-методичної, технічної та спеціальної літератури (Інтернет-ресурсів), у яких розриваються основні напрями вирішення окресленої проблематики. Крім цього, нами визначено мету та основні завдання дослідження.

Під час другого етапу дослідження (листопад 2020 – березень 2021 р.р.), відповідно до поставлених перед членами НДГ завдань, а також враховуючи результати моніторингу Інтернет-джерел та аналізу науково-методичної, технічної та спеці-

альної літератури, нами встановлено, що як один із шляхів вирішення окресленої проблематики в системі самоосвіти тренерів (професійної підготовки), які спеціалізуються в боротьбі самбо (спортивний та бойовий розділи), може використовуватися відеокomp'ютерна система біомеханічного аналізу рухів індивіда “Katsumoto” (надалі ВКС “Katsumoto”) [9 с. 36–42]. ВКС “Katsumoto” може використовуватися у різних галузях: спорті вищих досягнень, фізичному вихованні різних груп населення, педагогіці, фізичній реабілітації, прикладній анімації, медицині, військовій справі тощо.

Крім цього, в обраному нами напрямі дослідження зазначена вище система забезпечує проведення порівняльного аналізу та корекції технічних дій, які виконують спортсмени, які спеціалізуються в однокласниках, зокрема в боротьбі самбо (рис. 1).

ВКС “Katsumoto” також може здійснювати обчислення напрямку, швидкості та траєкторії руху досліджуваного об'єкту у тримірному (двомірному) просторі (рис. 2) відповідно до результатів розкадрування досліджуваної технічної дії (рис. 1).

Додаткове обладнання, яке забезпечує роботу зазначеної вище системи (наукового інструментарію), закріплене у єдину систему через відповідний аналоговий інтерфейс, що дозволяє зчитувати інформацію одночасно із 64 каналів в режимі реального часу. Основні робочі блоки зазначеної системи (рис. 3) забезпечують стабільну та мобільну її працездатність у різних умовах дослідження (навчально-тренувального процесу однокласників різної спортивної кваліфікації).

Враховуючи сутнісні характеристики окресленої проблематики, а також аналіз результатів моніторингу Інтернет-ресурсів, аналізу спеціальної науково-методичної та технічної літератури, нами розроблено самоосвітню програму формування у

Рис. 1. Приклад розкадрування технічних дій службово-прикладного рукопашного бою із використанням ВКС “Katsumoto” (на прикладі прийому «кидок через стегно»)

тренерів з однокорств (на прикладі тренерів, які спеціалізуються в боротьбі самбо) професійних компетентностей, необхідних для використання ними сучасних технічних засобів навчання (ВКС "Katsumoto") в системі багаторічної підготовки однокорців (табл. 1).

Самоосвітня програма (табл. 1) складається з двох блоків: теоретичного та практичного. Програма розрахована на 3 місяці (26 занять, 3120 хв.).

Тривалість заняття 2 год. (120 хв.). Теоретичний блок (7 занять, 840 хв.) передбачає опанування

необхідного довідкового матеріалу у напрямі біомеханіки. Практичний блок (19 занять, 2 280 хв.) передбачає самостійне опанування досліджуваними тренерами Ег практичними навичками організації біомеханічного аналізу із використанням ВКС "Katsumoto" під час навчально-тренувальних занять з боротьби самбо (спортивний та бойовий розділи) безпосередньо у своїх спортивних секціях (клубах).

Надалі з метою практичної перевірки ефективності розробленої програми (табл. 1) нами пла-

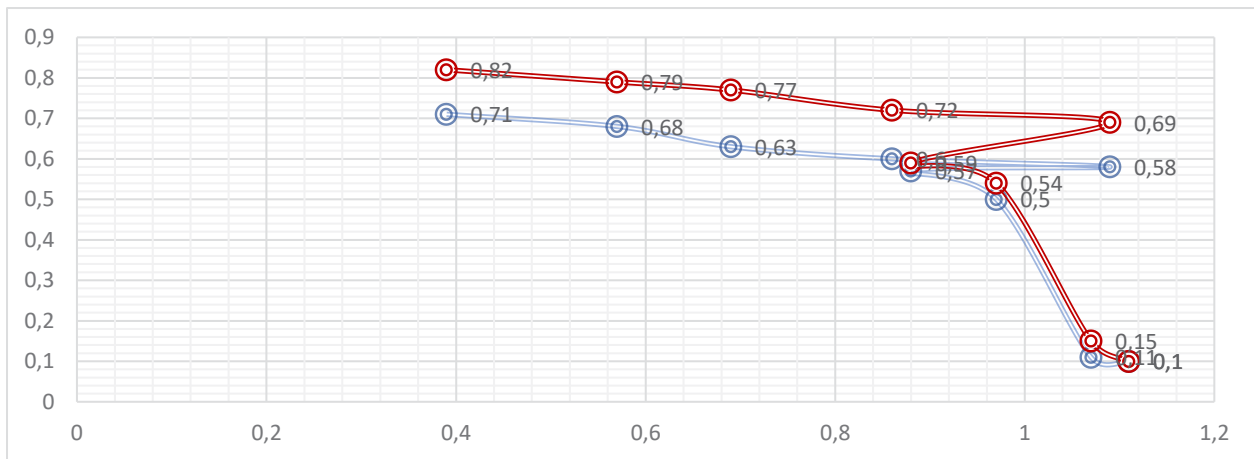

Рис. 2. Динаміка руху загального центру маси досліджуваних однокорців високого (—●—) та достатнього (—●—) рівня розвитку навичок службово-прикладного рукопашного бою (на прикладі виконання прийому «кидок через стегно»)

Таблиця 1

Самоосвітня програма формування у тренерів з боротьби самбо (спортивний та бойовий розділи) професійних компетентностей, необхідних для використання ними ВКС "Katsumoto" в системі багаторічної підготовки однокорців

№ з/п	№ теми та тематика для самостійних занять	Тривалість заняття (хв)	Кількість тренувальних занять (загальний час, хв.)
1. Теоретичний блок			
1.	1.1. Історичний аспект розвитку біомеханіки в Україні та за кордоном	120	1 (120)
2.	1.2. Основи біомеханічного аналізу та біометрії	120	1 (120)
3.	1.3. Апаратурні комплекси та вимірювальні системи, що використовуються у біомеханіці	120	1 (120)
4.	1.4. Особливості організації вимірювання біокінематичних характеристик. Біостатика тіла людини	120	1 (120)
5.	1.5. Особливості організації вимірювання біодинамічних характеристик	120	1 (120)
6.	1.6. Основи моделювання рухів та прогнозування найбільш ефективних способів розв'язання рухових завдань	120	2 (120)
Всього за 1 блок			7 (840)
2. Практичний блок			
1.	2.1. Призначення, сфера застосування та загальна будова ВКС "Katsumoto"	120	2 (120)
2.	2.2. Технічні характеристики та принцип роботи основних робочих модулів ВКС "Katsumoto"	120	2 (120)
3.	2.3. Технічні особливості здійснення біомеханічного аналізу із використанням ВКС "Katsumoto"	120	5 (120)
4.	2.4. Методична практика в організації практичного використання ВКС "Katsumoto" під час НТЗ з боротьби самбо (спортивний розділ)	120	5 (120)
5.	2.5. Методична практика в організації практичного використання ВКС "Katsumoto" під час НТЗ з боротьби самбо (бойовий розділ)	120	5 (120)
Всього за 2 блок			19 (2280)
Всього за етап підготовки (1, 2 блоки)			26 (3120)

Рис. 3. Основні робочі модулі відеокomp'ютерної системи біомеханічного аналізу рухів індивіда "Katsumoto"

нується організувати педагогічний експеримент (третій етап дослідження), до якого будуть залучені тренери, які спеціалізуються в боротьбі самбо (члени Федерації самбо України). Майбутніх учасників педагогічного експерименту буде розподілено на дві репрезентативні групи: контрольну (Кг) та експериментальну (Ег). До початку педагогічного експерименту буде визначено наявний рівень теоретичної підготовленості та практичних навичок (рівень професійних компетентностей) використання досліджуваними Кг та Ег сучасних технічних засобів навчання в системі багаторічної підготовки спортсменів, які спеціалізуються в боротьбі самбо.

Надалі в системі самоосвіти тренерів Ег планується організувати теоретичні заняття відповідно до розробленої нами програми (табл. 1) (із використанням ВКС "Katsumoto"). Варто підкреслити, що представники Кг в системі самоосвіти будуть підвищувати свої професійні компетентності відповідно до індивідуальних планів підвищення кваліфікації.

Заключний блок третього етапу дослідження передбачає використання ВКС "Katsumoto" тренерами Ег під час навчально-тренувальних занять з боротьби самбо у своїх спортивних секціях (клубах), тоді як представники Кг будуть здійснювати підготовку самбістів відповідно до діючих нормативно-правових документів (програм) [15]. Ефективність сформованості складників технічних дій боротьби самбо (кількість прийомів, варіативність атакуючих дій; коефіцієнт активності; коефіцієнт надійності; середня оцінка технічної дії; інтервал проведення атаки, захисту; час переходу від захисту до атаки тощо) досліджуваних спортсменів буде здійснено із використанням

методу експертної оцінки за п'ятибальною шкалою оцінювання, де «5» – максимальний бал, а «1» – мінімальний (середня оцінка технічної дії боротьби самбо буде визначена відповідно до «Правил боротьби самбо»).

Членами науково-дослідної групи очікується, що під час майбутнього порівняльного аналізу показники до та після використання запропонованого нами технічного засобу (ВКС "Katsumoto") у майбутніх учасників педагогічного експерименту підвищаться у порівнянні із вихідними даними, і ці відмінності в основному будуть достовірними (Ег в межах, $P < 0,05$). Крім цього, нами очікується, що використання ВКС "Katsumoto" під час навчально-тренувальних занять під керівництвом тренерів Ег, які опанували зазначену вище систему, сприятиме більш стійкому, прискореному та ефективному формуванню технічної майстерності у досліджуваних самбістів відповідних навчальних груп, що повинно підтвердити та забезпечити високу ефективність сучасного наукового інструментарію (ВКС "Katsumoto") та функціональність розробленої нами самоосвітньої програми (табл. 1) в системі багаторічної підготовки самбістів.

Висновки і пропозиції. В процесі теоретичного дослідження нами розроблено самоосвітню програму формування у тренерів з боротьби самбо (спортивний та бойовий розділи) професійних компетентностей, необхідних для використання ними ВКС "Katsumoto" в системі багаторічної підготовки одноборців.

Самоосвітня програма складається з двох блоків теоретичного та практичного. Програма розрахована на 3 місяці (26 занять). Тривалість заняття 2 год. (120 хв). Теоретичний блок (7 занять) передбачає опанування необхідного довідкового матеріалу у напрямі біомеханіки. Практичний блок (19 занять) передбачає самостійне опанування тренерами Ег практичних навичок організації біомеханічного аналізу із використанням ВКС "Katsumoto" під час навчально-тренувальних занять з боротьби самбо (спортивний та бойовий розділи) безпосередньо у своїх спортивних секціях (клубах).

Членами НДГ пропонується впровадити отримані результати у систему багаторічної підготовки одноборців (самбістів різної спортивної кваліфікації), членів збірних команд областей України. Перспективи подальших досліджень у обраному напрямі передбачають апробацію розробленої нами самоосвітньої програми формування у тренерів з боротьби самбо професійних компетентностей, необхідних для використання ними сучасних технічних засобів навчання в системі багаторічної підготовки спортсменів, які спеціалізують в боротьбі самбо (спортивний та бойовий розділи).

Список використаної літератури:

1. Височіна Н.Л., Дяченко А.А., Антонюк А.Е., Власко С.В., Байдала В.Р. Формування професійних компетентностей у самбістів високої кваліфікації з використанням засобів суміжного тренінгу. *Інноваційна педагогіка*. 2020. № 26. С. 37–41.
2. Височіна Н., Гуніна Л., Хацаюк О., Томашевський В., Титович А. Вдосконалення професійних компетентностей офіцерів-фахівців фізичної підготовки і спорту у напрямі використання сучасних інтерактивних педагогічних технологій. *Військова освіта*. 2020. Вип. 42 (Т. 2). С. 76–88.
3. Ананченко К.В., Хацаюк О.В. Особливості тренувального процесу та техніко-тактичної підготовленості дзюдоїстів-ветеранів. *Єдиноборства*. 2020. Вип. 2 (8). С. 4–18.
4. Башавець Н.А., Кіндзер Б.М., Таймасов Ю.С., Зуб О.В., Артеменко В.В. Удосконалення професійних компетентностей тренерів з єдиноборств. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*. 2020. Вип. 73 (Т. 1). С. 47–53.
5. Хацаюк О.В., Ананченко К.В., Хуртенко О.В., Дмитренко С.М., Бойченко Н. В. Дослідження технічного арсеналу бійців ММА високої кваліфікації. *Єдиноборства*. 2020. Вип. 6 (1). С. 92–105.
6. Царенко К.В., Верітов О.І., Симонік А.В. Проблема розвитку професійно-педагогічної компетентності тренерів-викладачів ДЮСШ у процесі підвищення кваліфікації. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*. 2017. Вип. 54 (107). С. 284–290.
7. Циганюк Д., Гордієнко В. Програма підвищення кваліфікації тренерів (тренерів-викладачів) та інших фахівців у сфері фізичної культури і спорту (з обраного виду спорту). Версія 2, 2020. URL: https://crkp.sumdu.edu.ua/images-/Profil_sport2_2.pdf (дата звернення: 25.04.2021).
8. Кузнецова І.Ю. Формування готовності майбутніх тренерів зі східних єдиноборств до професійної діяльності в дитячо-юнацьких спортивних школах : автореф. дис. ... канд. педагогічних наук : 13.00.04. Дніпро, 2020. 23 с.
9. Бизин В.П., Миргород Д.А., Хацаюк А.В. Технические средства обучения двигательным действиям: коллект. моногр. Берлин : Lambert Publ., 2014. 217 с.
10. Олешко В.Г., Иванов А.В., Солодка О.В. Биомеханические особенности техники толчка штанги у квалифицированных спортсменов. *Наука в олимпийском спорте*. 2017. № 3. С. 62–67.
11. Задорожна О.Р., Бріскін Ю.А., Пітин М.П. Формування професійної підготовленості майбутніх тренерів зі спортивних єдиноборств з використанням тренажерних засобів. *Єдиноборства*. 2020. Вип. 3 (17). С. 13–24.
12. Солодка О.В., Прядка М.О. Біодинамічні характеристики техніки поштовху штанги кваліфікованих важкоатлеток різних груп вагових категорій. *Спортивний вісник Придніпров'я: науково-практичний журнал*. 2018. № 3. С. 131–136.
13. Платонов В.Н. Система подготовки спортсменов в олимпийском спорте. Общая теория и ее практические приложения : учебн.-метод. пособ. Киев : Олимпийская литература, 2004. 808 с.
14. Матвеев Л.П. Общая теория спорта и ее прикладные аспекты : учебн.-метод. пособ. Москва : Известия, 2001. 334 с.
15. Михайленко А.В., Наухатко О.К., Виноградов В.В., Кучеренко А.С. Навчальна програма для студентів НТУ «ХПІ», учнів фахових коледжів, ліцеїв, технікумів та спеціалізованих класів, які входять до комплексу НТУ «ХПІ», а також для груп з самбо СК «Політехнік» (інших закладів вищої освіти): навч. прог. Харків : НТУ «ХПІ», 2009. 120 с.

Solodka O., Vaniuk D., Kusovska O., Kusovskyi O., Karpenko S. Program for formation of professional competences of martial arts trainers in the self-education system

Today it is important to improve the Professional Competencies of trainers who specialize in Martial Arts in the System of their Self-Education in the direction of their use of Pedagogical technologies with technical means of training in organizing the training process of wrestlers in their long-term training. This will intensify the formation of their applied motor skills (technical and tactical skills), which will increase sports performance and contribute to the improvement and growth of their sportsmanship.

The main purpose of the study is to develop a Self-Educational Program for the formation of Martial Arts trainers of Professional Competencies necessary for their use of modern technical means of training in the System of long-term training of athletes (on the example of Sambo wrestlers).

During the study we used the following research methods: axiomatic, idealization, historical and logical, ascent from the concrete, formalization, experience of many years of training of wrestlers for competitions of higher ranks, as well as our own experience in competitions of various ranks in Olympic and non-Olympic sports.

In the process of theoretical research we have developed a Self-Educational Program for the formation of trainers in Sambo (sports and combat sections) Professional Competencies necessary for their use of video computer System of biomechanical movements of the individual "Katsumoto" (hereinafter VCS "Katsumoto") in the System of long-term training of wrestlers. The Self-Educational Program consists of

two blocks of Theoretical and Practical. The Program is designed for 3 months (26 classes). Class duration 2 hours. (120 min). Theoretical block (7 classes) involves mastering the necessary reference material in the direction of biomechanics. The practical block (19 classes) provides independent mastering by trainers of the future experimental group of practical skills of the organization of biomechanical analysis with use of VCS «Katsumoto» during training sessions on struggle of Sambo (sports and fighting sections) directly in the sports sections.

Members of the research group expect that the use of VCS “Katsumoto” during training sessions under the guidance of trainers of the experimental group who have mastered the above System will contribute to a more stable, accelerated and effective formation of technical skills in the studied Sambo wrestlers, which should confirm and ensure the high efficiency of modern scientific tools (VCS “Katsumoto”) and the functionality of our Self-Educational Program in the System of long-term training of Sambo wrestlers.

Key words: *biomechanics, sambo wrestling, readiness, competitive activity, modeling, wrestlers, program, professional competences, self-education, technical means of training, technical skill.*

УДК 378.147(73)

DOI <https://doi.org/10.32840/1992-5786.2021.76-3.7>**В. О. Співачук**кандидат філологічних наук,
доцент кафедри іноземних мов
Хмельницького національного університету**М. В. Іконнікова**доктор педагогічних наук,
професор кафедри іноземних мов
Хмельницького національного університету

ВИКОРИСТАННЯ ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАЦІЙНОГО ОСВІТНЬОГО ПРОСТОРУ ДЛЯ ОРГАНІЗАЦІЇ НАВЧАННЯ МАЙБУТНІХ ПРОГРАМІСТІВ

Статтю присвячено пошуку найбільш ефективних форм організації е-навчання для організації навчання майбутніх програмістів. Зазначено, що до автоматизованих навчальних систем належать: електронні підручники, автоматизовані навчальні курси, пакети автоматизованих навчальних систем, комп'ютерні навчальні системи, автоматизовані навчальні комплекси, автоматизовані системи навчання й контролю, електронні навчальні посібники, навчальні діалогові системи, комп'ютерні підручники, комплекси автоматизованих навчальних систем і тренажерів, навчально-методичні комплекси, контрольні-навчальні курси, пакети довідково-навчально-тренувально-контрольних програм тощо. Особлива увага присвячена опису надсучасних багатфункційних лінгвомультимедійних лабораторій, які призначені не лише для проведення занять викладачем, але й для самостійної роботи. Сучасний аналіз використання інформаційно-комунікаційного освітнього простору для організації навчання майбутніх програмістів показав, що для віртуальної взаємодії користувача з об'єктами пізнання, що зображені на екрані, використання мультимедійних презентацій є необхідним і доцільним для покращення засвоєння матеріалу.

У результаті дослідження автори дійшли висновку, що використання надсучасного інформаційно-комунікаційного освітнього простору, що являє собою системно організовану єдність інформаційного, організаційного, методичного, технічного та програмного забезпечення, сприяє вивченню нового матеріалу та формує асоціативну базу під час запам'ятовування. Роль викладача в цьому освітньому просторі полягає у фасилітації навчання, спостереженні, коригуванні, консультуванні, оскільки дотримання принципів свободи вибору й демократизації сприяє розвитку самостійності та відповідальності студентів за реалізацію мети й завдань освіти. У процесі дослідження зроблено висновок про ефективність впливу сучасних технологій на формування професійних компетенцій майбутніх програмістів.

Ключові слова: програміст, організація навчання, науково-дидактичне забезпечення, мультимедійні презентації, освітній простір.

Постановка проблеми. Один зі стратегічних напрямів професійної підготовки програмістів – модернізація освітнього процесу на основі впровадження ІКТ навчання. Упровадження в навчальний процес ІКТ позначене поступовою зміною кількісних і якісних характеристик засобів, збільшенням обсягу інформаційних потоків, зміною технологій викладання, трансформацією взаємин у системах «викладач – студент», «викладач – група студентів», «студент – група студентів». Це вимагає інформаційно-технічного забезпечення навчального процесу за кількома напрямками: використання мультимедійних технологій, організація самостійної роботи студентів у лінгафонній лабораторії, програмно-педагогічне забезпечення навчального процесу, створення банку автентичних довідково-інформаційних

джерел. Інформаційно-комунікаційний освітній простір (ІКОП) являє собою системно організовану єдність інформаційного, організаційного, методичного, технічного та програмного забезпечення, що сприяє виникненню й розвитку інформаційно-комунікаційно-навчально-пізнавальної суб'єкт-суб'єктної взаємодії в межах цього середовища. Якості навчання програмістів у межах ІКОП досягають завдяки двом компонентам – реальному й віртуальному.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Упродовж останніх десятиліть українськими науковцями активно здійснюються дослідження з проблем професійної підготовки програмістів у вітчизняному і зарубіжному досвіді. Наукову і практичну цінність мають дослідження українських (Л. Базиль, С. Данилюк, О. Зіноватна,

О. Мартинюк, О. Семенов та ін.) та американських учених (W. Lewis, R. Moore, L. Tomei, та ін.). Попри численну кількість наукових розвідок, присвячених проблемі професійної підготовки фахівців інформаційно-програмного профілю, виявлення процесуальних та технологічних особливостей професійної підготовки програмістів потребує детальнішого вивчення.

Мета статті – розкрити ефективні форми професійної підготовки майбутніх програмістів у системі вищої освіти.

Виклад основного матеріалу. Сучасне комунікаційне середовище інформаційного суспільства марковане тотальною інформатизацією та глобалізацією комунікативних процесів. Новітні способи й засоби збирання, накопичення та перероблення даних стають дієвим способом налагодження інформаційно-комунікаційних зв'язків у межах професійної підготовки майбутніх програмістів. Нині в університетах створено інформаційно-освітні середовища для навчання студентів, що коливаються від ІТ-супроводу навчального курсу до зараховування студентів на навчання за певними освітніми програмами. Налаштування ІКТ-інфраструктури університетів спрямоване на задоволення індивідуальних інформаційно-комунікаційних, інформаційно-ресурсних та операційно-процесуальних потреб учасників освітнього процесу. Маючи досвід успішного надання освітніх послуг за допомогою мережі асинхронного навчання, університет практикує дистанційну форму навчання майбутніх програмістів. До найбільш ефективних форм організації е-навчання належать:

– *«віртуальні» заняття* для організації лінгвосоамосвіти (створено спеціальний розділ освітнього е-порталу на основі електронного тематичного форуму, доступ до якого мають одночасно всі учасники навчального процесу);

– *«асинхронні дискусії»* для професійного іншомовного спілкування в малих групах, що сприяє формуванню мовленнєвих навичок (організація дискусій «студентами-модераторами»);

– *«локалізація виконаних завдань»* для спільного ознайомлення та експертизи [7].

ІКОП університету містить системи автоматизованого документообігу «IBM Lotus Virtual Classroom», «FirstClass», «LearningSpace».

Сервіс «Microsoft Live Spaces» технологічно забезпечує систему групового навчання та допомагає централізовано зберігати тисячі різноманітних електронних документів, надавати доступ до них у межах створюваних навчальних «просторів». Варто зауважити, що набір сервісів «Microsoft Live Spaces» пов'язаний з іншими службами, зокрема з «Live Mail» (електронна пошта, адресна книга, календарне планування) і «Windows Live Messenger» (обмін миттєвими повідомленнями між студентами та «тьюторами»).

Сервіс «Microsoft Windows Meeting Space» використовують для проведення інтерактивних конференцій із можливістю спільного доступу до «робочого столу» і файлів, а також інтерактивного мультимедійного та текстового обміну інформацією. Це програмне забезпечення – зручний засіб організації «віртуального робочого столу», інтерактивних демонстрацій, поширення навчальної інформації серед студентів програмістів.

Сервіс «Microsoft Office Live Workspace» використовують для виконання «віртуальних» робіт у групах. На його основі розроблено навчальні «простори» дисциплін зі спільним доступом для перегляду й редагування в режимі «он-лайн», без потреби завантажувати документ кожному студентові. Доступ до таких «просторів» дисциплін надає адміністратор («тьютор»).

Науково-дидактичне забезпечення навчання студентів охоплює довідкові матеріали та інтерактивний навчальний інструментарій. Серед них виокремлено такі:

– *довідкові матеріали щодо організації навчання* – централізоване місце для розміщення загальних адміністративних оголошень, відповідей на запитання про освітнє середовище та адміністративні процедури, особисті справи студентів і професорсько-викладацького складу;

– *електронні конспекти лекцій – статичний конспект лекцій* (фіксована інформація, яку викладач може готувати перед початком семестру й використовувати в подальшому; статичні конспекти лекцій складаються зі вступу до тем, анотацій важливих моментів, докладних презентацій окремих тем із використанням «Flash-анімації», «потокowego відео», інших мультимедійних технологій); *динамічний конспект лекцій («блог»)* допомагає студентам краще засвоїти навчальну дисципліну завдяки коментарям із рекомендаціями до виконання; «Microsoft Live Spaces» використовують як репозитарій динамічних конспектів лекцій для навчальної групи студентів із метою поширення навчальних матеріалів та як інструмент для виконання лабораторних робіт в електронному вигляді; за допомогою цього сервісу створено інформаційний простір дисципліни, у межах якого викладач («тьютор») організовує «блог» (динамічний конспект лекцій) із вивчення дисципліни; розробники «блогу» мають змогу доповнювати навчальний простір дисципліни новою інформацією;

– *«лекції-подкасти»*, що записують у вигляді поточкових відеоповідомлень «подкастів» («podcast») і розміщують на інтернет-ресурсах університету, забезпечуючи доступ до них через службу «Live Meeting» із переліку програмного забезпечення «Microsoft Office Live Meeting»; служба «Live Meeting» також створює можливості для спільної роботи студентів і педагогічного персоналу; онлайн-лекції транслюють як на

окремих (домашніх) комп'ютерах студентів чи на мобільних комп'ютерах («смартфони», «айфони», «айпади»), так і на проекторах у навчальних аудиторіях; для організації наукових онлайн-семінірів чи конференцій серед студентів у службі «Live Meeting» є система розподілу повноважень між учасниками конференції, наприклад, одні доповідачі мають змогу виступати, у той час як інші учасники можуть лише слухати й переглядати матеріали цього виступу [2].

Допоміжні матеріали для навчальних дисциплін містять електронні версії підручників, глосарії, періодику та інший додатковий матеріал, потрібний студентам для опанування окремих дисциплін.

Використання ІКОП для оцінювання поліпшує якість навчання у програмістів. На відміну від підсумкового оцінювання, використання корекційного оцінювання, тобто оцінювання, що допомагає студентів побачити й виправити свої помилки в процесі виконання запропонованих завдань (наприклад, тестування), може підвищити рівень знань студентів.

Опанування професійно орієнтованих дисциплін відбувається на базі таких ліцензійних програм, мов і технологій, як інструментарій розроблення програм («Java», «C#», «NET», «SQL», «CSS», «HTML», «PHP», «Javascript», «Prolog», «LISP»), організації баз даних («MySQL», «MS SQL SERVER», «ORACLE»); повнофункційний інструментарій для створення бізнес-додатків («Sybase Power Designer», «MS Visio»), системи управління («IBM DB2») та проектування баз даних («AllFusion ERwin Data Modeler»); засоби розроблення модульних крос-платформних додатків «Eclipse 3.5» («Galileo»); засоби розподіленого оброблення («GRID») [6; 8].

Цифрові технології й мультимодальні комунікації дають змогу викладачам і студентам створювати оптимальні проблемно-орієнтовані інструкції, які є інтерактивними, контекстними й автентичними. За допомогою таких інструкцій студенти-програмісти використовують цільову мову для виконання комунікативних завдань, пов'язаних із реальними контекстами. У процесі навчання програмістів використовують програми запису звуку для тренування навичок мовлення, програми для редагування, синхронізації зображень, текстових, звукових і відеофайлів («Adobe Audition», «AudioNote», «Notability», «QuickVoice», «Voice Dictation», «Voice Pro», «Voice Thread»); програми, що перетворюють звукові записи в текст («Voice Dictation» та «Voice Pro»); озвучування текстів для розвитку навичок аудіювання й вимови («Text-to-speech apps», «Speak it!», «Web Reader HD», «Voice Dream Reader», «Voxdoh»). Студенти-філологи послуговуються програмами які мають важливе значення для їх навчально-про-

фесійних інтересів: CAT інструменти; програми пам'яті перекладу («Trados», «MemoQ»); редагування текстів («ORFO»); використання термінів («MultiTerm», «TermStar»); електронні словники; корекції фонетичних навичок («Audacity», «Voice Dictation», «Black Vox»); формування комунікативних навичок («Talk-Text to Voice») та інше.

Для лінгвосамоосвіти використовують віртуальні середовища «InterpretaWeb» та «Linkinterpretin», які містять велику кількість різних вправ і записів для практики мовних та мовленнєвих навичок. Крім того, студенти можуть записати власний голос під час прослуховування запису носія мови, записувати файли, щоб подати їх своєму інструкторові у форматах «mp3» або «wav».

Для вивчення мови університети розробляють надсучасні багатофункційні лінгвомультимедійні лабораторії, призначені не лише для проведення занять викладачем, але й для самостійної роботи. Ці лабораторії відповідають усім сучасним психологічним, гігієнічним та ергономічним вимогам. Зазвичай вони оснащені персональними комп'ютерами для студентів і викладача, сервером, принтерами, сканерами, телевізором, цифровими камерами, відеокамерами, веб-камерами, інтерактивною дошкою, накладним проектором («digitizer»), програмно-апаратним обладнанням для проведення міжнародних конференцій, цифровими базами даних із файлами матеріалів іспитів та занять, пакетом програмного забезпечення для безперервного контролю студентів, електронними освітніми засобами, засобами інформаційно-довідкової підтримки навчального процесу тощо [3].

Основними компонентами таких лабораторій є комп'ютер або консоль викладача із програмним забезпеченням для проведення занять; головна гарнітура для викладача й студентів, що блокує зовнішні звуки; спеціальні пристрої, які дають змогу маніпулювати цифровими даними (запис, відтворення, прийом-передавання, архівування); локальна мережа або окремий кабель; сервер чи зовнішній пристрій для зберігання навчальних матеріалів, інших організаційно-методичних матеріалів у цифровому форматі. Кабінети, зазвичай, функціують на базі програмних або програмно-апаратних комплексів, що створюють умови для різних форм інформаційної взаємодії освітнього призначення між усіма учасниками процесу навчання лінгвістики, зокрема засобами ІКТ і засобами навчання, що функціують на підставі засобів ІКТ. Такі комплекси називають мовними лабораторіями, мультимедійними платформами, мовним програмним забезпеченням тощо [1].

Лабораторія з вивчення та розвитку мови (The Language Learning and Development Lab, LangDev) дає змогу вивчати нову мову з позиції її розуміння та сприйняття відповідно до її культури. *Лабораторія мови та розуму* (Language

and Brain Lab, LAB Lab) фокусується на вивченні мови з позиції нейрокогнітивного, поведінкового, електрофізіологічного та нейровізуального сприйняття та відтворення. В *лабораторії фонологічної обробки мови* (The Phonological Processing Lab) студенти вивчають механізми оброблення звуків та їх правильну вимову, розпізнавання слів в рідній мові. Розглядаючи процес усвідомлення та розпізнавання слів, студенти досліджують зв'язок між фонологічними теоріями і реальним використанням мови. *Лабораторія експериментального синтаксису* (The Experimental Syntax (Xsyn) Lab) фокусується на вивченні синтаксису природної мови, її семантичних особливостей, використовуючи дані, отримані шляхом контрольованих експериментів (на прикладі порівняння мови дорослих і дітей). У лабораторії студенти-філологи також проводять дослідження обчислювальних застосувань лінгвістичних теорій, використовуючи спеціальні математично виражені граматичні формули (Tree Adjoining Grammars). *Лабораторія практичного застосування мови* (The Language Production Lab) дає змогу студентам впроваджувати теоретичні знання у практику, зокрема проводити психолінгвістичні експерименти за допомогою обчислювального моделювання мови для вивчення складних мовних систем. *Лабораторія обробки дискурсу* (Discourse Processing Lab) створює умови для вивчення, аналізу та інтерпретації дискурсів за допомогою цифрових технологій, наприклад, як тексти, які вмонтовані в дискурс, конструюють реальність. Сучасні проекти передбачають обчислювальний аналіз думок (аналіз настроїв) та дослідження риторичних / когерентних відносин.

Цифрові технології й мультимодальні комунікації дають змогу викладачам створювати оптимальні проблемно-орієнтовані інструкції (ПОІ), які є інтерактивними, контекстними й автентичними. ПОІ мають великий потенціал для сприяння самореалізації, залучаючи студентів до освітнього процесу. Через ПОІ студенти використовують цільову мову для виконання комунікативних завдань, пов'язаних із реальними контекстами [4]. ПОІ сприяють безпосередньо комунікативному навчанню мови, зосереджуючись на змістовому використанні мови. Комунікативні завдання переміщують студентів у центр навчання так, що вони використовують мовні ресурси для обміну інформацією. Замість того, щоб маніпулювати окремими лінгвістичними формами, завдання допомагають студентам оперувати достатніми можливостями для розуміння переговорів, мовних конструктів і для зосередження на формі, розвитку мовлення як в асинхронному, так і в синхронному режимах. Наприклад, діяльність з обміну інформацією підвищує розуміння значень граматики через експертні каркasi. Завдання заохочують мотивацію

та інтерактивну взаємодію, роблять виклик мультимодальності, рівню кваліфікації. Технічні труднощі та комп'ютерна грамотність можуть спричинювати занепокоєння студента та в подальшому вплинути на ефективність виконання завдань [5].

Для віртуальної взаємодії користувача з об'єктами пізнання, що зображені на екрані, використовують *мультимедійні презентації*. Це дає змогу створювати інформаційний і візуальний образи досліджуваного об'єкта, імітувати реальність. Мультимедіапрезентації готують переважно за допомогою «Microsoft Power Point», а також спеціалізованих редакторів: «Macromedia Flash», «Picasa», «Photodex Pro Show» та ін. Наприклад, за допомогою «Picasa» студенти легко виокремлюють статичні й динамічні зображення з інтернету, проєктують слайд-шоу й навчальні фільми, додають до навчального проєкту текстові та звукові коментарі, створюють колажі зі статичних зображень, завантажують зображення до веб-альбомів тощо.

Мультимедійні технології і засоби допомагають інтегрувати й розширювати навчальну інформацію завдяки графічним, анімаційним, відео та звуковим ресурсам. Особливо важлива паралельна презентація візуальної та звукової інформації, що забезпечує поліпшення її сприйняття майбутніми програмістами. Базовані на принципі наочності, мультимедійні технології поліпшують процес запам'ятовування нового навчального матеріалу; розширюють можливості тренування іншомовної фонетики завдяки прослуховуванню аудіозаписів і відеопереглядів навчальних матеріалів від носіїв мови, суттєвою мірою допомагаючи студентам-програмістам подолати мовні бар'єри; надають доступ до автентичних демонстраційних показів і презентацій зарубіжних навчальних матеріалів, що розміщені в мережі Інтернет; стимулюють активне опанування іноземної мови через безкоштовний і щоденний доступ до іншомовних електронних словників, енциклопедій, версій інтернет-журналів, газет; урізноманітнюють варіанти самостійної наукової діяльності та пошуку навчальної інформації; інтенсифікують навчальний процес.

Формування професійних умінь і навичок майбутніх програмістів зумовлює першорядне спрямування навчального процесу на поглиблення лінгвістичних, культурологічних знань, покращення дослідницької техніки, практикування техніки перекладу, вивчення професійних аспектів цього процесу (наприклад, робота в стислі терміни, стресова толерантність, контакти з клієнтами тощо), практика якості продукту, робота в команді, термінологічні знання, посилення автономії під час навчання.

Висновки і пропозиції. Отже, для якісної підготовки майбутніх програмістів слід використовувати

вати надсучасний інформаційно-комунікаційний освітній простір, що являє собою системно організовану єдність інформаційного, організаційного, методичного, технічного та програмного забезпечення. Роль викладача в цьому освітньому просторі полягає у фасилітації навчання, спостереженні, коригуванні, консультуванні, оскільки дотримання принципів свободи вибору й демократизації сприяє розвитку самостійності та відповідальності студентів за реалізацію мети й завдань освіти.

Список використаної літератури:

1. Davies, G. ICT and modern foreign languages: learning opportunities and training needs // *International Journal of English Studies*, 2 (1), 2002. P. 1–18.
2. Godwin-Jones, B. Skype and podcasting: disruptive technologies for language learning // *Language Learning & Technology*, 9 (3), 2005. P. 9–12.
3. Jones, S. The Internet goes to college: how students are living in the future with today's technology // Washington, DC: Pew Internet & American Life Project. 2002.
4. Leaver, B. L., & Willis, J. (2005). Task-based instruction in foreign language education: practices and programmes // Washington, DC: Georgetown University Press.
5. Lee, L. Autonomous learning through task-based instruction in fully online language courses // *Language Learning & Technology*, 20 (2). 2016. P. 81–97.
6. Moore R. C. Intelligent Selection of Language Model Training Data / R. C. Moore, W. Lewis // In *Proceedings of the ACL 2010 Conference Short Papers*, ACLShort, Stroudsburg, PA, USA. Association for Computational Linguistics. P. 220–224.
7. Swan, K. Virtual interaction: design factors affecting student satisfaction and perceived learning in asynchronous online courses // *Distance Education*. 22 (2). 2001. P. 306–331.
8. Tomei L. A. Online Courses and ICT in Education: Emerging Practices and Applications / L. A. Tomei. IGI Global, 2010. 468 p

Spivachuk V., Ikonnikova M. The using of information and communication educational space for the organization of the training of future programmers

The article deals with finding the most effective forms of e-learning for training future programmers. It is noted that automated training systems include: electronic textbooks, automated training courses, automated training systems packages, computer training systems, automated training complexes, automated training and control systems, electronic training manuals, training dialogue systems, computer textbooks, complexes of automated educational systems and simulators, educational-methodical complexes, control-educational courses, packages of reference-educational-training-control programs, etc. Particular attention is paid to the description of state-of-the-art multifunctional multimedia laboratories, which are designed not only for teaching, but also for independent work. Modern analysis of the use of information and communication educational space to organize the training of future programmers has shown that for the virtual interaction of the user with the objects of knowledge displayed on the screen, the use of multimedia presentations is necessary and appropriate to improve learning.

As a result of the study, the authors concluded that the use of state-of-the-art information and communication educational space, which is a systemically organized unity of information, organizational, methodological, technical and software, promotes the study of new material and forms an associative base for memorization. The role of the teacher in this educational space is to facilitate learning, observation, adjustment, counseling, as adherence to the principles of freedom of choice and democratization promotes the development of independence and responsibility of students for the goals and objectives of education. In the course of the research a conclusion was made about the effectiveness of the influence of modern technologies on the formation of professional competencies of future programmers.

Key words: programmer, organization of training, scientific and didactic support, multimedia presentations, educational space.

О. К. Степаненкокандидат філологічних наук, доцент,
докторант кафедри методики викладання світової літератури
Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова

СТАНОВЛЕННЯ МЕТОДИКИ НАВЧАННЯ ЛІТЕРАТУРИ ЯК ГАЛУЗІ НАУКОВОГО ЗНАННЯ В ПЕРІОД КІНЦЯ ХІХ – ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТТЯ

Статтю присвячено пошуку здобутків у царині методики навчання літератури в період кінця ХІХ – початку ХХ століття та їхній характеристиці. Відзначено, що методичні праці 60–80-х рр. ХІХ століття, у яких піднімалися принципово важливі проблеми викладання літератури, найчастіше мали полемічний характер. Наголошено, що в методиці навчання літератури окреслилися тенденції щодо активізації пізнавальної активності учнів, розумового і морального виховання засобами мистецтва слова, розкриття естетичного значення художнього твору. Зазначено, що друга половина ХІХ століття є початком системного розвитку методики навчання літератури як науки. Зіткнення різних поглядів, різних методичних концепцій сприяло народженню нових ідей, розвитку теорії та практики викладання словесності. Охарактеризовано три течії в історії методики викладання літератури ХІХ століття – логіко-стилістичну, освітньо-виховну й етико-естетичну, які розширювалися, поглиблювалися та інтегрували на наступних етапах розвитку науки і відіграли важливу роль у становленні сучасної теорії та технології вивчення літературних творів у середній школі. З'ясовано, що прихильники логіко-стилістичної течії на перший план ставили розвиток навичок мислення і мовлення учнів, проте не заперечували тих освітньо-виховних та етико-естетичних функцій, із урахуванням яких має здійснюватися вивчення літератури, але переваги надавали саме логіко-стилістичному аналізу тексту, звертаючи увагу на послідовність та засоби реалізації авторського задуму загалом. На етапі розвитку методики навчання літератури, відомому як період ліберальних реформ, урізноманітнювався процес вивчення літературного твору завдяки використанню нових організаційних форм (бесіда, літературна екскурсія тощо), але суттєво послабився історичний принцип вивчення мистецтва слова. Перевага надавалася іманентному читанню (позаісторичному, позасоціальному), що було природною реакцією на еkleктичну методологію культурно-історичної школи. Представники освітньо-виховної течії особливого значення надавали формуванню світогляду, громадянської та патріотичної позиції учнів, вихованню кращих моральних якостей засобами художнього твору через вплив на естетичні почуття. Послідовники етико-естетичної течії наголошували на необхідності виховання в учнів почуття прекрасного, розвитку естетичного смаку, відтворюючої уяви, шліфування культури почуттів у процесі вивчення художньої літератури. Доведено, що період становлення методики навчання літератури як галузі наукового знання в період кінця ХІХ – початку ХХ століття визначається активним формуванням педагогічної теорії та розвитком шкільної практики вивчення літератури.

Ключові слова: етико-естетична течія, літературний твір, логіко-стилістична течія, методика навчання літератури, освітньо-виховна течія, системний розвиток, технології вивчення літературного твору, художня література.

Постановка проблеми. Методична теорія наших днів – це насамперед узагальнення досвіду викладання літератури в сучасній школі. Але вона враховує і передовий досвід минулого, спирається на цінні напрацювання педагогів-словесників, враховує уроки та розвиває кращі традиції літературної освіти. Історія методичної думки на наших теренах нероздільно пов'язана із суспільним розвитком, становленням літератури, з іменами видатних діячів науки й культури, літераторів і педагогів, перших авторів наукових праць, навчальних посібників, статей з проблем теорії та історії словесності, з питань навчання та виховання.

Як зазначають науковці, в освіті ХІХ століття окреслилися «дві тенденції розвитку: перша – офіційна освітня політика, пронизана ідеями націоналізму (російського) та авторитаризму; друга розвивала демократичні підходи до формування системи освіти» [8, с. 128]. Це було зумовлено реформами, проведеними в галузі шкільного навчання, а також домінуванням людиноцентричних ідей у тогочасному освітньому просторі.

Методичні праці 60–80-х рр. ХІХ століття, у яких піднімалися принципово важливі проблеми викладання літератури, найчастіше мали полемічний характер. Ніхто з авторів не заперечував важливість безпосереднього знайомства з літера-

турними творами, проте різні методисти завдання читання й аналізу тексту розглядали по-різному, тому в методиці використовували різні методи та прийоми вивчення, цікаві й для сучасного вчителя-словесника.

У цей період у методиці навчання літератури окреслилися тенденції щодо активізації пізнавальної активності учнів, розумового і морального виховання засобами мистецтва слова, розкриття естетичного значення художнього твору.

Другу половину XIX ст. дослідники вважають початком системного розвитку методики навчання літератури як науки. Зіткнення різних поглядів, різних методичних концепцій сприяло народженню нових ідей, розвитку теорії та практики викладання словесності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Послідовники академічного напрямку у викладанні словесності Ф. Буслаєв, А. Галахов, П. Басистов, Л. Поліванов, А. Філонов та інші вважали головною метою уроків розумовий розвиток учнів. Багато хто з них пропагував філологічне вивчення літератури, розробляв методику логіко-стилістичного аналізу тексту, наслідуючи естетичну критику. Послідовники академізму особливу увагу приділяли лекціям, усним виступам і письмовим роботам учнів, висловлювались проти зловживання бесідою на уроках, проти поверхового знайомства з текстом, а також проти бесід на теми, що відводять від твору та літератури.

Прибічники виховного напрямку у навчанні В. Водовозов, В. Стоюнін, В. Острогорський, Ц. Балталон та інші сприймали літературу перш за все як засіб морального та естетичного виховання учнів. Цей напрям також не був однорідним. Ідеї революційно-демократичної естетики та критики більшою мірою проявилися в педагогічній діяльності В. Водовозова. В. Стоюнін і В. Острогорський завжди акцентували на естетичному аспекті твору. Педагоги, які пропагували «виховне читання» (термін Ц. Балталона), більше уваги приділяли спілкуванню з учнями, бесіди як однієї з форм такого спілкування, виступали проти засилля академізму, крайніх проявів філологічного методу, проте не уникли при цьому у власній практиці зайвої публіцистичності та моралізування [1; 3; 10; 13].

Представники освітньо-виховної течії у методиці літератури Василь Водовозов (1825–1886) і Володимир Стоюнін (1826–1888) робили акцент на вихованні високих моральних якостей учнів засобами художнього слова.

Мета статті. Головною метою цієї роботи є виокремлення й характеристика здобутків у царині методики навчання літератури в період кінця XIX – початку XX століття.

Виклад основного матеріалу. В історії методики викладання літератури XIX століття яскраво

виявилися три течії – логіко-стилістична, освітньо-виховна і етико-естетична, які розширювалися, поглиблювалися та інтегрували на наступних етапах розвитку науки і відіграли важливу роль у становленні сучасної теорії та технології вивчення літературних творів у середній школі.

Прихильники логіко-стилістичної течії на перший план ставили розвиток навичок мислення і мовлення учнів. Ф. Буслаєв наголошував на потребі безпосереднього знайомства учнів з текстами художніх творів, але їх вивчення зводив до так званого філологічного аналізу [2, с. 215–328].

Його послідовники Л. Поліванов та Д. Тихомиров не заперечували тих освітньо-виховних та етико-естетичних функцій, із урахуванням яких має здійснюватися вивчення літератури, але переваги надавали саме логіко-стилістичному аналізу тексту, звертаючи увагу на послідовність та засоби реалізації авторського задуму загалом.

Національний аспект на цьому етапі особливо популярним став в українській літературознавчій та педагогічній думці завдяки наполегливій праці І. Франка. Вчений і письменник, розв'язуючи питання національної специфіки літератури, доводив, що прогресивні національні літератури за своїм характером, змістом, духом і спрямуванням – інтернаціональні, але вони ніколи не були безнаціональними. Він завжди переконував, що істинна література глибоко національна за своєю суттю: вона презентує психічний склад, характер і своєрідне творче бачення народу, відображає конкретні умови соціального і національного розвитку, втілює специфічні характеристики своєї нації, зумовлені історичними і культурними рисами, передові суспільні ідеали тощо.

Теоретично розглядаючи проблему національної специфіки літератури, оспівуючи в художній творчості революційні рухи та подвиги народних героїв, формулюючи національні сили мистецтва слова, І. Франко намітив вузлові питання національного контексту вивчення художньої літератури в середній школі: рідна мова, національний характер, національний колорит, специфічна окраса мистецьких творів, національний «дух». При розгляді художніх творів вчений завжди відштовхувався від того, що національний зміст художньої творчості увиразнюється характеристикою психологічних і культурних ознак народу, формулюючи тим самим доцільність взаємозв'язаного визначення зазначених аспектів у процесі аналізу творів мистецтва слова [15, с. 66]. При цьому вчений підкреслював, що національна специфіка літератури жодною мірою не суперечить принципам інтернаціоналізму [16, с. 505].

Найкращі методисти-словесники 60-80 років XIX ст., обговорюючи питання про класичну і реальну освіту, продовжували свої наукові пошуки в межах проблеми викладання літератури, актуа-

лізуючи потребу практичного характеру навчання, безпосереднього сприйняття та обговорення художніх творів, необхідність впровадження діяль-нісного підходу до організації навчально-вихов-ного процесу. Але різними вченими мета читання та аналізу, а відповідно і їх обсяг, розумілися по-різному, що й зумовило розробку різних мето-дичних підходів до організації роботи [17, с. 111]. Але загальним можна назвати прагнення педаго-гів сформулювати наукові основи вивчення творів мистецтва слова у старших класах і забезпечити учнів необхідними для кожної культурної людини знаннями, враховуючи новітні

На наступному етапі розвитку методики нав-чання літератури, відомому як період лібераль-них реформ (за Я. Ротковичем), урізномані-нювався процес вивчення літературного твору завдяки використанню нових організаційних форм (бесіда, літературна екскурсія тощо), але суттєво послабився історичний принцип вивчення мистец-тва слова. Перевага надавалася іманентному читанню (позаісторичному, позасоціальному), що було природною реакцією на еkleктичну методо-логію культурно-історичної школи [12, с. 10]. Але підтримка іманентного читання не була одно-госною. Н. Піксанов неодноразово наголошу-вав на важливості вивчення художніх творів в історичному та соціальному контексті, але його погляди не було підтримано ні літературознав-цями, ні педагогами, ні вчительською громадські-стю [11, с. 72]. Новий підхід, на думку вченого, ста-вив під загрозу можливість досягти осмислення й усвідомлення учнями прочитаних художніх твo-рів. Тому у педагогічній практиці все ж продовжу-вали використовувати ті навчальні посібники, у яких автори (В. Келтуяла, П. Коган, Н. Коробка, Е. Соловійов) прагнули подати аналіз історико-лі-тературного процесу аби поглибити розуміння виучуваних художніх творів. Тож основним прин-ципом структурування начального матеріалу у старшій школі залишався історичний.

В. Стоюнін і В. Водовозов як представники освітньо-виховної течії, розглядаючи художню літературу не лише як об'єкт мистецтва, а й науки, особливого значення надавали форму-ванню світогляду, громадянської та патріотичної позиції учнів, вихованню кращих моральних яко-стей засобами художнього твору через вплив на естетичні почуття. І здійснювати це радили через аналіз ідейного змісту на основі розгляду певних значимих компонентів твору [3; 13].

В. Стоюнін пропонував зразки розборів окре-мих творів, у яких поділяв думку про важливість загальнолюдського компоненту, стверджував потребу визначення аксіологічного змісту худож-ніх текстів [13, с. 113].

У своїх методичних розробках В. Водовозов розвинув намічені тенденції у практичному викла-

данні словесності, збагативши їх історичним та порівняльним підходами [3, с. 228]. Учений напо-лягав на потребі розглядати з учнями «моральні начала у житті».

Найвідоміший представник етико-естетичної течії В. Острогорський наголошував на необхід-ності виховання в учнів почуття прекрасного, розвитку естетичного смаку, відтворюючої уяви, шліфування культури почуттів у процесі вивчення художньої літератури. Виховувати прекрасне, на думку вченого, – це означає дбати про форму-вання естетичних критеріїв, згідно з якими учні сприйматимуть добро і зло, істину і неправду, любов і страждання, втілені у творі на ідейно-ес-тетичному рівні. Вчений підкреслював необхід-ність дати учневі у процесі навчання можливість встановити «зв'язок із батьківщиною і людством» [10, с. 17], «аби вийшли юнаки з школи в життя, які справді освітили свою душу прекрасними обра-зами рідної літератури і творами великих геніїв світу» [10, с. 93].

Представники етико-естетичної течії вели-кого значення надавали емоціям та почуттям учнів, які виникають і розвиваються у процесі безпосереднього і яскравого переживання пое-тичних образів (за В. Голубковим) [5, с. 48]. Прибічники цієї течії розвивали у подальшому свої методичні ідеї із урахуванням досяг-нень новітніх літературознавчих досліджень. П. Басістов, І. Белоруссов, В. Данилов, І. Лисков, Д. Овсянико-Куликовський, П. Тимошенко та інші, розуміли художній твір не як відтворення об'єктивної дійсності, а як відображення суб'єк-тивного сприйняття й переживань митця. На їхню думку, виникнувши з мови, мистецтво слова також характеризується зовнішньою сло-весно формою, внутрішньою формою (образні-стю) та змістом, або ідеєю. Ідея твору завжди суб'єктивна. Вона зумовлена апперцепцією, тобто тими асоціаціями письменника, які скла-лися на основі його попереднього досвіду, і читача, що сприймає твір.

Прибічник психологічної школи В. Данилов посилався на основи естетичної теорії та пси-хологічний принцип О. Потєбні і доводив, що в основу методики навчання літератури має бути покладено думку про те, що заслуга митця не в тому мінімумі змісту, який передбачався у процесі творення, а в гнучкості образу, у силі внутрішньої (система художніх образів) форми пробуджувати найрізноманітніші змісти [6, с. 53]. Відповідно основним предметом вивчення у школі має бути зовнішня і внутрішня форма твору, а головним завданням освіти – формальний розвиток, тобто розвиток здатності до логічного і образного мис-лення учнів. Всі положення методики літератури, на глибоке переконання вченого, мають бути «узгоджені, наскільки це можливо, з даними пси-

хології» [6, с. 28] і мати своєю педагогічною метою розвиток розумової діяльності учнів, зокрема здібностей спостерігати явища, зіставляти їх, аналізувати й синтезувати факти і через ці процеси доходити висновків. Сприяти такому розвитку мала, на думку П. Тимошенка, така методика роботи, яка забезпечувала б перехід «від теорії до практики, від загального до часткового, з необхідними поясненнями психологічними та історичними» [14, с. XI].

Подібні твердження переконують, що потреба ґрунтовної роботи над компонентами художнього твору для визначення художньої вартості загалом зумовлена розвитком суспільства, науки і культури II-ї половини XIX ст., а формування читацьких умінь та якостей, серед яких належне місце належить умінням характеризувати місце та роль образів-персонажів у загальній структурі художнього твору, вважалося способом підвищення якості вивчення словесності у школі. Тому закономірно, що у своєму підручнику вже 1908 р. Д. Овсяннико-Куликовський присвятив розділ прийомам поетичної творчості, запропонувавши оригінальну класифікацію найважливіших людських типів у поезії [9, с. 17].

Здобутки «харківської школи» О. Потебні стали знаковими для розвитку методики навчання літератури. У передмові до першого тому видання «Питання теорії і психології творчості» 1907 р. Б. Лезін заявляв, що непросто далі дотримуватися схоластичних понять, які ще панують у методиці літератури і в середній школі, і закликав вивчати і використовувати творчу спадщину О. Потебні та О. Веселовського [4]. Але варто додати, що наукова вартість доробку вчених не завжди оцінювалася так високо, були часи (20–70 рр. XX ст.), коли у наукових колах пишались тим, що подолано потебніанську методологію.

Не менш значущим був внесок теорії О. Потебні та його послідовників у розроблення поетапного вивчення художнього твору, теорії розвитку читацької, дослідницької та творчої діяльності.

Сформульовані вченим теоретичні положення стали основою технологічного підходу до вивчення літературного твору.

Науково обґрунтований психологізм до сприйняття творів мистецтва слова, як і потреба врахування соціального та історичного контексту, наприкінці XIX – початку XX століття не знайшли належної підтримки в науковому та вчительському середовищі. Зокрема, Б. Ейхенбаум стверджував, що вони знецінюють вивчення самого тексту [7, с. 113].

Методичні пошуки кінця XIX – початку XX ст. були зумовлені боротьбою різних шкіл у літературознавстві, а також бурхливим розвитком експериментальної педагогіки і психології. Цього

часу з'являються перші наукові дослідження про читача-школяра: тритомна праця «Що читати народу?» (1888–1906), створена викладачками Харківської недільної школи під керівництвом Х. Д. Алчевської; книги «Этюды о русской читающей публике» (1895), «Среди книг» (1906), «Письма к читателям о самообразовании» (1913) і статті Н. А. Рубакіна, де пропагується ідея індивідуалізації читання; дослідження А. П. Нечаєва про читача-школяра, що започаткували експериментальну роботу в методиці викладання літератури. Жвава дискусія виникла у зв'язку із затвердженням нових навчальних планів і орієнтовних програм навчальних курсів (1890). Нова програма націлювала переважно на логіко-стилістичне вивчення текстів, аналіз мови.

Висновки і пропозиції. Отже, можна констатувати, що період становлення методики навчання літератури як галузі наукового знання визначався активним формуванням педагогічної теорії та розвитком шкільної практики вивчення літератури. Поступ предметної дидактики зумовлювався гуманістичною спрямованістю давньоруської та середньовічної освіти, зв'язком освітніх завдань із суспільними потребами та особистісними інтересами учнівської молоді, пріоритетом природо-відповідного шкільного навчання, актуалізацією проблеми розумового, морального та естетичного розвитку школярів.

Наприкінці XIX – на початку XX століття відбувалося національно-культурне відродження українців, зокрема в гуманітарній сфері. Значний дидактичний потенціал мали твори українських письменників, написані на теми навчання і виховання молоді.

Основні течії методики викладання літератури, що сформувалися у XIX столітті у працях відомих педагогів (логіко-стилістична, освітньо-виховна і етико-естетична), знайшли певне продовження і поглиблення в науці кінця XIX – початку XX ст., трансформувалися у два основні напрямки щодо розвитку літературної освіти в середній школі – «суспільний», який продовжував переважно традиції культурно-історичної школи, і «художній». Аналіз теоретичного і практичного доробку вчених і вчителів цього періоду переконує, що ці два напрямки тісно перепліталися у процесі розвитку, даючи поштовх до розвитку прогресивних методичних ідей.

Список використаної літератури:

1. Балталон Ц.П. Хрестоматическая система и новые методы. Варшава, Санкт-Петербург, 1914. 66 с.
2. Буслаев Ф.И. О преподавании отечественного языка. Москва: Либроком, 2010. С. 215–328.
3. Водовозов В.И. Избранные педагогические сочинения. Москва: Педагогика, 1986. С. 228.

4. Вопросы теории и психологии творчества: пособие при изучении теории словесности в высших и средних учебных заведениях. Харьков: Типография «Мирный труд», 1911. Т. 1. 446 с. URL: <http://escriptorium.univer.kharkov.ua/handle/1237075002/8342> (дата звернення: 26.05.2021).
5. Голубков В.В. Методика преподавания литературы. Москва: Учпедгиз, 1962. С. 48.
6. Данилов В.В. Литература как предмет преподавания. Москва: Тип. т-ва И. Д. Сытина, 1917. С. 53.
7. Ейхенбаум Б.М. О принципах изучения литературы в средней школе. *Русская школа*. 1915. № 12. С. 113.
8. Медвідь Л.А. Історія національної освіти і педагогічної думки в Україні: навч. посіб. Київ: Вікар, 2003. С. 128.
9. Овсяннико-Куликовский Д.Н. О преподавании «теории словесности» в средней школе. *Вопросы теории и психологии творчества: пособие при изучении теории словесности в высших и средних учебных заведениях*. Т. 1. Харьков, 1911. URL: <http://escriptorium.univer.kharkov.ua/handle/1237075002/8342> (дата звернення: 26.05.2021).
10. Острогорский В.П. Беседы о преподавании словесности. Санкт-Петербург: Типография В. Демакова, 1885. С. 17, 93.
11. Пиксанов Н.К. К вопросу о переработке программ по русскому языку и литературе в средней школе. *Русский филологический вестник*. 1917. № 1–2. С. 72.
12. Роткович Я.А. История преподавания литературы в советской школе. Учеб. пособие для студентов филол. специальностей пед. институтов, узд. 2-е, испр. и дополн. Москва: Просвещение, 1976. С. 10.
13. Стоюнин В.Я. О преподавании русской литературы. *Избранные педагогические сочинения*. Москва: Педагогика, 1991. С. 113.
14. Тимошенко П.З. Опыт систематического изложения теории словесности. Санкт-Петербург: Тип. и лит. А. Е. Ландау, 1870. С. XI.
15. Франко І.Я. Зібрання творів: У 50-ти т. Київ: Наук. Думка, 1955. Т. XVII, С. 66.
16. Франко І.Я. Зібрання творів: У 50-ти т. К.: Наук. Думка, 1955. Т. XVIII. С. 505.
17. Чертов В.Ф. Русская словесность в дореволюционной школе: монография. Москва: Издательство «Прометей», 2013. С. 111.

Stepanenko O. Formation of methodology of teaching literature as a field of scientific knowledge in the period of the late XIX to the early XX century

The article is devoted to the search for achievements in the field of methodology of teaching literature in the late nineteenth to the early twentieth century and their characteristics. It is noted that the methodical works of the 60-80s of the XIX century, which raised fundamentally important issues of teaching literature, often had a polemical nature. It is emphasized that the methods of teaching literature outlined trends in encouraging students' cognitive activity, mental and moral education via the art of speech and the disclosure of the aesthetic value of the work of art. It is noted that the second half of the XIX century is the beginning of the systematic development of methodology of teaching literature as a science. The clash of different views and methodological concepts contributed to the inception of new ideas, the development of theory and practice of teaching literature. There are three trends in the history of the methodology of teaching literature of the XIX century characterised in the research. They are logical-stylistic, educational and ethical-aesthetic which expanded, deepened and integrated in the later stages of science development and played an important role in forming modern theory and technology of teaching literary in the secondary school. It was found that the supporters of the logical-stylistic trend put the development of students' thinking and speaking skills in the foreground, but they did not deny the educational and ethical-aesthetic functions which should be taken into account when teaching literature, though they gave preference to logical-stylistic analysis of any text, paying attention to the sequence and means of implementing the author's idea in general. At the stage of developing methodology of teaching literature, known as the period of liberal reforms, the process of analyzing a literary work was diversified through the use of new organizational forms (conversation, literary tour, etc.), but the historical principle of studying the art of speech weakened significantly. Preference was given to immanent reading (non-historical, non-social), which was a natural reaction to the eclectic methodology of the cultural-historical school. Representatives of the educational trend attached special importance to forming students' worldview, civic and patriotic position, developing the best moral qualities by means of a work of art through the influence on aesthetic feelings. Followers of the ethical-aesthetic trend emphasized the need to instill in students a sense of beauty, developing aesthetic taste and reproductive imagination, polishing the culture of feelings when studying fiction. It is proved that the period of formation of methodology of teaching literature as a branch of scientific knowledge in the late nineteenth to the early twentieth century was determined by the active formation of pedagogical theory and the development of school practice of teaching literature.

Key words: *ethical-aesthetic trend, a literary work, logical-stylistic trend, methodology of teaching literature, educational trend, system development, technologies of studying a literary work, fiction.*

УДК 378

DOI <https://doi.org/10.32840/1992-5786.2021.76-3.9>**Д. В. Торба**аспірант кафедри професійної освіти, трудового навчання та технологій
Бердянського державного педагогічного університету

СТАН ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ МЕНЕДЖЕРІВ ТУРИЗМУ ДО ЗАСТОСУВАННЯ ІННОВАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ У ПРОФЕСІЙНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ В ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ

У статті схарактеризовано стан професійної підготовки майбутніх менеджерів туризму до інноваційної діяльності в закладах вищої освіти в Україні. Розглянуто нормативну, наукову, педагогічну літературу щодо з'ясування особливостей професійної діяльності майбутніх менеджерів туризму, зокрема необхідності виконання ними інноваційної функції. Проведений аналіз науково-економічної літератури з питань інновацій у туризмі дозволяє зрозуміти, що основоположним для майбутніх фахівців із туризму мають бути розроблення та створення нових туристичних маршрутів із застосуванням досягнень науки, техніки, інформаційних технологій, освоєння нових ринків, використання передових інформаційних та телекомунікаційних технологій, удосконалення надання туристичних, транспортних та готельних послуг, упровадження сучасних форм організаційно-управлінської діяльності тощо.

Науково доведено та було відзначено, що для ефективного здійснення бізнесу й успішного та сталого розвитку будь-яких сучасних організацій, підприємств чи установ роботодавці постійно шукають можливості щодо нововведень, створення нових способів здійснення діяльності. Не є винятком і туристичні фірми, які прагнуть використовувати інновації в розробленні нових продуктів, обслуговуванні клієнтів, управлінні розвитком, змінами чи проектами тощо.

Проаналізовано освітній стандарт і освітньо-професійні програми підготовки майбутніх фахівців спеціальності 073 «Менеджмент» галузі знань 07 «Управління та адміністрування» для першого (бакалаврський) рівня вищої освіти. Доведено, що освітньо-професійні програми підготовки майбутніх фахівців туризму не повною мірою включають складники професійної компетентності з інноваційного менеджменту та не досить орієнтовані на вміння фахівців упроваджувати інноваційні проекти для розвитку туристичної галузі. Під час дослідження було виявлено, що, відповідно до освітньо-професійних програм Бердянського державного педагогічного університету, випускники є придатними до працевлаштування на посадах у сфері інноваційного менеджменту.

У результаті дослідження було виявлено, що освітньо-професійні програми не досить орієнтовані на формування в них інноваційної складової частини професійної компетентності, яка б забезпечила готовність майбутніх менеджерів туризму до ефективного виконання ними професійної діяльності.

Ключові слова: майбутні менеджери туризму, професійна підготовка майбутніх менеджерів туризму, інновація, інноваційна діяльність у туризмі, інноваційна діяльність майбутніх менеджерів туризму.

Постановка проблеми. Ринкові відносини, що сформувалися в українському суспільстві наприкінці ХХ – на початку ХХІ ст., привели до неминучих, майже революційних змін у системі освіти. Це передусім вплинуло на працевлаштування випускників закладів вищої освіти, які мають відповідати всім потребам сучасного ринку праці в місті, регіоні, країні. До того ж нові освітні стандарти на компетентнісній основі висувають більш жорсткі вимоги до професійної підготовки майбутніх фахівців, зокрема менеджерів туристичної сфери, які мають бути готовими до самостійного й оперативного виконання професійних завдань, розв'язання проблем в умовах підсиленої міжнародної конкуренції та циклічних економічних криз.

Важливість підготовки майбутніх фахівців різних галузей до інноваційної діяльності наголошено в державних нормативних документах – Національній стратегії розвитку освіти в Україні на період до 2021 р. (2013 р.), законах України «Про вищу освіту» (2017 р.), «Про інноваційну діяльність» (2002 р.), «Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні» (2003 р.). У них зазначено, що система освіти має забезпечувати професійну підготовку фахівця, конкурентоспроможного на ринку праці, компетентного, відповідального, що вільно володіє своєю професією, орієнтованого в суміжних галузях діяльності, готового до здійснення інновацій.

Сьогодні туристична галузь розвивається надто швидкими темпами і в найближчі роки може стати

важливим сектором підприємницької діяльності в Україні, яка має надзвичайно вигідне географічне та геополітичне розташування, розвинену транспортну мережу, володіє значними природно-рекреаційними й історико-культурними ресурсами. Вітчизняний туризм потребує залучення досвідчених і кваліфікованих менеджерів для плідної та якісної праці, які б не лише орієнтувалися в інноваціях (віртуальні подорожі, IT-сервіси, туристичні мобільні додатки, автоматизовані системи для організації безпеки тощо), а й були готові їх упроваджувати. Усе це вимагає від закладів вищої освіти пошуку нових організаційних форм, методів та засобів професійної підготовки майбутніх менеджерів туризму щодо формування в них готовності до інноваційної діяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема підготовки фахівців до інноваційної діяльності була предметом дослідження В. Андрущенко, В. Паламарчук, А. Пригожина, О. Савченко, Н. Юсуфбекова, Б. Гершунського, І. Зязюна, В. Кременя, Н. Шуст та інших.

Різні аспекти вдосконалення туристичної освіти висвітлено у працях таких науковців: О. Бейдика, А. Віндюк, І. Зоріна, І. Зязюна, Л. Лук'янової, М. Мальська, М. Морозова, В. Обозного, Я. Олійника, Л. Поважної, В. Федорченко, О. Хорунжак, В. Худо, Н. Хуснулліної, Н. Чучко, Г. Щуки й інших.

Аналіз науково-педагогічної літератури дає підстави дійти висновку, що проблема професійної підготовки майбутніх менеджерів туризму була і є предметом спеціальних досліджень. Зокрема, А. Казьмерчук розглянуто проблему формування їхньої професійної культури, Т. Сокол – педагогічні умови навчально-методичного забезпечення професійної підготовки, Л. Щербак – формування готовності до реалізації інвестиційних проєктів у професійній діяльності, Н. Бондар – формування ключових компетентностей у процесі вивчення гуманітарних дисциплін, О. Фастовець – екологічну підготовку тощо.

Мета статті – проаналізувати стан підготовки майбутніх менеджерів туризму до застосування інноваційних технологій у професійній діяльності в закладах вищої освіти України.

Виклад основного матеріалу. Основними фігурами в галузі туризму виступають туристичні менеджери, завдання яких полягає в реалізації різноманітних групових та індивідуальних турів на основі чіткого відстеження попиту та пропозицій у цій галузі.

Ми цілком погоджуємося з О. Фастовець, яка зазначає, що «для сфери туризму, яка в суспільстві має економічну, освітньо-виховну, соціальну функції, питання якості кадрів є ключовим питанням розвитку. Від вирішення цього питання, без перебільшення, залежить стратегія розвитку національного туризму, імідж країни на туристичному ринку світу» [1, с. 3].

Нині в Україні працюють приблизно 120 закладів вищої освіти, які здійснюють професійну підготовку студентів туристичних спеціальностей [2], бо туристична галузь є надто популярною серед абітурієнтів.

Згідно з постановою Кабінету Міністрів України № 266 від 29 квітня 2015 р. «Про затвердження переліку галузей знань і спеціальностей, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти» [3], визначено два основні напрями підготовки майбутніх фахівців туристичної діяльності (див. рис. 1).

Кожна зі спеціальностей, поданих на рис. 1, знайшла своє місце на ринку освітніх послуг. До того ж управлінський напрям цих спеціальностей орієнтований на підготовку фахівців у галузі туризму, які планують обіймати посади керівників функціональних підрозділів як виробників (готельні комплекси, ресторани, транспортні перевізники), так і посередників у туризмі.

Щоб ефективно здійснювати бізнес та успішно й стало розвиватися, будь-які сучасні організації, підприємства чи установи постійно шукають можливості щодо нововведень, створення нових способів здійснення діяльності. Не є винятком і туристичні фірми, які прагнуть використовувати інновації в розробленні нових продуктів, обслуговуванні клієнтів, управлінні розвитком, змінами чи проєктами тощо.

Як зазначає О. Давидова, туристична сфера успішно розвивається завдяки впровадженню в сервіс, туризм, рекреацію тощо «чогось нового», «спрямованого на вдосконалення обслуговування клієнтів і розширення туристичних можливостей. Успішні інноватори туризму своїм досвідом доводять, що створення та впровадження інновацій є запорукою виживання в найжорстокішій конкуренції в умовах сьогодення» [4, с. 65].

Аналіз наукової економічної літератури з питань інновацій у туризмі дозволяє зробити висновок про те, що вони пов'язані з: розробленням та створенням нових туристичних маршрутів із застосуванням досягнень науки, техніки, інформаційних технологій, а також передового досвіду і маркетингу, упровадження яких дозволяє поліпшити туристичний імідж країни та регіону (Л. Маклашина) [5]; діями, спрямованими на створення нового або зміну наявного туристичного продукту, освоєння нових ринків; використанням передових інформаційних та телекомунікаційних технологій, удосконаленням надання туристичних, транспортних і готельних послуг, упровадженням сучасних форм організаційно-управлінської діяльності туристичних підприємств (В. Новиков) [6]; використанням нових технологій і техніки у створенні та наданні традиційних послуг, упровадженням нових послуг із новими властивостями, змінами в організації процесів виробництва і споживання традицій-

Рис. 1. Основні напрями підготовки майбутніх фахівців туристичної діяльності в Україні (2020 р.)

них туристичних послуг, використанням нових туристичних ресурсів, виявленню та використанню нових ринків збуту туристичного продукту (Г. Яковлев) [7].

Якщо узагальнити погляди науковців на інноваційні процеси в туризмі, можна стверджувати, що успіх функціонування туристичних підприємств у жорстких умовах виживання та конкуренції багато в чому залежить від готовності майбутніх менеджерів туризму до інноваційної діяльності в цій галузі, а саме: «використовувати сучасні інформаційно-комунікаційні технології в наданні традиційних транспортних, готельних та інших послуг (електронне бронювання та побудова турів); наповнювати новими властивостями традиційні послуги та впроваджувати нові послуги; освоювати нові туристичні ресурси (застосування передових принципів маркетингу і менеджменту); використовувати сучасні форми організаційно-управлінської діяльності у сфері виробництва і споживання традиційних туристичних послуг; виявляти та використовувати нові ринки збуту туристичних послуг і товарів» [8, с. 221–222]; якісно змінювати туристичний продукт, посилювати імідж і конкурентоспроможність туристичних підприємств [9] з метою отримання економічної чи соціальної користі.

Нам імпонує виділена С. Мен група компетенцій, яка зумовлює готовність менеджерів туризму до інноваційної діяльності, як-от: «ухвалення інноваційних рішень у створенні нових методів роботи в туристичній компанії; уміння використовувати інноваційні технології в рекламі туристичних продуктів, їх просування на міжнародному ринку; створення і використання інноваційних методів у стимулюванні реалізації туристичних продуктів; неперервне створення інновацій у сфері туристичних послуг на внутрішньому і міжнародному туристичному ринках; застосування інноваційного досвіду міжнародних туристичних організацій, співпраця із закордонними компаніями й обмін досвідом у сфері туристичного менеджменту; застосування інноваційних методик у підготовці кадрів для перспективного розвитку туризму; підготовка кадрів для туристичних компаній зі знанням іноземних мов» [10, с. 94].

У стандарті вищої освіти за спеціальністю 073 «Менеджмент» галузі знань 07 «Управління та адміністрування» для першого / бакалаврського рівня вищої освіти (2018) [11] визначено інтегральну компетентність випускників як «здатність розв'язувати складні спеціалізовані завдання та практичні проблеми, які характеризуються комплексністю і невизначеністю умов». Результатами їх професійної підготовки, серед інших, зазначені здатності: «8. Застосовувати методи менеджменту для забезпечення ефективності діяльності організації; 16. Демонструвати навички самостійної роботи, гнучкого мислення, відкритості до нових знань, бути критичним і самокритичним; 17. Виконувати дослідження індивідуально та/або у групі під керівництвом лідера» [11, с. 6].

У результаті розгляду освітньо-професійних програм (далі – ОПП) різних закладів вищої освіти, які розроблені на підставі чинного стандарту, можна констатувати, що ОПП Бердянського державного педагогічного університету [12] містить дисципліну «Управління інноваціями», яка відповідає таким програмним компетентностям: ЗК 11, СК 2, СК 3, СК 17. ОПП Запорізького національного університету [13] містить дисципліну «Інноваційний менеджмент», яка відповідає таким програмним компетентностям: ЗК 1, ЗК 2, ЗК 3,

ЗК 4, ЗК 5, ЗК 6, ЗК 7, ЗК 8, ЗК 9, ЗК 10, ФК 1, ФК 2, ФК 3, ФК 5, ФК 6, ФК 7, ФК 8, ФК 9, ФК 10. В ОПП Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини [14] немає дисциплін, спрямованих на формування у студентів компетентностей з інноваційного менеджменту.

Проаналізовані освітні програми підготовки менеджерів туризму у провідних вітчизняних закладах вищої освіти доводять, що вони не повною мірою включають складові частини професійної компетентності з інноваційного менеджменту (окрім ОПП Бердянського державного педагогічного університету) та не досить орієнтовані на вміння фахівців упроваджувати інноваційні проекти для розвитку туристичної галузі. Виявлено, що, відповідно до ОПП Бердянського державного педагогічного університету, випускники є придатними до працевлаштування на посадах у сфері інноваційного менеджменту, що є позитивним аспектом у їхній підготовці до інноваційної діяльності в галузі туризму.

Висновки і пропозиції. Отже, аналіз нормативної, наукової, педагогічної літератури та досвіду роботи менеджерів туризму доводить необхідність виконання ними інноваційної функції, яка пов'язана зі створенням і реалізацією інноваційного туристичного продукту (проект) із застосуванням інформаційно-комунікаційних технологій, просуванням його на ринку туристичних послуг, прогнозуванням розвитку конкурентоспроможності підприємства у зв'язку з упровадженням інновацій тощо. Натомість аналіз стандарту й освітньо-професійних програм їх підготовки в різних закладах вищої освіти України доводить, що ці програми не досить орієнтовані на формування в них інноваційної складової частини професійної компетентності, яка б забезпечила готовність майбутніх менеджерів туризму до ефективного виконання ними професійної діяльності.

Список використаної літератури:

1. Фастовець О. Інтерактивна модель викладання професійно орієнтованих дисциплін майбутнім менеджерам туризму. *Науковий вісник Донбасу*. 2012. № 2. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvd_2012_2_14 (дата звернення: 16.02.2021).
2. Вузы України. *Osvita.ua*. URL: <https://ru.osvita.ua/vnz/guide/search-17-0-0-182-0.html>.
3. Про затвердження переліку галузей знань і спеціальностей, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти : постановою Кабінету Міністрів України від 29 квітня 2015 р. № 266. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/266-2015-%D0%BF>.
4. Давидова О. Особливості застосування інновацій у розвиток туристичної галузі України. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка*. Серія «Економіка». 2015. № 7 (172). С. 65–69.
5. Маклашина Л. Роль інновацій в розвитку туризму. *Креативная экономика*. 2011. № 12 (60). С. 130–136.
6. Новиков В. Інновації в туризмі : учебное пособие. Москва : Изд. центр «Академия», 2007. 208 с.
7. Яковлев Г. Экономика и статистики туризма : учебное пособие. Москва : Издательство РДЛ, 2004. 376 с.
8. Гуржій Н. Інноваційні технології в туристичній індустрії. Сталий розвиток економіки. *Міжнародний науково-виробничий журнал*. 2013. № 2. С. 221–224.
9. Гарбера О. Основні теоретичні та практичні аспекти інноваційної діяльності в туристичному господарстві України. *Інвестиції: практика та досвід*. 2009. № 23. С. 29–31.
10. Мэн С. Структура готовности менеджера по туризму к инновационной деятельности. *Вестник Южно-Уральского государственного университета*. Серия «Образование. Педагогические науки». 2013. Т. 5. № 2. С. 92–97.
11. Стандарт вищої освіти за спеціальністю 073 «Менеджмент» галузі знань 07 «Управління та адміністрування» для першого (бакалаврського) рівня вищої освіти. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/vishcha-osvita/zatverdzeni%20standarty/12/21/073-menedzhment-bakalavr.pdf> (дата звернення: 16.02.2021).
12. Освітньо-професійна програма Бердянського державного педагогічного університету «Менеджмент готельного, курортного і туристичного сервісу». 2020 р. URL: https://bdpu.org.ua/wp-content/uploads/2021/02/073_Management_2020_1.pdf.
13. Освітньо-професійна програма Запорізького національного університету «Менеджмент готельного, курортного і туристичного сервісу». 2020 р. URL: https://www.znu.edu.ua/opp2020/bak/men/op_menedzhent_gotel_nogo_kurortnogo_ta_turistichnogo_serv_su_bakalavr.pdf.
14. Освітньо-професійна програма Уманського державного педагогічного університету «Менеджмент». 2019 р. URL: <https://udpu.edu.ua/documents/educational-programs/2854/%D0%9E%D1%81%D0%B2%D1%96%D1%82%D0%BD%D1%8C%D0%BE-%D0%BF%D1%80%D0%BE%D1%84%D0%B5%D1%81%D1%96%D0%B9%D0%BD%D0%B0%20%D0%BF%D1%80%D0%BE%D0%B3%D1%80%D0%B0%D0%BC%D0%B0%20%D0%9C%D0%B5%D0%BD%D0%B5%D0%B4%D0%B6%D0%BC%D0%B5%D0%BD%D1%82.pdf>.

Torba D. State of training of future tourism managers for application of innovative technologies in professional activity in higher assembly institutions

The article characterizes the state of professional training of future tourism managers for innovative activities in higher education institutions in Ukraine. The normative, scientific, pedagogical literature on clarifying the peculiarities of the professional activity of future tourism managers and in particular the need for them to perform an innovative function is considered. Based on the analysis of scientific and economic literature on innovation in tourism allows us to understand that fundamental for future tourism professionals should be: development and creation of new tourist routes using advances in science, technology, IT, development of new markets, use of advanced information and telecommunication technologies, improvement of tourist, transport and hotel services, introduction of modern forms of organizational and managerial activity, etc.

It has been scientifically proven and noted that for the effective implementation of business and successful and sustainable development of any modern organization, enterprise or institution, employers are constantly looking for opportunities for innovation, the creation of new ways of doing business. Travel companies, which seek to use innovation in new product development, customer service, development management, change or projects, etc., are no exception.

The educational standard and educational-professional training programs for future specialists in the specialty 073 "Management", field of knowledge 07 "Management and Administration" for the first (bachelor's) level of higher education are analyzed. It is proved that educational and professional training programs for future tourism professionals do not fully include components of professional competence in innovation management and are insufficiently focused on the ability of professionals to implement innovative projects for the development of the tourism industry. The study found that, according to the Berdyansk State Pedagogical University, graduates are suitable for employment in positions in the field of innovation management.

As a result of the research, it was revealed that the educational and professional programs were insufficiently focused on the formation of an innovative component of professional competence in them, which would ensure the readiness of future tourism managers to effectively perform their professional activities.

Key words: *future tourism managers, professional training of future tourism managers, innovation, innovative activity in tourism, innovative activity of future tourism managers.*

УДК 37.016:78:159.9

DOI <https://doi.org/10.32840/1992-5786.2021.76-3.10>**А. О. Чехуніна**кандидат мистецтвознавства, доцент,
доцент кафедри музичного мистецтва
факультету культури і мистецтв
Херсонського державного університету

ПСИХОЛОГІЧНА НАСТАНОВА ЯК БАЗОВИЙ АСПЕКТ МУЗИЧНОГО НАВЧАННЯ

У публікації досліджується роль психологічної настанови індивіда у процесі музичного навчання, з позицій її невід'ємності від основних навчальних принципів у рамках мистецької освіти. У статті розкривається суть таких термінів, як «принципи мистецького навчання» і «психологічна настанова», наводиться класифікація різновидів і форм згаданих понять з погляду дослідників проблеми. Зазначено, що теорія настанови створена визначним ученим-психологом Д.М. Узнадзе, по суті являє собою стан готовності людини до виконання якоїсь дії, основи її характеристики якої формуються в поточний момент часу або вже закладені раніше, існують на свідомому або підсвідомому рівні. Настанова – основа будь-якої діяльності людини, залежно від обставин, характеру її місця дії розрізняють велику кількість типів настанов, серед яких: усвідомлювана та неусвідомлювана, індивідуальна або групова (соціальна), первинна та фіксована, короткочасна й довготривала, фізіологічна, моторна, перцептивна, вербальна, етнічна, ціннісна, естетична та багато інших. У процесі музичного навчання психологічній настанові належить одне з основних місць, оскільки вона наявна в усіх видах музичної діяльності, налаштовує та регулює слухацьку, виконавську, творчо-продуктивну діяльність. Залежно від виду музичної діяльності індивіда, який навчається, у процесі виконання поставлених викладачем завдань активізуються велика кількість первинних або вже сформованих настанов. У процесі визначення особливостей наявних принципів музичного навчання в рамках кожного з них було визначено роль настанов різного типу, які сприяють формуванню навичок та компетенцій, художньо-естетичному розвитку індивіда, його творчій реалізації. З огляду на досліджені з позицій використання психологічної настанови принципи музичного навчання, як-от: індивідуальний, естетично спрямований, рефлексивний тощо; визначення їхніх особливостей та умов застосування, доцільно наголошувати на винятковій важливості формування настанов у процесі навчання на рівні будь-якого закладу мистецької освіти.

Ключові слова: настанова, психологічна настанова, музично-творча настанова, принципи музичного навчання, мистецька освіта, виконавська надійність.

Постановка проблеми. У межах наукового простору актуальним питанням лишається дослідження наявних і виявлення нових, перспективних методів, концепцій і засобів, спрямованих на розвиток мистецької освіти, з урахуванням потреб сучасного суспільства. Визначення причинно-наслідковості тих чи інших принципів музичного навчання дозволяє глибше дослідити процес розвитку компетенцій та професійних навичок здобувачів освіти, формування їхньої творчої спрямованості, виконавської надійності тощо.

На прикладі психологічної настанови як одного із ключових аспектів музичного навчання та його принципів маємо можливість дослідити сутність утворення знань, умінь, професійних навичок, смаків, інших аспектів творчого розвитку особистості, що дозволить значно поліпшити згаданий процес, інтегрувати нові методи психологічної педагогіки в рамки мистецької освіти.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження психологічної настанови як базового аспекту музичного навчання в науковому просторі

є не досить опрацьованим, поняття «психологічна настанова» згадується епізодично у працях Г.М. Падалки, О.П. Рудницької, О.Я. Ростовського й інших. Виняток становлять дисертаційне дослідження Н.В. Іванової «Сольфеджіо у світлі теорії настанови», низка статей, у яких автор, спираючись на теорію настанови Д.М. Узнадзе, визначає та ретельно досліджує специфічні види настанов, необхідні у процесі навчання названої дисципліни.

Основу даного дослідження становлять праці автора психологічної концепції настанови Д.М. Узнадзе, представників його школи – А.Е. Шерозія, А.Г. Васадзе, О.С. Прангішвілі, Н.Я. Джинджихашвілі, Г.Н. Кечхуашвілі й інших, представників напрямів педагогічної, вікової, професійної психології А.В. Петровського, О.М. Степанова, А.В. Карпова, дослідників у галузі педагогіки мистецтва О.П. Рудницької, Г.М. Падалки, у галузі музикознавства та музичної психології – О.Г. Костюка, Е.В. Назайкінського, М.Г. Арановського, В.В. Медушевського, Д.К. Кирнарської, музикознавці й музично-психо-

логічні погляди А.О. Чехуніної. Очевидним є факт, що питання впливу настанови на виконавську майстерність, виконавську надійність музиканта, сприймання (слухання) музики опрацьовані більш активно, на відміну від сфери навчання музики, що й скеровує автора в цьому напрямі.

Мета статті. Головною метою цієї роботи є розкриття ключової ролі психологічної настанови у процесі музичного навчання в невід'ємному зв'язку із провідними принципами мистецького навчання.

Виклад основного матеріалу. Навчальний процес у закладах вищої мистецької освіти безпосередньо пов'язаний із закономірностями розвитку педагогіки, одним із пріоритетних завдань якої є винайдення нових ефективних принципів, методик та методів, які спряють збільшенню продуктивності й результативності даного процесу. Під час дослідження ретроспективи становлення й розвитку педагогіки варто звернути увагу на широкий спектр міжпредметних зв'язків, якими послуговується ця наука. Навіть беручи до уваги те, що за час свого існування вона набула досить розгалуженої будови, яка налічує приблизно двадцяти напрямів (професійні педагогіки, вікова педагогіка, соціальна педагогіка, корекційна педагогіка, педагогіка вищої школи тощо), її зв'язки з низкою дисциплін та наук продовжують поширюватися.

Одне із ключових місць у межах міжпредметної взаємодії педагогіки з іншими науками належить психології, більшість учених-педагогів водночас були психологами, доводячи необхідність досягнення всіх законів функціонування психічної системи, визначення вікових етапів індивідуального розвитку людини як ключових аспектів у рамках будь-якого освітнього процесу.

Згідно з дослідженнями О.П. Рудницької відомо, що досить багато ідей, які стали невід'ємною частиною сучасної педагогіки, були сформульовані вченими-психологами (зони найближчого розвитку Л.С. Виготського, положення про необхідність єдності людської свідомості та діяльності авторства С.Л. Рубінштейна, значення процесу узагальнення знань під час проведення навчальних занять В.В. Давидова, напрацювання в царині музичної психології Л.Л. Бочкарьова, М.Г. Арановського, Є.В. Назайкинського, О.Г. Костюка, В.В. Медушевського й інших). У результаті взаємодії цих наук виникла також нова галузь психології – психологічна педагогіка, основні завдання якої дослідниця О.І. Власова вбачає у визначенні проблем навчання й виховання – базових засобів соціалізації будь-якої людини [1, с. 16].

У рамках психологічної педагогіки, загальної, інших напрямів психології поширене поняття «настанова», яке з'явилося ще наприкінці ХІХ ст., остаточно сформувалося в загальнопсихологічну концепцію в середині ХХ ст., завдяки розробкам

науковця Д.М. Узнадзе та його школи. Автор у своїх дослідженнях визначає настанову, яка управляє діяльністю індивіда в будь-якій життєвій сфері, як «<...> *готовність людини до певного роду діяльності, спрямованість у бік активності, виникнення якої безпосередньо залежить від наявності певних умов, як-от потреба й об'єктивна ситуація задоволення цієї потреби*» [2, с. 260].

Д.М. Узнадзе дійшов висновку, що настанова може виникати як результат загальної теорії дії, наслідком якої є той факт, що жодна діяльність не починається «з нуля». Передують їй виникненню процес налаштування окремого суб'єкта на певну форму реакції, готовність діяти певним чином, яка виникає завдяки первинній та фіксованій настанові.

Згідно з даними загальної теорії настанови й інформації, яка міститься у психологічних словниках, існують такі групи та різновиди настанов:

1. Первинна та фіксована настанови, які відрізняються кількістю повторень, наявністю зафіксованості в індивіда.

2. Короткочасна та довготривала мнемічні настанови. Ці типи розрізняються відповідно до тривалості їхньої дії та здатності утримання в пам'яті індивіда певного матеріалу.

3. Усвідомлювана та неусвідомлювана настанови. Вони відрізняються суто рівнем усвідомлення, який спостерігається в конкретного індивіда до початку будь-якої активності.

4. Сміслова настанова – проявляється в налаштованості на діяльність, яка має істотний сенс для особистості.

5. Цільова настанова – являє собою готовність до діяльності, що сприяє досягненню тієї чи іншої мети, забезпечує безперервність діяльності.

6. Операціональна настанова – забезпечує налаштованість на вирішення завдання, в опорі на наявний досвід, поведінкові та розумові стереотипи, уміння адаптуватися до ситуації.

7. Соціальна настанова. Роль даної настанови регулюється обов'язковою наявністю соціальних цінностей, потреб чи мотивів у будь-якої людини, створює умови для функціонування індивідуальної настанови.

8. Етнічна (національна) настанова. Являє собою особливий підвид індивідуальної та соціальної настанов, що визначається в готовності сприймати різні національні та міжетнічні вияви [3, с. 372; 4, с. 420; 4, с. 467].

Але цей перелік не є вичерпним. Послідовники Д.М. Узнадзе (Г.М. Кечуашвілі, Д.К. Басурашвілі, Н.Д. Тавхелідзе, А.Г. Васадзе й іншв) ґрунтовно дослідили феномен настанови в різних видах діяльності, зокрема й у музичній, пояснювали відчуття ладу, функціональне тяжіння, специфіку музичної творчості, виникнення образів і асоціацій під час слухання музики, сприйняття характеру музичного твору, упізнання його належності до

певної епохи, композиторського стилю тощо. До речі, саме ці наукові розвідки слугували основою для більш докладної класифікації видів настанов у дослідженні Н.В. Іванової [5].

Згідно з нашою позицією, психологічна настанова становить невід'ємну частину музичного навчання, забезпечує успішність навчального процесу, оскільки цей стан, як зазначає А.О. Чехуніна [6, с. 55], може активізуватися «<...> під впливом вимог вирішення будь-якого завдання, у формі відкритих або прихованих інструкцій» або «<...> виникати як результат впливу минулого досвіду, або ж сподівань». Як відомо, перелічені компоненти є провідними саме в навчальному процесі, що підтверджує природність опори на механізм функціонування настанови як феномену, а подальша діяльність фахівця, його окремі професійні рішення виступають реакцією на ситуацію, опрацьовану в рамках попередньо отриманого досвіду.

Тісний зв'язок психологічної настанови із принципами музичного навчання зумовлює необхідність тлумачення цього поняття в рамках дослідження. Згідно із Г.М. Падалкою, *принципи мистецького навчання* являють собою низку основних положень, що визначають сутність, ключові вимоги, а також зміст і завдання, які постають перед студентом і викладачем. Їх дотримання, успішне виконання зумовлюють досягнення належних результатів. До того ж сукупність принципів мистецького навчання охоплює низку базових закономірностей, акцентує увагу на цілісності його елементів, серед яких, на нашу думку, психологічній настанові належить важливе місце [7].

Так, серед ключових принципів музичного навчання в рамках вищої мистецької освіти основоположними вважаються принципи: цілісності, естетичної спрямованості, індивідуалізації, культуровідповідності та рефлексії [7, с. 149]. Спираючись на будь-який із них під час освітнього процесу, викладач і студент стикаються з формуванням психологічних настанов різних типів, відповідно до умов, згідно з наведеною класифікацією.

Розглянемо докладно формування настанови в опорі на принцип цілісності. Згідно із принципом цілісності, методи, зміст і форми навчання в рамках освітнього процесу мають формувати єдину мету – художній розвиток учня як особистості чи фахове зростання студента, розраховане на подальшу мистецьку або ж педагогічну діяльність.

Принцип цілісності музичного навчання сприяє утворенню довготривалої настанови, спрямованої на подальшу орієнтацію, як свідому, так і несвідому, у бік закладених ідеалів у галузі музичного мистецтва або ж пошуку власних, з урахуванням вивченого матеріалу. Формування довготривалої настанови відбувається під час вивчення дисциплін, які передбачають широку історичну перспективу, еволюційну цілісність музично-історичного

процесу, формування жанрів, форм, вивчення спадкоємності традицій композиторських або виконавських шкіл, зокрема й національних, за допомогою функціонування етнічної настанови («Історія всесвітньої музики», «Музичний фольклор», «Гармонія», «Поліфонія», «Аналіз музичних форм», «Історія виконавського мистецтва» тощо). Адже саме довготривала настанова лежить в основі механізму стійкості, незмінності уявлень щодо розвитку музично-історичних епох, стилів, формування жанрів, засобів музичної виразності, традиційних характеристик виконання творів тощо.

Крім того, в опорі на принцип цілісності відбувається процес формування довготривалих моторних, свідомих і несвідомих, настанов, необхідних початкових навичок гри на музичному інструменті, навичок вокального виконавства, удосконалення виконавського професіоналізму на заняттях із виконавських дисциплін («Спеціальний музичний інструмент», «Вокал», «Хорове диригування», «Оркестрове диригування» тощо).

З довготривалою та моторною настановами, які сприятимуть успішному виконанню творів на сцені, пов'язаний розвиток виконавської надійності, згаданий Г.М. Падалкою. Дослідниця зазначає, що надання викладачем великої кількості порад щодо виконання вже вивченого твору безпосередньо перед виступом може призвести до небажаного результату [7, с. 151]. Заміщення довготривалих моторних несвідомих і свідомих настанов, спрямованих на виконавську надійність, техніку виконання, відтворення агогічних і динамічних характеристик твору на короткотривалі, утворені під час настанов викладача безпосередньо перед виступом, фактично призводить до небажаних виконавських результатів.

Щодо питання виконавської надійності, то значний інтерес для нас становлять дослідження психологічної настанови як чинника творчого успіху та сценічно-виконавської надійності Д.К. Кінарської [8]. Дослідниця вживає термін «настанова на успіх» та доводить, що однією з головних вимог у процесі формування викладачем й окреслення в учня або студента спеціальної музично-творчої настанови є налаштування індивіда на обраний артистичний образ [8, с. 397].

На думку Д.М. Узнадзе, будь-яка довготривала настанова окремого індивіда визначає його професійний вибір у психології реакцій, професійній діяльності та пов'язаних із нею діях, що доводить вищевказане.

Варто зазначити, що довготривала настанова, яка формується в опорі на принцип цілісності, не є монолітною, вона являє собою досить розгалужену систему, яка охоплює низку короткочасних настанов (виникають майже миттєво) та інших видів настанов, які нашаровуються і переплітаються, формують досить складну структуру

на рівні психіки окремого індивіда. Довготривала настанова об'єднує в собі велику кількість настанов, актуальних у кожен конкретний момент минулого або теперішнього часу у зв'язку з виконанням поточного завдання.

З музикознавчих розвідок [9; 10; 11] дізнаємось про характерні для музичної діяльності види настанов (перцептивна, вербальна, розпізнавальна, ціннісна, ладова, метрична, естетична, слухацька, виконавська, творча тощо), усвідомлення яких у музично-навчальному процесі ще має бути дослідженим.

Зазвичай формування настанов у процесі музичного навчання не усвідомлюється індивідом, окрім випадків, коли він має розвинені навички самоспостереження й самоаналізу. Так, наприклад, на заняттях із сольфеджіо, під час прослуховування гармонічних послідовностей музичним сприйняттям керують короткотривалі неусвідомлювані настанови, які миттєво формуються в уяві слухача, та фіксовані усвідомлені настанови, які активізуються в пам'яті. «Налаштування на основу тональність (тональна настанова) і переналаштування слуху у процесі модуляції (зміна настанови – А. Ч.) не відзначається слухачем як факт його психологічного стану, а здійснюються немов автоматично, без його відома, хоча в разі спрямованої уваги він може усвідомлено стежити за всіма модуляціями» [9, с. 54].

Формування настанов у процесі музичного навчання в опорі на інші принципи розглянемо стисло, з огляду на ретельність дослідження ролі настанови в межах принципу цілісності.

Що стосується принципу *естетичної спрямованості*, варто зазначити, що цей принцип є основою мистецького навчання взагалі та музичного зокрема. Будь-яка дисципліна, що вивчається у процесі здобуття музичної освіти, не тільки має яскраво визначене естетичне призначення, але й спрямована на формування в учнів чи студентів певного світогляду, який мав би яскраво-естетичне забарвлення, дозволяв надавати відповідну оцінку різноманітним музичним творам, відповідно до сформованих естетичних еталонів-ідеалів. Тобто в основі своїй принцип естетичної спрямованості скеровує здобувача освіти на шлях розширення творчих поглядів, виведення із площини вузькоспеціальних у бік художнього розвитку особистості. Після окреслення сутності принципу естетичної спрямованості в музичному навчанні відзначимо, що роль психологічної настанови в даному разі не менш важлива.

Звісно ж, особливості навчального процесу, згідно з даним принципом, зумовлює формування низки довготривалих, естетичних, ціннісних, творчих, виконавських, вербальних тощо психологічних настанов у студентів/учнів, що дозволить у майбутньому, під час вирішення завдань або

ж ухвалення відповідних рішень діяти з позицій високої культури й естетизму, що регулюється неусвідомлюваною настановою.

Прикладом принципу естетичної спрямованості в історичній перспективі є трансформація навчальної дисципліни «Сольфеджіо» від інструктивно зорієнтованої на початку свого існування, підпорядкованої завданням постановки і розвитку співочого голосу, у дисципліну, у якій кожна форма роботи має естетичне забарвлення. Водночас вивчення теоретичного матеріалу, виконання суто практичних завдань розвитку музичного слуху, музичного мислення має спиратися на залучення яскравих художньо-естетичних зразків.

Принцип *індивідуалізації* музичного навчання орієнтований на виявлення і розвиток унікальних смакових переваг й емоційно-оцінкових реакцій учнів / студентів, а також «<...> застосування унікальних, неповторних саме для цієї особистості засобів мистецької творчості» [7, с. 155]. У рамках музичної освіти такий підхід означає поступове виокремлення низки унікальних творчих особливостей кожного учня/студента, зважаючи на рівень їхньої музичної обдарованості, інтелектуального, емоційного й емпатійного розвитку, музично-естетичні смаки, пріоритетні виконавські стилі музики тощо. Цілковито природно, що особливості цього принципу розкриваються в роботі зі здобувачами на індивідуальних заняттях із фахових дисциплін («Вокал», «Спеціальний музичний інструмент», «Оркестрове диригування», «Хорове диригування», індивідуальні заняття з гармонії тощо). Але й на групових та колективних заняттях роль індивідуальної роботи з учнями / студентами є суттєвою в разі правильної методичної організації навчального процесу. Такою є індивідуальна робота з учасниками ансамблів, оркестрових та хорових колективів. Загалом, цей принцип повною мірою регулюється завдяки формуванню й функціонуванню низки індивідуальних, усвідомлюваних, неусвідомлюваних, короткотривалих і довготривалих настанов, які можуть забезпечувати і направляти музичне мислення і навчальну діяльність як індивіда, так і соціальної групи, наприклад навчальної групи або класу.

Такий спектр настанов формується у свідомості індивіда у процесі використання принципу *культуровідповідності* під час музичної освіти. Згідно із принципом, мистецтво має усвідомлюватися як складне явище соціального характеру, що зумовлює швидку появу соціальної психологічної настанови у взаємодії з етнічною, що пояснюється їхньою видовою спорідненістю й обов'язковою національно-народною спрямованістю мистецтва. Отже, здобувач освіти формує на підсвідомому рівні настанову, яка дозволяє проєктувати ідеї національного культурного простору та високої музичної культури в майбутній творчій чи

професійній діяльності, що сприяє правильному вихованню та творчому спрямуванню прийдешніх поколінь.

Останній принцип – *рефлексивності*, ґрунтується на *процесі* рефлексії – здатності суб'єкта до «<...> самопізнання внутрішніх психічних актів та станів», умінні «<...> зосередитись на змісті своїх думок». У спільній діяльності – «предметно-рефлексивних відношеннях» – рефлексія визначається як процес «<...> взаємного відображення суб'єктами один одного, відтворення особистісних особливостей» [4, с. 340–341].

Проекція загальнопсихологічного визначення у сфері музичного навчання дозволяє виявити прояви принципу рефлексивності у спонуканні учасників навчального процесу до самоаналізу, усвідомлення власного емоційного стану на тлі переживань, навіяних образами музичних творів, зіставлення власних настанов, життєвих або творчих поглядів.

Участь у процесі музичного навчання, спільна діяльність викладача й учня або студента нерозривно пов'язані із процесом встановлення взаємних рефлексивних відношень. Корисними є погляди А.В. Карпова, який виокремлює такі види рефлексії, як ситуативна, ретроспективна, перспективна [12], кожен із яких конкретизує втілення принципу рефлексивності в навчальний процес. Завдання викладача полягає у вмінні ретроспективно або ситуативно (натепер) проаналізувати й оцінити власну діяльність, корегувати її методичне забезпечення або поточні форми роботи, змістову наповнюваність навчальних програм (теоретично-інформаційна, художньо-емоційна й інструктивна), у майбутньому (перспективно) запобігати помилкам, небажаним результатам професійної діяльності.

Керують цими процесами численні види індивідуальних настанов викладача – світоглядні, особистісні, професійні, довготривалі, короткочасні, естетичні, ціннісні, емоційні, емпатійні тощо, забезпечують спрямованість навчального процесу на участь іншого/інших суб'єкта/суб'єктів. Водночас викладач постійно тримає його/їх у полі свого впливу, зважаючи на можливість їхнього творчого розвитку, формування навичок рефлексії, адже від цього залежать здатність до самоспостереження та самоаналізу, визначення ціннісних орієнтирів, розвиток емоцій, емпатії тощо.

Принцип рефлексивності в музичному навчанні у процесі вивчення будь-якої дисципліни сприяє утворенню комплексу індивідуальних і групових настанов різних видів, спрямованих на усвідомлення власних поглядів на навчання, світову музичну спадщину, окремі музичні твори, що дозволяє більш продуктивно розвивати універсальність і неординарність здобувачів освіти.

Висновки і пропозиції. У результаті дослідження ролі психологічної настанови як важли-

вого аспекту музичного навчання можна дійти висновку, що в рамках сучасної мистецької освіти науковий простір потребує альтернативних педагогіко-психологічних концепцій, «свіжої» методології, принципово нових підходів до вивчення актуальних питань культури, що дозволить адаптуватись під вимоги сучасного суспільства. Тому феномен психологічної настанови як базовий аспект музичного навчання дозволяє розглянути цей процес із нового ракурсу, доводить безпосередню причетність настанови до більшості теоретико-практичних аспектів навчання, що дозволяє формувати глибоке розуміння музичного мистецтва, ґрунтовні знання, розвивати творчі та професійні компетентності здобувачів на шляху до майбутньої творчої діяльності.

Список використаної літератури:

1. Рудницька О.П. Педагогіка: загальна та мистецька : навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів. Київ, 2002. 269 с.
2. Узнадзе Д.Н. Теория установки : монография. Москва : Изд-во Института практической психологии ; Воронеж : НПО «МОДЭК», 1997. 448 с.
3. Психологічна енциклопедія / за ред. О.М. Степанова. Київ : Академвидав, 2006. 424 с.
4. Петровский А.В. Психологический словарь. Москва, 1999. 499 с.
5. Иванова Н.В. Сольфеджио в свете теории установки : дис. ... канд. искусствовед.: 17.00.02. Саратов, 2006. 167 с. URL: <https://www.dissercat.com/content/solfedzhio-v-svete-teorii-ustanovki>.
6. Чехунина А.А. Бахианство как установка композиторского и исполнительского творчества XIX–XX вв. : дис. ... канд. искусствовед.: 17.00.03. Одесса, 2010. 178 с.
7. Падалка Г.М. Педагогіка мистецтва (теорія і методика викладання мист. дисциплін) : монографія / гол. ред. К.А. Романова. Київ : Освіта України, 2008. 274 с.
8. Кирнарская Д.К. Музыкальные способности : учебное пособие для вузов. Москва : Таланты – XXI век, 2004. 493 с.
9. Назайкинский Е.В. О психологии музыкального восприятия. Москва : Музыка, 1972. 383 с.
10. Арановский М.Г. О функциях бессознательного в творческом процессе композитора. *Бессознательное : природа, функции, методы исследования* / под ред. О.С. Прангишвили. Тбилиси : Мецниереба, 1978. Т. 2. С. 583–590.
11. Медушевский В.В. О закономерностях и свойствах художественного воздействия музыки. Москва : Музыка, 1976. 254 с.
12. Карпов А.В., Скитяева И.М. Психология рефлексии : монография. Москва ; Ярославль : Аверс-Пресс, 2002. 203 с.

Chekhunina A. Mental set as the basic aspect of musical education

The article considers the role of the individual's mental set in the process of musical education in terms of its inseparability from the main principles of education within the framework of art education. The notions of such terms as "the principles of art education" and "the mental set" are revealed in the article and the classification of types and forms of the above mentioned notions from the viewpoint of the researchers of this issue is represented. The article reports that the theory of mental set was created by an outstanding scientist-psychologist D.M. Uznadze and is an inherently state of readiness of a person to perform a certain action, the basis and the characteristics of which emerge in current time period or have been established previously and exist at the conscious or subconscious levels. Being a basis for any human being's activity and depending on the circumstances, character and scene of the event, different types of mental set are distinguished: conscious and unconscious, individual or social, primary and fixed, short-term and long-term, physiological, motor, perceptual, verbal, ethnic, value, aesthetic etc. Mental set occupies one of the most prominent positions in the process of musical education due to its presence in all kinds of musical activity configuring and regulating listening, performing, creative and productive activities. Depending on the kind of musical activity of an individual that is studying, a great amount of primary mental sets or those which have already been formed are being activated in the process of fulfilling the tasks given by the teacher. Throughout the research and defining the peculiarities of the existing principles of musical education, the role of mental sets of different types which contribute to the skills and competences formation, artistic-aesthetic development of an individual and his creative realization was defined within the scope of each principle. Investigating the principles of musical education: individual, aesthetically oriented, reflective etc. and identification of their peculiarities and conditions of use in terms of using a mental set makes it relevant to emphasize the importance of mental set formation in the course of studies within any art education institution.

Key words: *set, mental set, musical-artistic set, musical education principles, art education, performer's reliability.*

О. В. Шевченко

кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри теорії і методики фізичного виховання
Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка

А. О. Мельнік

кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри теорії і методики фізичного виховання
Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка

ФОРМУВАННЯ ОСОБИСТОСТІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ НА ЗАНЯТТЯХ СПОРТИВНО-ПЕДАГОГІЧНОГО ВДОСКОНАЛЕННЯ

Стаття присвячена виявленню особливостей формування особистості майбутніх учителів фізичної культури на заняттях спортивно-педагогічного вдосконалення. З'ясовано, що одним з основних завдань закладу вищої освіти є формування особистості шляхом патріотичного, правового, екологічного виховання, утвердження в учасників освітнього процесу моральних цінностей, соціальної активності, громадянської позиції та відповідальності, здорового способу життя, уміння вільно мислити та самоорганізовуватися в сучасних умовах. Реалізація основних завдань професійної підготовки майбутніх учителів фізичної культури спрямована на формування в них здатності до творчої організації освітнього процесу, здійснення наукових досліджень педагогічного процесу, вільного володіння методологією педагогіки, опанування нових технологій та інформаційних систем, узагальнення передового педагогічного і методичного досвіду, уміння критично оцінювати результати власної роботи, творчо працювати в напрямі професійного самовдосконалення.

У результаті дослідження визначено, що фізична культура як частина загальної культури суттєво впливає на розвиток особистості. Фізична культура стосується духовної і матеріальної сторін. Досить виражені показники розвитку сили, спритності, витривалості мають високий кореляційний зв'язок із результатами тестування таких особистісних проявів, як почуття гідності, сміливість, благородність. Доведено, що становлення і розвиток особистості майбутніх учителів фізичної культури відбуваються найбільш інтенсивно, якщо в освітньому процесі вишу на заняттях зі спортивно-педагогічних дисциплін здійснюється підготовка студентів до фізичного самовиховання, коли вони знайомляться зі спеціальними знаннями в галузі фізичної культури, опановують методи самопізнання, самоконтролю і самоврядування. У процесі занять фізичними вправами здійснювався аналіз прояву таких основних типів волевих зусиль, як зусилля під час концентрації уваги, інтенсивних м'язових напружень, зусилля, пов'язані з необхідністю долати втому під час тренувань, пов'язані з подоланням негативних емоцій (страх, невпевненість, розгубленість тощо), з дотриманням певного режиму життя, навчання і тренування.

Ключові слова: особистість, учитель фізичної культури, спортивно-педагогічне вдосконалення, освітній процес.

Постановка проблеми. Відповідно до Закону «Про вищу освіту», освітній процес – це інтелектуальна, творча діяльність у сфері вищої освіти і науки, що проводиться у вищому навчальному закладі через систему науково-методичних і педагогічних заходів та спрямована на передачу, засвоєння, примноження і використання знань, умінь та інших компетентностей в осіб, які навчаються, а також на формування гармонійно розвиненої особистості. Одним з основних завдань вищого навчального закладу є формування особистості шляхом патріотичного, правового, екологічного виховання, утвердження в учасників освітнього процесу моральних цінностей, соціальної активності, громадянської пози-

ції та відповідальності, здорового способу життя, уміння вільно мислити та самоорганізовуватися в сучасних умовах [3].

Особливу значущість для вищої освіти сьогодення набувають формування й розвиток у структурі особистості майбутнього вчителя конкурентоспроможності як системоутворювальної ознаки фахової компетентності [1, с. 32].

Індивідуальність – це цілісна характеристика окремої людини, її оригінальність, самобутність психічного складу. Не кожен індивід є індивідуальністю. Для цього йому необхідно стати особистістю. Це відбувається у процесі розвитку особистості – становлення та формування її під впливом зовнішніх і внутрішніх, керованих і неке-

рованих чинників, серед яких провідну роль відіграють цілеспрямоване виховання та навчання.

Поняття «розвиток людини» і «формування особистості» дуже близькі, їх нерідко вживають як синоніми. Насправді ж поняття «особистість», на відміну від поняття «людина», означає соціальну характеристику людини, тобто її якості, які формуються під впливом спілкування і стосунків з іншими людьми, суспільством загалом. Проте розвиток людини і формування її особистості є цілісним процесом. У ньому велика роль належить активності людини, яка може значною мірою сприяти формуванню власної особистості, якщо перед нею будуть поставлені вихователем відповідні цілі, вона буде домагатися їх виконання, розвивати якості, необхідні для їх досягнення [2, с. 21].

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Актуальним питанням у наш час є формування особистості саме студентської молоді. Разом із крахом системи суспільного ладу і моральних ідеалів змінилися всі традиційні норми і способи поведінки. Відбувається різка зміна життєвих цінностей. Усі ці чинники мають важливий, не завжди позитивний, вплив на особистість юнацького віку.

Сучасними вченими накопичений досить великий теоретичний і практичний досвід формування особистості студентської молоді в освітньому процесі закладів вищої освіти. Теоретичні засади, сутність, структуру та технології формування особистості майбутнього вчителя вивчали О. Барабанщикова, Є. Бондаревська, В. Буряк, О. Гармаш, С. Єлканов, І. Зязюн, І. Ісаєв, О. Киричук, Л. Кондрашова, Д. Ніколенко, Н. Нічкало, В. Паламарчук, В. Радул, О. Рудницька, О. Савченко, С. Сисоєва й інші.

З огляду на гуманістичну особистісно-розвивальну парадигму вченими розроблено концепцію особистісно-професійного розвитку майбутнього педагога в умовах вишівської та післявишівської підготовки, становлення особистості вчителя як суб'єкта педагогічної діяльності.

Реалізація основних завдань професійної діяльності, визначених у Національній доктрині розвитку освіти України у XXI ст. та інших нормативних документах, вимагає від учителя бути здатним до творчої організації навчально-виховного процесу, здійснювати наукові дослідження педагогічного процесу, вільно володіти методологією педагогіки, опанувати нові технології й інформаційні системи, узагальнювати передовий педагогічний і методичний досвід, критично оцінювати результати власної роботи, творчо працювати в напрямі професійного самовдосконалення [4, с. 106].

На нашу думку, становлення і розвиток особистості майбутніх учителів фізичної культури відбуваються найбільш інтенсивно, якщо в освітньому

процесі вишу на заняттях зі спортивно-педагогічних дисциплін здійснюється підготовка студентів до фізичного самовиховання, коли вони знайомляться зі спеціальними знаннями в галузі фізичної культури, опановують методи самопізнання, самоконтролю і самоврядування.

Мета статті полягає у визначенні особливостей формування особистості майбутніх учителів фізичної культури у процесі вивчення циклу спортивно-педагогічних дисциплін.

Такі моральні якості особистості, як чесність, благородність, скромність, колективізм, бажання робити добро, активно протистояти злу, допомагати слабшим, взаємоповага, є складниками фізичної культури, виховання цих якостей повинно здійснюватися на заняттях фізичними вправами.

Виклад основного матеріалу. Аналіз науково-педагогічної літератури дозволив з'ясувати, що специфічною основою змісту фізичної культури як особливої і самостійної галузі культури є раціональна рухова активність людини як чинник її підготовки до життєдіяльності через оптимізацію фізичного стану.

У процесі цілеспрямованого виховного впливу під час занять зі спортивно-педагогічного вдосконалення й інших форм навчально-тренувальної роботи повинно формуватися розуміння: вдячності своєму тренеру, самоствердження серед товаришів, відповідальності перед державою.

Під час виховання колективізму необхідно формувати такі ціннісні орієнтації:

- сприйняття цілей спортивного колективу як власних;
- не протиставлення себе колективу в будь-якій складній ситуації.

У процесі навчання рухів, удосконалення фізичних здібностей ми виявляли і розвивали у студентів вольові риси особистості. Вихованню вольових якостей сприяє систематичне додання труднощів, що постійно зростають [5, с. 45].

Заняття позитивно впливають на інтелектуальну сферу. Рухова активність, яка лежить в їхній основі, сприяє:

- формуванню уявлень про рухові можливості свого власного тіла;
- розвитку спостережливості, оскільки фізична діяльність вимагає зосередження уваги на умовах, які супроводжують рух, а також швидкого переключення уваги на різного роду подразники;
- розвитку швидкості орієнтації, бо більшість вправ формують здатність до адекватної зміни поведінки залежно від умов, які виникли;
- розвитку мислення, оскільки тренувальна діяльність є творчою; у процесі тренувань необхідно аналізувати причини успіхів та невдач, правильно оцінити ситуацію, що склалася, вести

пошук шляхів раціонального вирішення рухових завдань.

У процесі занять фізичними вправами ми спостерігали за проявом таких основних типів вольових зусиль:

а) вольові зусилля під час концентрації уваги. Вони необхідні для подолання чинників, що відволікають;

б) вольові зусилля під час інтенсивних м'язових напружень. М'язові напруження, які проявляються у процесі виконання фізичних вправ, зазвичай перевищують рівень тих, що мають місце в побуті;

в) вольові зусилля, пов'язані з необхідністю долати втому під час тренувань. У такому разі вольові зусилля спрямовані на подолання труднощів, зумовлених функціональними зрушеннями в організмі (небажання продовжувати роботу: біль, потреба терпіти);

г) вольові зусилля, пов'язані з подоланням негативних емоцій (страх, невпевненість, розгубленість тощо);

ґ) вольові зусилля, пов'язані з дотриманням певного режиму життя, тренування і харчування.

Фізична культура як частина загальної культури суттєво впливає на розвиток особистості. Фізична культура стосується духовної і матеріальної сторін. Досить виражені показники розвитку сили, спритності, витривалості мають високий кореляційний зв'язок із результатами тестування таких особистісних проявів, як почуття гідності, сміливість, благородність або, навпаки, хитрість, підлабузництво [6, с. 22].

На етапі сучасного розвитку всіх галузей людської діяльності, фізичного виховання також, ми визначили стрімкий розвиток новітніх систем оздоровлення, які формуються на основі системного підходу – дотримання раціонального режиму дня та харчування, гігієни, розподілу фізичного та психоемоційного навантаження. Саме тому ці системи є оптимальними засобами для формування особистості студентської молоді.

Серед застосованих нами систем оздоровлення на заняттях спортивно-педагогічного вдосконалення необхідно виділити найбільш функціональні – фітнес, стретчинг, шейпінг та пілатес.

Так, фітнес (англ. *fitness*, від *fit* – «у хорошій фізичній формі», «придатний, відповідний певним показникам») – це напрям масової, спортивної й оздоровчої фізичної культури, який спрямований на покращення загального стану організму людини, його тренуваності та здатності опиратись негативним впливам зовнішнього середовища шляхом виконання простих та комплексних вправ під музичний супровід чи у визначеному темпі. Необхідно виділити п'ять основних компонентів фітнесу, як-от: сила, витривалість, аеробні навантаження (серцево-судинна витривалість), гнучкість та загальна особиста гігієна

(правильне харчування, розпорядок дня, відпочинок, особиста гігієна, гігієна навколишнього середовища та праці).

Стретчинг (від англ. *stretching* – «розтягування») – це комплекс вправ для розтягування певних м'язів, зв'язок і сухожилів. Цей вид тренування широко використовується у складі оздоровчих тренувальних комплексів.

Шейпінг – це система оздоровчо-розвивальних фізичних вправ гімнастичного характеру, що включає вправи, що вибірково впливають на окремі частини тіла і функції організму, вирізняється методикою, заснованою на індивідуалізації занять, що досягається за допомогою комп'ютерних програм і щомісячних контрольних тестів, що ставить метою корекцію складу тіла, отже, зміни фігури в бажаному напрямі.

Пілатес – являє собою поєднання йоги, балету й ізометричних вправ. Загалом пілатес сприяє зміцненню м'язів, фіксує нормальне положення тіла (постави, внутрішніх органів), укріплює м'язи спини, преса і таза, покращує гнучкість тіла, знижує рівень стресу і поліпшує загальний стан здоров'я спортсменів.

Дослідження було проведено серед студентів I курсу другого / магістерського рівня вищої освіти факультету фізичного виховання. В експерименті були задіяні 15 дівчаток і 15 хлопчиків. Основними завданнями дослідження було:

1. Виділити особливості формування особистості під час занять зі спортивно-педагогічного вдосконалення.

2. З'ясувати шляхи формування особистісних якостей, що розвиваються під час певного заняття.

3. Виявити особистісні зміни, які відбулися у процесі спортивно-педагогічного вдосконалення.

У результаті проведення занять зі спортивно-педагогічного вдосконалення було виявлено, що вони ефективно впливають на становлення особистості студентів. Результати залежали від різних індивідуальних особливостей, як-от стать, рівень фізичної та психічної підготовленості.

Завдяки наданню студентам теоретичних знань відбулася переоцінка впливу фізичних вправ на їхній організм. У проведеному опитуванні більшість із них зазначили, що відчувають покращення самопочуття, бадьорість та енергійність після занять. Студентами самостійно та з допомогою викладача було розроблено індивідуальні програми впливу фізичних вправ. Завдяки запропонованому теоретичному матеріалу в них збільшився інтерес до занять, підвищилась мотивація до навчання.

Під час дослідження було виявлено, що завдяки покращенню показників розвитку фізичних якостей відбуваються значні зміни у формуванні особистісних характеристик:

– виявлення вольових зусиль – це стосувалося кожного заняття, адже всі вони мали на меті подолання певних рівнів фізичного та морального навантаження;

– наполегливість – викликана певними труднощами серед студентів із низьким рівнем фізичної підготовленості;

– комунікабельність – студентам потрібно було пристосовуватися окремо до кожної із сучасних систем, які істотно відрізняються від традиційних;

– урівноваженість і терпимість – ці якості здебільшого розвивалися на заняттях з пілатесу та стретчингу, що спричинило окремі труднощі у хлопців.

За допомогою залучення студентів до проведення занять та розроблення ними індивідуальних систем оздоровлення було виявлено розвиток таких особистісних якостей студентської молоді, як самостійність, ініціативність, почуття особистої відповідальності, вимогливість до себе.

Під час проведеного опитування ми дізналися, що заняття зі спортивно-педагогічного вдосконалення комплексно впливають на всі сфери життя та діяльності студентської молоді. Вони відмічали покращення у стані здоров'я, зміну ставлення та підвищення успіхів як у тренувальній, так і в освітній діяльності.

Висновки і пропозиції. Отже, усі особистісні якості на заняттях фізичними вправами розвиваються комплексно на рівні розвитку фізичних якостей, відповідно до особливостей виду занять. Спостерігається відчутна залежність між розвитком особистісних якостей та індивідуальними особливостями студентів (вік, стать, рівень фізичної та психічної підготовки).

Різні групи особистісних якостей розвиваються залежно від виду виконуваного фізичного або психічного навантаження. Такі позитивні риси особистості, як самостійність, активність, дисциплінованість та відповідальність, які є дуже важливими для майбутніх фахівців, були розвинені саме під

час залучення студентів до організаційної та практичної частини роботи. Вольові якості особистості особливо активно розвивалися в результаті виконання тренувальної роботи, яка стимулювала потребу в подоланні різних труднощів (фізичні або психологічні).

За допомогою проведення систематичних занять зі спортивно-педагогічного вдосконалення було виявлено пряму залежність розвитку особистісних якостей від виду виконуваної тренувальної роботи, які сприяють розвитку вольової й емоційної сфер студентів, естетичних і етичних уявлень і потреб, отже, рис характеру, які відбиваються на вчинках і відносинах з іншими людьми та зовнішнім світом.

Список використаної літератури:

1. Андреев В. Диалектика воспитания и самовоспитания творческой личности. Казань, 1988. 228 с.
2. Гогун Є., Мартыянов Б. Психология физического воспитания и спорта : навчальний посібник для студентів вищих педагогічних навчальних закладів. Москва : Видавничий центр «Академія», 2000. 288 с.
3. Про вищу освіту : Закон України. *Офіційний вісник України*. 2014. № 63. С. 7–28.
4. Радул В., Кравцов В., Михайличенко М. Основи професійного становлення особистості сучасного вчителя : навчальний посібник. Кіровоград : РВВ КДПУ, 2006. 216 с.
5. Фицула М. Педагогіка : навчальний посібник для студентів вищих педагогічних закладів освіти. Київ : Видавничий центр «Академія», 2002. С. 44–50.
6. Чікова О. Психологічні особливості спортивної діяльності і особистості спортсмена : навчальний посібник для училищ Олімпійського резерву. Мінськ : ІПП Держекономплана РБ, 1993. 76 с.

Shevchenko O., Melnik A. Personality formation of future teachers of physical culture in sports and pedagogical improvement classes

The article is devoted to revealing the peculiarities of the formation of the personality of future teachers of physical culture in the classes of sports and pedagogical improvement. It was found that one of the main tasks of higher education is the formation of personality through patriotic, legal, environmental education, the establishment of participants in the educational process of moral values, social activity, civic position and responsibility, healthy lifestyle, ability to think freely and self-organize in modern conditions. Implementation of the main tasks of professional training of future physical education teachers is aimed at forming their ability to creatively organize the educational process, to conduct research in the pedagogical process, to master the methodology of pedagogy, to master new technologies and information systems to summarize advanced pedagogical and methodological experience. work creatively in the direction of professional self-improvement.

As a result of the study, it was determined that physical culture as part of general culture has a significant impact on personality development. Physical culture is related to the spiritual and material aspects. Sufficiently pronounced indicators of the development of strength, agility, endurance have a high correlation with the results of testing such personal manifestations as a sense of dignity, courage, nobility.

It is proved that the formation and development of personality of future teachers of physical culture is most intense, if in the educational process of higher education in sports and pedagogical disciplines

prepares students for physical self-education, when they get acquainted with special knowledge in physical culture, master methods of self-knowledge, self-control and self-government. In the course of physical exercises the analysis of manifestation of such basic types of volitional efforts as efforts at concentration of attention, at intensive muscular tensions, the efforts connected with need to overcome fatigue during trainings connected with overcoming of negative emotions (fear, insecurity, confusion, etc.), with a certain lifestyle, training and coaching.

Key words: *personality, teacher of physical culture, sports and pedagogical improvement, educational process.*

Н. В. Школяркандидат педагогічних наук,
доцент кафедри іноземних мов
Хмельницького національного університету

ОСВІТНЄ СЕРЕДОВИЩЕ ЗАКЛАДУ ВИЩОЇ ОСВІТИ ЯК ФАКТОР ФОРМУВАННЯ ГОТОВНОСТІ СТУДЕНТІВ ДО ПРОФЕСІЙНО ОРІЄНТОВАНОГО ІНШОМОВНОГО СПІЛКУВАННЯ

Статтю присвячено дослідженню можливостей освітнього середовища для формування готовності майбутніх фахівців до спілкування іноземною мовою в професійному контексті. Іноземна мова є необхідним інструментом для спілкування між фахівцями з різних країн, тому професійне спілкування іноземною мовою є важливим компонентом підготовки майбутнього фахівця. Здійснення іншомовного спілкування в професійній діяльності майбутніми фахівцями є важливим показником їхнього професіоналізму й цілеспрямованим процесом, для здійснення якого в майбутніх фахівців повинна бути сформована готовність до такого виду діяльності, адже готовність до діяльності є необхідною умовою успішної діяльності.

Визначено, що готовність майбутніх фахівців до професійно орієнтованого іншомовного спілкування передбачає наявність професійно значущої інформації, організацію взаємодії між учасниками процесу професійно орієнтованого спілкування, що полягає в обміні інформацією, налагодженні взаєморозуміння в процесі здійснення професійної діяльності, позитивне ставлення до такого спілкування та налаштованість на спілкування. У структурі готовності до професійно орієнтованого іншомовного спілкування виокремлено когнітивний, операційний і мотиваційний компоненти.

Розвиток особистості в освітньому процесі значною мірою залежить від освітнього середовища. У такому процесі особистість має використовувати можливості середовища для успішного розвитку, мають створюватися умови для самореалізації, самовираження під час засвоєння знань, необхідних для майбутньої професії та життя загалом. Важливими факторами розвитку освітнього середовища є інформатизація освітньої діяльності, широке використання мережевих освітніх ресурсів, створення мультимедійних освітніх продуктів, що надають можливості для інтерактивної роботи.

У контексті формування готовності майбутніх фахівців до професійно орієнтованого іншомовного спілкування освітнє середовище уособлює собою комплекс можливостей та умов для задоволення потреб учасників освітньої діяльності, що містить сучасний зміст, інтерактивні методи й засоби навчання, технології, здатні забезпечити потреби учасників освітньої діяльності в зазначеній сфері.

Ключові слова: *готовність, освітнє середовище, професійно орієнтоване іншомовне спілкування, готовність до професійно орієнтованого іншомовного спілкування, іншомовна професійна підготовка.*

Постановка проблеми. У сучасному інформаційному суспільстві готовність і здатність до іншомовного спілкування для здійснення продуктивної міжособистісної взаємодії в професійному середовищі стає все більш важливою складовою частиною вищої освіти. Потреба в спілкуванні пов'язана з необхідністю здійснення взаємодії людей у процесі їхньої спільної професійної діяльності для розв'язання поставлених завдань. Однією з пріоритетних цілей навчання іноземній мові в закладі вищої освіти (далі – ЗВО) є формування та розвиток умінь і навичок професійно орієнтованого іншомовного мовлення. До випускників ЗВО висуваються досить високі вимоги, адже опанування іноземною мовою на рівні, що дозволяє вільно спілкуватися із зарубіжними колегами, є

серед основних вимог роботодавців до фахівців. Тому важливим завданням закладів вищої освіти є використання таких форм і методів навчання, які б сприяли формуванню готовності до професійно орієнтованого іншомовного спілкування.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз теоретичної літератури дозволяє виявити, що проблема готовності до різноманітних видів діяльності, визначення шляхів її формування є предметом розгляду багатьох дослідників у сучасній педагогіці. Проблема готовності до професійної діяльності розглядається в педагогічному, психологічному, фізіологічному, акмеологічному наукових напрямках такими ученими, як О. Абдуліна, Б. Ананьев, О. Бикова, О. Бойко, Л. Гайсина, О. Ганюшкін, М. Дьяченко, К. Дурай-Новакова,

Л. Кандибович, О. Ковальова, В. Крутецький, А. Линенко, К. Макогон, П. Матвієнко, В. Мясичев, Л. Нерсисян, С. Радченко, В. Сластьонін, А. Серих, Д. Узнадзе й іншими. Формування готовності майбутніх фахівців до здійснення професійно орієнтованого іншомовного спілкування досліджувалося Л. Гапоненко, О. Можаровською, О. Петровою, О. Тинкалюк. Питанням іншомовної підготовки в професійній освіті приділяли увагу І. Бех, А. Вербицький, Л. Гапоненко, Т. Деркач, А. Завірюха, С. Ніколаєва, В. Сімонок.

Дослідженням освітнього середовища займаються такі науковці, як І. Габа, Т. Гуменюк, С. Дерябо, Ю. Жук, І. Кадієвська, В. Тименко, Л. Новікова, О. Ярошинська, В. Ясвін та інші. Однак, попри значний інтерес до означеної проблематики, проблема впливу освітнього середовища на готовність майбутніх фахівців до професійно орієнтованого іншомовного спілкування залишається поки що не досить розробленою.

Мета статті. Метою роботи є розкриття на основі аналізу психолого-педагогічної літератури особливостей готовності до професійно орієнтованого іншомовного спілкування, проведення аналізу освітнього середовища ЗВО й дослідження його можливості для формування готовності студентів до професійно орієнтованого іншомовного спілкування.

Виклад основного матеріалу. Будь-яка взаємодія людей у суспільстві відбувається в процесі спілкування. На думку Г. Андрєєвої, спілкування є реалізацією суспільних і міжособистісних відносин людини; структура спілкування має три взаємопов'язаних аспекти: комунікативний, інтерактивний і перцептивний; інтерактивна сторона спілкування є характеристикою тих компонентів, які пов'язані з взаємодією людей. Аспекти спілкування виступають як функції, які воно реалізує в спільній діяльності людей. Комунікативний аспект спілкування полягає в обміні інформацією між індивідами, які спілкуються. Інтерактивний аспект полягає в організації взаємодії між індивідами, тобто в обміні знаннями, ідеями й діями. Перцептивний аспект спілкування означає процес сприйняття один одного партнерами по спілкуванню та налагодження на цій основі взаєморозуміння. Жоден із цих аспектів не існує ізольовано від інших у реальному спілкуванні, їх виокремлення можливе лише під час здійснення аналізу [2].

Отже, під час спілкування відбувається взаємодія індивідів, у процесі якої здійснюється обмін інформацією, розкривається їх ставлення один до одного, взаємовплив і взаєморозуміння. Професійно орієнтоване спілкування також володіє зазначеними характеристиками, проте має свої особливості. Таке спілкування відбувається в процесі трудової діяльності людей із відповідною

професійною підготовкою, об'єднаних професією, та спрямоване на обмін професійно значущою інформацією.

Іншомовне спілкування є засобом особистісного професійного розвитку студентів та є необхідною умовою успішної професійної діяльності майбутнього фахівця, здатного здійснювати ділові контакти з іншомовними партнерами в процесі майбутньої професійної діяльності. Для здійснення повноцінного спілкування з іншомовними колегами в майбутніх фахівців необхідно сформулювати знання, уміння та навички професійно орієнтованого іншомовного спілкування. Отже, метою іншомовної підготовки майбутніх фахівців є підготовка спеціалістів, які вміють використовувати іноземну мову у своєму й іншомовному професійному середовищі.

Говорячи про готовність майбутнього фахівця до професійно орієнтованого іншомовного спілкування, розглянемо змістову характеристику базового поняття «готовність», виокремимо компоненти готовності й схарактеризуємо їх зміст.

У цілому, готовність до дій тлумачиться як стан мобілізації всіх психофізичних систем людини, що забезпечують ефективне виконання дій. Під готовністю розуміють озброєність людини необхідними для успішного виконання дій знаннями, уміннями й навичками, нагальну реалізацію програми дій у відповідь на появу визначеного сигналу [8].

Готовність людини до праці розглядається по-різному залежно від специфіки структури професійної діяльності. Більшість авторів визначають готовність через сукупність мотиваційних, пізнавальних, емоційних і вольових якостей особистості; певний рівень розвитку особистості; спрямованість особистості до виконання певних дій; загальний психофізичний стан, що забезпечує актуалізацію можливостей [10].

Різні тлумачення поняття готовності зумовлені специфікою її предметного змісту в конкретному випадку, теоретичними підходами дослідників. Готовність визначається як наявність здібностей, якостей особистості; психологічний стан, суттєва ознака установки, психологічна умова успішності здійснення діяльності, цілісне явище, скріплене переконаннями, морально-вольовими якостями особистості; способи поведінки, знання про професію та практичних умінь і навичок.

Підходи до визначення змісту поняття «готовність» також різняться, однак, розкриваючи різні аспекти складного поняття, наявні погляди доповнюють один одного. Зміст поняття розглядається як єдність трьох компонентів: когнітивного, емоційного, пов'язаного з поведінкою; сукупність мотиваційних, пізнавальних, емоційних, вольових якостей особистості; передумову цілеспрямованої діяльності, її реалізації, стійкості й ефективності; новоутворення; психічний стан.

Розглядаючи готовність до діяльності, Л. Кондрашова зазначає, що вона передбачає утворення таких необхідних відносин, настанов, властивостей та якостей особистості, які забезпечують майбутньому фахівцю можливість свідомо й сумлінно, зі знанням справи приступити й творчо виконувати свої професійні функції та обов'язки [7, с. 25].

На думку І. Дичківської, професійна готовність є закономірним результатом спеціальної підготовки, самовизначення, освіти й самоосвіти, виховання та самовиховання. Дослідниця розглядає це поняття як психічний, активно-дієвий стан особистості, складну якість і систему інтегрованих властивостей. Така готовність регулює діяльність, забезпечує її ефективність [6].

У своїх дослідженнях В. Прусак розглядає готовність як комплексний прояв особи, що відбиває стан людини перед початком діяльності, залежний від особистісних властивостей та якостей (індивідуальний аспект), її налаштованості на подолання труднощів у розв'язанні проблеми (мотиваційний аспект) і практичної підготовленості до майбутньої діяльності (когнітивно-операційний аспект) [11].

Не дивлячись на розходження думок, дослідників об'єднує думка, що готовність – це необхідна умова успішної діяльності особистості, в тому числі й професійної. Різноманітні підходи до тлумачення поняття «готовність» дозволяють розуміти її як результат підготовки або як усвідомлену необхідність, прагнення до здійснення певної діяльності, а також розглядати готовність як стійку характеристику особистості, що містить у собі знання, уміння, навички, налаштування на конкретні дії.

Ураховуючи різні погляди науковців і ґрунтуючись на теоретичних положеннях і підходах до проблеми розвитку професійної готовності до різних видів діяльності, визначимо готовність майбутніх фахівців до професійно орієнтованого іншомовного спілкування як стан та інтегративну якість фахівця, яка передбачає наявність професійно значущої інформації, організацію взаємодії між учасниками процесу професійно орієнтованого спілкування, що полягає в обміні інформацією, налагодженні взаєморозуміння в процесі здійснення професійної діяльності, позитивне ставлення до такого спілкування та налаштованість на спілкування.

Готовність до діяльності є цілісним особистісним явищем, і для її розуміння необхідно виділити ті структурні компоненти, з яких вона складається. Аналіз, що був проведений нами, показав, що за різного компонентного складу в зміст готовності включаються мотиви здійснення діяльності, знання та уміння, рефлексія діяльності, оцінка й корекція діяльності, а також професійно важливі

якості особистості й професійна самоусвідомленість, ставлення суб'єкта до цієї діяльності. У структурі готовності виділяють такі компоненти: організаційний, ціннісно-мотиваційний, поведінковий, міжособистісний, когнітивний, методологічний та інші.

Більшість дослідників розглядають готовність особистості до певного виду діяльності як єдність трьох складових її компонентів: змістового, процесуального й мотиваційно-цільового (В. Серіков, О. Дмитрієва й інші). Водночас останній компонент містить особистісні якості, які визначають спрямованість майбутньої діяльності й забезпечують її дієвість та інтенсивність на основі функціонування механізмів волі.

Ми також виділяємо три компоненти в структурі готовності майбутніх фахівців до професійно орієнтованого іншомовного спілкування:

- теоретичну готовність, що характеризується наявністю в майбутніх фахівців необхідної системи знань у професійній сфері, розумінням їх значущості, усвідомленням неможливості або ускладнення здійснення професійно орієнтованого спілкування за умови відсутності знань;

- практичну готовність, яка забезпечується формуванням у майбутніх фахівців ряду умінь, що містить уміння самостійно набувати знання, уміння використовувати набуті знання в практичній діяльності, уміння користуватися знаннями під час здійснення професійного спілкування;

- мотиваційну готовність як усвідомлення потреби в здійсненні професійно орієнтованого іншомовного спілкування, наполегливість у формуванні професійних знань, умінь та якостей, зацікавленість і схильність до професійно орієнтованого іншомовного спілкування, прагнення досягти успіху й показати себе з кращого боку.

Таким чином, готовність до професійно орієнтованого іншомовного спілкування як складне новоутворення особистості містить у собі когнітивний, операційний і мотиваційний компоненти, що забезпечує стійке прагнення до ефективного ведення діяльності. Результатом комплексної професійної підготовки є сформованість теоретичної, практичної та мотиваційної готовності, а також професійно важливих якостей майбутнього фахівця. За умови наявності всіх трьох компонентів готовності до професійно орієнтованого іншомовного спілкування викладена структура може розглядатися як мета, досягнення якої повинні прагнути майбутні фахівці.

У зв'язку з тим, що в педагогічній науці поняття «готовність» визначається як складне особистісне утворення, яке містить у собі мотиваційний, змістово-діяльнісний, інтелектуальний, технологічний, результативний і прогностичний компоненти, вважаємо за необхідне розглядати формування готовності до професійно орієнтованого спілку-

вання як процес прояву, утворення та розвитку тих необхідних якостей особистості, мотиваційних установок і навичок, які б забезпечували їй можливість свідомо й обґрунтовано здійснювати ефективне професійно орієнтоване спілкування.

Однією з найважливіших умов формування професійної компетентності майбутніх фахівців у ЗВО є освітнє середовище. Його розвиток виступає необхідною умовою тому, що саме в середовищі ЗВО відбувається студентський обмін цінностями у сфері майбутньої професії. У своїх наукових дослідженнях поняття «освітнє середовище» дослідники зазвичай виділяють одну чи декілька суттєвих його ознак. В. Ясвін під освітнім середовищем розуміє систему впливів та умов формування особистості за заданим зразком, а також можливостей для її розвитку, що містяться в соціальному й просторово-предметному оточенні [13].

На думку І. Габи, середовище є динамічною системою умов у межах певного простору, в якому відбувається діяльність людини, яка є одночасно продуктом і творцем свого середовища. Ознаками середовища є відсутність фіксованих часово-просторових рамок, повнота й інтегральність сприймань, зв'язок із діяльністю особистості, одночасне входження особистості в декілька середовищ [3]. Освітнє середовище – це сукупність соціальних, культурних, а також спеціально організованих в освітньому закладі психолого-педагогічних умов, у результаті взаємодії яких з індивідом відбувається становлення особистості [1]. Оскільки середовище є найближчим оточенням особистості, в якому мають формуватися та проявлятися її найкращі якості, завдання полягає у створенні середовища, здатного розвивати особистість в освітньому процесі. У такому процесі особистість має використовувати можливості середовища для успішнішого розвитку, мають створюватися умови для самореалізації, самовираження під час засвоєння знань, необхідних для майбутньої професії та життя загалом [13].

У контексті формування готовності майбутніх фахівців до професійно орієнтованого іншомовного спілкування освітнє середовище уособлює собою комплекс можливостей та умов для задоволення потреб учасників освітньої діяльності, що містить сучасний зміст, інтерактивні методи й засоби навчання, технології, здатні забезпечити потреби учасників освітньої діяльності в зазначеній сфері.

Під час розгляду «середовища» як сукупності умов, здатних впливати на розвиток позитивного ставлення до формування готовності студентів до професійно орієнтованого іншомовного спілкування в майбутній діяльності, факт взаємодії частини навколишнього світу із суб'єктом є головним чинником, що виділяє це середовище.

Спеціально створене середовище сприяє розвитку потреб в отриманні нових знань та їх використанні.

Однак організація освітнього процесу в закладах вищої освіти має багато недоліків. Студента можна змусити ходити на заняття, але неможливо примусово навчити чомусь, розвинути здібності. Студент навчається тоді, коли він хоче навчатися, тобто на основі мотивації. Студенти часто схильні виявляти слабкість, байдужість, апатію, коли викладачі очікують від них самостійності, творчості, ініціативності. О. Джуринський зазначає, що саме такі недоліки в роботі студентів сприяють малопродуктивним методам навчання – заучування, неосмислене повторення, засвоєння матеріалу на досить короткий час [5]. Тому можна впевнено сказати, що наслідування, повторення, копіювання часто відбуваються в освітньому процесі, який не завжди збігається з уміннями, бажаннями й планами студентів. Недостатня готовність фахівців свідчить насамперед про те, що викладачі, які здійснюють підготовку майбутніх фахівців у ЗВО, хоча й усвідомлюють необхідність формування в слухачів системи професійних знань, умінь, навичок і професійно особистісних якостей, що складають нормативну модель компетентності, не завжди забезпечують її на належному рівні. Крім того, в цих викладачів відсутня особистісно зорієнтована спрямованість щодо цілей і змісту відповідних навчальних програм і сучасних методик їх реалізації [9, с. 2]. Зазначена проблема помітна на всіх спеціальностях. Значна частина успішної та продуктивної підготовки залежить від студента, а не від викладача. Необхідно шукати можливості для активного залучення майбутніх фахівців у навчальну діяльність, сприяння мобілізації їхніх творчих сил, створювати умови для самостійних дослідницьких навичок. Тому освітній процес має бути організований таким чином, щоб у майбутніх фахівців була можливість самостійно опанувати комплекс знань та умінь, навчитися творчо діяти, знаходити способи самореалізації, вміти самовизначитися, відчувати своє власне «Я», навчитися керувати собою та обставинами, вміти самонавчатися та самоудосконалюватися. Під час організації середовищно орієнтованого навчання в діяльності викладача акцент переноситься з активного педагогічного впливу на особистість майбутніх фахівців у контексті формування «освітнього середовища», в якому відбувається його професійне становлення. За такої організації навчання включаються механізми внутрішньої активності слухача у взаємодії з усіма компонентами середовища, що сприяє його становленню як майбутнього висококваліфікованого фахівця [4].

Провідною діяльністю у ЗВО є навчально-професійна, яка вимагає від студента більшої

навчальної активності, засвоєння нових психологічних норм і критеріїв соціокультурного розвитку. Навчально-професійна діяльність студентів найбільш інтенсивно впливає на їхнє особистісне зростання та професійне становлення, набуття ними професійно важливих знань, умінь і навичок. Середовище, в якому перебуває студент, надає можливості для активної взаємодії викладача, студента й змісту освіти, в процесі якої розкриваються нові ідеї освіти, запроваджуються освітні технології та яка сприяє особистісному й професійному зростанню його суб'єктів.

Важливими факторами розвитку освітнього середовища є інформатизація освітньої діяльності, широке використання мережевих освітніх ресурсів, створення мультимедійних освітніх продуктів, що надають можливості для інтерактивної роботи. Можливість моделювання освітнього середовища значно впливає на здійснення відповідної підготовки майбутніх фахівців і розвиток їхніх професійно важливих якостей. Для успішності розвитку професійно важливих якостей майбутніх фахівців пропонуються зразки професійної діяльності й професійних відносин, що можна реалізувати завдяки включенню студентів безпосередньо в професійну діяльність або моделюванню елементів професійної діяльності. Професійна спрямованість змісту освіти визнається нині однією із запоруку підвищення якості освіти в умовах модернізації, що виступає актуальним завданням системи вищої професійної освіти. Метою професійно орієнтованого навчання студентів іноземної мови є формування рівня іноземної комунікативної компетентності достатнього для успішного професійного спілкування в міжкультурному середовищі й подальшого самовдосконалення в професії засобами іноземної мови. Одним із головних завдань є залучення студентів до самостійного опанування особистісно значущого змісту професійно орієнтованої мовної підготовки.

Сприятливим для такого опанування є творче освітнє середовище, де формується особистість, яку характеризує активність засвоєння та перетворення навколишнього світу, висока самооцінка, відкритість і свобода суджень і вчинків. Найважливішим показником освітнього середовища є інтерактивність, за якої відбувається активна двостороння взаємодія викладача й студента, де студент є більш діяльним і відбувається його творче переосмислення отриманих знань. Актуальні методи навчання нині інтерактивні. У процесі таких методів навчання, як діалог, дискусія, обговорення студенти навчаються критично мислити, розв'язувати складні завдання на основі наявних знань і відповідної інформації, приймати самостійні рішення, брати участь у дискусіях, спіл-

куватися з іншими людьми. Завданням викладача іноземної мови є зацікавлення студентів, створення умов для реалізації пізнавальної та творчої діяльності всіх студентів. Під час розробки змісту іноземної професійної підготовки необхідно враховувати потреби й цілі студентів, забезпечуючи формування внутрішньої мотивації. Розв'язання зазначених задач має базуватися на принципах і положеннях особистісно орієнтованого підходу, що може забезпечити емоційний комфорт студентів, створення ситуацій успіху, моніторинг, регулярну діагностику результатів, систему зворотного зв'язку процесу розвитку особистості, саморозвиток особистості студента.

У педагогічних дослідженнях велика увага приділяється природі міжособистісної взаємодії. А. Реан розглядає взаємодію як процес спілкування суб'єктів, що викликається потребами в спільній діяльності, й наголошує на виховних функціях ситуації співробітництва на заняттях, які допомагають студентам зрозуміти переваги роботи в команді для спільного пошуку рішень. Способом узгодженої взаємодії можна вважати діалог, який відіграє роль «певного комунікативного середовища, що містить у собі механізм становлення та самоосвіти особистості в умовах множинності культур» [12]. Діалог є особливим рівнем взаємодії, що характеризується прагненням до досягнення взаєморозуміння. Діалогічна взаємодія сприяє зростанню потреби студента в умінні «презентувати» себе й свою думку таким чином, щоб спонукати співрозмовника співпрацювати.

Висновки і пропозиції. Готовність студентів до професійно орієнтованого іноземного спілкування є професійно значущою якістю та розглядається як єдність теоретичної, практичної та мотиваційної складових частин.

Найважливішими показниками середовища навчання професійного іноземного спілкування є професійна орієнтованість, інтерактивна взаємодія, творчість, що припускають більшу активність студентів. Освітнє середовище, що здатне активізувати майбутніх фахівців, розвивати їхню ініціативу, професійну зацікавленість, творчість, спонукати їх до активної взаємодії, сприяє формуванню готовності майбутніх фахівців до професійно орієнтованого іноземного спілкування.

У підготовці майбутніх фахівців формування готовності до професійно орієнтованого іноземного спілкування повинно стати результатом інтеграції складників змісту освіти (знань, умінь, навичок, досвіду творчої діяльності, ставлення до дійсності), що закладені в різних дисциплінах, які здатні сприяти розв'язанню теоретичних і практичних проблем, що виникають у професійній діяльності.

Список використаної літератури:

1. Ажгихин С.Г. Активные методы обучения проектированию в графическом дизайне. *Преподаватель XXI век : научно-методический журнал*. 2010. № 4. С. 96–106.
2. Андреева Г.М. Общение и оптимизация совместной деятельности : монография / Под общ. ред. Г.М. Андреевой, Я. Яноушека. Москва : Изд-во Моск. гос. ун-та, 1987. 301 с.
3. Габа І.М. Освітнє середовище: соціально-психологічна парадигма. *Актуальні проблеми психології*. 2010. Вип. 22. Т. 7. С. 27–31.
4. Дем'янюк Ю.А. Феномен освітнього середовища у формуванні професійної компетентності майбутніх офіцерів-прикордонників. *Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України*. 2017. Вип. 2. http://www.irbis-nbuv.gov.ua/Vnaddrped_2017_2_11.
5. Джурицкий А.Н. Развитие образования в современном мире : учебное пособие для студентов вузов, обучающихся по педагогическим специальностям. Москва : Владос, 1999. 200 с.
6. Дичківська І.М. Інноваційні педагогічні технології : навчальний посібник. Київ : Академвидав, 2004. 352 с.
7. Кондрашова Л.В. Формуючий потенціал навчання в сучасній вищій педагогічній школі. *Рідна школа*. 2005. № 8. С. 22–29.
8. Линенко А.Ф. Теория и практика формирования готовности студентов педагогических вузов к профессиональной деятельности : дисс. ... д-ра пед. наук : 13.00.04. Киев, 1996. 412 с.
9. Мала Т.В. Формування професійної компетентності майбутніх фахівців з книжкового дизайну у вищих навчальних закладах : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. Луганськ, 2008. 292 с.
10. Пехота О.М. Індивідуалізація професійно-педагогічної підготовки вчителя : автореф. дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.04. Київ, 1997. 52 с.
11. Прусак В.Ф. Організаційно-педагогічні засади підготовки майбутніх дизайнерів у вищих навчальних закладах України : авторефер. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. Вінниця, 2006. 52 с.
12. Реан А.А. Психология личности. Социализация, поведение, общение. Санкт-Петербург : «Прайм-ЕВРОЗНАК», 2004. 416 с.
13. Ясвин В.А. Образовательная среда: от моделирования к проектированию. Москва : Смысл, 2001. 365 с.

Shkoliar N. Learning environment of higher educational institutions as the factor of forming students' readiness to professionally oriented communication in a foreign language

The article is devoted to the potential of learning environment for forming readiness of future specialists to professional communication in a foreign language. A foreign language is a necessary tool for communication of specialists from different countries therefore professional communication in a foreign language is the essential component of a future specialist training. Foreign language professional communication is an important characteristic of a future specialist's professional competence. It is a purposeful process that demands that future specialists have formed readiness for this activity since readiness for the activity is prerequisite to the successful activity.

Having analyzed the scientific sources, we have concluded that readiness for professionally oriented communication requires relevant professional information, organization of interaction between the participants of professionally oriented communication, which consists in information exchange, reaching mutual understanding in the process of professional activity, positive attitude and aiming for communication. Cognitive, operational and motivational components are distinguished in the structure of readiness for professionally oriented communication in a foreign language.

A personality's development in a learning process is greatly dependent on the learning environment. In this process, a personality must use the potential of the environment for more effective development, conditions for self-development, self-expression during mastering knowledge, necessary for their future profession and life generally. The following factors are important for learning environment development: informatization of educational activities, wide use of network educational resources, and creation of multimedia educational products giving opportunities for interactive work.

In the context of forming readiness of future specialists for professionally oriented communication in a foreign language, learning environment is the complex of opportunities and conditions for meeting the needs of the participants of educational activity comprising up-to-date content, interactive teaching methods and techniques that are able to meet these needs.

Key words: *readiness, learning environment, professionally oriented communication in a foreign language, readiness for professionally oriented communication in a foreign language, foreign language professional training.*

ЗАГАЛЬНООСВІТНЯ ШКОЛА

УДК 53–047.42

DOI <https://doi.org/10.32840/1992-5786.2021.76-3.13>**С. А. Полетило**

кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри експериментальної фізики, інформаційних та освітніх технологій
Волинського національного університету імені Лесі Українки

ФОРМУВАННЯ УЗАГАЛЬНЕНОГО ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНОГО ВМІННЯ З ФІЗИКИ ЗА ДОПОМОГОЮ ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНИХ ЗАДАЧ

Статтю присвячено формуванню узагальненого експериментального вміння з фізики за допомогою експериментальних задач. Обґрунтовано значення експериментальних задач на уроках фізики загальноосвітніх навчальних закладів. На основі аналізу підручників фізики останніх років помічено тенденційність до збільшення частоти використання експериментальних задач у практиці сучасного уроку базової школи.

Розглянуто підходи вчителів до проблеми використання експериментальних задач у практиці сучасного уроку. Проаналізовано погляди науковців щодо використання на уроках експериментальних і дослідницьких експериментальних задач. Установлено неможливість запропонувати конкретні рекомендації вчителям фізики щодо частоти розв'язування експериментальних задач.

Запропоновано новий підхід, який забезпечить високу якість формування узагальненого експериментального вміння з фізики. Згідно із цим підходом учителям пропонується збірник експериментальних задач, частина яких розв'язується на уроці, а частина – в позаурочній і самостійній роботі. Деталізовано шляхи організації навчальної діяльності учнів, спрямовані на розв'язання експериментальних задач, серед яких година експериментування, викладення експериментальних задач у шкільній стіннівці й на сайті школи.

Доведено потребу у використанні дослідницьких експериментальних задач наприкінці кожного року вивчення фізики в базовій школі. Запропоновано визначення дослідницьких експериментальних задач як таких, що потребують глибокого аналізу фізичної суті явища, врахування всіх побічних факторів, які впливають на розв'язання проблеми, сприяють засвоєнню елементів узагальненого експериментального вміння. Показано, що використання дослідницьких експериментальних задач синтезує набуті учнями під час навчання експериментальні уміння.

На конкретних прикладах розглянуто практичне розв'язання на уроці двох дослідницьких експериментальних задач на знаходження коефіцієнта корисної дії нерухомого й рухомого блоків.

Ключові слова: експериментальні задачі, узагальнене експериментальне вміння, базова школа, мотивація учнів до розв'язування.

Постановка проблеми. Одним із важливих завдань, які ставляться перед навчанням фізики в загальноосвітніх навчальних закладах, чинна програма визначає формування в учнів узагальненого експериментального вміння [1, с. 13]. У навчанні фізики це вміння формується різними шляхами, зокрема за допомогою демонстраційних і фронтальних експериментів, лабораторних робіт і короткочасних дослідів, фізичного практикуму, навчальних проєктів, позаурочних дослідів і спостережень тощо.

Власний досвід і напрацювання вчителів-практиків дають підстави стверджувати, що вагомий вклад у розв'язання поставленого державою завдання вносить розв'язування експериментальних задач. Цей вид навчальної діяльності найбільшою мірою ставить учня в умови дослідника.

Експериментальними задачами вважаємо такі, дані для отримання розв'язку яких беруться з експерименту.

Дослідженням встановлено, що вчителі-фізики по-різному підходять до розв'язування експериментальних задач, використовуючи їх: для підтвердження певного факту; для формування вмінь користуватись приладами; для порівняння величин; для відшукування методу тощо. Кожне з використань експериментальних задач по-своєму виправдане й не може бути заперечене. На нашу думку, в базовій школі доцільні й такі експериментальні задачі, зміст яких потребує глибокого аналізу фізичної суті явища, врахування всіх побічних факторів, які впливають на розв'язання проблеми, сприяючи набуттю експериментальних умінь, тобто таких, розв'язання яких допомагає

засвоєнню всіх елементів узагальненого експериментального вміння (планувати експеримент; підготувати експеримент; спостерігати; вимірювати фізичні величини; обробляти результати експерименту й інтерпретувати його результати [1, с. 13–14]). У такому випадку синтезуються набуті дослідницькі уміння та формується узагальнене експериментальне вміння. Такі задачі називаємо дослідницькими експериментальними. Їх розв'язання потребує такої навчальної діяльності учнів, під час якої формуються всі елементи узагальненого експериментального вміння.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Проблема використання експериментальних задач під час вивчення фізики не є новою, вона підіймалась багатьма науковцями, хоча підходи були різними.

Одні науковці (О.Ф. Іваненко, В.П. Махлай, О.І. Богатирьов [2]) вбачають потребу у використанні експериментальних задач на рівні з кількісними та якісними задачами. Інші (В.М. Гайдучок, В.Г. Нижник, Л.О. Кулик [3–4]) – вважають доцільним їх розв'язання під час виконання лабораторних робіт. На думку третіх (С.У. Гончаренко, Є.В. Коршак [5]), експериментальні задачі потрібно розглядати в практиці уроку фізики, адже вони дають змогу виявити найобдарованіших учнів (через фізичні олімпіади). Група вчених (Ю.М. Галатюк, А.В. Рибалко, В.І. Тишук [6]) вбачають потребу використання експериментальних задач на першому ступені, а дослідницьких – на другому. Попри різне ставлення науковців до розв'язування експериментальних задач, усі вони вбачають потребу у використанні їх у практиці сучасного уроку фізики базової школи.

Аналіз підручників фізики останніх років базової школи дав змогу помітити тенденційність до збільшення частоти використання експериментальних задач. У підручниках Ф.Я. Божинової [7–9] практично в кожному розділі пропонуються експериментальні завдання, а експериментальні задачі – під час виконання лабораторних робіт. Більшість експериментальних задач супроводжуються алгоритмічними порадами для розв'язування.

Підручники В.Д. Сиротюка [10–12], як і підручники Є.В. Коршака [13–15], містять саме експериментальні задачі: формулюється завдання, вказується конкретне обладнання. Не зважаючи на незначне число експериментальних задач, вважаємо, що ці підручники більшою мірою сприяють формуванню узагальненого експериментального вміння.

Мета статті. Головною метою роботи є встановити доцільність використання дослідницьких експериментальних задач під час вивчення фізики в базовій школі, з'ясувати, коли саме їх бажано розв'язувати.

Виклад основного матеріалу. Оскільки узагальнене експериментальне вміння формується в базовій школі (передбачено чинною програмою [1, с. 13]), а одним із факторів його формування є розв'язування експериментальних задач, стверджуємо: використання експериментальних задач на уроках фізики є беззаперечним. Крім того, різноманітні підходи вчителів до такого виду діяльності суттєво різняться, тому їх доцільно синтезувати навколо ідеї узагальненого експериментального вміння. Узагальненню набутих учнями експериментальних умінь протягом кожного року в базовій школі сприяє розв'язання дослідницьких експериментальних задач.

Дослідження показали, що виробити конкретні рекомендації щодо частоти розв'язування експериментальних задач неможливо. Проте можна запропонувати підхід, який забезпечить високу якість формування узагальненого експериментального вміння. Суть підходу в такому. Для вчителів фізики пропонуємо збірник експериментальних задач із фізики (по кожному з класів базової школи). До кожної теми, яка вивчається, пропонуємо низку експериментальних задач (зрозуміло, з розв'язками). Учитель має змогу на власний розсуд обирати стільки й такі експериментальні задачі, які йому підказує власний досвід і його ініціативність. Крім того, вчитель мотивує учнів до розв'язування експериментальних задач різними шляхами (наводимо лише три з них):

1) одна позаурочна година після вивчення розділу – година експерименту (визначається за домовленістю з учнями, демократично). Вчитель із лаборантом до цього дня готують обладнання для розв'язування експериментальних задач (за збірником) до вивченого розділу;

2) будь-який учень може доповісти на початку уроку про розв'язок тієї чи іншої експериментальної задачі, за що отримає найвищий бал;

3) до розв'язування експериментальних задач залучаємо учнів через фізичну стіннівку й розміщенням на сайті школи експериментальних олімпіад.

Використовуючи експериментальні задачі в процесі навчання фізики, варто пам'ятати, що кожна з них є незначним, елементарним (початковим), але дослідженням. На момент завершення навчального року в учнів сформовані окремі елементи, які визначають узагальнене експериментальне вміння. Очевидно, цього вимагає логіка, набуті розрізнені уміння експериментувати необхідно «зібрати» (синтезувати, узагальнити). Спираючись на сказане, вважаємо, що проводити дослідницькі експериментальні задачі треба перед закінченням навчального року.

У чинному підручнику фізики для 7-го класу [10, с. 192–193] в темі «Золоте правило» механіки. Коефіцієнт корисної дії механізмів» дослідницьку

експериментальну задачу вдало реалізовано під час розгляду коефіцієнта корисної дії (далі – ККД) похилої площини. Крім того, на закріплення виконується лабораторна робота «Визначення ККД простого механізму (похилої площини)». Детально розглядається кількісна задача на знаходження ККД важеля.

Дослідження показують, що під час розгляду питання знаходження ККД нерухомого й рухомого блоків виникають труднощі в оцінці величини їх ККД (окремі учні вбачають, що ККД дорівнює 100%). Щоб усунути згадану трудність, учням пропонуємо розв'язати дві дослідницькі експериментальні задачі на знаходження ККД нерухомого й рухомого блоків. У кожному розв'язку враховуємо всі фактори, від яких може залежати ККД. Експериментальні задачі формулюємо й розв'язуємо так.

Задача. Визначити ККД використання нерухомого блоку.

Обладнання: нерухомий блок; мотузка; штатив; набір тягарців вагою 1 Н кожний; лінійка; динамометр.

Розв'язування. Основне завдання використання нерухомого блоку зводиться до підняття тіла вагою P на висоту h , тобто корисна робота буде:

$$A_k = P h.$$

Використання нерухомого блоку дає вигреш тільки в напрямі сили. Прикладається сила протилежного напрямку F , а переміщення вантажу відбувається на таку ж відстань h . Якщо не враховувати інші фактори, то величина затраченої роботи A буде така ж, як величина корисної роботи A_k . Це означало б, що ККД нерухомого блока досягнув би 100%.

Насправді сила F більша, ніж вага P , адже, крім підняття вантажу вагою P , необхідно перемістити мотузку (сила по переміщенню мотузки F_0) та побороти силу тертя в блоці F_m . Отже, сила F із врахуванням перерахованих факторів буде рівна:

$$F = P + F_0 + F_m.$$

Затрачена робота під час використання нерухомого блока буде:

$$A = (F + F_0 + F_m) h.$$

ККД використання нерухомого блока буде:

$$\eta = \frac{A_k}{A} = \frac{P h}{(F + F_0 + F_m) h}.$$

Після спрощення вираз набере вигляду:

$$\eta = \frac{P}{F + F_0 + F_m}.$$

Нехтують зусиллям на переборення тертя F_m , тоді ККД буде:

$$\eta = \frac{P}{F + F_0} = \frac{P}{P + F_0}.$$

Якщо рухати мотузку вниз, то сила F_0 становить половину ваги мотузки P_0 . Зважують мотузку за допомогою динамометра (P_0) і беруть її половину. Тому:

$$F_0 = \frac{P_0}{2}.$$

Остаточний ККД нерухомого блока буде:

$$\eta = \frac{A_k}{A} = \frac{P h}{\left(P + \frac{P_0}{2}\right) h} = \frac{2P}{2P + P_0}.$$

Якщо ж не нехтувати зусиллям на переборення сили тертя мотузки по блоку, то її можна знайти так:

$$F_m = \mu N,$$

де μ – коефіцієнт тертя мотузки по блоку; N – сила реакції блоку на тиск мотузки.

Оскільки на блок тисне вся нитка, то відбувається:

$$N = \mu P_0.$$

Задача. Визначити ККД використання рухомого блоку.

Обладнання: рухомий блок; нитка; штатив; набір тягарців вагою 1 Н; лінійка; динамометр.

Розв'язування. Основне завдання використання рухомого блоку зводиться до підняття вантажу вагою P на висоту h , тобто корисна робота буде:

$$A_k = P h.$$

Вагу вантажу (кількох тягарців) P визначають за допомогою динамометра, а висоту підняття h вимірюють лінійкою.

Використовуючи рухомий блок, прикладають силу F , у двічі меншу, ніж вага тіла P . Але водночас підіймають і сам рухомий блок, який має вагу P_0 . Отже, якщо тіло вагою P підіймають за допомогою рухомого блоку, то прикладають силу:

$$F = \frac{P}{2} + P_0.$$

Вагу рухомого блоку P_0 вимірюють за допомогою динамометра. Оскільки, використовуючи рухомий блок, окрім вигрешу в силі, у двічі програють у відстані, остаточно ККД шукають так:

$$\eta = \frac{A_k}{A} = \frac{P h}{\left(\frac{P}{2} + P_0\right) 2h}.$$

Після спрощення вираз для знаходження ККД використання рухомого блоку набуде вигляду:

$$\eta = \frac{2P}{P + 2P_0}.$$

Висновки і пропозиції. Підтверджено необхідність розв'язання експериментальних і дослідницьких експериментальних задач у процесі навчання фізики в загальноосвітніх навчальних закладах. Установлено, що дослідницькі експери-

ментальні задачі доцільно розглядати наприкінці кожного навчального року вивчення фізики в базовій школі.

Внесено пропозицію необхідності підготовки збірника експериментальних задач для кожного класу вивчення фізики.

Список використаної літератури:

1. Фізика. 7–9 класи. Навчальна програма для загальноосвітніх навчальних закладів (Програма затверджена Наказом Міністерства освіти і науки України від 07 червня 2017 р. № 804). *Освіта.ua* : вебсайт. URL: <https://ru.osvita.ua/school/program/program-5-9/56124/>.
2. Іваненко О.Ф., Махлай В.П., Богатирьов О.І. Експериментальні та якісні задачі з фізики : посібник для вчителів. Київ : Рад. шк., 1987. 144 с.
3. Гайдучок Г.М., Нижник В.Г. Фронтальний експеримент з фізики в 7–11 класах середньої школи : посібник для вчителя. Київ : Рад. школа, 1989. 175 с.
4. Кулик Л.О. Експериментальні задачі в лабораторному практикумі з механіки : методичні рекомендації для викладачів та вчителів фізики. Черкаси : Черкаський національний університет, 2007. 44 с.
5. Гончаренко С.У., Коршак Є.В. Фізика. Олімпіадні задачі. Випуск 1. 7–8 класи. Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 1998. 72 с.
6. Галатюк Ю.М., Рибалко А.В., Тищук В.І. Дослідницькі задачі з фізики : навчальний посібник. Харків : Основа: Тріада+, 2007. 160 с.
7. Божинова Ф.Я., Кірюхін М.М., Кірюхіна О.О. Фізика. 7 клас : підручник. Харків : Ранок, 2007. 192 с.
8. Божинова Ф.Я., Ненашев І.Ю., Кірюхін М.М. Фізика. 8 клас : підручник. Харків : Ранок, 2009. 256 с.
9. Божинова Ф.Я., Кірюхін М.М., Кірюхіна О.О. Фізика. 9 клас : підручник. Харків : Ранок, 2009. 256 с.
10. Сиротюк В.Д. Фізика : підручник для 7-го класу загальноосвітніх навчальних закладів. Київ : Генеза, 2015. 240 с.
11. Сиротюк В.Д. Фізика : підручник для 8-го класу загальноосвітніх навчальних закладів. Київ : Генеза, 2008. 240 с.
12. Сиротюк В.Д. Фізика : підручник для 9-го класу загальноосвітніх навчальних закладів. Київ : Генеза, 2009. 209 с.
13. Коршак Є.В., Ляшенко О.І., Савченко В.Ф. Фізика. 7 клас : підручник. Київ : Генеза, 2014. 168 с.
14. Коршак Є.В., Ляшенко О.І., Савченко В.Ф. Фізика. 8 клас : підручник. Київ : Генеза, 2008. 208 с.
15. Коршак Є.В., Ляшенко О.І., Савченко В.Ф. Фізика. 9 клас : підручник. Київ : Генеза, 2009. 160 с.

Poletylo S. Formation of generalized experimental skills in physics with the help of experimental problems

The article is devoted to the formation of generalized experimental skills in physics with the help of experimental problems. The importance of experimental problems in physics lessons of secondary schools is substantiated. Based on the analysis of physics textbooks in recent years, there is a tendency to increase the frequency of use of experimental problems in the practice of modern primary school lessons.

Teachers' approaches to the problem of using experimental problems in the practice of modern lessons are considered. The views of scientists on the use of experimental and research experimental problems in lessons are analyzed. It has been found that it is impossible to offer specific recommendations to physics teachers on the frequency of solving experimental problems.

A new approach is proposed, which will provide high quality formation of generalized experimental skills in physics. According to this approach, teachers are offered a collection of experimental problems, some of which are solved in class, and some – in extracurricular and independent work. The ways of organizing students' educational activities aimed at solving experimental problems, including the hour of experimentation, coverage of experimental problems in the school wall and on the school website are detailed.

The need to use experimental research problems at the end of each year of studying physics in primary school is proved. It is proposed to define research experimental problems as those that require an in-depth analysis of the physical essence of the phenomenon, taking into account all the side factors that affect the solution of the problem, contribute to the assimilation of elements of generalized experimental skills. It is shown that the use of research experimental tasks synthesizes the experimental skills acquired by students during training.

The practical solution of two research experimental problems for finding the efficiency of fixed and moving blocks in the lesson is considered on specific examples.

Key word: *experimental problems, generalized experimental skill, basic school, motivating students to solve.*

УДК 378.018-796.015.134.315(075.8)
DOI <https://doi.org/10.32840/1992-5786.2021.76-3.14>

П. Ф. Рибалко

доктор педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри теорії і методики фізичної культури
Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка

А. В. Леоненко

кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри теорії і методики фізичної культури
Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка

С. В. Бородін

старший викладач кафедри вогневої підготовки
Національної академії Національної гвардії України

І. О. Атаманенко

старший викладач кафедри вогневої підготовки
Національної академії Національної гвардії України

К. Е. Дяченко

викладач кафедри вогневої підготовки
Національної академії Національної гвардії України

МОДЕРНІЗАЦІЯ СИСТЕМИ ВОГНЕВОЇ ПІДГОТОВКИ УЧНІВ ЗАКЛАДІВ СПЕЦІАЛІЗОВАНОЇ ОСВІТИ ВІЙСЬКОВОГО ПРОФІЛЮ

Впровадження в освітній процес учнів закладів спеціалізованої освіти військового профілю методик із технічними засобами навчання забезпечить у майбутньому вирішення практичного завдання – формування в учнівській молоді життєво необхідних знань, умінь і навичок щодо захисту України та дій в умовах надзвичайних ситуацій, а також системного уявлення про військово-патріотичне виховання як складову частину національно-патріотичного виховання.

Головною метою дослідження є розроблення інтерактивної методики формування готовності учнів закладів спеціалізованої освіти військового профілю до влучної стрільби із різних зразків стрілецької зброї під час вивчення предмету «Захист України».

Під час теоретичного дослідження нами були використані наступні методи: ідеалізації, формалізації, аксіоматичні, історичні і логічні, сходження від конкретного, досвід вогневої (професійної) підготовки майбутніх офіцерів (військовослужбовців різних категорій) Національної гвардії України, досвід підготовки збірних команд з кульової стрільби (практичної стрільби) до змагань вищих рангів, досвід бойових дій тощо.

Відповідно до результатів теоретичного дослідження та з метою досягнення максимально-ефективного результату під час практичних стрільб, нами пропонується використання засобів, прийомів та функціональних вправ, які моделюють умови значного психофізичного навантаження, що сприяє формуванню в учнів витримки, прояву самовладання, мобілізації внутрішніх резервів (сил), а також дозволяє подолати страх на умовному «полі бою», або під час можливого вогневого контакту із супротивником. Нами очікується, що включення у систему вогневої підготовки учнів закладів спеціалізованої освіти військового профілю сучасного наукового інструментарію (мультимедійного лазерного тиру «Інеул»-7) забезпечить формування прикладних компетентностей, які необхідні для вмілого використання зразків стрілецької зброї у різних умовах оточуючого середовища (можливих умовах службово-бойової, оперативної діяльності).

В результаті теоретичного дослідження нами розроблено методику формування готовності учнів закладів спеціалізованої освіти військового профілю до влучної стрільби із різних зразків стрілецької зброї під час вивчення предмету «Захист України» із акцентованим використанням мультимедійного лазерного тиру «Інеул»-7.

Ключові слова: військово-прикладні навички, вогнева підготовка, компетентності, методика, моделювання, мультимедійні тири, стрілецькі тренування, технічні засоби, техніка стрільби, учні, функціональні вправи.

Постановка проблеми. Перехід сучасної загальноосвітньої школи, зорієнтованої на результат – це спроба модернізувати традиційну систему навчання в систему, яка задовольняє сучасні потреби ринку праці, шляхом підготовки компетентних фахівців. Така підготовка передбачає чітке усвідомлення суб'єктами навчально-виховного процесу закладів спеціалізованої освіти військового профілю, які саме компетентності необхідно сформулювати в учнів, щоб надати їм можливість ефективно використовувати свої знання та вміння на практиці, на конкретному робочому місці чи у подальшому, під час навчання у закладах вищої освіти (вищих військових начальних закладах, закладах освіти зі специфічними умовами навчання), або військової служби в підрозділах відповідних інституцій сектору безпеки і оборони України.

Варто зауважити, що процес опанування навчальним матеріалом учнями закладів спеціалізованої освіти військового профілю базується на закономірностях компетентнісного підходу, який передбачає сформованість у них конкретних компетентностей у процесі вивчення предмету «Захист України» [1 с. 6–13] тощо.

Використання сучасних технічних засобів навчання під час практичних занять з вогневої підготовки під час вивчення предмету «Захист України» учнями закладів спеціалізованої освіти військового профілю дозволить прискорити процес опанування теоретичним матеріалом та забезпечить формування у них військово-прикладних навичок стрільби із різних видів стрілецької зброї (у різних варіативних умовах). Крім цього, впровадження в освітній процес учнів закладів спеціалізованої освіти військового профілю методик із технічними засобами навчання забезпечить у майбутньому вирішення практичного завдання – формування в учнівської молоді життєво необхідних знань, умінь і навичок щодо захисту України та дій в умовах надзвичайних ситуацій, а також системного уявлення про військово-патріотичне виховання як складову частину національно-патріотичного виховання [1 с. 4–5]. Зазначене вище, підкреслює актуальність вибраного напрямку наукової розвідки та практичну його складову частину.

Дослідження виконано відповідно до планів науково-дослідних робіт: кафедри вогневої підготовки Національної академії Національної гвардії України та кафедри теорії і методики фізичної культури Сумського державного педагогічного університету імені А.С.Макаренка (2020–2021 рр.).

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Аналіз науково-методичної та спеціальної літератури у вибраному напрямі наукової розвідки дозволив визначити низку вчених: М. Косило, С. Сабаду, І. Мицкана, М. Ханенка [2], С. Мотику [3], І. Гарасимова, К. Пашка, М. Фука, Ю. Щирбу

[4] та інших фахівців (В. Василенка, А. Гудима, К. Пашка, Ю. Самсонова, Т. Трегубенка), які у своїх працях висвітлили актуальні питання організації системи вогневої підготовки учнів закладів спеціалізованої освіти військового профілю та закладів загальної середньої освіти.

Під час подальшого аналізу спеціальної науково-методичної літератури, увагу членів науково-дослідної групи привернули роботи: О. Волкова, А. Кукси, В. Дрюкова, С. Старінського, В. Богіни, А. Петросюка [5], Ю. Користильової [6], В. Пяткова [7] та інших учених і практиків (М. Жиліна, І. Заневського, В. Кашуби, А. Приймакова, А. Пугачова), у яких розкриваються актуальні питання організації багаторічного тренування спортсменів (учнів закладів загальної середньої освіти), які спеціалізуються в кульовій стрільбі.

У процесі дослідно-аналітичної роботи (моніторингу науково-методичної та технічної літератури) нашу увагу привернули наукові праці: А. Хабюка [8], І. Володіна [9], О. Маркова, Ю. Самсонова, С. Бородіна, В. Шемчука, І. Атаманенка [10] та інших провідних учених і практиків (О. Беляєва, В. Єманова, В. Дворецького, Г. Сідорова, Д. Штофеля), у яких акцентується увага та окреслені основні напрями впровадження у систему багаторічної підготовки спортсменів, які спеціалізуються в кульовій стрільбі, представників інституцій сектору безпеки і оборони України (систему вогневої підготовки) сучасних технічних засобів навчання, які забезпечують формування навичок (професійних компетентностей) стрільби із різних видів стрілецької зброї (зразків спортивної зброї).

Цікавими за своїм змістом та сутнісними характеристиками є наукові праці: А. Жбанчика, О. Комісарова, В. Тимофєєва, Д. Сіротченкова, О. Кузнецова [11], В. Явтушенка, Д. Козлова, Г. Зливки [12], О. Богуша [13] та інших провідних учених і практиків (І. Мартинова, О. Моргунова, І. Павелка, М. Пітина, О. Хацаюка), у яких визначені ефективні та функціональні педагогічні технології (моделі), педагогічні умови та прикладні методики, які забезпечують формування готовності представників різних груп населення до влучної стрільби із різних зразків стрілецької зброї у різних умовах навколишнього середовища.

Відповідно до результатів аналізу науково-методичної та спеціальної літератури (моніторингу Інтернет-ресурсів), нами встановлено, що питанням розроблення інтерактивних методик формування готовності учнів закладів спеціалізованої освіти військового профілю до влучної стрільби із різних зразків стрілецької зброї в системі їх вогневої підготовки присвячено недостатню кількість науково-методичних робіт, що потребує подальших наукових досліджень та підкреслює актуальність і практичну складову частину вибраного напрямку дослідження.

Мета статті – розробити інтерактивну методику формування готовності учнів закладів спеціалізованої освіти військового профілю до влучної стрільби із різних зразків стрілецької зброї під час вивчення предмета «Захист України».

Для досягнення мети дослідження заплановано вирішити такі завдання:

- здійснити аналіз науково-методичної та спеціальної літератури у напрямі організації системи вогневої підготовки учнів: закладів спеціалізованої освіти військового профілю та закладів загальної середньої освіти;

- провести аналіз спеціальної науково-методичної літератури у напрямі організації багаторічного тренування спортсменів (учнів закладів загальної середньої освіти), які спеціалізуються в кульовій стрільбі;

- здійснити моніторинг науково-методичної та технічної літератури у напрямі впровадження у систему багаторічної підготовки спортсменів, які спеціалізуються в кульовій стрільбі, представників інституцій сектору безпеки і оборони України (систему вогневої підготовки) сучасних технічних засобів навчання, які забезпечують формування навичок (професійних компетентностей) стрільби із різних видів стрілецької зброї (зразків спортивної зброї);

- визначити ефективні та функціональні педагогічні технології (моделі), педагогічні умови та прикладні методики, які забезпечують формування готовності представників різних груп населення до влучної стрільби із різних зразків стрілецької зброї у різних умовах навколишнього середовища;

- розробити методику формування готовності учнів закладів спеціалізованої освіти військового профілю до влучної стрільби із різних зразків стрілецької зброї в системі їх вогневої підготовки (під час вивчення предмету «Захист України») із акцентованим використанням сучасних технічних засобів навчання.

Під час теоретичного дослідження нами були використані наступні методи: ідеалізації, формалізації, аксіоматичні, історичні і логічні, сходження від конкретного, досвід вогневої (професійної) підготовки майбутніх офіцерів (військовослужбовців різних категорій) Національної гвардії України, досвід підготовки збірних команд з кульової стрільби (практичної стрільби) до змагань вищих рангів, досвід бойових дій тощо.

Виклад основного матеріалу. Теоретичне дослідження організовано у два етапи (березень-серпень 2020 р.). Під час першого етапу дослідження (березень-червень 2020 р.) створено науково-дослідну групу (НДГ) у складі: П. Рибалки, О. Хацаюка, А. Леоненка, С. Бородіна, І. Атаманенка, К. Дяченка (провідні учені та практики вибраного напрямку наукової розвідки).

У подальшому нами проведено аналіз науково-методичної та спеціальної літератури (моніторинг Інтернет-ресурсів), у яких розкриваються основні напрями вирішення окресленої проблематики. Нами встановлено, що одним із шляхів удосконалення системи вогневої підготовки учнів закладів спеціалізованої освіти військового профілю під час вивчення предмету «Захист України» можуть бути сучасні технічні засоби навчання, а зокрема мультимедійний лазерний тир «Інгул»-7 [14].

Основні техніко-тактичні характеристики мультимедійного інтерактивного тиму «Інгул-7» [14] дають змогу:

- використовувати весь наявний арсенал стрілецької зброї (особистої і групової), вести вогонь одночасно кількома учнями (курсантами, студентами, спортсменами тощо), корегувати кожний наступний постріл відповідно до індивідуально-типологічних особливостей тих, хто навчається учнів (курсантів, студентів, спортсменів, тощо);

- безпосередньо під час стрільби варіювати складність та динаміку тренувальних (контрольних) вправ, швидкість руху та розміри цілей;

- відпрацьовувати тренувальні та контрольні вправи змагальним методом;

- підвищити густоту та щільність тренувальних навантажень;

- відпрацьовувати тренувальні (контрольні) вправи в закритому тирі, які повинні проводитись на стрільбищі, самостійно розробляти сценарії тренувальних (контрольних) вправ з метою узгодження їх зі змістом тактичної і вогневої підготовки (завданнями тренувального процесу спортсменів) та проведення стрільб у змодельованих умовах службово-бойової (оперативної) діяльності;

- за рахунок використання відеофільмів моделювати вправи тренувальних стрільб під час яких імітуються ситуації вогневого контакту із супротивником у різних умовах службово-бойової (оперативної) діяльності;

- формувати практичні навички необхідні для ведення влучного вогню зі стрілецької зброї у складних психофізичних умовах (екстремальних умовах) виконання завдань за призначенням;

- суміщати бойовий тир та лазерний (одночасно виконувати вправу тренувальних стрільб двома учнями (курсантами, студентами, спортсменами тощо);

- створити базу обліку результатів стрільби на кожного учня (курсанта, студента, спортсмена тощо) упродовж всього періоду навчання.

Надалі у динаміці другого етапу теоретичного дослідження (липень-серпень 2020 р.), відповідно до результатів попередніх наукових розвідок у вибраному напрямі [6, 7, 10, 12] нами розроблено інтерактивну методику формування готовності

учнів закладів спеціалізованої освіти військового профілю до влучної стрільби із різних зразків стрілецької зброї під час вивчення предмету «Захист України» (в системі вогневої підготовки) із акцентованим використанням можливостей мультимедійного лазерного тиру «Інгул»-7 [14] (див. табл. 1).

Слід також підкреслити, що нині «вогнева підготовка» є однією із складових частин військової підготовки, метою якої є навчання учнів умілому застосуванню стрілецької зброї, максимального використання її бойових можливостей, виховання почуття бережливості та відповідальності під час користування зброєю тощо. Враховуючи вищезазначене, нами обрані комплекси тренувальних вправ, які забезпечують готовність учнів до влучної стрільби із різних зразків стрілецької зброї відповідно до вимог керівних документів з організації освітнього процесу у закладах спеціалізованої освіти військового профілю [1].

Крім цього, у якості основних засобів «Вогневої підготовки» членами НДГ використані окремі еле-

менти техніки та тактики практичної стрільби, а також прикладні фізичні (спеціальні фізичні) вправи і функціональні комплекси, які забезпечують формування необхідного рівня фізичної готовності учнів до застосування ними вогнепальної зброї у різних умовах оточуючого середовища (майбутньої службово-бойової, оперативної діяльності).

Вибір технічних (інструментальних) та функціональних засобів навчання зазначених вище обумовлений необхідністю ефективного формування професійних компетентностей в учнів закладів спеціалізованої освіти військового профілю, що забезпечить досягнення ними основної мети «Вогневої підготовки» в розрізі вивчення навчальної програми «Захист України».

У подальшому, з метою визначення ефективності розробленої методики (табл. 1), нами планується проведення педагогічного експерименту із використанням навчально-матеріальних баз: Харківського ліцею з посиленою військово-фізичною підготовкою «Правоохоронець»

Таблиця 1

Методика формування готовності учнів закладів спеціалізованої освіти військового профілю до влучної стрільби із різних зразків стрілецької зброї під час вивчення предмету «Захист України» із акцентованим використанням мультимедійного лазерного тиру «Інгул»-7

№ з/п	Зміст тренувальних завдань	Організаційно-методичні вказівки
1	2	3
1.	I. Підготовчий блок	
1.1.	Вхідний контроль. Перевірка рівня сформованості теоретичних знань та практичних навичок.	Тестування рівня знань учнями заходів безпеки під час поводження зі зброєю та боєприпасами. Перевірка теоретичних знань (практичних умінь) учнями матеріальної частини зброї (АК-74, або аналогів; РКК; СГД; ПМ, або аналогів, гранати Ф-1, або аналогів); РПГ. Наприкінці контрольного заняття здійснити перевірку наявності зброї та боєприпасів. Перевірити зброю на незарядженість.
1.2.	Заняття 1. Вивчення заходів безпеки при поводженні зі зброєю та боєприпасами. Навчальне питання 1. Вивчення заходів безпеки при поводженні з АК-74 (та різними його модифікаціями). Навчальне питання 2. Вивчення заходів безпеки при поводженні з РКК. Навчальне питання 3. Вивчення заходів безпеки при поводженні з РПГ.	На початку практичного заняття провести інструктаж по дотриманню заходів безпеки при поводженні зі зброєю та боєприпасами. Звернути увагу на особливості практичного використання стрілецької зброї (ПМ, АК, РКК, СГД), гранато-метів (РПГ) та гранат (Ф-1, ін-ших типів) в бойових умовах. Навести приклади із власного бойового (практичного) досвіду. Під час вивчення заходів безпеки при поводженні зі зброєю та боєприпасами використовувати навчально-методичні фільми. В процесі викладення теоретичного матеріалу використовувати можливості мультимедійного інтерактивного тиру «Інгул-7».
1.3.	Заняття 2. Вивчення заходів безпеки під час поводження зі зброєю та боєприпасами. Навчальне питання 1. Вивчення заходів безпеки при поводженні з СГД. Навчальне питання 2. Вивчення заходів безпеки при поводженні з ПМ (іншими зразками пістолетів). Навчальне питання 3. Вивчення заходів безпеки при поводженні з гранатами (Ф-1 й інших зразків) та боєприпасами.	Слідкувати за часом відпрацювання тренувальних завдань. В заключній частині заняття визначити кращих (гірших), поставити завдання на самостійну роботу (із урахуванням рівня сформованості теоретичних знань учнів). Наприкінці заняття здійснити перевірку наявності зброї та боєприпасів. Перевірити зброю на незарядженість.
1.4.	Заняття 3. Вивчення матеріальної частини зброї. Навчальне питання 1. Вивчення матеріальної частини АК-74 (та різних його модифікацій). Навчальне питання 2. Вивчення матеріальної частини РКК. Навчальне питання 3. Вивчення матеріальної частини РПГ.	
1.5.	Заняття 4. Вивчення матеріальної частини зброї. Навчальне питання 1. Вивчення матеріальної частини СГД. Навчальне питання 2. Вивчення матеріальної частини ПМ (інших зразків та типів пістолетів). Навчальне питання 3. Вивчення матеріальної частини гранати Ф-1 (інших зразків гранат).	

Продовження табл. 1

1	2	3
2.	II. Основний блок	
2.1.	Заняття 5. Вивчення прийомів та правил стрільби з ПМ. Вивчення та тренування техніки і тактики стрільби з ПМ. Навчальне питання 1. Вивчення прийомів та правил стрільби з ПМ. Навчальне питання 2. Вивчення та тренування техніки і тактики стрільби з ПМ. Навчальне питання 3. Комплексне тренування техніки та тактики стрільби з ПМ.	На початку практичного заняття провести інструктаж по дотриманню заходів безпеки при поводженні зі зброєю та боеприпасами. Після вивчення прийомів та правил стрільби з: ПМ, АК, РКК, СГД, РПГ, правил метання гранат (Ф-1) на дальність та влучність організувати підготовчу частину (до 8-10 хв).
2.2.	Заняття 6. Вивчення прийомів та правил стрільби з АК. Вивчення та тренування техніки і тактики стрільби з АК. Навчальне питання 1. Вивчення прийомів та правил стрільби з АК. Навчальне питання 2. Вивчення та тренування техніки стрільби з АК. Навчальне питання 3. Комплексне тренування техніки та тактики стрільби з АК.	У зміст підготовчої частини включити вправи на увагу, загально-розвиваючі та спеціальні вправи (функціональні комплекси) в русі та на місці. Дозування фізичного навантаження відповідно до індивідуально-типологічних особливостей учнів. Контролювати ЧСС учнів.
2.3.	Заняття 7. Вивчення прийомів та правил стрільби з РКК. Вивчення та тренування техніки і тактики стрільби з РКК. Навчальне питання 1. Вивчення прийомів та правил стрільби з РКК. Навчальне питання 2. Вивчення та тренування техніки стрільби з РКК. Навчальне питання 3. Комплексне тренування техніки та тактики стрільби з РКК.	Під час вивчення та тренування техніки стрільби з ПМ, АК, РКК, СГД та РПГ використовувати мультимедійний інтерактивний тир «Інгул-7». Корегувати техніку та тактику ведення вогню (метання гранат на дальність та влучність).
2.4.	Заняття 8. Вивчення прийомів та правил стрільби з СГД. Вивчення та тренування техніки і тактики стрільби з СГД. Навчальне питання 1. Вивчення прийомів та правил стрільби з СГД. Навчальне питання 2. Вивчення та тренування техніки стрільби з СГД. Навчальне питання 3. Комплексне тренування техніки та тактики стрільби з СГД.	Під час комплексного тренування техніки та тактики стрільби з: ПМ, АК, РКК, СГД, РПГ моделювати умови вогневого контакту із супротивником у різних умовах службово-бойової (оперативної) діяльності із використанням засобів та інтерактивних можливостей мультимедійного тиру «Інгул-7». Наприкінці тренування виконати заминку. Слідкувати за часом відпрацювання тренувальних завдань.
2.5.	Заняття 9. Вивчення прийомів та правил стрільби з РПГ. Вивчення та тренування техніки і тактики використання в бойових умовах РПГ. Навчальне питання 1. Вивчення прийомів та правил стрільби з РПГ. Навчальне питання 2. Вивчення та тренування техніки стрільби з РПГ. Навчальне питання 3. Комплексне тренування техніки та тактики стрільби з РПГ.	В заключній частині заняття визначити кращих (гірших), поставити завдання на самостійну роботу (із урахуванням рівня сформованості теоретичних знань учнів). Наприкінці заняття здійснити перевірку наявності зброї та боеприпасів. Перевірити зброю на незарядженість.
2.6.	Заняття 10. Вивчення прийомів та правил стрільби з РПГ. Вивчення та тренування техніки і тактики використання в бойових умовах РПГ. Навчальне питання 1. Вивчення прийомів (способів) та правил метання гранат на дальність та влучність. Навчальне питання 2. Вивчення та тренування техніки метання гранат на дальність та влучність. Навчальне питання 3. Комплексне тренування техніки та тактики метання гранат на дальність та влучність.	Наприкінці заняття здійснити перевірку наявності зброї та боеприпасів. Перевірити зброю на незарядженість.
2.7.	Поточний контроль сформованості в учнів практичних навичок стрільби з: ПМ, АК, РКК, СГД, РПГ та метання гранат Ф-1 (на дальність та влучність).	На початку контрольного заняття провести інструктаж по дотриманню заходів безпеки при поводженні зі зброєю та боеприпасами. Перевірити справність зброї, боеприпасів та екіпіровки. Організувати підготовчу частину (до 8-10 хв). У зміст підготовчої частини включити вправи на увагу, загально-розвиваючі та спеціальні вправи (функціональні комплекси) в русі та на місці. Дозування фізичного навантаження відповідно до індивідуально-типологічних особливостей учнів. Контролювати ЧСС учнів. Слідкувати за технікою практичного відпрацювання учнями контрольних завдань. Контролювати дотримання учнями умов виконання стрільб. У разі неможливості організації контрольних стрільб на стрільбищі (спеціально обладнаних місцях) перевірку здійснити із використанням можливості мультимедійного інтерактивного тиру «Інгул-7». Визначити кращих (гірших). Виставити оцінки.

Закінчення табл. 1

1	2	3
3.	III. Константувальний блок	
3.1.	Заняття 11. Тренування техніки та тактики стрільби з ПМ. Контрольні стрільби з ПМ. Навчальне питання 1. Тренування техніки та тактики стрільби з ПМ. Навчальне питання 2. Виконання контрольних нормативів стрільби з ПМ. Навчальне питання 3. Комплексне тренування техніки та тактики стрільби з ПМ.	На початку практичного заняття провести інструктаж по дотриманню заходів безпеки при поводженні зі зброєю та боєприпасами. Перевірити справність зброї, боєприпасів та екіпіровки. Організувати підготовчу частину (до 8-10 хв). У зміст підготовчої частини включити вправи на увагу, загальнорозвиваючі та спеціальні вправи (функціональні комплекси) в русі та на місці. Дозування фізичного навантаження відповідно до індивідуально-типологічних особливостей учнів. Контролювати ЧСС учнів.
3.2.	Заняття 12. Тренування техніки та тактики стрільби з АК. Контрольні стрільби з АК. Навчальне питання 1. Тренування техніки та тактики стрільби з АК. Навчальне питання 2. Виконання контрольних нормативів стрільби з АК. Навчальне питання 3. Комплексне тренування техніки та тактики стрільби з АК.	Тренування техніки та тактики стрільби з ПМ, АК, РКК, СГД, РПГ здійснювати у змодельованих умовах службово-бойової (оперативної) діяльності із використанням можливостей мультимедійного інтерактивного тирю «Інгул-7».
3.3.	Заняття 13. Тренування техніки та тактики стрільби з РКК. Контрольні стрільби з РКК. Навчальне питання 1. Тренування техніки та тактики стрільби з РКК. Навчальне питання 2. Виконання контрольних нормативів стрільби з РКК. Навчальне питання 3. Комплексне тренування техніки та тактики стрільби з РКК.	Слідкувати за технікою практичного відпрацювання учнями тренувальних (контрольних) завдань. Контролювати дотримання учнями умов виконання стрільб. У разі неможливості організації контрольних стрільб на стрільбищі (спеціально обладнаних місцях) контрольну перевірку здійснити із використанням можливості мультимедійного інтерактивного тирю «Інгул-7». Визначити кращих (гірших). Виставити оцінки.
3.4.	Заняття 14. Тренування техніки та тактики стрільби з СГД. Контрольні стрільби з СГД. Навчальне питання 1. Тренування техніки та тактики стрільби з СГД. Навчальне питання 2. Виконання контрольних нормативів стрільби з СГД. Навчальне питання 3. Комплексне тренування техніки та тактики стрільби з СГД.	Наприкінці контрольного заняття здійснити перевірку наявності зброї та боєприпасів. Перевірити зброю на незарядженість.
3.5.	Заняття 15. Тренування техніки та тактики стрільби з РПГ. Контрольні стрільби з РПГ. Навчальне питання 1. Тренування техніки та тактики стрільби з РПГ. Навчальне питання 2. Виконання контрольних нормативів стрільби з РПГ. Навчальне питання 3. Комплексне тренування техніки та тактики стрільби з РПГ.	
3.6.	Заняття 16. Тренування техніки та тактики метання грант на дальність та влучність. Контрольне виконання нормативів з метання гранат Ф-1. Навчальне питання 1. Тренування техніки та тактики метання гранат Ф-1 (на дальність та влучність). Навчальне питання 2. Виконання контрольних нормативів з метання гранат Ф-1. Навчальне питання 3. Комплексне тренування техніки та тактики метання гранат на дальність та влучність.	
3.7.	Контроль рівня сформованості в учнів практичних навичок стрільби з: ПМ, АК, РКК, СГД, РПГ та метання гранат Ф-1 (на дальність та влучність) за період навчання.	
<i>Примітка: вхідний контроль здійснюється після вивчення матеріальної частини зброї та практичного виконання тренувальних вправ (контрольних нормативів). Означення скорочень: АК-74 – автомат Калашникова; РКК – ручний кулемет Калашникова; СГД – снайперська гвинтівка Драгунова; ПМ – пістолет Макарова; РПГ – ручний протитанковий гранатомет. Контрольні стрільби здійснювати з бойових зразків зброї. Метання гранат здійснювати із використанням навчальних (імітаційних) зразків зброї. Алгоритм відпрацювання практичних занять з «Вогневої підготовки» наскрізний (від заняття 1 до заняття 16)</i>		

Харківської обласної ради та Національної академії Національної гвардії України.

Відповідно до результатів теоретичного дослідження та з метою досягнення максимально-ефективного результату під час практичних стрільб, нами пропонується використання засобів, прийомів та функціональних вправ, які моделюють умови значного психофізичного навантаження, що сприяє формуванню в учнів витримки, прояву самовладання, мобілізації внутрішніх резервів (сил), а також дозволяє подолати страх на умовному «полі бою», або під час можливого вогневого контакту із супротивником.

Висновки і пропозиції. В результаті теоретичного дослідження нами розроблено методику формування готовності учнів закладів спеціалізованої освіти військового профілю до влучної стрільби із різних зразків стрілецької зброї під час вивчення предмету «Захист України» із акцентованим використанням мультимедійного лазерного тирю «Інгул»-7.

Нами очікується, що включення у систему «Вогневої підготовки» учнів закладів спеціалізованої освіти військового профілю сучасного наукового інструментарію (мультимедійного лазерного тирю «Інгул»-7) забезпечить формування

прикладних компетентностей, які необхідні для вмілого використання ними зразків стрілецької зброї у різних умовах оточуючого середовища (можливих умовах службово-бойової, оперативної діяльності). Крім цього, за результатами вивчення розділу «Вогнева підготовка» учні будуть знати: бойові можливості та загальну будову стрілецької зброї, боєприпасів, гранат, основи і правила стрільби, заходи безпеки при користуванні зброєю; умови виконання навчальних вправ та нормативів з вогневої підготовки. Також членами науково-дослідної групи передбачається, що учні закладів спеціалізованої освіти військового профілю завдяки впровадженню у систему «Вогневої підготовки» розробленої нами методки із технічними засобами навчання будуть вміти (застосовувати): готувати зброю до стрільби та утримувати її в постійній бойовій готовності; в разі потреби вести ефективний вогонь в будь-якій обстановці; вражати ціль з першого пострілу, вміло обирати вогневу позицію та першочергову ціль; виконувати прийоми та правила стрільби, нормативи відповідно до вимог програми «Захист України»; дотримуватися заходів безпеки при користуванні зброєю тощо.

Членами науково-дослідної групи пропонується впровадити отримані результати у систему «Вогневої підготовки» учнів закладів спеціалізованої освіти військового профілю. Перспективи подальших досліджень у обраному напрямі наукової розвідки передбачають апробацію розробленої нами інтерактивної методики формування готовності учнів закладів спеціалізованої освіти військового профілю до влучної стрільби із різних зразків стрілецької зброї в системі їх «Вогневої підготовки».

Список використаної літератури:

1. Навчальна програма «Захист України» для закладів спеціалізованої освіти військового профілю (військових, військово-морських ліцеїв, ліцеїв з посиленою військово-фізичною підготовкою): навч. прогр. Київ : МОНУ, 2020. 130 с.
2. Косило М.Ю., Сабада С.Й., Мицкан І.Й., Ханенко М.М. (та інш.). Програми з позашкільної освіти туристсько-краєзнавчого та військово-патріотичного напрямів: збірн. прогр. Івано-Франківськ : Фоліант, 2018. 540 с.
3. Мотика С.М. Виховання патріотизму учнівської молоді в умовах військового ліцею: дис. ... канд. педагогічних наук : 13.00.07. Київ, 2019. 280 с.
4. Гарасимів І.М., Пашко К.О., Фука М.М., Щирба Ю. П. Захист Вітчизни : підручник для 10 класу закладів загальної середньої освіти. Рівень стандарту: підручн. Тернопіль : Астон, 2018. 256 с.
5. Волков О.І., Кукса А.П., Дрюков В.А., Старінський С.І., Богіно В.І., Петросюк А.М. Навчальна програма для дитячо-юнацьких спортивних шкіл, спеціалізованих дитячо-юнацьких шкіл олімпійського резерву, шкіл вищої спортивної майстерності та навчальних закладів спортивного профілю: навчальн. прогр. Київ : Республіканський науково-методичний кабінет Міністерства України у справах сім'ї, молоді та спорту, 2008. 65 с.
6. Користильова Ю.С. Удосконалення технічної підготовки стрільців з пневматичного пістолета: метод. посібн. Львів : ЛДУФК, 2011. 109 с.
7. Пятков В.Т. Теоретико-методичні основи техніко-тактичної підготовки спортсменів у стрілецьких олімпійських вправах: автореф. дис. ... докт. наук з фіз. вих. та спорту : 24.00.01. Львів, 2019. 40 с.
8. Хабюк А.Я. Інтеграція інформаційно-комунікаційних і традиційних технологій у підвищенні кваліфікації вчителя предмету «Захист Вітчизни»: дис. ... докт. філософії : спеціальність 015 – Професійна освіта (за спеціалізаціями). Львів, 2020. 228 с.
9. Володина І.С. Методические особенности использования тренажера «Скат» при совершенствовании техники стрельбы из пневматической винтовки : учебн. метод. пособ. Воронеж : Копи-центр; Исток, 2003. 25 с.
10. Марков О.В., Самсонов Ю.В., Бородін С.В., Шемчук В.А., Атаманенко І.О. Формування професійних компетентностей майбутніх офіцерів різних інституцій сектора безпеки і оборони України в системі вогневої підготовки з використанням сучасних технічних засобів навчання. *Інноваційна педагогіка*. 2021. Вип. 32 (Т. 2). С. 194–198.
11. Жбанчик А.В., Комісаров О.Г., Тимофеев В.П., Сіротченков Д.Ю., Кузнецов О.І. Вогнева підготовка: навч. метод. посібн. Дніпро : ДДУВС, 2017. 149 с.
12. Явтушенко В.О., Козлов Д.М., Зливка Г.А. Методика підвищення ефективності проведення занять з вогневої підготовки та навчання влучній стрільбі з урахуванням досвіду іноземних армій. *Честь і закон*. 2020. Вип. 2 (73). С. 18–26.
13. Богуш О.Ю. Психологічні чинники навчання кульовій стрільбі майбутніх офіцерів. *Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка*. 2012. Вип. 16. С. 55–64.
14. Мультимедійні інтерактивні тири («Інгул-7» ТОВ «Герц»). URL: <http://www.gerts.shtorm.com> (дата звернення: 03.05.2021).

Rybalko P., Leonenko A., Borodin S., Atamanenko I., Diachenko K. Modernization of the system of fire training of students of specialized military education institutions

The introduction into the Educational process of students of specialized military education methods with technical means of training will provide in the future the solution of a practical task – the formation of students' vital knowledge, skills and abilities to protect Ukraine and action in emergencies, as well as a Systematic understanding of military patriotic education as an integral part of national-patriotic education.

The main purpose of the study is to develop an interactive method of forming the readiness of students of specialized military education institutions to shoot accurately from different types of small arms while studying the subject «Defense of Ukraine».

During the theoretical study we used the following methods: idealization, formalization, axiomatic, historical and logical, ascent from the specific, experience of fire (professional) training of future officers (servicemen of different categories) of the National Guard of Ukraine, experience of training teams in bullet shooting (practical shooting) to competitions of higher ranks, combat experience, etc.

According to the results of theoretical research and in order to achieve the most effective result during practical shooting, we propose the use of tools, techniques and functional exercises that simulate the conditions of significant psychophysical load, which contributes to the formation of endurance, self-control, mobilization of internal reserves), and also allows you to overcome fear on a conditional «battlefield», or during a possible fire contact with the enemy. We expect that the inclusion in the system of fire training of students of specialized military education of modern scientific tools (multimedia laser shooting range «Ingul»-7) will provide the formation of applied competencies necessary for the skillful use of small arms in various environmental conditions (possible conditions -combat, operational activities).

As a result of theoretical research, we have developed a method of forming the readiness of students of specialized military education to accurate shooting from different types of small arms while studying the subject «Defense of Ukraine» with emphasis on multimedia laser shooting range «Ingul»-7.

Key words: *military-applied skills, fire Training, competencies, methods, modeling, multimedia shooting ranges, shooting Training, technical means, shooting technique, students, functional exercises.*

УДК 373.5.018.43:004]:614.46(477)
DOI <https://doi.org/10.32840/1992-5786.2021.76-3.15>

О. М. Сирцова

кандидат історичних наук, доцент,
доцент кафедри філософії та суспільно-гуманітарних дисциплін
КЗ «Запорізький обласний інститут післядипломної педагогічної освіти» Запорізької обласної ради

М. В. Дашко

вчитель
Запорізької гімназії № 25 гуманітарного профілю Запорізької міської ради Запорізької області

ДИСТАНЦІЙНА ОСВІТА В УКРАЇНІ В УМОВАХ ПАНДЕМІЇ: ПОГЛЯД УЧИТЕЛЯ

Стаття присвячена питанню визначення видозмін проблем впровадження дистанційного навчання здобувачів загальної середньої освіти в Україні протягом останнього року з точки зору вчителя, а саме: динаміки змін емоційного стану та стану здоров'я вчителя під час здійснення освітнього процесу в дистанційному режимі; проблем методичного характеру та ресурсного забезпечення, змін у витраті часу на підготовку та здійснення дистанційного навчання, наявних порушень прав учителя з боку учнів, батьків і адміністрації.

У статті наведено результати онлайн-опитування вчителів здебільшого Запорізького регіону. Для визначення видозмін проблем впровадження дистанційного навчання в Україні в умовах пандемії використано метод порівняння. Для порівняння взято раніше оприлюднені результати опитувань, які проводилися в березні-квітні 2020 року як державними інституціями, так і громадськими організаціями.

Визначено, що на початку впровадження дистанційної освіти в умовах пандемії педагоги не були готові до таких змін. Більшість із них відзначають про переважання негативних емоцій/почуттів, які були викликані як проблемами методичного, так і ресурсного характеру. Доведено, що динаміка змін емоційного стану вчителів протягом року має позитивний характер.

Показано, що в березні-квітні 2020 року держава не впоралася з питанням ресурсного забезпечення (комп'ютерна техніка, Інтернет) учасників освітнього процесу в дистанційній формі. Всі витрати було покладено на плечі вчителів та батьків учнів. Ця проблема і досі залишається чуттєвою для педагогів, її невирішення не надає можливості доступу до якісної освіти всіх здобувачів загальної середньої освіти.

Зроблено опис проблем методичного характеру в реалізації дистанційної освіти. Результати опитування викладено у відповідності до переліку трудових функцій (професійних компетентностей, що входять до них), визначених у Професійному стандарті. Показано, що найбільш гострими і до нині залишаються питання рівня предметно-методичної, інформаційно-цифрової, управлінської компетентності вчителя, а також компетентності педагогічного партнерства.

Доведено, що перехід до дистанційного навчання призвів до перенавантаження вчителів, що виявилось у збільшенні часу, який педагог змушений витратити на виконання функціональних обов'язків в межах власного навчального навантаження. Як наслідок перенавантаження, переважна більшість вчителів відзначають погіршення стану власного здоров'я, значна частина знаходиться в стані хронічної втоми та має пригнічений емоційний стан.

Ключові слова: дистанційна освіта, професійний стандарт, ресурсне забезпечення дистанційної освіти, емоційний стан вчителя, рівень методичної готовності вчителя до запровадження дистанційної освіти.

Постановка проблеми в загальному вигляді. 2020 рік став складним випробуванням для всього світу, а надто складним для тих, хто пов'язаний з освітою. Пандемія COVID-19 зумовила перехід навчальних закладів на дистанційне навчання, до якого українська система освіти, як виявилось, не була готова. Досвід показав, що планування й практична реалізація освіти вимагають прийняття швидких, продуманих і серйозних рішень на рівні держави, а не лише на рівні самих навчальних

закладів. В результаті, карантин виявив низку проблем, які мали бути давно вирішені.

Хоча появу системи дистанційного навчання пов'язують з пропозицією Ісаака Пітмана у 1840 році здійснювати організацію навчання студентів Англії через поштовий зв'язок, інтенсивно вона почала розвиватися в Європі і Америці лише на початку 70-х років ХХ століття. В Україні на офіційному рівні дистанційну форму освіти запроваджено у 2000 році [15, с. 2].

Сутність терміна «дистанційне навчання» (Distance Learning) полягає у наявності фізичного віддалення вчителів та учнів під час навчального процесу. Зазвичай він використовується нарівні з такими термінами як дистанційна освіта (Distance Education) та розподілене навчання (Distributed Learning).

Існують різні підходи до визначення поняття «дистанційна освіта/навчання». Ми погоджуємось із науковцем В. Кухаренком, який вважає, що дистанційне навчання – комплексна педагогічна технологія, яка поєднує досягнення педагогіки та психології з дидактичними можливостями інформаційних і телекомунікаційних технологій, які дозволяють використовувати комп'ютер як носій інформації та засіб організації спілкування [6, с. 28].

В Україні процес дистанційного навчання регулюється «Положенням про дистанційне навчання», затвердженим наказом МОН України № 466 від 25.04.2013 р. [9] та доповненим наказом МОН «Деякі питання організації дистанційного навчання» № 1115 від 08.09.2020 [10]. В документі визначено, що дистанційне навчання – індивідуалізований процес набуття знань, умінь, навичок і способів пізнавальної діяльності людини, який відбувається в основному за опосередкованої взаємодії віддалених один від одного учасників навчального процесу у спеціалізованому середовищі, яке функціонує на базі сучасних психолого–педагогічних та інформаційно–комунікаційних технологій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Результати аналізу наукової літератури свідчать, що проблеми впровадження дистанційної освіти, торкалися як зарубіжні, так українські вчені. Серед зарубіжних авторів варто згадати Дж. Андерсона, Д. Деніеля, Б. Віллліса, Е. Доунса, Т. Едварда, Д. Кігана, К. Хантера, Б. Хольмберга, Д. Якобсена та ін.

В Україні дослідженням теоретико–методологічних засад дистанційної освіти займалися О. Огієнко, В. Кремень, В. Луговий. Стан і перспективи розвитку дистанційного навчання розкрито в працях П. Дмитренка, В. Олійника, Г. Кашиної та інших. Організаційно–педагогічні основи дистанційної освіти за кордоном та в Україні досліджували Г. Атанов, Р. Гуревич, Ю. Пасічник, В. Шейко. Питання контролю та оцінювання знань в умовах дистанційної освіти розглядали І. Булах, О. Григорова, В. Дейнеко.

Слід зазначити, що здебільшого науковцями приділено увагу проблемам впровадження дистанційного навчання у закладах вищої або післядипломної освіти. Питання обґрунтування науково–методичних засад організації середовища дистанційного навчання в закладах освіти загальної середньої освіти протягом останніх

років входила в коло наукових досліджень фахівців Інституту інформаційних технологій і засобів навчання [4]. Проблема реалізації освітнього процесу в закладах освіти усіх рівнів в умовах карантину, викликаного пандемією COVID-19, піднято в колективній монографії за редакцією В. Кухаренка та В. Бондаренка [5].

Окремий напрям дослідження – соціологічні опитування та аналіз їх результатів. Протягом минулого року таких досліджень щодо стану дистанційної освіти в Україні в умовах карантину було проведено декілька. Так, вже у квітні 2020 року серед перших аналітичну довідку за результатами анонімного онлайн-опитування керівників закладів загальної середньої освіти (ЗЗСО), педагогічних працівників, батьків та учнів 9-11-х класів оприлюднила Державна служба якості освіти України [12].

Аналогічне дослідження у березні–квітні 2020 р. проведено громадською організацією Центр інноваційної освіти «ПроСвіт», в якому зроблено акцент на питаннях організації роботи вчителів, стратегіях комунікації учасників освітнього процесу, ступені впливу розміру та розташування закладу освіти на якість реалізації дистанційного навчання [1].

Опитування батьків щодо їх думки відносно проблем впровадження дистанційного навчання в Україні в умовах карантину у квітні 2020 року проведено офісом освітнього омбудсмена [16], а в липні 2020 р. соціологічна служба Центру Разумкова спільно з Фондом «Демократичні ініціативи» імені Ілька Кучеріва» провела дослідження щодо ставлення українців до дистанційного навчання [7]. Його результати були представлені на прес–конференції «Освіта і пандемія: що українці думають про дистанційне навчання та як оцінюють ЗНО», де серед інших пролунали наступні висновки: майже половина українців негативно ставляться до запровадження дистанційної освіти у зв'язку з пандемією, а серед найбільших проблем називають проблему зниження рівня успішності учнів.

Визначенню умов, за яких дистанційна освіта є ефективною, присвячено дослідження Інституту обдарованої дитини НАПН України (травень–червень 2020 р.) [13], а потреб вчителів у підвищенні фахового рівня з питань використання цифрових засобів ІКТ в умовах карантину – Національної академії педагогічних наук України та Інституту інформаційних технологій і засобів навчання [14].

Всі вищезгадані дослідження проводилися протягом перших декількох місяців після запровадження дистанційної освіти. Дослідження, у яких би було детально проаналізовано основні тенденції у змінах ставлення вчителів до дистанційного навчання в умовах пандемії COVID-19, на сьогоднішній день відсутні.

Мета статті полягає у визначенні видозмін проблем впровадження дистанційного навчання здобувачів загальної середньої освіти в Україні протягом останнього року з точки зору вчителя, а саме: динаміки змін емоційного стану та стану здоров'я вчителя під час здійснення освітнього процесу в дистанційному режимі; проблем методичного характеру та ресурсного забезпечення, змін у витраті часу на підготовку та проведення дистанційного навчання, наявних порушень прав учителя з боку учнів, батьків і адміністрації.

Виклад основного матеріалу дослідження. Минув рік як в березні 2020 р. педагоги (як в світі загалом, так і в Україні, зокрема) змушені були перейти до організації та здійснення освітнього процесу в дистанційному режимі. Такий перехід ініційований органами державної влади. Він відбувся одночасно у всіх закладах освіти нашої держави, без відповідної підготовки учасників освітнього процесу.

За цей рік (без врахування часу канікул) педагоги та учні відпрацювали близько шести місяців в дистанційному режимі, близько трьох місяців – в очному. Однак, виходячи із реалій проведення вакцинації населення України, а також прогнозів Всесвітньої організації охорони здоров'я, вірогідність нової хвилі переходу закладів освіти до дистанційного або змішаного навчання залишається досить великою. Тому на сьогодні питання аналізу попередніх результатів дистанційного навчання здобувачів освіти, визначення його слабких та сильних сторін, проблем, чинників, які впливали на результативність освітнього процесу, залишаються актуальними

В дослідженні представлено лише одна складова такого аналізу, а саме: проблеми впровадження дистанційного навчання здобувачів загальної середньої освіти в Україні з точки зору вчителя.

Для досягнення мети у січні-лютому 2021 р. нами проведено онлайн-опитування педагогів методом випадкової вибірки, яке відбулося на анонімних та добровільних засадах. В опитуванні взяли участь 272 педагога, із яких працюють в закладах загальної середньої освіти, які розміщені в обласних центрах – 24,3%, в містах обласного підпорядкування – 25%, в районних центрах – 25,4% та в сільській місцевості – 25,4%. За стажем педагогічної діяльності вибірка складається таким чином: до 3 років – 5,1%, від 3 до 5 років – 5,5%, від 6 до 10 років – 11%, від 11 до 20 років – 26,1% та більше 20 років – 52,2%. Таким чином, педагоги, які надали відповіді на запитання анкети, представляють заклади загальної середньої освіти всіх типів місцевості та всіх вікових категорій. Водночас, якщо за типом місцевості ми маємо

рівний пропорційний розподіл, то за наявним педагогічним стажем є перевага (кожен другий опитаний) педагогів з досвідом педагогічної роботи більше 20 років, що фактично відповідає реальному розподілу відсотків вчителів за педагогічним стажем в Україні [8].

Анкета, за якою здійснювалося опитування вчителів, містила запитання як відкритого, так і закритого типу, що на нашу думку дозволяє зробити висновок про усвідомлений вибір варіантів відповіді закритого типу (за визначення наявності кореляції відповідей між собою).

Запитання анкети стосувалися наступних блоків інформації: емоційний стан та стан здоров'я вчителя під час здійснення освітнього процесу в дистанційному режимі та їх динаміка; проблеми методичного характеру під час переходу до дистанційного навчання та їх видозміна в процесі, ресурсне забезпечення.

Емоційна складова. Вивчення питання відбувалося за обрання вчителями із запропонованого списку тих почуттів, які були їм притаманні у березні-квітні 2020 р., коли під час карантину почали проводити уроки дистанційно, та у лютому 2021 року.

Перші місяці здійснення освітнього процесу у дистанційному режимі призвели до шквалу різноманітних емоцій та почуттів педагогів. Третина (35%) із них зазначили, що їх почуття були виключно негативними і лише кожен п'ятий (20%) був виключно позитивно налаштований. Більшість педагогів відзначають, що їх переполювали одночасно як позитивні, так і негативні почуття: таких виявилось 45%. Коефіцієнти кореляції між типом місцевості, в якому знаходиться заклад освіти, а також педагогічним стажем та чуттєвим забарвленням переходу до дистанційної освіти є незначними та становлять (0,05 та 0,06 відповідно). Тобто, такий зв'язок відсутній. Найбільший розмах варіацій результатів анкетування із зазначеного запитання в розрізі наявного педагогічного стажу є стосовно таких почуттів як інтерес, страх, занепокоєння, безвихідь. Так, відсоток педагогів, які відчували страх, занепокоєння, стомленість, безвихідь, паніку, гнів, є найвищим у тих, хто має стаж роботи до 5-ти років. Відсоток педагогів, які відчували безпеку, інтерес, задоволення, найвищі у тих, хто має стаж роботи від 6 до 10 років; а оптимізм – у педагогів, які мають стаж роботи від 11 до 20 років.

Водночас найнижчими є показники таких почуттів, як страх, роздратування та спантеличеність у тих, хто має стаж роботи більше 20 років. При цьому й найнижчі показники комфорту та оптимізму притаманні також цій категорії вчителів.

Результати аналізу вказують на позитивну динаміку зміни почуттів від негативних до позитивних протягом останнього року (таблиця 1).

Таблиця 1
Результати опитування щодо почуттів педагогів під час здійснення освітнього процесу у дистанційному режимі (березень 2020 р. та лютий 2021 р.)

Перелік емоцій та почуттів	березень 2020 (%)	січень 2021 (%)	Різниця (%)
комфорт	9	35	+24
безпека	15	28	+13
інтерес	50	48	-2
задоволення	5	27	+25
ентузіазм	17	24	+7
полегшення	4	13	+9
оптимізм	15	36	+14
роздратування	21	14	-7
страх	15	2	-13
занепокоєння	17	0,7	-16,8
паніка	56	20	-36
стомленість	43	40	-3
гнів	4	2	-2
спантеличеність	32	3	-29
безвихідь	13	7	-6

Під час аналізування наданих педагогами відповідей із зазначеного вище запитання ми визначили три групи респондентів: ті, хто обирає лише позитивні, ті, хто обирає лише негативні та ті, хто обирає як позитивні, так і негативні емоції та почуття. Було визначено як змінювалися емоції та почуття педагогів у кожному конкретному випадку. Результати аналізування вказують, що більшість вчителів мають позитивну динаміку змін (56%), у кожного тринадцятого – негативну динаміку змін (8%) (Таблиці 2, 3).

Таблиця 2
Узагальнені дані розподілу педагогів за групами емоцій / почуттів під час здійснення ними освітнього процесу у дистанційному режимі (березень 2020 та лютий 2021 рр.)

Група емоцій та почуттів	березень 2020 року (%)	Лютий 2021 року (%)	різниця (%)
негативні	35	16	-19
різнобічні	45	20	-25
позитивні	20	64	+44

Результати аналізу змін емоцій/почуттів вчителів під час дистанційного навчання корелюються

із узагальненими результатами відповідей вчителів на питання «Чи змінилося ваше ставлення до дистанційної освіти протягом року?» (рис. 1). Це доводить, що результати описують реальну ситуацію та ми маємо право робити висновок про перевагу змін в позитивний бік над негативним.

Емоції та почуття є реакцією на задоволення або незадоволення певних потреб особистості, або проблем, з якими вона стикається.

Результати аналізу наданих відповідей педагогів на відкриті запитання надали можливість визначити групи потреб та проблем, які постали перед вчителями під час переходу до дистанційної форми проведення занять.

Проблема перша: технічне забезпечення дистанційної освіти як з боку вчителя, так і з боку учнів.

Кожен п'ятий вчитель, вказав, що в березні-квітні 2020 року стикнувся з проблемою технічного забезпечення організації освітнього процесу в дистанційному режимі: застаріла комп'ютерна техніка, яка не дозволяла використовувати ані платформи для проведення онлайн-занять, ані інтернет-ресурси для створення завдань для самостійної роботи учнів. Ще 12% вчителів вказують на відсутність якісного інтернет-з'єднання або відсутність швидкісного інтернету. Кожний восьмий педагог (11,8%) змушений був для вирішення цих проблем придбати нову техніку за власні кошти. Подібні дані наводяться і в оприлюднених раніше результатах соціологічних досліджень [1, с. 29–30; 12, с. 5–6].

Більшість, а саме дві третини, вчителів проводили уроки з дому. При цьому лише 5% педагогів, які працювали з дому, були забезпечені технікою закладом освіти, в якому працюють. Всі вони самостійно сплачували рахунки за інтернет та електроенергію, яку використовували для здійснення освітнього процесу в дистанційному режимі. У відповідях зустрічаються нарікання саме на збільшення розмірів платежів за електроенергію.

Третина педагогів працювала з закладу освіти. 12,1% вчителів (від загальної кількості опитаних) при цьому були змушені використовувати власну техніку, яку приносили з дому, та мобільний інтернет, який сплачували самостійно, а 3,7% вчителів заклад освіти забезпечив лише інтернетом.

Таким чином, ми маємо право стверджувати, що держава фактично переклала вирішення про-

Таблиця 3

Узагальнені дані щодо зміни групи емоцій/почуттів педагогів під час здійснення освітнього процесу в дистанційному режимі

Група емоцій та почуттів (березень 2020 року)	Січень 2021 року			Динаміка (у відсотках)
	Негативні (у %)	Різнобічні (у %)	Позитивні (у %)	
негативні емоції	8	56	36	+92
різнобічні емоції	11	35	54	+54 -11
позитивні емоції	7	7	86	-14

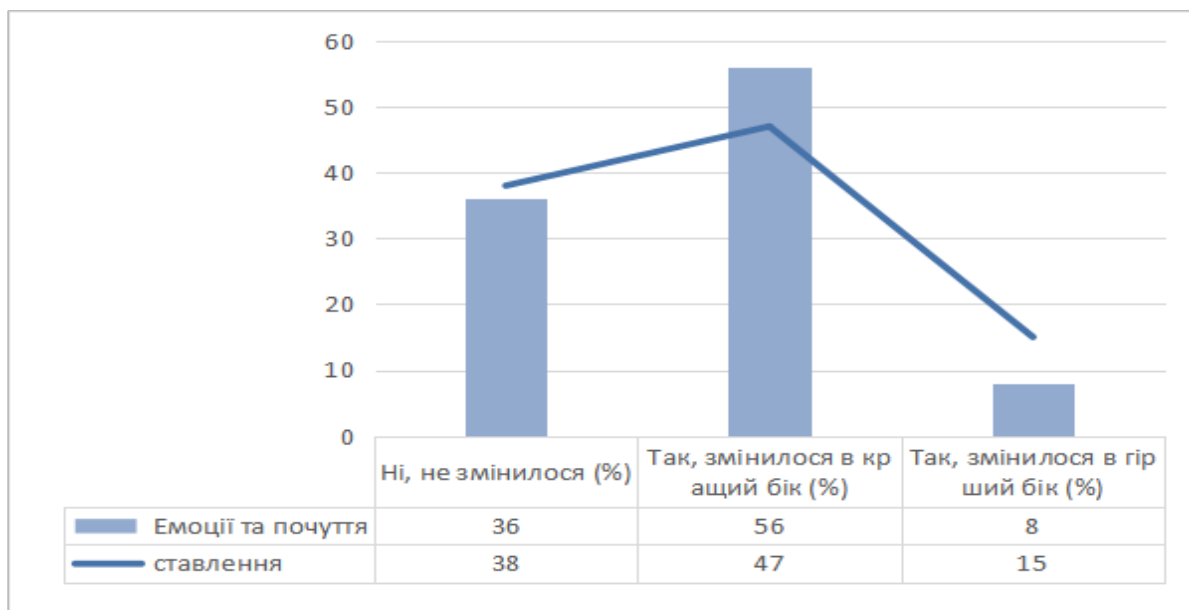

Рис. 1. Зіставлення узагальнених результатів змін емоцій/почуттів та ставлення вчителів щодо дистанційного навчання

блеми технічного забезпечення освітнього процесу в дистанційному режимі на плечі вчителів. Це доводить і той факт, що тільки 17,6% педагогів, які здійснювали освітній процес в дистанційному режимі із закладів освіти, були в повній мірі забезпечені технікою та інтернетом.

На час роботи над статтею (а саме через рік після запровадження дистанційної освіти за умов карантину) вийшов Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення правового регулювання дистанційної, надомної роботи та роботи із застосуванням гнучкого режиму робочого часу». Відповідно до статті 60 «у разі відсутності у трудовому договорі положення про забезпечення працівників необхідними для виконання ними своїх обов'язків обладнанням, програмно-технічними засобами, засобами захисту інформації та іншими засобами таке забезпечення покладається на власника або уповноважений ним орган, який організовує встановлення та технічне обслуговування відповідних засобів, а також оплачує витрати, пов'язані з цим» [3].

У лютому 2021 року 85,6% вчителів зазначили, що їх ресурсне забезпечення (техніка, інтернет) дозволяє їм активно використовувати інтернет-ресурси для здійснення дистанційного навчання учнів, організувати онлайн-зустрічі, а 14,4% – не дозволяє цього робити (вісім з десяти з яких мешкають в районному центрі або сільській місцевості). Тому 9,8% вчителів використовують лише месенджери, 0,8% – електронну пошту і 3,8% – месенджери та електронну пошту. Проблемою і на сьогоднішній день залишається технічне забезпечення можливості учнів навчатися в дис-

танційному режимі. 15% вчителів турбує факт відсутності у здобувачів освіти сучасних гаджетів та доступу до швидкого інтернету, що унеможливує їх доступ до якісної освіти. Ситуація залишається сталою. Подібні цифри наводяться в дослідженнях за березень-квітень 2020 року [16].

Проблема друга: методична неготовність більшості вчителів до здійснення освітнього процесу в дистанційному режимі.

З 1 січня 2021 року в Україні введено в дію Професійний стандарт за професіями «Вчитель початкових класів закладу загальної середньої освіти», «Вчитель закладу загальної середньої освіти», «Вчитель з початкової освіти (з дипломом молодшого спеціаліста)». Пропонуємо розглянути проблеми, з якими зіткнулися вчителі, відповідно до визначеного у Професійному стандарті переліку трудових функцій (професійних компетентностей, що входять до них) [11].

Предметно-методична компетентність (A2). Кожен четвертий педагог серед проблем, які постають перед ними, визначає проблеми з моделювання змісту навчання відповідно до обов'язкових результатів навчання учнів (що відповідає п. A2.1 умовного позначення Професійного стандарту): генерування нових ідей та розробка самого контенту відповідно до змісту навчання.

Кожен п'ятий педагог зазначив про наявність труднощів з добору/застосування сучасних технологій та методик навчання, які були б ефективними за умови запровадження дистанційної освіти (п. A2.4). Аналіз результатів опитування вчителів свідчить, що а) 20,7% із них надсилають учням матеріали та завдання, перевіряють виконані завдання, а під час онлайн-зустрічей здій-

снюють опитування, надають відповіді на запитання здобувачів освіти; б) 19,5% – намагаються проводити онлайн-уроки, які за структурою схожі на очні заняття, в) кожен другий педагог у своїй практичній діяльності застосовує як перший варіант організації дистанційного навчання учнів, так і другий. І лише 6,6% педагогів застосовують технології змішаного навчання (такі як технологія перевернутого класу). Найбільший розмах варіацій у результатах опитування відзначається стосовно позиції «а»: саме таку структура дистанційного навчання використовують 30% вчителів закладів освіти, які знаходяться в сільській місцевості, та 14% – в обласному центрі. Застосовують технологію перевернутого класу 14% вчителів зі стажем роботи до 3-х років і лише 7% вчителів зі стажем роботи більше 20 років.

Інформаційно-цифрова компетентність (А3). Контент-аналіз відповідей учителів на відкриті запитання «Коли я думаю про проведення занять в дистанційній формі, то...» та «Які проблеми постали перед вами під час переходу до дистанційного навчання?» свідчать, що першою проблемою, з якою стикнулися педагоги – обрання платформи для проведення онлан-занять, відеозустрічей. Так, слова, які найчастіше використовували вчителі стосовно цього питання: платформа, Zoom, онлайн-інструменти.

Відповіді на закриті запитання щодо того, які сервіси для проведення відео-конференцій ви

використовуєте, свідчать, що більшість надає перевагу Zoom (53,7%), третина – GoogleMeet (30,9%), досить рідко використовується Microsoft Teams (2,2%) і нічого не використовують – 13,2%. Результати аналізу відповідей вчителів в залежності від місцевості, в якому знаходиться заклад освіти, вказують, що найбільша кількість вчителів (а саме: третина), які взагалі не використовують сервіси для проведення відео-конференцій, проживають в сільській місцевості (таблиця 4).

Порівняння результатів стосовно вищезазначеної позиції у розрізі попередньо оприлюднених досліджень вказує на наявність наступних тенденцій: зменшення відсотку тих, хто для організації онлайн-занять використовують Skype, Viber, збільшення відсотку тих, хто використовує сервіси для організації онлайн-конференцій (Zoom, Google Meet, Microsoft Teams), стабільні показники щодо використання електронної пошти, можливостей гугл-диску тощо (таблиця 5).

Найчастіше для надання учням навчальної інформації та завдань вчителі використовують декілька ресурсів. Серед найпопулярніших: вайбер (75%), електронна пошта (62,9%), гугл-диск (50,4%); рідше – фейсбук-група (9,2%), Skype (5,1%). Більшість вчителів для організації дистанційного навчання учнів використовують Classroom (68%), дуже рідко – Moodle (4,8%), одиниці – Edmodo та інші платформи.

Таблиця 4

Рівень використання сервісів для організації онлайн-конференцій в розрізі місцевості розташування навчального закладу

Сервіс	Обласний центр, (%)	Місто обласного підпорядкування, (%)	Районний центр, (%)	Сільська місцевість, (%)
Zoom	68	52	54	42
Google Meet	27	40	33	24
Microsoft Teams	0	3	5	0
Нічого не використовую	5	5	8	34

Таблиця 5

Зведена таблиця використання інтернет-сервісів, інтернет-платформ та соціальних мереж у дистанційній освіті

Назва ресурсу	Березень 2020 Про.Світ. Центр інноваційної освіти [1, с. 10]	Квітень 2020 Державна служба якості освіти в Україні [12, с. 2-3]	Квітень 2020 Офіс освітнього омбудсмена [16]	Лютий 2021
Zoom	23,2	28,8	38,6	53,7
Skype	1	14,2	10,4	5,1
Viber	92,5	92,4	94,0	55
Електронна пошта	71,5	57,3	відсутні дані	62,9
Фейсбук	1,5	31	12,4	9
Google Classroom	45,8	38	47,2	68
Google Form	1	53,6	відсутні дані	73,5
LearningApps	2,6	відсутні дані	відсутні дані	40,1
Сервіси для створення онлайн-кросвордів, вікторин	6	відсутні дані	відсутні дані	15,8

Результати опитування вказують на той факт, що педагоги використовують значний перелік інтернет-ресурсів для організації зворотного зв'язку. Отримання відповідей учнів на завдання для самостійної роботи відбувається здебільшого двома шляхами: через платформи дистанційного навчання (Classroom, Moodle, Edmodo тощо) – 55% та через вайбер – 42%. Здійснення тестування знань учнів: 73,5% – гул-форми та ще 19,5% – через тестові оболонки. Популярними серед вчителів стали сервіси зі створення інтерактивних вправ (здебільшого це ресурс LearningApps) – 40,1%, онлайн-кросвордів та вікторин – 15,8%. Тільки набирають популярності серед вчителів ресурси для здійснення онлайн-опитуванні в режимі реального часу (Mentimeter, Slido, AnswerGarden тощо) – 8%.

Станом на лютий 2021 р. про наявність проблеми розвитку власної інформаційно-цифрової компетентності у своїх відповідях відзначає кожен десятий вчитель. Необхідно зауважити, що під час курсів підвищення кваліфікації, дистанційних тренінгів та вебінарів найбільш популярними на сьогодні є теми, які розкривають можливості використання інтернет-сервісів в організації дистанційної освіти.

Окремо педагоги звертають увагу у відповідях на відкриті запитання на рівень інформаційно-цифрової культури учнів та їх батьків. В порівнянні з показниками попередньо оприлюднених досліджень ця проблема ще не знайшла свого рішення.

Контент-аналіз цих відповідей вказує: найчастіше зустрічаються наступні словосполучення та фрази: «чорні квадрати», «відсутність адекватних підписів акаунтів на онлайн-заняттях», «не заходять в Zoom», «не відповідають».

Результати відповідей вчителів на закриті запитання вказують на той факт, що більшість учнів та їх батьків переважно дотримуються правил нетикету (62,1%) та дотримуються (23,5%), що разом становить 85,6%. Найбільш частими порушеннями правил нетикету з боку учнів є прояви хуліганської поведінки, використання ненормативної лексики, передача коду доступу до онлайн-уроків друзям з метою зриву навчального процесу. Саме з такими проявами правопорушень з боку учнів стикнулося 43,4% вчителів (із них вісім з десяти зазначають, що такі випадки були поодинокі – не більше 1–2 разів за рік).

Партнерська взаємодія з учасниками освітнього процесу (Б). Кожен шостий вчитель у своїх відповідях піднімає питання низького рівня мотивації учнів до навчально-пізнавальної діяльності в умовах дистанційного навчання. Більшість педагогів вбачають найбільш ефективними наступні можливості мотивації учнів: особисте спілкування вчителя з учнями (59,2%), надання відгуку на роботу учня (37,1%), своєчасна перевірка надісланих учнями робіт (49,3%), наданням учням

завдань, які мають творчий характер (46,7%), розробка диференційованих завдань (33,8%) та спілкування з батьками учнів (23,5%).

Щодо спілкування з батьками, то кожен п'ятий вчитель відчув покращення, однак кожен десятий відчув погіршення ставлення до себе з боку батьків учнів.

Управління освітнім процесом (Г). Проблемним для педагогів залишається і на сьогодні питання оцінювання знань учнів за умови дистанційного навчання. На запитання «Чи виникають у Вас труднощі з процесом оцінювання результатів навчально-пізнавальної діяльності здобувачів освіти?» кожен другий надав відповідь «так». При цьому суттєвої відмінності у відповідях педагогів, в залежності від місця розташування закладу освіти, в якому вони працюють, не відзначається. Найгострішими в цьому аспекті є питання дотримання учнями принципу академічної доброчесності (плагіат), списування один у одного, самостійності та своєчасності виконання завдань. Частина вчителів (6%) взагалі ставить під сумнів можливість об'єктивного оцінювання знань учнів за умови дистанційного навчання.

Педагоги по-різному реагують на факти виявлення академічної недоброчесності з боку учнів та одночасно застосовують декілька стратегій: пояснюють чому це погано (69%), пропонують виконати роботу ще раз (54%), оцінюють роботу на низькому рівні (19%), зовсім не оцінюють таку роботу (14%). При цьому, 12,5% вчителів зазначають, що вдають нібито не помітили порушення академічної доброчесності, а 2% – взагалі не беруть це до уваги.

Щодо зміни рівня результатів навчально-пізнавальної діяльності здобувачів освіти за час проведення занять за дистанційної формою, то 56% опитаних зазначають, що вони погіршилися, 28,1% – залишився незмінним і тільки 15,4% педагогів вважають, що він покращився.

Проблема третя: збільшення навантаження на вчителя, та як наслідок – зміна стану здоров'я, пригнічення емоційного стану.

Вісім з десяти вчителів (83,5%) вказують, що в умовах дистанційного навчання кількість часу, який витрачається на підготовку до занять, їх проведення та перевірку учнівських робіт, значно збільшився. Незмінним цей показник залишився для 12,5% вчителів, а знизився – для 4%.

Скільки ж в середньому часу витрачає вчитель на підготовку та проведення одного уроку? Ми запитали вчителя про його тижневе навантаження та кількість годин на добу, яку витрачає на виконання своїх обов'язків з навчання здобувачів освіти. Таким чином, нами визначено середня кількість часу, яку витрачають вчителі на 1 годину навчального навантаження. Маємо наступні результати описової статистики: середній показ-

ник – 1,81, медіана – 1,66, мода – 1,66, стандартне відхилення – 0,69, дисперсія вибірки – 0,48, ексцес – 3,68, асиметрія – 1,21, мінімум – 0,55, максимум – 5, розмах варіації – 4,45. Виходячи із зазначеного, ми робимо висновок про відповідність отриманих результатів закону нормального розподілу даних (рис. 2).

Сімдесят відсотків вчителів на одну навчальну годину тижневого навантаження витрачають від 1,12 до 2,5 академічних годин. В той же час, необхідно зазначити, що середні показники у неоднорідних варіаційних рядах (який ми отримали) не можуть застосовуватися для порівняння та визначення тенденції (напряму розвитку процесу). Тому у якості показника для порівняння ми визначили найбільш імовірне значення величини (із застосуванням закону нормального розподілу даних). Воно становить 1,38 (астрономічних годин на 1 навчальну годину) [2, с. 32–35] (таблиця 6).

Ці результати прямо корелюють з результатами, оприлюдненими у квітні 2020 року: витрачають на підготовки до 1 уроку від 15 до 30 хвилин – 6,3% вчителів, від 30 хвилин до 1 години – 33,3%, від 1 до 2 годин – 30% та більше 2 годин – 24,6% [1, с. 11]. Таким чином, ми можемо зробити висновок про збереження практики перенавантаження вчителя під час дистанційної освіти.

Необхідно зауважити, що функціональні обов'язки вчителя виконанням навчального навантаження не обмежуються. Крім того досить

часто відбувається порушення права вчителя на відпочинок як з боку здобувачів освіти та їх батьків, так і з боку адміністрації закладів освіти та колеґ. З цим стикається 82% вчителів, які взяли участь в опитуванні. Найчастіше в неробочий час турбують вчителя його учні, про що зазначають 63% опитаних, батьки (58%), адміністрація (21%) та колеґи (20%). Кожен п'ятий вчитель стикається з порушенням його права на відпочинок щоденно, кожен другий – щотижнево і лише кожен третій – декілька разів на місяць. Однак, в згадуваній нами статті 60 Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення правового регулювання дистанційної, надомної роботи та роботи із застосуванням гнучкого режиму робочого часу» чітко зазначено, що «працівнику, який виконує дистанційну роботу, гарантується період вільного часу для відпочинку (період відключення), під час якого працівник може переривати будь-який інформаційно-телекомунікаційний зв'язок з власником або уповноваженим ним органом, і це не вважається порушенням умов трудового договору або трудової дисципліни», також «загальна тривалість робочого часу не може перевищувати норм, передбачених статтями 50 і 51 цього Кодексу» мається на увазі Кодекс законів про працю України [3].

Як наслідок перенавантаження, троє з чотирьох вчителів відзначають погіршення стану власного здоров'я, двоє з п'яти знаходяться в стані

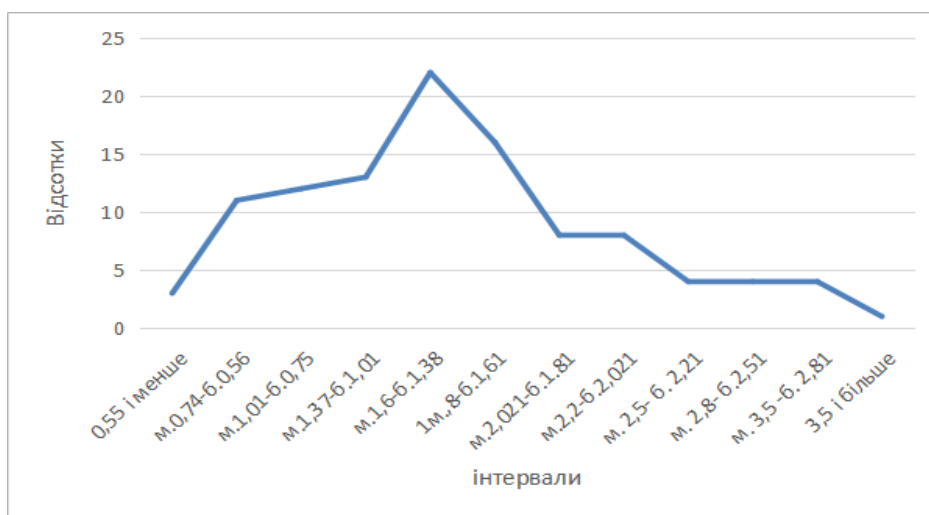

Рис. 2. Розподіл даних кількості часу на підготовку та проведення одного навчального заняття, який витрачає вчитель

Таблиця 6

**Інтервали найбільш ймовірних значень показника
(витрат часу на 1 навчальну годину тижневого навантаження)**

Інтервал	Значення	% вчителів, чиї результати знаходяться в інтервалі
Low Anomaly (нижня аномалія)	$\leq 0,74$	2%
Low Norm (нижня норма)	0,74 – 1,38	23%
High Norm (верхня норма)	1,39 – 2,02	55%
High Anomaly (верхня аномалія)	$\geq 2,021$	20%

Рис. 3. Зміни у стані здоров'я

хронічної втоми і кожний четвертий має пригнічений емоційний стан.

Стосовно стану здоров'я більшість вчителів (а саме 63,%) зазначають, що відчули загострення проблем з зором, 35,3% – відчули збільшення нервового напруження та 31,3% – мають проблеми зі сном (рис. 3).

Висновки і пропозиції. Виклики та проблеми, які постали перед педагогічними колективами щодо термінового переходу до дистанційної освіти в Україні в умовах пандемії та карантину, мають системний характер. Для визначення видозмін цих проблем використано метод порівняння, для чого взято раніше оприлюднені результати опитувань, які проводилися в березні-квітні 2020 року як державними інституціями, так і громадськими організаціями.

Виявилось, що, незважаючи на введення в дію Положення про дистанційну освіту в Україні ще в 2013 році, на початку впровадження дистанційної освіти в умовах пандемії педагоги не були готові до таких змін. Більшість із них відзначають про переважання негативних емоцій/почуттів, які були пов'язані як з проблемами методичного, так і ресурсного характеру. При цьому відзначається, що протягом року встановилася позитивна динаміка змін емоційного стану вчителів.

У березні-квітні 2020 року держава не впоралася з питанням ресурсного забезпечення (комп'ютерна техніка, Інтернет) учасників освітнього процесу в дистанційній формі. Всі витрати було покладено на плечі вчителів та батьків учнів. Ця проблема і досі залишається чуттєвою для педагогів, її невирішення не надає можливості доступу до якісної освіти всіх здобувачів загальної середньої освіти.

Результати опитування, які викладено відповідно до переліку трудових функцій (професійних компетентностей, що входять до них), визначених у Професійному стандарті, показують, що най-

більш гострими і до нині залишаються питання рівня предметно-методичної, інформаційно-цифрової, управлінської компетентності вчителя, а також компетентності педагогічного партнерства.

Перехід до дистанційного навчання призвів до перенавантаження вчителів, що виявилось у збільшенні часу, який педагог змушений витратити на виконання функціональних обов'язків в межах власного навчального навантаження. Як наслідок перенавантаження, переважна більшість вчителів відзначають погіршення стану власного здоров'я, значна частина знаходиться в стані хронічної втоми та має пригнічений емоційний стан.

Виходячи з вищезазначеного, вважаємо, що з боку держави має бути здійснено певну серію заходів з формування умов, які б сприяли покращенню якості освіти здобувачів загальної середньої освіти в системі дистанційного навчання.

Список використаної літератури:

1. Дослідження стану реалізації дистанційного навчання в Україні (березень-квітень 2020). ПроСвіт. Центр інноваційної освіти. URL: <https://cutt.ly/6xkrYjB> (дата звернення: 23.03.2021)
2. Ермова А.М. Технологія моніторингу якості освіти. Харків : Курсор, 2008. 174 с.
3. Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення правового регулювання дистанційної, надомної роботи та роботи із застосуванням гнучкого режиму робочого часу». URL: <https://cutt.ly/rxkaSOJ> (дата звернення: 23.03.2021)
4. Іванюк І.В. Формування понятійно-термінологічного апарату з питань розвитку дистанційної освіти. URL: <https://cutt.ly/gxj66OD> (дата звернення: 23.03.2021)
5. Кухаренко В.М., Бондаренко В. В. Екстремне дистанційне навчання в Україні: Монографія. Харків : Вид-во КП «Миська друкарня», 2020.

- 409 с. URL: <https://cutt.ly/hxkefwr> (дата звернення: 23.03.2021)
6. Огієнко О.І. Дистанційна педагогічна освіта: зарубіжний та вітчизняний досвід. Методичні рекомендації. URL: <https://cutt.ly/mxkJLD1> (дата звернення: 23.03.2021)
 7. Освіта і пандемія: що українці думають про дистанційне навчання та як оцінюють ЗНО. URL: <https://cutt.ly/9xkrB5k> (дата звернення: 23.03.2021)
 8. Освіта України мовою цифр: статистичні дані напередодні реформ. URL: <https://cutt.ly/MxkagmM> (дата звернення: 23.03.2021)
 9. Положення про дистанційне навчання (затверджене Наказом Міністерства освіти і науки України від 25.04.2013 № 466) URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0703-13#Text> (дата звернення: 23.03.2021)
 10. Положення про дистанційну форму здобуття повної загальної середньої освіти (затверджене Наказом Міністерства освіти і науки України від 08 вересня 2020 року № 1115). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0941-20#n2> (дата звернення: 23.03.2021)
 11. Професійний стандарт за професіями «Вчитель початкових класів закладу загальної середньої освіти», «Вчитель закладу загальної середньої освіти», «Вчитель з початкової освіти (з дипломом молодшого спеціаліста)». URL: <https://cutt.ly/7xka2EF> (дата звернення: 23.03.2021)
 12. Результати опитування щодо дистанційного навчання в закладах загальної середньої освіти. URL: <https://cutt.ly/Hxke25T> (дата звернення: 23.03.2021)
 13. Результати опитування «Виклики дистанційного навчання». URL: <https://cutt.ly/gxkt4Vm> (дата звернення: 23.03.2021)
 14. Результати онлайн опитування «Потреби вчителів у підвищенні фахового рівня з питання використання цифрових засобів та ІКТ в умовах карантину». Аналітичні матеріали. URL: <https://bit.ly/37vO96o> (дата звернення: 23.03.2021)
 15. Самолюк Н., Швець М. Актуальність і проблемність дистанційного навчання. URL: <https://bit.ly/3pElqCJ> (дата звернення: 23.03.2021)
 16. Що показали результати опитування батьків щодо дистанційного навчання? URL: <https://cutt.ly/hxktF5a> (дата звернення: 23.03.2021)

Syrtsova O., Dashko M. Distance education in Ukraine in a pandemic: a teacher's view

The article is dedicated to the definition of changes in the problems of introduction of distance learning of general secondary education in Ukraine during the last year from the point of view of teachers, namely: dynamics of changes in emotional state and health of teachers during the educational process through distance mode; problems of methodological nature and resource provision, changes in the amount of time spent on the preparation and conduct of distance learning, existing violations of teachers' rights by students, parents and administration.

The article presents the results of an online survey of teachers mainly in Zaporizhia region. A method of comparison was used to identify changes in the problems of distance learning in Ukraine in a pandemic. The previously published results of surveys conducted in March–April 2020 by both state institutions and NGOs are taken for comparison.

It was determined that at the beginning of the introduction of distance education in a pandemic, teachers were not ready for such changes. Most of them note the predominance of negative emotions / feelings, which were caused by both methodological and resource problems. It is proved that the dynamics of changes in the emotional state of teachers during the year is positive.

It is shown that in March–April 2020, the state did not cope with the issue of resource provision (computer equipment, Internet) of participants in the educational process through distance mode. All costs were borne by teachers and students' parents. This problem is still sensitive for teachers, and the failure to resolve it hinders access to quality education for all students of general secondary education.

The description of teachers' problems of methodical character in realization of distance education is made. The results of the survey are presented in accordance with the list of job functions (professional competencies included in them), defined in the Professional Standard. It is shown that the level of subject–methodical, information–digital, managerial competence of teachers, as well as the competence of pedagogical partnership still remain the most acute issues.

It has been proven that the transition to distance learning has led to an overload of teachers, which has resulted in an increase in the time that teachers are forced to spend on functional responsibilities within their own workload. As a result of overwork, the vast majority of teachers report a deterioration in their own health, a significant proportion are in a state of chronic fatigue and have a depressed emotional state.

Key words: *distance education, Professional standard, resource provision of distance education, emotional state of a teacher, level of methodical readiness of a teacher for introduction of distance education.*

ВИЩА ШКОЛА

УДК 378:373.3.011.3-051:[34:005.336.2]
DOI <https://doi.org/10.32840/1992-5786.2021.76-3.16>

О. О. Попадич

кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри загальної педагогіки та педагогіки вищої школи
Ужгородського національного університету

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПЕДАГОГІЧНІ ЗАСАДИ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТЬОГО ВЧИТЕЛЯ ДО ФОРМУВАННЯ ПРАВОВОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

У статті презентовано організаційно-педагогічні засади підготовки майбутніх учителів до формування правової компетентності учнів початкової школи (системний підхід до сутності та структури готовності майбутніх учителів до формування правової компетентності учнів початкової школи; визначення компонентів, критеріїв, рівнів і показників готовності майбутніх учителів до формування правової компетентності учнів початкової школи; розроблення й упровадження спецкурсу «Педагогічно-правова готовність вчителів початкових класів до формування правової компетентності учнів»; визначення етапів педагогічно-правової підготовки майбутнього вчителя як засобу послуговуватися здобутими знаннями, набутими вміннями й навичками в роботі з молодшими школярами). Системною манерою мислення передбачено розвинену методологічну рефлексію, критичне осмислення історичних перетворень і можливостей освіти, науки, пізнання в правознавчому вимірі. Сутність мислення вчителя початкових класів виявляється насамперед у функціях відтворення й творчості, розробленні певних програм, проєктів, пошуку відповідних засобів утілення авторських ідей. На основі визначених автором у попередніх публікаціях структури й низки компонентів готовності вчителів початкових класів до формування правової компетентності (мотиваційний, когнітивний, операційний, особистісний) і відповідних рівнів сформованості означених компонентів визначено критерії сформованості компонентів готовності вчителів початкових класів до формування правової компетентності учнів, а також відповідні показники цих критеріїв. Вивчення спецкурсу «Педагогічно-правова готовність вчителів початкових класів до формування правової компетентності учнів» передбачає розвиток готовності студентів до формування правової компетентності учнів-початківців (охоплює мотиваційний, когнітивний, діяльнісний та особистісний складники) завдяки психолого-педагогічним дисциплінам; процес удосконалення знань з правознавства за розробки проєктів і введення їх до навчально-виховного процесу школи; аналіз студентами особистих проєктів тощо. Зроблено висновок, що системне бачення проблеми та розробка конкретних критеріїв і показників підготовленості майбутнього вчителя підвищує якість його як педагогічно-правової, так і загальної фахової майстерності.

Ключові слова: організаційно-педагогічні засади, підготовка, учитель, майбутній учитель, правова компетентність, педагогічно-правова готовність, молодші школярі, спецкурс, критерії, показники.

Постановка проблеми. Позаяк теорія і практика фахової діяльності зазнають постійних істотних змін через плинність соціальних умов життєдіяльності суспільства й розвиток технологій, виникає нагальна потреба у вивченні формування готовності студентів до майбутньої фахової діяльності як цілісного явища. Аналізуючи психолого-педагогічні видання і практичний досвід щодо осмислення проблеми фахової підготовки студентів у закладах вищої освіти (далі – ЗВО), ми виявили низку суперечностей поміж істотно іншими умовами фахової діяльності через соціально-економічні зміни й неналежну готовність випускників ЗВО до виконання завдань фахової

діяльності; розвитком теорії фахової підготовки спеціалістів, високим ступенем розроблення в педагогічній теорії оптимальної кількості підходів до організації фахової освіти й нереалізованістю таких підходів за формування готовності студентів до майбутньої фахової діяльності в умовах ЗВО.

Основне завдання педагога – сприяти інтеграції вже здобутих знань учнів молодшої школи в зміст інших дисциплін (математика, читання, трудове навчання, природознавство), позаяк саме у молодшому шкільному віці набуваються базові життєві знання та навички, формуються процеси розуміння, усвідомлення особистого життєвого досвіду та навколишньої дійсності. За таких умов

діти поринають в основи правової грамотності, коли виробляється нове правове мислення на базі освоєння правових норм життєдіяльності, створюється підґрунтя для майбутнього вивчення правових дисциплін в основній і старшій школах.

Готовність педагога до формування правової компетентності учнів молодшої школи – складне багаторівневе утворення, динамічна система мотиваційно-ціннісних, когнітивних та організаційно-рефлексивних структурних складників; стан і результат, зумовлені психологічною специфікою індивіда та його спроможністю до виявлення комплексних кваліфікаційних умінь ключових виробничих функцій фахової діяльності. Їх формування має бути цілісним, інтегративним і динамічним. Спроможність вирішувати – то не лише освоєння якоїсь сукупності вмінь. Таку спроможність утворюють певні складники: діяльнісні мотиви; спроможність орієнтації в інформаційних джерелах; навички, потрібні для певних видів діяльності; теоретичні й прикладні знання, потрібні для тлумачення суті проблеми та вибору методів її вирішення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

У науковій літературі охарактеризовано проблему готовності майбутнього вчителя початкових класів до фахової діяльності згідно з принципами структури людиноцентрованої освіти; підпорядкованість змістово-процесуального збагачення навчання студентів розвиткові особистісних смислів і суб'єктно-ціннісної суспільної позиції; забезпечення спроможності вибудовування індивідуальної траєкторії освіти й розвитку як інноваційної конкурентоспроможності індивіда; забезпечення керування якістю підготовки майбутнього фахівця на рівні проектування, моделювання, планування та втілення навчально-виховного процесу в навчально-професійному середовищі ЗВО [1]. Перш ніж установлювати мету дисципліни, належить з'ясувати її суть і визначитися з її змістом, засвоєння якого дасть змогу отримати бажане. Проте якісних результатів можна досягнути виключно за взаємозв'язку навчальної дисципліни (інтегрованого курсу) з іншими складниками освітнього процесу, інші ж результати досягаються лише в межах конкретного предмета [2]. Майбутні вчителі початкової школи зобов'язані усвідомлювати, що правознавство в початкових класах має бути реалізоване на основі знань, умінь і навичок, здобутих дітьми в дошкільних закладах і в родині [3]. Водночас украй важливі методологія організації наукових розвідок досліджуваної проблеми [4] та фаховість особистості педагога [5]. Розглянуто рефлексивність особистості як предмет психологічного пізнання [6]. Розроблено етапи формування професійної рефлексії майбутніх учителів у процесі навчання у ЗВО [7]. Обґрунтовано доцільність формування готовності вчителів до інноваційної діяльності [8].

Водночас організаційно-педагогічні засади підготовки майбутнього вчителя до формування правової компетентності молодших школярів не були предметом спеціального дослідження, що зумовило вибір тематики пропонованої статті.

Мета статті – обґрунтування на основі системного підходу організаційно-педагогічних засад і визначення критеріїв готовності майбутніх учителів до формування правової компетентності учнів початкової школи.

Виклад основного матеріалу. Організаційно-педагогічними засадами підготовки майбутніх учителів до формування правової компетентності учнів початкової школи передбачено:

- системний підхід до сутності та структури готовності майбутніх учителів до формування правової компетентності учнів початкової школи;
- визначення компонентів, критеріїв, рівнів і показників готовності майбутніх учителів до формування правової компетентності учнів початкової школи;
- розроблення й упровадження спецкурсу «Педагогічно-правова готовність вчителів початкових класів до формування правової компетентності учнів»;
- розроблення етапів педагогічно-правової підготовки майбутнього вчителя як засобу послуговуватися здобутими знаннями, набутими вміннями й навичками в роботі з молодшими учнями.

Розглянемо кожну із цих засад детальніше.

Системний підхід – методологічний засіб, застосовуваний за виконання комплексних завдань у різних галузях. Завдяки системному підходу до об'єкта будь-якої складності можливе виявлення взаємозв'язків і взаємозалежності його складників, структурування його зв'язків і на цих засадах розроблення практичних рекомендацій з оптимізації діяльності об'єкта. Вагомість системного підходу в розвідках теоретичного й прикладного характеру визначається тим, що засади такого підходу дають змогу поглибити пізнавальну дійсність порівняно із зафіксованою в попередньому знанні. Тобто подвоюються знання. Системний підхід ґрунтується на новій схемі пояснень, основа якої – механізм єдності об'єкта й типології його зв'язків.

Проаналізувавши методи створення системи неперервної правової підготовки вчителя початкових класів у закладах вищої освіти, бачимо, що мінімальний складник системи з усіма притаманними їй властивостями – то правові знання. По-перше, вони утворюють власну систему – систему правових знань – підсистему системи неперервної правової підготовки вчителя початкових класів у ЗВО, а по-друге, є структуроутворювальним складником підсистем системи неперервної правової підготовки вчителя початкових класів.

Перетворення в змісті й обсязі правових знань, доцільних у навчально-виховному процесі, відтво-

рюють перетворення, наявні в змінах пріоритетів правової освіти, а відтак продиктовані змінами у визначенні права як науки. Системною манерою мислення передбачено розвинену методологічну рефлексію, критичне осмислення історичних перетворень і можливостей освіти, науки, пізнання в правознавчому вимірі.

Суть мислення вчителя початкових класів виявляється насамперед у функціях відтворення й творчості, розробленні певних програм, проєктів, пошуку відповідних засобів утілення авторських ідей.

У попередніх публікаціях автора виокремлено структуру та низку компонентів готовності вчителів початкових класів до формування правової компетентності учнів: мотиваційний, когнітивний, операційний, особистісний – і визначено відповідні рівні сформованості означених компонентів, а також описано рівні сформованості означених компонентів (репродуктивний, продуктивний, творчий).

Нижче ми обґрунтовуємо критерії сформованості компонентів готовності вчителів початкових класів до формування правової компетентності учнів, а також відповідні показники цих критеріїв.

Критерії рівнів – визначені структурні складники (мотиваційний, когнітивний, діяльнісний, особистісний) визначають і змістовні характеристики зазначених складників (показники готовності). Співвідношення фахових ознак, знань і вмінь, які відповідають окресленим критеріям і показникам, ступінь їх усвідомлення, виразності, усталеності й активності прояву утворюють якісну характеристику рівня готовності вчителя-фахівця до формування правової компетентності школярів-початківців.

Критерій слугує узагальненим показником розвитку системи, успішності діяльності, основою для класифікації [9, с. 199]. Тобто критерій є об'єктивною ознакою для здійснення порівняльної оцінки досліджуваного явища, рівня розвитку в різних обстежених осіб або сукупністю таких ознак явища, які відтворюють істотні характеристики, тож підлягають оцінці [10, с. 35].

Відповідно до проведеного аналізу, критерієм у дослідженні слугуватиме ознака, згідно з якою визначають та оцінюють стан сформованості педагогічно-правознавчої готовності до фахової діяльності майбутніх учителів початкової школи.

Оскільки критерії загалом мають неодмінно *відповідати трьом вимогам*: валідності; повноті; надійності, то варто наголосити, що валідність критерію визначається його значущістю для ефективності фахової діяльності майбутніх учителів початкової школи. Окреслені критерії мають відображати всі важливі аспекти фахової діяльності, інакше кажучи, бути повними. Натомість надійність оцінюють на базі кореляції повторних замірів, проведених із різними часовими інтервалами.

Досліджуючи критеріальну основу готовності майбутніх учителів початкової школи до фахової діяльності, не можна нехтувати й *показниками*. Дослідниця І. Дичківська вважає критерій показником, який розкриває властивість (якість) об'єкта, оцінити який можна за одним із методів вимірювання або за експертним методом [11, с. 344]. Зокрема, у праці науковців [12] показником слугує складник критерію, що передбачає міру його прояву. Тобто якісна сформованість і визначеність критерію проявляються сукупністю точних показників. Показники містять об'єктивний аспект результатів діяльності й відтворюють суб'єктивне ставлення майбутніх учителів початкової школи до формування готовності до фахової діяльності.

Показники змістовно не мають протистояти один одному, а мають бути взаємопов'язані так, аби слугувати вихідними щодо досліджуваного процесу. Тобто ми врахували, що «якщо загальна мета діяльності зумовлює цілі її структурних складників, які утворюють характерне «дерево цілей», то як критерії, так і показники різних ієрархічних щаблів повинні бути цілісним «деревом критеріїв і показників» [13, с. 59].

Дослідивши теоретичні, методичні та практичні аспекти, ми виокремили низку критеріїв педагогічно-правової фахової готовності майбутніх учителів початкової школи й визначили їх показники (таблиця 1).

Таблиця 1

Критерії та показники педагогічно-правової фахової готовності майбутніх учителів початкової школи

Компонент	Критерій	Показник
Мотиваційний	охоплення мотиваційної сфери та ціннісних орієнтацій індивіда відповідно до його інтересів	мотивованість правової підготовки та її вдосконалення в системі ціннісних орієнтацій
Знаннєвий	відтворення ступеня теоретичної системи знань майбутнього вчителя початкових класів, системності мислення, інноваційного розвитку індивіда	повнота, ґрунтовність, дієвість, системність, гнучкість знань
Діяльнісний	відтворення практичних умінь, поведінка майбутнього педагога	системність, надійність, узагальненість, усвідомленість умінь
Особистісний	особистісна потреба в цілеспрямованому розвитку педагогічно-правової підготовки майбутнього учителя	інтегральні показники знань і вмінь (результативність, варіативність, дієвість)

Дослідження теперішніх стану й досвіду формування правової компетентності школярів початкової школи зумовили відбір вихідних позицій, важливих для створення спецкурсу «Педагогічно-правова готовність вчителів початкових класів до формування правової компетентності учнів». Вивчення цього курсу (як факультативу чи в системі підвищення кваліфікації педагогів) передбачає розвиток готовності студентів до формування правової компетентності учнів-початківців (охоплює мотиваційний, когнітивний, діяльнісний та особистісний складники) завдяки психолого-педагогічним дисциплінам; процес удосконалення знань з правознавства за розробки проєктів і введення їх до навчально-виховного процесу школи; аналіз студентами особистих проєктів тощо.

Формування готовності студентів ЗВО до майбутньої фахової діяльності – динамічний процес, що характеризується послідовною й сталою діяльністю, реалізованою поетапно: перший етап – спрямування на формування мотиваційного й теоретичного складників педагогічно-правової готовності студентів; другий етап – когнітивний – спрямування на формування теоретичного й діяльнісного складників педагогічно-правової готовності студентів; третій етап – діяльнісний – спрямування на формування умінь і навичок творчого застосування здобутих теоретичних знань, практичних умінь і навичок у контексті конкретної ситуації, яка моделює майбутню фахову діяльність; четвертий етап – особистісний – спрямування на індивідуалізацію окреслених засобів та адаптацію вивчення спецкурсу до конкретного студента.

Загалом підготовка полягала в ознайомленні студентів із загальною схемою формування правової компетентності школярів початкової школи, структурою розроблення виховних заходів, з різними видами ігор, колективних творчих справ і технологіями й методиками їх формування. Інструментарієм для формування заходів студентами слугували картки з методиками й технологіями, папки зі змістом ігор, колективними творчими справами, святами тощо. Студенти формували вміння та навички застосовувати відповідну технічну апаратуру за підготовки правових заходів; художнє обладнання; постановку програм; розроблення сценаріїв для шкільних правових заходів тощо. Розроблені правові заходи було впроваджено в загальноосвітніх навчальних закладах у процесі навчальної практики студентів. Окрім цього, викладачі-методисти, учителі, адміністрація школи та студенти-однорупники оцінювали роботу студентів. Наприкінці відбувалися конференції (останнім часом онлайн), на яких студенти аналізували проєкти правових заходів, а також відбувся останній зріз готовності майбутніх учителів до формування правової компетентності учнів молодшої школи.

Висновки і пропозиції. Таким чином, обґрунтовано такі організаційно-педагогічні засади підготовки майбутніх учителів до формування правової компетентності учнів початкової школи: системний підхід до сутності та структури готовності майбутніх учителів до формування правової компетентності учнів початкової школи; визначення компонентів, критеріїв, рівнів і показників готовності майбутніх учителів до формування правової компетентності учнів початкової школи; розроблення й упровадження спецкурсу «Педагогічно-правова готовність вчителів початкових класів до формування правової компетентності учнів»; визначення етапів педагогічно-правової підготовки майбутнього вчителя як засобу послуговуватися здобутими знаннями, набутими вміннями й навичками в роботі з молодшими учнями. Визначено критерії сформованості компонентів готовності вчителів початкових класів до формування правової компетентності учнів, а також відповідні показники цих критеріїв. Визначено сутність і цілі вивчення спецкурсу «Педагогічно-правова готовність вчителів початкових класів до формування правової компетентності учнів». Доведено, що системне бачення підготовленості майбутнього вчителя підвищує якість його як педагогічно-правової, так і загальної фахової майстерності.

До подальших напрямів відносимо спрямування методів і форм формування практичної діяльності студентів на усвідомлення особливостей і засвоєння ними методів здійснення розвитку педагогічно-правової компетентності вчителя початкової школи.

Список використаної літератури:

1. Тесленко Т.В. Формування готовності майбутніх учителів початкової школи до розв'язання типових задач професійної діяльності : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. Івано-Франківськ, 2017. 25 с.
2. Паламар С. Компетентнісний підхід як методологічний орієнтир модернізації сучасної освіти. *Освітологічний дискурс*. 2018. № 1–2. С. 267–278.
3. Грицько В.В. Підготовка майбутніх учителів початкових класів до формування економічно-правової культури молодших школярів. *Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України. Серія «Педагогіка»*. 2017. Вип. 6. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnadped_2017_6_5.
4. Крушельницька О.В. Методологія організації наукових досліджень : навчальний посібник. Київ : Кондор, 2009. 206 с.
5. Кузьміна Н.В. Професіоналізм личности преподавателя и мастера производственного обучения. Москва : Высш. шк., 1990. 118 с.

6. Заїка Є.В., Зимовін О.І. Рефлексивність особистості як предмет психологічного пізнання. *Психологія і суспільство*. 2014. № 2. С. 90–97.
7. Резван О.О. Етапи формування професійної рефлексії майбутніх учителів у процесі навчання у ВНЗ. *Педагогіка та психологія* : збірник наукових праць. Харків, 2016. Вип. 54. С. 204–211.
8. Уруський В.І. Формування готовності вчителів до інноваційної діяльності : методичний посібник. Тернопіль : ТОКІППО, 2005. 96 с.
9. Загвязинский В.И., Атаханов Р. Методология и методы психолого-педагогического исследования : учебное пособие для студ. высш. пед. учеб. заведений. 2-е изд., стер. Москва : Издательский центр «Академия», 2005. 208 с.
10. Курило В.С. Моделювання системи критеріїв оцінки розвитку освіти в регіоні. *Педагогіка і психологія*. 1999. № 2. С. 35–39.
11. Дичківська І.М. Інноваційні педагогічні технології. Київ : Академвидав, 2004. 352 с.
12. Батаршев А.В., Алексеева И.Ю., Майорова Е.В. Диагностика профессионально важных качеств. Санкт-Петербург : Питер, 2007. 192 с.
13. Колпаков В.М. Теория и практика принятия управленческих решений : учебное пособие. Киев : МАУП, 2000. 256 с.

Popadych O. Organizational and pedagogical fundamentals of training a future teacher to develop the legal competence of elementary school students

The article presents organizational and pedagogical fundamentals of training future teachers to develop the legal competence of elementary school students (system approach to the essence and structure of future teachers' readiness to develop the legal competence of elementary school students; identification of components, criteria, levels and indices of future teachers' readiness to develop the legal competence of elementary school students; development and introduction of the specialized course "Pedagogical and legal readiness of elementary school teachers to develop the legal competence"; specification of the stages of pedagogical and legal training of a future teacher as a means to apply the mastered knowledge and skills in the work with elementary school students). The system way of thinking suggests the developed methodological reflection, critical comprehension of historical transformations and opportunities of education, science, cognition in the legal terms. The essence of the elementary school teacher's thinking is first revealed in the functions of reproduction and creativity, development of programs, projects, search for the appropriate means of the author's idea fulfillment. Basing on the previous publications on the structure and components of the elementary school teacher's readiness to develop the legal competence (motivation, cognition, operation, personality) and determined adequate levels of the set components, the authors have determined criteria to evaluate the components of the elementary school teacher's readiness to develop the legal competence of schoolchildren, as well as those criteria indices. The specialized course "Pedagogical and legal readiness of elementary school teachers to develop the legal competence" involves formation of students' readiness to develop the legal competence of elementary school students (including motivation, cognition, activity and personality components) due to psychological and pedagogical disciplines; process of improvement of the legal science knowledge by developing projects and introducing them into the school educational process; analysis of the students' personal projects, etc. The authors make conclusion that the system comprehension of the problem and development of appropriate criteria and indices of future teachers' readiness can to improve the quality of their pedagogical and legal, as well as general professional skills.

Key words: *organizational and pedagogical fundamentals, training, teacher, future teacher, legal competence, pedagogical and legal readiness, elementary school students, specialized course, criteria, indices.*

УДК 378:373.3/.5.091.12.011.3-051:78]:004
DOI <https://doi.org/10.32840/1992-5786.2021.76-3.17>

С. В. Румянцева

старший викладач кафедри академічного та естрадного вокалу
Інституту мистецтв
Київського університету імені Бориса Грінченка

Т. О. Ланіна

старший викладач кафедри академічного та естрадного вокалу
Інституту мистецтв
Київського університету імені Бориса Грінченка

ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ ІТ У ПРОФЕСІЙНІЙ ПЕДАГОГІЧНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ МУЗИЧНОГО МИСТЕЦТВА

У статті висвітлюються особливості використання інформаційних технологій у професійній педагогічній діяльності майбутніх учителів музичного мистецтва. Розкривається аналіз останніх досліджень та публікацій з означеної проблематики. У статті авторами надано визначення поняттям «поліфункціональний мистецький інструмент», «інформаційні технології»; зазначені широкі можливості використання засобів ІТ майбутніми вчителями музичного мистецтва для творчого пошуку та творчого самовираження. Автори дотримуються думки, що комп'ютерні технології дають змогу вчителю музичного мистецтва здійснювати художньо-творчий розвиток особистості завдяки впровадженню в систему музичної освіти комп'ютерних практикумів, зміст яких обґрунтований у запропонованій статті. Також у тексті статті конкретизовані комп'ютерні програми, які складають блок програмного забезпечення, використання якого сприятиме більш ефективному та осучасненому проведенню музичних занять майбутніми вчителями. У матеріалах статті означені і напрями, за якими здійснюється використання засобів ІТ для творчого самовираження майбутніми фахівцями, серед яких: застосування мультимедійного проектора для перегляду презентацій, набір і редагування тексту у процесі роботи над рефератами, створення презентацій рефератів в програмі Power Point. Надано короткий опис найпопулярнішим програмам для запису та обробки музики: MAGIX Music Studio, FL Studio, Cakewalk SONAR, Steinberg Cubase, Ableton Suite; а також програмам, для відео монтажу та редагування: Windows Movie, Adobe Premiere Pro, SONY Vegas Pro.

У тексті статті висвітлений зміст комп'ютерного практикуму, у складі якого присутні такі компонентні структури: інформаційно-дидактичний, методико-конструктивний, організаційно-процесуальний блоки і безпосередньо блок програмного забезпечення. Наприкінці статті автори дійшли висновку, що різноманітні можливості засобів ІТ, а саме комп'ютерних програм, дозволяють використовувати їх як у сфері професійної діяльності, так і для особистісного розвитку та творчого самовираження кожного фахівця музичного мистецтва. Перспективи подальших розвідок у галузі цього дослідження автори вбачають у розробленні методики використання ІТ у професійній педагогічній діяльності майбутніх учителів музичного мистецтва.

Ключові слова: інформаційні технології, професійна педагогічна діяльність, майбутні вчителі, музичне мистецтво, комп'ютерні програми.

Постановка проблеми. Розвиток музичної освіти в Україні потребує підготовки нової генерації вчителів музичного мистецтва, педагогів-музикантів XXI століття, спроможних ефективно використовувати сучасні інформаційно комп'ютерні технології, тобто цифрове програмне забезпечення у педагогічній діяльності. Ефективне застосування електронного репозиторію надасть можливість майбутньому вчителю музичного мистецтва розширити грані власної педагогічної творчості і допоможе не відставати від тенденцій культурного розвитку сьогодення.

Сучасні зміни в суспільстві спонукають до перегляду основної парадигми вищої педагогіч-

ної освіти. Сьогодні все частіше професійна підготовка розглядається як процес виховання особистості, що здобуває культурний досвід людства, усвідомлює своє місце в соціумі, має потенціал до самовизначення, саморозвитку й творчого самовираження у педагогічній діяльності як процесу професійної ідентифікації.

Динамізм розвитку інформаційного суспільства вже сьогодні виявляється в тому, що професійна діяльність молодого фахівця потребує безперервної освіти, готовності до постійного підвищення своєї професійної компетентності.

Застосування сучасних інформаційно-комп'ютерних технологій у професійній мистецькій освіті

базується на ідеї їх інтеграції з традиційними навчальними методиками. Здатність адаптуватися до мінливих умов і технологій особливо актуальна для вчителя музичного мистецтва. Адже в сучасних умовах, навіть у період навчання майбутнього фахівця, відбувається зміна декількох поколінь програмних і апаратних засобів, з'являються нові інформаційні технології, змінюється й уточнюється зміст деяких навчальних предметів як наукових галузей. Тому в процесі професійної підготовки майбутніх вчителів музичного мистецтва необхідно не тільки накопичувати предметні знання й уміння, але й активно формувати творчу особистість майбутніх вчителів музичного мистецтва, які дозволили б їм у майбутньому вирішувати нові педагогічні завдання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У дослідженнях вітчизняних і зарубіжних учених (В. Андрєєв, В. Беспалько, І. Волощук, І. Гавриш, Л. Даниленко, О. Зимовець, Н. Клокар, О. Кульчицька, Р. Нізамов, В. Рибалка, Н. Миропольська, В. Сидоренко, Т. Шамова, Ю. Яворик, І. Якиманська та ін.) особистість розглядається не як проста сукупність якостей та вмінь, а як динамічний процес функціонування різноманітних психофізичних систем, серед яких значне місце посідає система засобів розвитку, перехід від одного стану до іншого, виникнення нових властивостей тощо.

Питання про застосування ІТ у музично-творчій практиці розроблено більш повно, ніж у системі професійної підготовки педагога-музиканта. Найбільшу цінність у цьому плані мають роботи М. Гарднера, Д. Гросса, І. Гутчина, Е. Денисова, Р. Заріпова, Д. Зарицького, А. Моля, Р. Петеліна, Ю. Петеліна, Ю. Рагса, В. Фукса тощо.

Застосування ІТ у досліджуваному процесі створює умови для реалізації низки функцій: стимулюючої (заохочування творчих ініціатив студентів, формування їх адекватної самооцінки); спрямовуючої (формування мотиваційно-творчої спрямованості особистості); організуючої (організація творчої діяльності); спонукальної (постановка нових творчих проблемно-пошукових завдань, проблемний зміст освіти); розвивальної (надання доступу до нової актуальної інформації).

Передбачається, що в процесі засвоєння студентами досвіду застосування ІТ та теоретичних знань у творчій професійній діяльності буде формуватися якісно новий рівень професійної підготовки майбутніх вчителів музичного мистецтва, спрямованих на педагогічну творчість, удосконалюватися практична діяльність, що є обов'язковими складовими процесу розвитку творчого самовираження майбутніх вчителів музичного мистецтва [2, с. 56–59].

Мета статті. Отже, метою статті є розкриття особливостей використання інформаційних тех-

нологій у професійній педагогічній діяльності майбутніх вчителів музичного мистецтва.

Виклад основного матеріалу. У роботах І. Бега, Т. Борисенко, М. Вайновської, І. Волощука, Л. Даниленко, В. Дем'яненка, Н. Клокар, Л. Лузіної, Н. Миропольської, О. Пехоти, Л. Покровщука, С. Співаковського та ін. доведено, що управління розвитком особистості у ВЗО потребує: створення певних педагогічних умов; розроблення спеціального методичного забезпечення; спеціально організованої професійної підготовки майбутнього вчителя музичного мистецтва до цілеспрямованого розвитку творчого самовираження особистості. До таких умов, у першу чергу, віднесено розробку і застосування в музично-педагогічній діяльності спеціалізованих курсів з вивчення ІТ як поліфункціонального мистецького інструменту виконання творчих завдань.

Під поняттям «поліфункціональний мистецький інструмент» ми розуміємо універсальний інструмент моделювання фахового мистецького середовища та реалізації творчих завдань, побудований засобами інформаційних технологій.

Під інформаційними технологіями ми розуміємо сукупність методів, виробничих процесів і програмно-технічних засобів, інтегрованих з метою збирання, опрацювання, зберігання, розповсюдження, показу і використання інформації в інтересах її користувачів [2, с. 320].

Сьогодні для майбутніх вчителів музичного мистецтва засоби ІТ відкривають широкі можливості для творчого пошуку та власного самовираження. Можна перерахувати лише деякі можливості: запис, редагування та друк партитур і подальше їх використання за допомогою звукових карт або зовнішніх синтезаторів, підключених, зокрема, за допомогою інтерфейсу MIDI; оцифровка звуків, шумів, що мають різноманітну природу, і їх подальша обробка та перетворення за допомогою програм-секвенсорів; гармонізація та аранжування готової мелодії із застосуванням обраних музичних стилів і можливість їх редакції аж до винаходу своїх власних стилів, форм, структур; створення мелодій на основі послідовності вибраних музичних звуків; запис партій акустичних інструментів і голосового супроводу в цифровому форматі з їх зберіганням і обробкою в програмах-редакторах звуку; програмний синтез нових звучань за допомогою математичних алгоритмів і багато іншого [1, с. 20].

Різнманітні можливості засобів ІТ, а саме програм, спрямованих на запис та обробку музики, дозволяють використовувати їх як у сфері професійної діяльності композитора, звукорежисера, аранжувальника, так і у сфері музичної освіти викладачами мистецьких дисциплін.

Порівняно з традиційним комп'ютеризоване музичне навчання є прогресивним напрямом у

системі сучасної освіти. Разом з тим, реформування й оновлення освітньої практики ґрунтується на взаємозв'язку традиційного та новаторського. Це зумовило необхідність вивчення «сполучних» зв'язків з метою синтезу набутого традиційного досвіду й інновацій комп'ютеризованого навчання.

Комп'ютерні технології дають змогу вчителю музичного мистецтва здійснювати художньо-творчий розвиток особистості завдяки впровадженню в систему музичної освіти комп'ютерних практикумів [6, с. 48–51], що передбачає довільний вибір варіантів навчальних програм й забезпечення ефективного педагогічного керівництва в процесі комунікативної взаємодії щодо формування системи музично-художніх знань у майбутніх вчителів музичного мистецтва.

Зміст комп'ютерного практикуму є системою, де органічно функціонують у взаємозв'язку та взаємозалежності такі компонентні структури: інформаційно-дидактичний, методико-конструктивний, організаційно-процесуальний блоки й безпосередньо блок програмного забезпечення.

Блок програмного забезпечення містить набір комп'ютерних програм – фрагментів комп'ютерного заняття, кожний з яких має визначену тематику і призначений для навчання з предмета, що забезпечує розвиток творчих можливостей для самовираження майбутніх вчителів музичного мистецтва. Цей блок безпосередньо пов'язаний з організаційно-процесуальним, що визначає набір програм та дидактичних матеріалів для проведення музичних занять.

Програми, які використовуються під час роботи, мають різне призначення і відповідають за рішення певних завдань, які перед собою ставить майбутній вчитель музичного мистецтва під час педагогічно-виконавської діяльності. Програми можуть використовуватися для: запису музичного твору, щоб виявити слабкі місця під час роботи над твором; демонстрації музичного твору та можливостей його варіативності виконання на різних музичних інструментах; запису та обробки музичного твору, можливості представлення його у оркестровому виконанні; можливості пошуку «нового звучання»; для кращого представлення, завдяки різним засобам виразності, характерної для тієї чи іншої епохи, і звучання їх на «оригінальному» музичному інструменті тощо, отже можливості застосування засобів ІТ під час своєї педагогічно-виконавської діяльності необмежені і мають велике поле для творчого самовираження майбутнього вчителя музичного мистецтва [3, с. 48].

Запровадження інформаційних технологій на уроках музичного мистецтва забезпечує вирішення завдань всебічного розвитку природних, творчих здібностей учнів, а саме: фантазії і художньої уяви; асоціативного сприйняття і мислення

на основі художнього і музичного матеріалів; розуміння поняття ритму в природі і мистецтві; відчуття простору, форми, контрасту, динаміки, кольорової палітри.

Використання комп'ютера на уроці створює можливості для розвитку зорової пам'яті, фантазії, формування у дітей естетично-гармонійного світосприйняття [5, с. 3–6].

Існує чимало програм для роботи з комп'ютером на уроці музичного мистецтва. Умовно їх можна поділити на декілька груп:

- музичний програвач;
- програма для співу карооке;
- музичний конструктор;
- музичні енциклопедії;
- навчальні програми.

Підбір комп'ютерних програм зорієнтований на методику навчання музичному мистецтву у ВЗО. Найбільш популярними з комп'ютерних засобів є програми запису звуку Audio CD (Nero), програми нотного набору і верстки музичного тексту (Finale, Sibelius), програми запису та обробки звуку (Sound Forge), програми підготовки презентаційної графіки (Power Point). Нові комп'ютерні технології допомагають учителю активізувати творчу уяву учнів, розвивають внутрішню музичну пам'ять, зацікавленість музикою.

Використання засобів ІТ для творчого самовираження майбутнього вчителя музичного мистецтва здійснюється за такими напрямками, як:

1) застосування мультимедійного проектора для перегляду презентацій, що дає можливість більш ретельного відбору матеріалу, робить візуальний ряд більш якісним і разом з тим дозволяє виносити на екран необхідні терміни, таблиці та схеми;

2) набір і редагування тексту у процесі роботи над рефератами. Комп'ютер дає можливість якісного набору тексту, включаючи його подальшу редакторську правку і верстку з розміщенням репродукцій у тексті;

3) створення презентацій рефератів в програмі Power Point, що дозволяє зробити доповідь, виступ студентів більш наочною та цікавою. Ця програма входить у програмний пакет Microsoft Office і не належить до групи спеціальних музичних програм, але може бути використана педагогом-музикантом у професійній діяльності. З її допомогою можна створити презентації до уроку, котрі включають як наочний, так і звуковий матеріал. Використання цієї програми в навчанні полегшує сприйняття інформації, поданої на уроці. Power Point може використовуватися у презентаціях педагогічного досвіду вчителя, навчальних програм або окремих розділів, курсів, для різноманітних форм контролю знань (тестування, цифрові диктанти, музичні вікторини).

Програма Power Point дозволяє поєднати аудіо-та відеоматеріали в єдине ціле. З цих позицій

комп'ютер стає універсальним засобом навчання, а зручність його використання допомагає організувати процес навчання раціонально й ефективно.

Поступовий перехід від «знаннєвої» парадигми навчання до тієї, що розвиває, супроводжується впровадженням в освітній процес такої особистісно-орієнтованої технології, як метод проектів [4, с. 48].

У сфері мистецтва реалізація методу проектів вимагає специфічних підходів. Тут неможливо обійтися без творчої складової, що виражається в різних формах діяльності: сценічної, образотворчої, літературної, журналістської, створенні відео-програм, відеофільмів тощо. Так, наприклад, використання слайд-презентацій у програмі Power Point дасть прекрасний фон для сценічної дії (декорація). Тут можливе використання як фото-матеріалів і репродукцій, так і графічних авторських робіт студентів. Робота з цією програмою є ефективним засобом формування технологічної культури педагога. Power Point допомагає вчителю і в організації різних видів самостійної роботи студентів (відео-проекти, сценічні інтерпретації, виконання робіт на флеш-картах).

Робота із звуковими редакторами дозволяє записувати, редагувати й обробляти звук, допомагаючи вчителю відбирати і компонувати фрагменти музичних творів для створення аудіоальбомів, котрі можуть бути використані як дидактичні матеріали. Вміння користуватися звуковими редакторами допоможе вчителю самому компонувати аудіохрестоматію, обробляти готові фонограми, створювати аудіо-матеріали для організації самостійної діяльності учнів поза уроком. Звук є основним матеріалом музичного мистецтва.

Навчити майбутнього вчителя музичного мистецтва працювати з цим матеріалом – одне із завдань, вирішення якого необхідне для організації музично-педагогічної діяльності. Засвоєння музичної тканини, змістовне опрацювання твору вимагає його детального аналізу. Використовуючи звукові редактори, студент може створювати звукові файли з фрагментів музичного твору і далі компонувати їх відповідно до вирішення певної проблеми [6, с. 48].

Програми Finale, Sibelius використовуються як нотний редактор. Можна виділити такі методичні аспекти використання цих програм в процесі навчання: створення ритмічних партій, ритмічних партитур, створення партитур вокальних творів, партитур для вокально-інструментального музичування, розробка нотного робочого матеріалу до уроку, тестових завдань, створення вокально-репертуарних збірок [7, с. 464].

Нота є символом музики. Використання нотного тексту в діяльності студентів дасть позитивні результати тоді, коли ноти будуть не метою змісту навчання або ілюстративним матеріалом на уроці,

а засобом музичної діяльності. Нотні знаки як символи музики повинні стати звичним для студентів інструментом продуктивної взаємодії з музичними текстами. Нотні тексти можуть бути використані і при розробці тестових форм контролю.

Використання комп'ютерних програм дозволить збагатити навчальні кабінети музики змістовними матеріалами на електронних носіях, систематизувати методичний фонд кабінетів, сформує навички роботи з систематизації знань, грамотного пошуку інформації на сучасному рівні.

В епоху інформаційних технологій немає проблем, пов'язаних з пошуком інформації. Головне завдання – навчитися нею користуватися, відбирати, структурувати, пред'являти. Можливості комп'ютерних засобів навчання дозволяють вибирати програми, рекомендовані до використання на уроках музики. У числі таких програм – сучасна мультимедійна енциклопедія Кирила і Мефодія «Шедеври класичної музики», що включає статті та ілюстрації про композиторів і їх твори, відеофрагменти оперних і балетних спектаклів, словник музичних термінів. Енциклопедія популярної музики є ілюстрованою історією вітчизняної та зарубіжної популярної музики. Програма «Соната» з музичної колекції історії культури містить інформацію про композиторів, фрагменти музичних творів, ілюстрації з історії музики, літератури. У програмі «Музичний клас» представлені уроки музичної грамоти, історія музичних інструментів, вправи для закріплення, творчі завдання [8, с. 20].

Найпопулярнішими програмами для запису та обробки музики на даний момент можна представити такі програми, як:

MAGIX Music Studio – принцип роботи програми заснований на новаторських алгоритмах *Samplitude*, які використовують професійні звукооператори і інженери звукозапису по всьому світі;

FL Studio – відкриває користувачу доступ до *Playlist*, *Piano Roll* і автоматизації – інструментам, необхідним для створення і аранжування складних і тривалих треків. Також є можливість за допомогою протоколів *ReWire* і *VST* використовувати *FL Studio* як інструмент в *Cubase*, *Ableton Live* і інших музичних програмах.

Cakewalk SONAR – для створення міксів від одного з «піонерів» ринку – *Cakewalk*. Програма хороша для якісних міксів, і вже давно використовується професійними діджеями для створення своїх сетів і композицій;

Steinberg Cubase – одна з найбільш популярних програм серед професіоналів. У *Cubase* можна зробити повністю весь проект, починаючи від аранжування, редагування аудіо запису та закінчення;

Ableton Suite – ця програма має великий функціонал для редагування, створення і міксування треків.

Ці програми є одними з найпопулярніших аудіоредакторів на сьогоднішній день і можуть стати поліфункціональним інструментом для творчого самовираження майбутніх вчителів музичного мистецтва під час педагогічно-виконавської діяльності. Але слід зауважити, що програми оновлюються кожного дня і їх функціонал помітно розширюється, що у подальшому дасть більше можливостей майбутньому вчителю музичного мистецтва проявляти власну креативність і виражати власну індивідуальність засобами ІТ.

Одним із малорозвинених засобів ІТ у застосуванні під час педагогічно-виконавської діяльності майбутніх вчителів музичного мистецтва є програми, спрямовані на відеомонтаж та відеоредакцію. Ці програми мають великий спектр для творчого вираження та креативу майбутнього вчителя музичного мистецтва і значне місце у роботі над розвитком цілісності і важливості як музичного, так і відеонаповнення продукту творчої діяльності студента.

До програм, які здійснюють функцію відеомонтажу та редагування, відносяться:

Windows Movie Maker – дозволяє всього в кілька простих кроків створити повноцінний відеоролик із застосуванням монтажу, додаванням заставок, вставкою підписів і субтитрів, а також всіляких графічних ефектів. Редактор не вимагає ніяких відеофайлів та й взагалі будь-якого стороннього програмного забезпечення.

Adobe Premiere Pro – один із лідерів серед професійних програм. Додаток дозволяє монтувати відео, застосовувати переходи відеофайлів, додавати тексти, звук і анімацію. У комплекті з програмою йде додаток *Adobe Media Encoder*, що дозволяє кодувати відео в пакетному режимі. Підтримується робота з новітніми форматами XDCAM, XDCAM EX, P2, AVCHD і RED. Є можливість збереження підсумкового відео в безліч форматів, включаючи Blu-ray, інтерактивний SWF та інші;

SONY Vegas Pro – крім професійної обробки відео в число можливостей програми входить запис Blu-Ray і DVD дисків, можливість працювати з відеофайлами з дозволом аж до 4096x4096, підтримка всіх форматів відео і створення цілісних роликів із фрагментів відео різного розміру і дозволу.

Слід зауважити, що використання цих програм дозволить майбутньому вчителю музичного мистецтва проявити більш повно свій творчий потенціал і надасть значно більше можливостей для творчого самовираження.

Хочеться зупинитися ще на таких структурних компонентах блоках комп'ютерного практикуму, як методико-конструктивному та інформаційно-дидактичному.

Методико-конструктивний блок містить матеріали поетапного введення комп'ютерного навчання в систему музичної освіти. З його допомогою відбираються і формуються дидактичні умови і матеріали інформаційно-дидактичного блоку, а також проектується програма проведення кожного заняття – це формуючий блок комп'ютерного практикуму.

Використання практикуму дає змогу здійснювати концепцію проблемно-розвивального навчання (Л. Мараховський, О. Гребенюк) засобами інформаційних технологій та їх реалізацію в системі музичної освіти.

Основними завданнями комп'ютерного практикуму є оптимальне використання творчих можливостей, здібностей; зацікавленого інтересу студентів щодо опанування новими комп'ютерними програмами; створення умов для підвищення якості музичного навчання; виховання й розвитку індивідуальності студента; забезпечення продуктивної трансформації змісту навчального процесу. Крім того, важливим і необхідним є дотримання дидактичних принципів навчання в організаційному процесі комп'ютерного практикуму. Доцільність застосування комп'ютерів у навчанні має важливе значення для підвищення його ефективності [9, с. 110–113].

Висновки і пропозиції. Отже, ми виявили можливості застосування ІТ у професійній педагогічній діяльності майбутнього вчителя музичного мистецтва та з'ясували, що сьогодні для майбутніх вчителів музичного мистецтва засоби ІТ відкривають широкі можливості для творчого пошуку та самовираження.

Перспективи подальшого розвитку цього дослідження будуть стосуватися розроблення методики використання ІТ у професійній педагогічній діяльності майбутніх учителів музичного мистецтва.

Список використаної літератури:

1. Гунько С.О. Формування системи знань про інформаційні технології у майбутніх вчителів початкових класів: автореф. дис. канд. пед. наук: спец. 13.00.01. НПУ імені М.П. Драгоманова. Київ, 1999. 20 с.
2. Жалдак М.И. Система подготовки учителя к использованию информационных технологий в учебном процессе. Москва, 1989. 48 с.
3. Деркач Ю.В. Організаційні форми навчання студентів з використанням інформаційно-комунікаційних технологій. *Наукові записки. Серія «Психолого-педагогічні науки»* (Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя) / за заг. ред. проф. Є. І. Коваленко. Ніжин: Вид-во НДУ ім. М. Гоголя, 2009. № 2. С. 56–59.
4. Жук Ю.О. Характерні особливості поведінки у комп'ютерно орієнтованому навчальному середовищі. *Комп'ютерно-орієнтовані сис-*

- теми навчання*: зб. наук. праць. Київ: НПУ ім. М. П. Драгоманова. 2001. Вип. 4. С. 144–147.
5. Інформатизація освіти України: стан, проблеми, перспективи (огляд матеріалів III Міжнародної науково-практичної конференції, присвяченої 20-й річниці шкільної інформатики). *Комп'ютер у сім'ї та школі*. Київ. 2005. №–6. С. 3–6.
 6. Заровська Г.С. Уроки музики у світі інформаційних технологій – уроки радості. *Комп'ютер у школі та сім'ї*. 2004. № 2. С. 48–51.
 7. Інформатика. Комп'ютерна техніка. Комп'ютерні технології: підручник. Київ: Каравела, 2003. 464 с.
 8. Карташова Л.А. Особистісно орієнтована система навчання основ інформаційних технологій в процесі підготовки майбутніх вчителів іноземних мов: автореф. дис. канд. пед. наук. 13.00.02. Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова. Київ, 2004. 20 с.
 9. Мараховський Л. Ф. Інформаційні технології та парадигма сучасної освіти. *Наука та наукознавство*. Київ, 2004. № 1. С. 110–113.
 10. Мережко Ю.В. Інноваційна діяльність як складова професійної підготовки майбутнього вчителя музичного мистецтва. *Музичне мистецтво в освітологічному дискурсі*: наук. журнал / редкол.: Олексюк О.М., Хоружа Л.Л., Бондаренко Л.А., Кевішас І. та ін. Київ: Київ. ун-т ім. Б. Грінченка, 2016. № 1. 76–80.

Rumyantseva S., Lanina T. Specifications of use of IT in the professional teaching activities of the future teachers of musical art

The article highlights the specifications of use of information technology in the professional teaching activities of the future teachers of musical art. Analysis on actual scientific researches and issues on the specified problems is revealed. In the article the authors provide a definition of the concept: “multifunctional art tool”, “information technology”; the wide opportunities of using IT tools by future teachers of musical art for creative search and creative self-expression are indicated. The authors believe that computer technologies allow a music teacher to carry out artistic and creative development of the individual through the introduction of computer workshops in the system of music education, the content of which is substantiated in the proposed article.

The text of the article also specifies the computer programs that make up the block of software, the use of which will contribute to a more efficient and up-to-date music lessons conducted by the future teachers. The materials of the article also indicate the areas in which IT tools for creative self-expression are used by future professionals, including: the use of a multimedia projector for viewing presentations, typing and editing in the process of working on abstracts, creating presentations of abstracts in Power Point. A brief description of the most popular programs for recording and processing music: MAGIX Music Studio, FL Studio, Cakewalk SONAR, Steinberg Cubase, Ableton Suite; as well as the programs for video editing and editing: Windows Movie, Adobe Premiere Pro, SONY Vegas Pro.

The text of the article highlights the content of the computer workshop, which includes the following component structures: information and didactic, methodological and constructive, organizational and procedural blocks and the software block itself. At the end of the article, the authors concluded that the various capabilities of IT tools, namely computer programs, allow them to be used both in the field of professional activity and for personal development and creative self-expression of every specialist in musical art. Directions for the future research in the field of this study, the authors see in the development of methods of using IT in the professional teaching activities of the future teachers of musical art.

Key words: *information technologies, professional teaching activity, future teachers, music art, computer programs.*

А. П. Савицька

кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри авіаційної англійської мови
Харківського національного університету Повітряних Сил імені Івана Кожедуба

ДИДАКТИЧНІ АСПЕКТИ НАВЧАННЯ КУРСАНТІВ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ ЗА ПРОФЕСІЙНИМ СПРЯМУВАННЯМ ДЛЯ ВИКОНАННЯ МИРОТВОРЧИХ ЗАВДАНЬ

У статті зазначено, що сьогодні суттєвого значення набуває ефективність процесу оволодіння англійською мовою, яка вже тривалий час є мовою міжнародного спілкування військових. Зазначається, що поряд з цим під час підготовки курсантів залишаються невирішеними дидактичні проблеми, що відображаються на якості виконання завдань за призначенням та безпеці польотів.

Визначено, що суттєвого значення в аспекті професійної підготовки курсантів до польотів у міжнародному повітряному просторі сьогодні набуває їхня іншомовна компетентність.

Констатовано, що у сучасній військово-авіаційній практиці професійної діяльності військових льотчиків їх комунікативна компетенція включає: мовну компетенцію (здатність здійснювати спілкування у всіх видах мовленнєвої діяльності); компетенцію взаємодії (здатність використовувати мовні знання та сигнали для вираження комунікативного наміру у службовій ситуації спілкування); соціокультурну (вміння будувати міжкультурне спілкування з іноземними колегами інших країн); компенсаторну (вміння виходити зі скрутного становища під час польотів); навчально-пізнавальну (здатність самостійно оволодівати іноземною мовою авіаційної спрямованості з використанням сучасних технологій).

Визначено, що професійна взаємодія військових пілотів – це складник професійного спілкування миротворців з іноземними колегами, службами забезпечення повітряного руху, населенням, що має безпосередній або опосередкований характер, одночасного або послідовного впливу суб'єктів один на одного для виконання льотної діяльності, що нормативно закріплена керівними документами ІСАО. Проведено підбір найбільш доцільних методів навчання курсантів, залежно від цілей та змісту визначених етапів підготовки курсантів, де, окрім традиційних методів навчання, особливого значення у формуванні комунікативної готовності курсантів до взаємодії набули активні методи навчання: методи прав і ситуацій (метод аналізу конкретних ситуацій), рольові та ділові ігри, дискусії з проблемних питань тощо. Наведено етапи щодо ефективного використання методів проблемного навчання у процесі навчання курсантів дисципліні «Англійська мова (за професійним спрямуванням)» у вищому військовому навчальному закладі.

***Ключові слова:** професійна підготовка, курсанти, професійна взаємодія, англійська мова за професійним спрямуванням, комунікативна компетентність.*

Постановка проблеми. Підготовка військових льотчиків є одним із найважливіших аспектів діяльності військової освіти і діяльності ЗС України, які сьогодні захищають країну від гібридної агресії РФ. Тому це викликає потребу вдосконалення професійної підготовки екіпажів, вдосконалення методик навчання, визначення педагогічних умов формування готовності майбутніх військових льотчиків до льотної діяльності, участі у міжнародних миротворчих операціях тощо.

Актуальність цієї проблеми пов'язана також з особливістю вимог системи безпеки України, яка пред'являє сьогодні високі стандарти до професійної підготовленості офіцерів Повітряних Сил Збройної Сил нашої країни та їх іншомовної компетентності тощо.

У військово-наукових джерелах науковці наводять недоліки такої підготовки організаційно-педагогічного характеру, що існують сьогодні [1]: зміст

військово-професійної та інших видів підготовки не завжди адаптований до конкретних завдань підрозділів ЗС України; неповна готовність підрозділів Повітряних Сил ЗС України до виконання певних миротворчих функцій з організаційних та методичних причин; недостатня підготовленість особового складу ЗСУ до професійного іншомовного спілкування з представниками армій інших країн; недоліки організаційної взаємодії з підрозділами НАТО під час сумісних навчань тощо.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Різні наукові аспекти становлення і розвитку військово-професійної підготовки майбутніх офіцерів в Україні досліджувалися М. Нещадимом, В. Толубко, Й. Варієм, В. Ягуповим та іншими. Методичні основи підготовки фахівців у вищих військових навчальних закладах у сучасних умовах розробляють О. Бойко, О. Диденко, В. Кротюк, І. Ліпатов, В. Пасічник, Т. Мацевко та інші.

В останні роки у психолого-педагогічних працях з'явилися публікації, що присвячені умовам формування певного виду компетентності фахівців різних галузей освіти та науки (В. Коваль, Н. Андрійчук, С. Вітвицька та інші).

Різні науково-методичні аспекти професійної підготовки фахівців розглядаються в роботах педагогів, психологів, військових, економістів (В. Кремень, В. Моляко, Т. Хомуленко, О. Романовський, В. Ягупов та інші).

Останні десятиріччя в Україні проблему професійної надійності людини досліджують у психологічному аспекті, як проблему діяльності в особливих умовах: питання психологічного забезпечення професійної та функціональної надійності фахівців снайперських груп спеціальних підрозділів МВС України (С. Лебедева); фізіолого-гігієнічні критерії забезпечення професійної надійності льотчиків (О. Волянський), психофізіологічного забезпечення надійності операторської діяльності (В. Горбунов) тощо. Проте педагогічні аспекти щодо проєктування методів навчання майбутніх військових пілотів професійній взаємодії під час міжнародних миротворчих операцій (ММО) не знайшли повного відображення у наукових дослідженнях.

Метою статті є аналіз дидактичних аспектів підготовки курсантів до ММО, визначення сутності та компонентів професійної взаємодії військових пілотів під час ММО, проєктування методів навчання майбутніх військових льотчиків дисципліні «Англійська мова (за професійним спрямування)».

Виклад основного матеріалу. Сьогодні угруповання українських миротворців представлені в 9 міжнародних операціях з підтримання миру і безпеки (загалом 448 військовослужбовців ЗСУ) – в Місії ООН зі стабілізації у Демократичній Республіці Конго, в Місії ООН у Ліберії, в Місії ООН у Косово, в Місії ООН у Південному Судані, в складі Тимчасових сил ООН із забезпечення безпеки в Аб'ей та Сил ООН з підтримання миру на Кіпрі, в складі Багатонаціональних сили КФОР у Косово та Тренувально-дорадчої місії НАТО «Рішуча підтримка» в Ісламській Республіці Афганістан [2].

Найчастіше українські військові у складі миротворчих операцій виконують такі завдання: гелікоптерне забезпечення; патрулювання зони відповідальності, збір та аналіз інформації; моніторинг процесу роззброєння, демобілізації та реінтеграції усіх озброєних угруповань; розвідка, розмінування та знешкодження вибухонебезпечних предметів; сприяння у наданні гуманітарної допомоги; супроводження гуманітарних вантажів; ведення інженерної розвідки шляхів руху, об'єктів та місцевості; моніторинг процесу роззброєння, демобілізації, реінтеграції; морське патрулювання [3].

Авіаційні підрозділи повинні діяти професійно за будь-яких умов, а це залежить від вдалої орі-

єнтації у ситуації, розуміння особливостей виконання конкретного завдання та налагодження ефективної професійної взаємодії з іноземними партнерами під час ММО.

Науковець І. Багаєва виділяє такі три складники у структурі професіоналізму: професіоналізм знань, професіоналізм спілкування, професіоналізм самовдосконалення [4]. Тому можемо спрогнозувати, що професійна взаємодія військових пілотів під час ММО – це складник професійного спілкування миротворців з іноземними колегами, службами забезпечення повітряного руху, населенням, що має безпосередній або опосередкований характер, одночасного або послідовного впливу суб'єктів один на одного для виконання льотної діяльності ММО, що нормативно закріплена керівними документами ІКАО та Місії, метою якого є реалізація мети контингенту.

Вітчизняні дослідники вказують, що ознаками спільної діяльності людей виступають значущі цілі та розуміння того, що досягти їх можна за умови об'єднання загальних зусиль на основі вербального та невербального спілкування [5].

Предметом спільної діяльності екіпажів гелікоптерів під час ММО з іноземними партнерами можемо назвати: зв'язки, спільні рішення, відносини, взаємний інтерес, спільність переживань, постановка і вирішення проблем професійних завдань щодо перевезення вантажів, людей, організації польотів, підготовки до них та здійснення польотів за маршрутом, організація технічного обслуговування.

Способами спільної діяльності тут виступають такі: планування, консультації та координація спільних дій, практичні дії з літаководіння, завантаження, перевозки, вивантаження людей та вантажів, спілкування з іноземними партнерами та персоналом щодо маршруту, особливостей польоту, ухвалення сумісних рішень тощо. Зворотний зв'язок при цьому здійснюється так: розуміння сигналів та команд, запитів та проблем, що піднімаються іноземними партнерами, участь у загальних діях та реакція для корегування умов польоту та у виконанні завдань, погодженість дій та оцінок, підтримка тощо. Схему взаємодії з іноземними партнерами, що відбувається під час ММО, наведено на рис. 1.

Український науковець І. Галімска зазначає, що особливостями професійної взаємодії виступають: значимість суб'єктів один для одного як партнерів у професійній взаємодії; обізнаність у професійній діяльності; спрямування на професійне співробітництво [6]. До основних ознак взаємодії авіаційних фахівців вона відносить: 1) діяльність декількох суб'єктів, значимих один для одного як партнерів у професійній діяльності; 2) узгодженість дій, що визначена у часі та просторі; 3) спільну мету дій, спрямованих на профе-

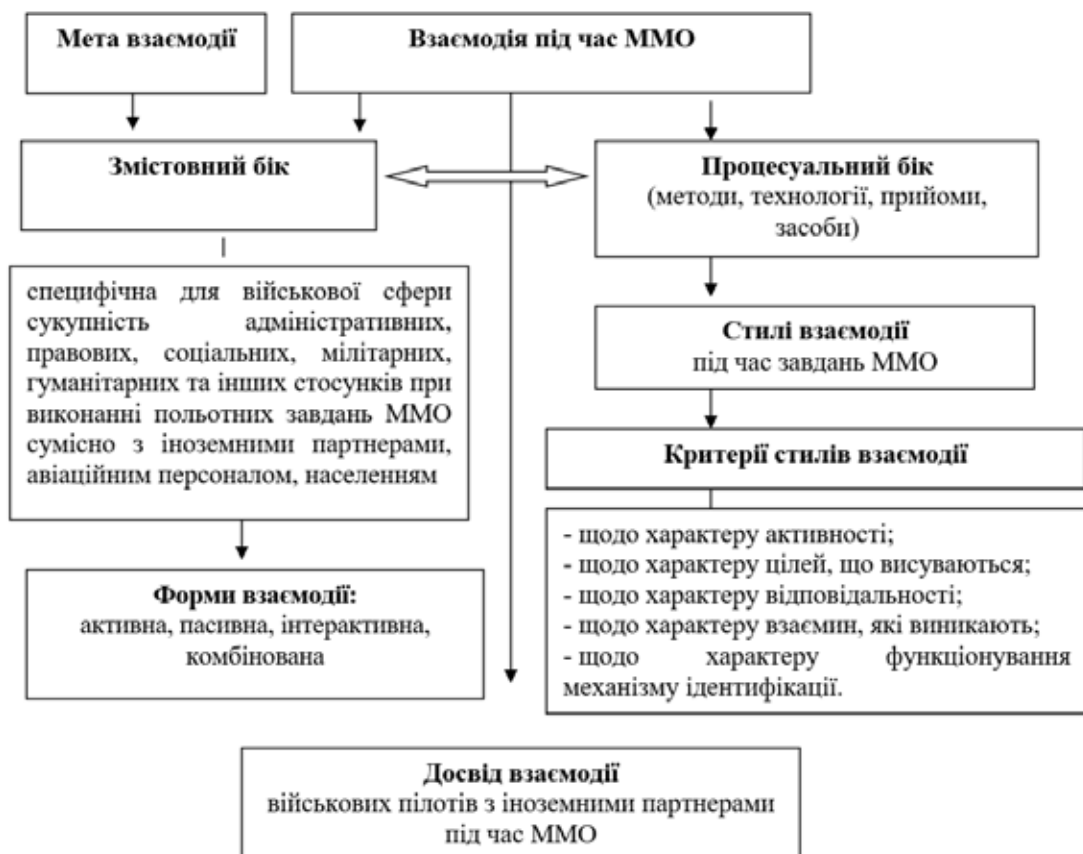

Рис. 1. Схема взаємодії військових пілотів з іноземними партнерами під час ММО

сійне співробітництво; 4) причинно-наслідковий зв'язок між суб'єктами взаємодії; 5) можливість передбачати дії інших суб'єктів. Однак такий підхід не повністю враховує особливості професійної взаємодії військових пілотів під час ММО з іноземними партнерами.

Аналіз наукової та спеціальної літератури, діяльності військових пілотів, що входили до миротворчого контингенту ООН, бесід з офіцерами-експертами дозволили до переліку проблемних питань взаємодії під час експлуатації авіаційної техніки в умовах ММО, під час комунікації та взаємодії з фахівцями наземних служб, радіообміну, ситуаціях дотримання військовими пілотами норм безпеки польотів включити такі: варіанти діяльності екіпажу під час польотів з урахуванням різних режимів польоту у складних та простих метеоумовах; варіанти радіообміну екіпажу під час польотів з урахуванням різних режимів польоту у складних та простих метеоумовах; варіанти дій пілотів щодо приземлення на запасний аеродром іноземної держави; порядок та особливості дій у разі нештатних ситуацій; порядок та особливості дій та взаємодії під час інцидентів у МПП; варіанти дій під час проведення рятувальних операцій; варіанти перевезення людей та вантажів під час ММО; основні вимоги нормативних документів з безпеки польо-

тів у МПП, особливості їх дії у різних країнах, де миротворці виконують свої функції.

Орієнтована схема розв'язання курсантами завдань взаємодії військових пілотів з іноземними партнерами була такою (рис. 2).

Наступним кроком був підбір найбільш доцільних методів навчання курсантів залежно від цілей та змісту визначених етапів підготовки курсантів (табл. 1).

Окрім традиційних методів навчання, особливого значення у формуванні комунікативної готовності курсантів до взаємодії під час ММО набули активні методи навчання: методи прав і ситуацій (метод аналізу конкретних ситуацій), рольові та ділові ігри, дискусії з проблемних питань ММО тощо.

Наведемо як приклад хід такого заняття за темою «Перевезення людей та вантажів під час ММО».

Мета: активізувати творчу діяльність курсантів, наявні знання, навички і уміння взаємодії під час ММО (перевезення вантажів).

Хід роботи: ознайомлення курсантів з ситуацією, її аналіз. Курсантам пропонується ситуація, що склалася: завдання – перевезення вантажів у гірській місцевості, присутні проблеми з радіообміном, погіршуються метеоумови, ускладнення взаємодії з наземними службами та іноземними партнерами.

1. Група розподіляється на малі підгрупи (3–4 особи). Частина з них виступає в ролі екіпажу, частина – виконує роль опонентів

2. Підгрупам пропонується надати свої обґрунтовані пропозиції щодо шляхів виходу з ситуації, що склалася. Курсанти мають знайти свої варіанти взаємодії і, відповідно, варіанти дій під час зміни умов польотів, а також обґрунтувати їхню дієвість. Опоненти мають висловити свою думку

щодо висунутих пропозицій і виділити позитивні й негативні моменти.

3. Виходячи з наведених пропозицій, формулюються оптимальні шляхи вирішення ММО, різні варіанти взаємодії.

4. Потім курсантам презентуються на розгляд заходи, які було проведено реальним екіпажем у схожій ситуації. Відбувається порівняльний аналіз пропозицій курсантів і реальних заходів під

Рис. 2. Орієнтовна схема розв'язання завдань взаємодії військових пілотів з іноземними партнерами

Таблиця 1

Характеристика методів навчання курсантів, що використовуються в розробленій методиці

№	Етапи формування комунікативної готовності до взаємодії	Методи, що використовувались		
		За характером пізнавальної діяльності	За дидактичною метою	За місцем у структурі діяльності
1.	Теоретичний етап	пояснення, обговорення, наочні (лекції, семінари, розповідь, пояснення, ілюстрація, демонстрація)	методи вивчення нових знань	методи її стимулювання й мотивації, методи організації й здійснення навчальної діяльності
2.	Практично-реалізаційний етап	ситуативні завдання, проблемний виклад, обговорення (практичні заняття, індивідуальні та групові вправи)	методи обговорення та закріплення знань	методи організації й здійснення навчальної діяльності, методи її стимулювання й мотивації
3.	Комплексно-інтегративний етап	частково-пошукові, рольові ігри, тренажі, бінарні вправи, метод аналізу конкретних ситуацій, метод інцидентів, метод інсценування	методи закріплення знань, формування досвіду	методи організації й здійснення навчальної діяльності, методи набуття досвіду дій та поведінки у нештатних ситуаціях
4.	Контрольно-оцінний етап	тестові завдання, контрольні завдання та вправи	методи контролю та закріплення ЗНУ	методи контролю за навчальною діяльністю

час польотів ММО. Наприкінці переглядаються телефрагменти, відеоматеріали щодо польотів вертольотів у МПП.

Така побудова, на нашу думку, полегшує виникнення змістовних емоційних дискусій, що дозволяють досягти обґрунтованого плану діяльності та прийняття відповідного рішення щодо виконання завдань ММО.

Наприкінці заняття курсанти формулюють основні пропозиції щодо дій у такій ситуації. При цьому основні команди та радіообмін проводиться англійською мовою, кожен курсант виконує це самостійно за допомогою лінгафонного обладнання. Наприкінці курсанти формулюють 5 питань англійською мовою, що можуть відображати типові помилки взаємодії під час радіообміну, погіршують сприйняття або погіршують розуміння іноземних колег.

Досвід проведення таких занять підтвердив, що основою підготовки курсантів до польотів повинна стати квазіпрофесійна діяльність, яка має саме проблемний характер та активізує пошуково-розумову діяльність майбутніх військових льотчиків, відображає сучасні особливості здійснення польотів у міжнародному повітряному просторі та взаємодії з іноземними партнерами, авіадиспетчерами тощо.

Висновки та пропозиції. Суттєвого значення в аспекті професійної підготовки курсантів до польотів у міжнародному повітряному просторі сьогодні набуває їхня іншомовна компетентність.

Визначено, що професійна взаємодія військових пілотів під час ММО – це складник професійного спілкування миротворців з іноземними колегами, службами забезпечення повітряного руху, населенням, що має безпосередній або опосередкований характер, одночасного або послідовного впливу суб'єктів один на одного для виконання льотної діяльності ММО, що нормативно закріплена керівними документами ІСАО та Місії. Проведено підбір найбільш доцільних методів навчання курсантів залежно від цілей та змісту визначених етапів підготовки курсантів, де,

окрім традиційних методів навчання, особливого значення у формуванні комунікативної готовності курсантів до взаємодії під час ММО набули активні методи навчання: методи прав і ситуацій (метод аналізу конкретних ситуацій), рольові та ділові ігри, дискусії з проблемних питань ММО тощо. Подальшим перспективним напрямом є часткова експериментальна перевірка педагогічної технології формування комунікативної готовності курсантів до взаємодії у ВВНЗ авіаційного профілю.

Список використаної літератури:

1. Миротворча та антитерористична діяльність Збройних Сил України: [темат. зб. / ред. С.О. Кириченко]. Київ : ННДЦ ОТ і ВБ України, 2007. 207 с.
2. Литвиненко Е.С. Методичні рекомендації щодо оцінки ефективності психологічної підготовки особового складу підрозділів військової розвідки і військової поліції для виконання завдань у складі миротворчих підрозділів. Київ : ГУГП та СЗ ЗС України, 2006. 98 с.
3. Лещенко Г.А. Особливості професійної діяльності фахівців з аварійного обслуговування на авіаційному транспорті. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*. 2014. Вип. 37 (90). С. 255–262.
4. Багаева И.Д. Профессионализм педагогической деятельности и основы его формирования у будущего учителя. Усть-Каменогорск, 1991. 338 с.
5. Ценко М.Б. Формування комунікативної компетентності майбутніх юристів. *Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого»*. Харків : Право, 2014. № 4 (23). 360 с.
6. Галимская И.И. Формирование мотивации профессиональной деятельности будущих авиаспециалистов. *Современная наука: Актуальные проблемы теории и практики*. Выпуск № 11. 2016. С. 56–60.

Savytska A. Didactic aspects of education of English language students in professional orientations for performance of peacekeeping tasks

The article notes that today the effectiveness of the process of mastering the English language, which has long been the language of international communication of the military, is becoming increasingly important. It is noted that at the same time during the training of cadets there are unresolved didactic problems that affect the quality of tasks for the purpose and safety of flights. It is determined that in the aspect of professional training of cadets for flights in international airspace today their foreign language competence acquires significance. It is stated that in modern military-aviation practice of professional activity of military pilots their communicative competence includes: language competence (ability to communicate in all types of speech activity); competence of interaction (ability to use language knowledge and signals to express communicative intention in the official situation of communication); socio-cultural (ability to build intercultural communication with foreign colleagues from other countries); compensatory (ability to get out of a difficult situation during flights); educational and cognitive (ability to master a foreign language of aviation orientation with the use of modern technologies). It is determined that the professional interaction of military pilots is a component of professional communication of peacekeepers with foreign colleagues, air traffic services, the population, which has a direct or indirect nature,

simultaneous or sequential influence of subjects on each other to perform flight activities ICAO. The selection of the most appropriate methods of teaching cadets, depending on the goals and content of certain stages of training cadets, where in addition to traditional teaching methods of special importance in the formation of communicative readiness of cadets acquired active teaching methods: methods of rights and situations (method of analysis of specific situations), role and business games, discussions on problematic issues, etc.

The stages of effective use of problem-based teaching methods in the process of teaching cadets in the discipline "English (for professional purposes)" in a higher military educational institution are given.

Key words: *professional training, cadets, professional interaction, English for professional purposes, communicative competence.*

UDC 378.147:811

DOI <https://doi.org/10.32840/1992-5786.2021.76-3.19>

Yu. I. Samoilo

Candidate of Pedagogic Sciences,
Associate Professor at the Department of Humanities
Sumy Branch
of Kharkiv National University of Internal Affairs

T. M. Serhienko

Candidate of Pedagogic Sciences,
Associate Professor at the Department of Foreign Languages and Military Translation
Hetman Petro Sahaidachny National Army Academy

FORMATION OF FOREIGN LANGUAGE COMMUNICATIVE COMPETENCE OF FUTURE LAW-ENFORCEMENT OFFICERS AND SERVICEMEN IN MODERN PROFESSIONAL TRAINING

The article substantiates the importance of possession of foreign language communicative competence by law-enforcement officers and officers of the Armed Forces of Ukraine as one of the main components of the professionalism of a modern specialist. It is noted that the active development of European integration processes has necessitated the modernization of training in accordance with the requirements established in the member states of the European Union. The foreign language component of the training program for law-enforcement officers and servicemen plays an important role in the process of modern higher education in the professional field. In the process of modern foreign language training, future specialists must not only master the language tools, but also learn to use them in order to solve effectively problems in their specialty.

The article emphasizes that the essence of a cadet's foreign language communicative competence is revealed in a certain level of foreign language proficiency, speech, military-professional and socio-cultural knowledge, skills and abilities that enable effective speech behavior depending on the functional factor of foreign language communication. It is also noted that foreign language communication creates the basis for cadet's communicative bicultural development.

It is determined that the most expedient in teaching a foreign language is a communicatively oriented competence approach. To form the skills of professional communication of cadets, a foreign language teacher should develop all types of their speech activities, use authentic language materials, domestic and foreign textbooks, modern audio, video and multimedia materials. It is advisable to conduct actively binary classes with the involvement of foreign representatives – specialists in law-enforcement or military field. Language training of cadets should not be limited only to classroom work; participation in speaking clubs is necessary for the development of speech skills. Properly organized independent work also plays an important role in the formation of foreign language communication skills because it gives cadets the opportunity to develop their professional knowledge, learn new professional terminology, and promotes the development of independence and initiative.

It is emphasized that in modern professional training it is necessary to avoid unified models of education. It is important to use professional role-playing and game communication of cadets.

Key words: *competence, foreign language communicative competence, foreign language for professional purposes, professional training, cadet, law-enforcement activity, the Armed Forces of Ukraine.*

Formulation of the problem. The changes taking place in the life of our country in recent years, in particular Ukraine's course towards European integration, have become a driving force in strengthening the process of learning foreign languages by future specialists in all fields. According to the strategy for the development of language education in Ukraine, the content of which is defined in the National Doctrine of Education of Ukraine in the XXI century, the system of continuing language education should ensure mandatory mastery of the state language, the ability to know native (national) and learn foreign languages. Education contributes to the formation of high language culture and language competence of citizens, respect for the state language and lan-

guages of national minorities of Ukraine, tolerant attitude towards speakers of different languages and cultures [4, p. 3–9]. In the context of globalization of society, rapid development of international cooperation, expansion of international professional relations, the problem of formation and improvement of foreign language professional communicative competence of future law-enforcement officers and servicemen has become one of the priority areas of their training.

The **topicality** of this issue has led to a study on "The formation of foreign language communicative competence of future law-enforcement officers and servicemen in modern professional training".

Analysis of recent research and publications. Over the last decade, numerous research results

have been published by educators on the formation of students' foreign language speaking skills. Problems of formation of foreign language communicative competence of specialists of different spheres were investigated in the works of Demchenko D. (legal profession), Kukhta I. (tourist sphere), Hridnieva L. (law enforcement officers). A number of scientific publications by Kanova L., Chyrva A., Shcherba O., Yefimova O., Zakharova L. and others are devoted to the problematic issues of reforming and improving the language training of cadets of higher educational institutions. However, the analysis of the pedagogical foundations of the formation of foreign language communicative competence of cadets taking into account modern requirements have not been the subject of separate scientific research. This led to the urgency of choosing the topic of this scientific work.

The purpose of the article is to substantiate the importance and main aspects of the formation of foreign language communicative competence of future law-enforcement officers and servicemen taking into account modern professional requirements.

Presenting the main material. In the context of expanding the international relations of our state with other countries in various spheres of economic and socio-cultural activities, the formation of foreign language communicative competence of law-enforcement officers becomes especially relevant. This need arises due to the urgency of effective cooperation with experts from other countries against the background of transnational crime and crimes of an international nature. All this necessitates the study by law-enforcement officers not only the legislation of Ukraine, but also the legal framework of other states, which can be presented in a foreign language, as well as skills of communication with law-enforcement agencies of other states in international cooperation.

The constant participation of the Armed Forces of Ukraine in peacekeeping and security operations, the reorientation of the training of troops according to NATO standards, the expansion of international contacts require an adequate level of command of personnel in foreign languages [5, p. 1]. The need to improve the language of Ukrainian servicemen is substantiated in the "Basic principles of language training of personnel in the system of the Ministry of Defense of Ukraine" [5]. According to this document, the main purpose of English language cadets is to develop and improve their military skills in the military professional profession in accordance with the requirements of the NATO language standard STANAG 6001 [5, p. 6].

The military and law-enforcement spheres are quite close in its nature, so we will consider the formation of foreign language communicative competence of future law-enforcement officers and servicemen as a single concept.

First of all, it is necessary to understand the basic concept of our article, namely foreign language com-

municative competence. The scientific literature on communicative competence distinguishes the concepts of "competence", "competence", and "communication". Having analyzed them, we can state that the communicative competence of a future specialist consists of three main features: 1) practical possession of an individual stock of verbal and nonverbal means to update the informational, expressive and pragmatic functions of professional communication; 2) the ability to vary the means of communication and communication processes in connection with the dynamics of the situation of professional communication; 3) the ability to prepare speech acts in accordance with language and speech norms [7, p. 108].

We also share the opinion of researcher L. Hridnieva, who considers the concept of "foreign language communicative competence of future law enforcement officers" as a holistic integrative formation of personality, which is a separate component of professional communicative competence and consists of appropriate language, speech and sociocultural competence, and is formed on the basis of the approach "knowledge – their practical implementation" in the context of the created value-semantic communicative environment and allows to realize intercultural communicative function of future law-enforcement officers in the course of their professional activity [1, p. 11].

The formation of foreign language communicative competence of future professionals occurs during the process of learning a foreign language for professional purposes while studying in a higher education institution. The discipline "Foreign Language" and "Foreign Language for Professional Purposes" is an integral part of professional training and an organically connected prerequisite for the full development of a future specialist. The main purpose of teaching a foreign language for professional purposes is the formation of the necessary communication skills in the areas of professional communication both orally and in writing, skills of practical knowledge of a foreign language in various speech activities to the extent of professional needs, mastering the latest professional information through foreign sources.

The ultimate goal of learning a foreign language is the formation of cadets' readiness and ability for intercultural communication, practical mastery of foreign language communicative competence, i.e. the ability to compare language tools with specific goals, situations, conditions and objectives of speech communication.

At all stages of foreign language communicative competence formation of future military and law-enforcement officers it is necessary to create conditions for their professional development. Since both law-enforcement and military activities are communicative in nature, the most appropriate in teaching a foreign language is a communicatively oriented competence approach. The formation of foreign language

communicative competence during the study of a foreign language of future law-enforcement and military officers should be carried out in the speech-communicative foreign language environment, aimed at ensuring the maximum relevance of speech and professional behavior of the latter [2, p. 35–39].

To form the skills of professional communication, a foreign language teacher should develop all types of speech activities of cadets (listening, speaking, reading and writing); use authentic language materials, domestic and foreign textbooks, modern audio, video and multimedia materials; control the knowledge of students at all stages of education. From the first year of study it is necessary to take into account the specialization of cadets to successfully master the vocabulary of the future specialty. This approach significantly improves the assimilation of language material in the process of language activities, in particular during the reading and translation of professional texts, taking into account both lexical and linguistic aspects.

The process of learning a foreign language should be based on close interaction with other professional subjects, thus implementing the principle of integrity and practical orientation of language training. Moreover, it is important to involve foreign specialists of the relevant specialty to the conducting of the classes. That is, it is advisable to conduct binary classes. This type of activity has several positive aspects: 1) it helps to overcome the language barrier; 2) it promotes the application of already acquired professional skills and abilities to solve certain simulated problem situations using a foreign language; 3) it increases the motivation of cadets to learn a foreign language.

When teaching a foreign language in a higher education institution with specific learning conditions, it is important to use popular science articles that correspond to the future profession. Therefore, in the educational process, the process of working with this material involves the following tasks: acquaintance with military or police scientific publications, clarification of new trends in foreign research in the military or police system, search and selection of materials for scientific and practical activities. The internal condition of reading popular science literature is communicative and cognitive activity. Therefore, professionally oriented reading is one of the priority types of language activities in the training of cadets, because it allows future military and law-enforcement professionals to use all the necessary media.

In our opinion, it is extremely important to master the general military and police terminology. Particular attention should be paid to the study of international vocabulary, abbreviations, ambiguous words-terms that are characteristic of the specialized literature.

Another type of effective way to expand the cadet's terminological vocabulary is independent work. Properly organized independent work gives applicants the opportunity to develop their knowledge

about professional activities, introduces new professional terminology, and promotes the formation of such professional qualities of personality as independence and initiative.

At the present stage, a necessary condition for learning is the introduction of such methods that would more effectively reveal the potential of cadets, their intellectual, creative and moral qualities, increase motivation to learn a foreign language, enhance their cognitive activity, and encourage creative search and self-improvement.

Scholars argue that modern language training should involve the abandonment of unified models of learning. It is important to use professional role-playing and game communication of cadets [3, p. 11; 6, p. 6]. Therefore, it is important for teachers to be able to combine different modern technologies of teaching English, and to use creative forms of educational activities.

Language training should not be limited only to classroom activities. It is necessary to involve cadets in speaking clubs, which should be conducted with the involvement of foreign representatives. Such speaking clubs give cadets the opportunity to communicate in English, make presentations, as well as operate with various professional and everyday vocabulary, gain experience in professional matters. Among the fundamentally important parameters of communication are motivation, activity, purposefulness, novelty (which is manifested in changing the subject of discussion – tasks) and individualization (taking into account the life experience and interests of cadets). Speaking club is one of the additional means to improve professional communication in a foreign language and help cadets form professional communicative competence. Learning a foreign language goes far beyond compulsory education. The non-language university program is aimed at developing general critical thinking skills, problem solving, presentation of ideas and so on. An additional opportunity to communicate in a foreign language helps students master the language according to their specialization, life plans and specific needs. Speaking Club aims to combine classroom and extracurricular work, which helps to improve language and speech skills.

Conclusions and prospects for further research. The expansion of integration processes in international military and law-enforcement cooperation determines the need of the Armed Forces of Ukraine and the National Police for officers ready to carry out foreign language intercultural communication. Preparation for this type of communication involves the formation of foreign language communicative competence of cadets while learning a foreign language. The cadet's foreign language communicative competence is a complex, integral personal formation, which enables his ability to communicate in the process of foreign language professional-oriented

communication, as well as to create and manage discourses on professional topics. The essence of the cadet's foreign language communicative competence is revealed in a certain level of knowledge of a foreign language, speech, socio-cultural and professional knowledge, skills and abilities that allow to vary speech behavior depending on the functional factor of foreign language communication. Modern vocational education requires a specialist to be flexible, to have not only professional knowledge but also social skills.

The process of mastering a foreign language should include interactive, creative, problematic tasks, be diverse to promote the development of intelligence, research and creative thinking of future law-enforcement officers and servicemen, as well as the ability to reasonably and appropriately vary their language skills depending on psychological communication factors.

References:

1. Hridnieva, L.M. (2010). *Formation of foreign language communicate competence of future law-enforcement officers* (Extended abstract of PhD dissertation). Luhan. nats. un-t im. T. Shevchenka, Luhansk, Ukraine. [in Ukrainian].
2. Diahilieva, L.D. (2016). The problem of language training of future law-enforcement officers in new conditions of professional activity. In *Urgent scientific researches in modern world. Proceedings of the XIV International scientific conference* (pp. 35-39). Pereiaslav-Khmelnytskyi, Ukraine. [in Ukrainian].
3. Yefimova, O.M. (2015). Cadets' training to language interaction in professional and socio-cultural spheres of communication. In *Modern tendencies of foreign language for professional purposes teaching in high school. Proceedings of the International scientific conference* (pp.37-39). Kyiv, Ukraine: NTUU «KPI». [in Ukrainian].
4. Nationalna doctryna rozvytku osvity Ukrainy u Xxi stolitti. (2002, No. 6). *Osvita Ukrainy*, 3-9. [in Ukrainian].
5. Osnovni zasady movnoi pidgotovky osobovogo skladu v systemi Ministerstva oborony Ukrainy [The basic principles of language training of personnel in the system of the Ministry of Defense of Ukraine]. Vykhidnyi document Ministerstva oborony Ukrainy, 154/z/84, 8 serpnia 2019 r. [in Ukrainian]
6. Chyrva, A.V. (2008). The improvement of the language training system and language testing of cadets of higher military educational institutions. *Ivan Ohienko i suchasna nauka ta osvita*, 198-207 [in Ukrainian].
7. Yakovenko, N.V. (2019). The formation of foreign language communicative competence of cadets of higher military education institutions. *Innovative pedagogy*, 18, Vol.3, 107-110. [in Ukrainian].

Самойлова Ю. І., Сергієнко Т. М. Формування іншомовної комунікативної компетенції майбутніх працівників правоохоронних органів та військовослужбовців у сучасній професійній підготовці

У статті обґрунтовано важливість володіння працівниками правоохоронних органів та Збройних сил України іншомовною комунікативною компетенцією як одним з основних складників професіоналізму сучасного фахівця. Зазначено, що активний розвиток євроінтеграційних процесів спричинив необхідність модернізувати підготовку фахівців відповідно до вимог, встановлених у державах – учасницях Європейського Союзу. Іншомовна складова частина програми підготовки працівників правоохоронних органів та військовослужбовців відіграє важливу роль у процесі сучасної вищої освіти за професійним спрямуванням. У процесі сучасної іншомовної підготовки майбутні фахівці повинні не тільки опанувати мовними засобами, а й навчитися використовувати їх для ефективного розв'язання завдань за своєю спеціальністю.

У статті підкреслюється, що сутність іншомовної комунікативної компетенції курсанта розкривається в певному рівні володіння ним іноземною мовою, мовленням, військово-професійними та соціокультурними знаннями, уміннями і навичками, що дають можливість ефективно здійснювати мовленнєву поведінку залежно від функціонального чинника іншомовного спілкування. Також зазначено, що іншомовне спілкування створює підґрунтя для комунікативного бікультурного розвитку курсанта.

Визначено, що найбільш доцільним у навчанні іноземної мови є комунікативно орієнтований компетентнісний підхід. Для формування навичок професійного спілкування курсантів викладачеві іноземної мови варто розвивати всі види їх мовленнєвої діяльності, використовувати автентичні мовні матеріали, вітчизняні та закордонні навчальні посібники, сучасні аудіо-, відео- й мультимедійні матеріали. Доцільним є активне проведення бінарних занять із залученням іноземних представників – фахівців цієї галузі. Мовна підготовка курсантів не повинна обмежуватися тільки аудиторною роботою; необхідним для розвитку мовленнєвих вмінь є участь у розмовних клубах. Належно організована самостійна робота теж відіграє важливу роль у формуванні навичок іншомовного спілкування, оскільки дає можливість курсантам розвивати свої професійні знання, вивчати нову фахову термінологію та сприяє розвитку самостійності та ініціативності.

Наголошено на тому, що в сучасній професійній підготовці необхідно уникати уніфікованих моделей навчання. Важливим є застосування професійно-рольового та ігрового спілкування курсантів.

Ключові слова: компетентність, іншомовна комунікативна компетентність, іноземна мова за професійним спрямуванням, професійна підготовка, курсант, правоохоронна діяльність, Збройні Сили України.

С. В. Сапожников

доктор педагогічних наук, професор,
професор кафедри інноваційних технологій з педагогіки, психології та соціальної роботи
Університету імені Альфреда Нобеля

ПСИХОЛОГІЧНА ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ МАГІСТРІВ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ І СПОРТУ ДО ФАХОВОГО СПІЛКУВАННЯ: ОСНОВНІ ЗАВДАННЯ

У публікації розкриваються причинно-наслідкові залежності, які лежать в основі психологічних труднощів фахового спілкування майбутніх викладачів закладів вищої освіти – магістрів фізичної культури і спорту, зі студентами, обґрунтовується важливість використання методу активного соціально-психологічного навчання (АСПН) для їхньої професійної підготовки, розкриваються особливості функціонування «психологічного захисту», який деструктивно впливає на їх педагогічний професіоналізм. У статті доводиться, що найважливішою умовою педагогічного професіоналізму є наявність у майбутніх викладачів закладів вищої освіти, разом із ґрунтовним знанням предмета, таких якостей, як відкритість, доброзичливість, співпереживання, щирість, здатність прийняття і розуміння іншого. Для забезпечення цими особистісними передумовами педагогічного професіоналізму потрібна спеціальна підготовка, що дає більше, ніж оволодіння академічними знаннями і отримання набору рекомендацій. У статті стверджується, що формування у майбутнього викладача вищої школи необхідних особистісних якостей є процесом дуже складним і емоційно насиченим. Зазначається, що тільки через власне емоційне переживання ситуації фахового спілкування майбутній викладач закладу вищої освіти – магістр з фізичного виховання і спорту, може дійти продуктивних висновків, які сприятимуть його особистісному розвитку. Презентована у статті психокорекційна робота забезпечується методом активного соціально-психологічного навчання (АСПН). Особлива увага у статті приділена аналізу цілісності психіки суб'єкта в процесі спілкування, а також виявленню неусвідомлюваних компонентів протиріччя, що визначають його як диспротиріччя.

Ключові слова: метод активного соціально-психологічного навчання (АСПН), професійна підготовка, майбутній викладач закладу вищої освіти – магістр з фізичної культури і спорту, протиріччя, диспротиріччя, педагогічний професіоналізм, психологічний захист.

Постановка проблеми. У системі вищої освіти України сьогодні відбувається напружений пошук нових, креативних рішень проблем індивідуалізації та диференціації підготовки фахівців, форм, методів, засобів та технологій професійної підготовки здобувачів вищої освіти.

Професійна підготовка майбутнього магістра фізичної культури і спорту як суб'єкта багатоаспектної, інтегрованої навчальної діяльності – складне завдання, що завжди привертало увагу як науковців, так і практиків. Але психолого-педагогічні підходи до цієї значущої проблеми концептуально було не раз змінено, трансформуючи зміст професійного навчання науково-педагогічних працівників цього профілю. Сьогодні їхня професійна підготовка знаходиться на черговому етапі реформування.

Професійна підготовка майбутніх магістрів фізичної культури і спорту в системі вищої освіти країни в умовах сьогодення розглядається нами як процес формування фахівців нової генерації, здатних до професійної діяльності в реаліях цивілізаційних змін в економіці і політиці та забезпечення сталого розвитку суспільства.

Отже, попри значення проведених наукових пошуків, проблема професійної підготовки майбутніх магістрів фізичного виховання у закладах вищої освіти є недостатньо дослідженою в теоретико-методологічному аспекті, а традиційна система освіти не в змозі забезпечити органічне входження нової генерації магістрів фізичної культури і спорту, здатних працювати на посадах викладачів закладів вищої освіти до складного та швидкозмінного поля різнопланових потреб навчальної діяльності сучасних вишів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз джерел наукової літератури з проблем професійної підготовки магістрів у системі вищої освіти України засвідчив, що фундаментальні напрацювання з питань результативності підготовки студентів магістратури здійснювали О. Антонова, В. Бондар, В. Бобрицька, О. Гура, З. Сліпкань та інші. Науковцями було чітко визначено та науково обґрунтовано організаційні та педагогічні умови професійної підготовки майбутнього магістра в Україні, розроблено науково-методичний інструментарій з підготовки магістрів у галузі освіти, що ство-

рило підґрунтя для ефективного функціонування цього процесу.

Професійне становлення фахівців фізичної культури і спорту досліджували Н. Белікова, В. Видрін, Р. Клопов, О. Конєєва, В. Костюченко, Б. Курдюков, П. Лесгафт, Л. Лубишева, В. Магін, М. Носко, Н. Москаленко, Є. Приступа, М. Прохорова, Н. Пфейфер, Л. Сущенко, С. Хазова та інші.

Головною місією системи фізичного виховання вищеперераховані дослідники вважають формування цілісної особистості, що передбачає активний вплив не лише на її фізичний потенціал, а й на свідомість, психіку та інтелект, сприяє формуванню стійкої позитивної мотивації, ціннісних орієнтацій, інтересів і потреб у фізичній активності та здоровому способі життя.

Мета статті – обґрунтувати важливість використання методу активного соціально-психологічного навчання (АСПН) для професійної підготовки майбутнього викладача закладу вищої освіти – магістра фізичної культури і спорту, та розкрити особливості функціонування «психологічного захисту», який деструктивно впливає на його фахове спілкування.

Виклад основного матеріалу. Сьогодні за допомогою фахового спілкування майбутній магістр фізичної культури і спорту, працюючи на посаді викладача закладу вищої освіти (ЗВО) на кафедрах фізичної культури і спорту вишів, не лише передає здобувачам вищої освіти певні знання, але й формує їх власний світогляд, високі ідеали, виховує духовність, прагнення до добра, доброзичливе ставлення до оточення, любов до праці. Успішне вирішення цих проблем вимагає розробки спеціального інструментарію, який допоміг би забезпечити як загальну, так і спеціальну підготовку майбутніх викладачів ЗВО до фахового спілкування зі студентами.

Практика висвітлює існуюче протиріччя між знаннями науково-педагогічного працівника, отриманими в період навчання його у закладі вищої освіти, і власної педагогічної діяльності, коли йому доводиться приймати швидке, відповідальне рішення в нових і зазвичай несподіваних ситуаціях. Пояснюється це в першу чергу тим, що фахове спілкування може успішно здійснюватися завдяки не лише відповідній теоретичній підготовці викладача ЗВО, але й озброєнню його певними практичними навичками й уміннями.

Спробуємо розкрити причинно-наслідкові залежності, які лежать в основі психологічних труднощів спілкування. Наш досвід підготовки майбутніх викладачів ЗВО виявив, що однією з причин виникнення труднощів у фаховому спілкуванні зі студентами є система «психологічного захисту», яка створює внутрішнє, найчастіше неусвідомлене протиріччя між просоціальними

спрямуваннями людини та її діями, які знаходяться у протиріччі з цими спрямуваннями.

На наш погляд, у психокорекційній роботі найбільшої уваги заслуговує внутрішня схильність суб'єкта до «захисту» власного «Я». Цей «захист» актуалізується у суб'єкта в ситуації приниження, неприйняття, недоброзичливого відношення, загрози зневаги. Атмосфера спілкування в групі АСПН повинна бути такою, щоб небезпека утиску якостей «Я» людини зводилася до мінімуму.

Деструктивний вплив «психологічного захисту» на процес спілкування проявляється в тому, що він, прагнучи до збереження стабільності образу «Я» суб'єкта, забезпечує цю стабільність засобами, що припускають відступ від реальності. Це проявляється в першу чергу у спотворенні інформації про якість когось іншого так, щоб зберегти непогрішність власного «Я». Таке спотворення може відбуватися в самому процесі сприйняття себе і оточення або під час інтерпретації інформації.

Останнє призводить до численних непорозумінь у взаємовідносинах учасників навчання. Розібратися у витоках цих непорозумінь заважає їм певна ілюзорність уявлень про власне «Я», на варті якого стоїть «психологічний захист».

Для виявлення і об'єктивування «психологічного захисту» потрібен надзвичайно тонкий методичний інструментарій, що спирається на чіткі теоретичні передумови.

На основі вивчення досвіду радянських і зарубіжних науковців ми дійшли висновку, що цим методом може стати так званий **метод активного соціально-психологічного навчання (скорочено АСПН)** (автор – Т. Яценко). У ході застосування методу АСПН зазнавав змін, уточнень і шліфовки. Особливий вплив на цей процес здійснювало поглиблене вивчення змісту поняття «психологічний захист».

Під час розробки методики АСПН були використані основні положення педагогічної системи А. Макаренка, В. Сухомлинського, а також ідеї, представлені у роботах академіка О. Бодальова, які лягли в основу організації психологічного клімату в групі. Були також використані основні принципи тренінгової практики, що розроблялися радянськими психологами Л. Петровською, Г. Ковальовим, Ю. Ємельяновим.

Метод АСПН є цілісною психолого-педагогічною системою, здатною надати допомогу людині в глибинному особовому пізнанні іншої людини і самого себе. Багаторівневий зворотній зв'язок від учасників навчання дозволяє кожному, що навчається побачити своє відображення в очах різних людей і отримати інформацію про те, як сприймається його поведінка в тій або іншій ситуації, зрозуміти обмеженість власних засобів спілкування, їх недосконалість, а також позитивні сторони своєї особистості.

Використання в АСПН різних методичних прийомів озброює майбутнього викладача ЗВО новим психолого-педагогічним інструментарієм для роботи зі студентами. Це і способи невербальної взаємодії (міміка, жести, вираз обличчя, візуальне сприйняття), і оволодіння психодрама-тичними прийомами, і психологічний аналіз ситуацій, і рольові ігри, і психологічний малюнок в усій різноманітності способів його застосування.

Програвання різних, значущих для засвоєння ситуацій їх аналіз в групі АСПН надає в розпорядження викладача ЗВО важливу інформацію про психологічну доцільність його поведінки при спілкуванні з навколишніми людьми. Обмін ролями в ході гри дозволяє студенту – майбутньому викладачеві, відчувати на собі усю психолого-педагогічну продуктивність або непродуктивність власних дій, які моделюються в групі.

Іноді педагогічна проблема обговорюється не лише попарно, але і за участю усіх членів групи, особливо коли програється складна педагогічна ситуація.

Атмосфера спілкування в групі АСПН, за якої небезпека утиску достоїнств «Я» людини зводиться до мінімуму (відсутні ради, рекомендації, настанови, заохочення і покарання), дозволяє учасникам зробити продуктивні висновки про особистісні причини власних труднощів спілкування, що нарешті зумовлює високий рівень мотивації навчання.

Курс навчання в групі АСПН формує у її членів навички не лише глибокого самопізнання, пізнання інших людей, оволодіння інструментарієм проникнення в приховані мотиви, але і апробації нових форм поведінки під впливом отриманої інформації. Така психологічна лабораторія пізнання є гарною школою дослідницького пошуку, вона збагачує учасників психологічними знаннями, здобутими в живій, емоційно насиченій ситуації спілкування на підставі аналізу всього того, що суб'єкт бачить, чує, відчуває. Дуже важливо при цьому, щоб завдання не планувалися заздалегідь, а формувалися в процесі зайняття, спільно з усіма членами групи.

Розроблений робочою групою під керівництвом академіка Т. Яценко, у складі якої працював автор цієї публікації, метод АСПН успішно може бути використаний не лише педагогами-практиками, але і в класичних, педагогічних закладах вищої освіти, академіях післядипломної педагогічної освіти. Власне кажучи, АСПН підвищує загальну психологічну культуру фахового спілкування, яка є необхідним компонентом будь-якої професійної діяльності, що несе певне педагогічне навантаження.

З огляду на специфіку професійної діяльності доводиться працювати не лише у формально структурованих умовах, які представляються на

заняттях у ЗВО, але і взаємодіяти зі студентами у вільній обстановці в позанавчальний час. Саме у цих умовах викладач ЗВО, який не має твердих знань у галузі практичної психології, почуває себе частенько слабким вихователем. Тим часом курс навчання в групі АСПН повинен забезпечити психологічну компетентність у розумінні партнера по спілкуванню, самої ситуації спілкування і своєї ролі в ній.

Як показує наш багаторічний досвід, найважливішою умовою педагогічного професіоналізму є наявність у викладачів ЗВО, разом із ґрунтовним знанням предмета, таких якостей, як відкритість, доброзичливість, співпереживання, щирість, здатність прийняття і розуміння іншого тощо. Для забезпечення цими особистісними передумовами педагогічного професіоналізму потрібна спеціальна підготовка, що дає більше, ніж оволодіння академічними знаннями і отримання набору рекомендацій.

Формування у викладача ЗВО – магістра фізичної культури і спорту необхідних особистісних якостей є процесом дуже складним і емоційно насиченим. Тільки через власне емоційне переживання ситуації спілкування майбутній викладач ЗВО може дійти продуктивних висновків, які сприятимуть його особистісному розвитку. Саме така психокорекційна робота і забезпечується методом АСПН.

У педагогічній взаємодії особливої уваги заслуговує сам процес спілкування і його можливості у виховній дії на студентів. Для психолога найбільш важливим видається питання про залежність спілкування від особистісних якостей педагога як про інструментарій дії на учнів з метою їх розвитку і виховання. Саме тому нові завдання, що стоять перед сучасною системою вищої освіти на сучасному етапі розвитку українського суспільства, безпосередньо віддзеркалюються і у вимогах до фахового спілкування в аспекті посилення його виховної функції.

Для того, щоб слово не було безплідною їжею для мозку, потрібен зв'язок між вихователем і вихованцем, який би знімав бар'єри, які заважають педагогічній дії. Саме у забезпеченні такого зв'язку і полягає першочергове завдання викладача ЗВО в процесі фахового спілкування. Але для цього треба мати певні особистісні якості, необхідні для формування особистості вихованців. Ця думка підтверджується висновками багатьох психологів. Ще К. Ушинський стверджував: «Настанови важливі, приклад ще важливіший, але понад усе означає у вихованні керівництво (training)...» [8, с. 64].

Взагалі зміст виховання можна уявляти собі по-різному залежно від того, якій з двох можливих позицій ми дотримуватимемося. Перша з них свідчить, що в процесі виховання суспільство передає

підростаючим поколінням свої традиції, тенденції, культурну спадщину. Друга ж стверджує, що суспільство не лише передає своїй зміні спадок за допомогою процесу виховання, але й готує кожну особистість, яка формується, до самовиховання, до конструктивного сприйняття нової інформації, до зміни оточення відповідно до своїх ідеалів. На нашу думку, в умовах сучасного суспільства найбільш прийнятним є другий підхід до виховання.

Тепер чітко окреслимо зв'язок «розвиток суспільства – розвиток системи виховання – розвиток особистості». Виховання завжди безпосередньо пов'язане з розвитком суспільства, його історією і ідеологією.

У сучасному світі воно не може обмежитися тільки виробленням у людини уміння адаптуватися до певного середовища, а повинно виступати і чинником, що прискорює як соціальний розвиток особистості, так і можливості її самозмін. Цей процес сьогодні повинен розглядати вихованця як «суб'єкта змін», «співучасника створення історичного процесу», як «творчу особистість», а не як об'єкту зовнішніх дій і впливів.

Сучасному викладачеві ЗВО треба завжди пам'ятати, що «всяке психічне явище зумовлене кінець кінцем зовнішнім впливом, але будь-який зовнішній вплив визначає психічне явище лише опосередковано, заломлюючись через властивості, стани і психічну діяльність особистості, яка цим діям піддається» [7, с. 14]. Суть особистості не можна окреслити за допомогою перерахування окремих елементів, її необхідно розуміти як динамічну структуру і в той же час враховувати, що вона – невід'ємна частка суспільства.

Адже віддзеркалюючи соціальне оточення, особистість розвиває свій внутрішній світ, який виступає потім «призмою відображення». Актуальною проблемою є сьогодні подолання формалізму і бюрократизму у виховному процесі. У нашій країні свого часу її успішно вирішував А. Макаренко. Розроблена і вживана ним педагогічна система довела, що керівництво процесом виховання можливо за єдино вірної позиції – якомога більше поваги до дитини і якомога більше вимог до нього. Вихователь і вихованець при цьому шукають творчі, конструктивні рішення виникаючих проблем у їх взаємодії. Це зменшує «психологічну дистанцію» між вихователем і виховуваним, яка є чинником, що зумовлює міру взаємного впливу: чим вона менша, тим більше взаємний вплив.

Підхід до виховання особистості студента може бути *формальним* і *неформальним*. У першому разі переважають зовнішні способи впливу на студента з метою добитися від нього слухняності, покори. У другому – виховні прийоми мають бути звернені до нього з тим, щоб розбудити його власну творчу ініціативу, виховати самостійність в ухваленні рішень і тим самим сприяти зростанню

його соціальної активності, зрілості. Звичайно ж більш прогресивним нам здається другий підхід до виховання.

Але і за неформального ставлення до виховання проблема впливу на вихованця не знімається. Навпаки, завдання переорієнтації установок, актуалізації, творчості індивіда і напрям його в соціально значуще (просоціальне) русло набуває все більшої гостроти та актуальності.

Існує ще один шлях, завдяки якому самостійність студента можна зробити керованою – це емоційний психологічний зв'язок з ним. У таких умовах слово виступає не лише засобом дії на нього, але і стимулятором його творчого потенціалу. Такий духовний зв'язок вихователя з вихованцем виникає у разі безумовного сприйняття останнього без оцінок його особистісних якостей і поведінки, тобто сприйняття «якщо не таким, яким він є зараз, то таким, яким він може стати» (теорія А. Макаренка про ближню та далеку перспективи). Студент повинен відчути до себе зацікавленість і бажання педагога спільно працювати з ним. «Істинним стимулом людського життя, – пише А. Макаренко, – є завтрашня радість». І ще: «Виховати людину – означає виховати у нього перспективні шляхи» [5, с. 75–76].

Як відомо, в навчальному процесі вишу велике значення сьогодні набуває форма взаємодії викладача і студента. При цьому з боку старшого повинна переважати атмосфера терплячості, емоційної теплоти, щирості, зацікавленості особою і справами студента. Завдання його полягає не в «інформуванні» студентів, а в тому, щоб передати їм певний досвід і уміння його переосмислювати з широких соціальних позицій, що добре узгоджуються з передовими ідеалами.

Знаючи потреби суспільства і враховуючи можливості своїх вихованців, досвідчений викладач вишу планує заходи, що мають громадську цінність, але при цьому будує стосунки зі студентами так, щоб не блокувати їх самодіяльність, критичність і творчість, заохочувати самостійність і ініціативу.

Реформування системи вищої освіти поставило перед науково-педагогічними працівниками вишів завдання формування свідомих громадян своєї країни, що своєю чергою висуває підвищені вимоги і до особистісних якостей майбутнього викладача ЗВО.

Сьогодні взаємовідносини викладача ЗВО зі студентами необхідно будувати на основі «особистість – особистість», а не «викладач – студент». А це означає, що спілкуванню зі студентами має бути властива безпосередність, достовірність почуттів, щирість.

Скажімо так: сучасний викладач ЗВО повинен сприймати студентів як індивідуумів з неповторними особливостями і потенційними можли-

востями; він здатний на безумовне сприйняття почуттів студента, рис його характеру, емоцій, як позитивних, так і негативних; останні можуть представляти для нього особливі проблеми.

Для досвідченого викладача вишу характерна розвинена здатність емпатії відносно своїх вихованців: він вміє поставити себе в їх позицію без установки на швидке оцінювання особистості або її вчинків і без тенденції щодо виголошення «вироку» поспішними характеристиками. Він може розпізнавати інтереси і стимулювати внутрішню мотивацію студентів до діяльності, активізувати їх творчий потенціал; здатний бачити педагогічні проблеми і вирішувати їх спільно з ними безконфліктним способом.

У спілкуванні зі студентами у досвідченого вихователя переважає діалогічна форма над монологічною. У своїх вчинках він конкретний, не робить безпідставних та безпредметних узагальнень. Тільки у таких умовах навчальний процес вишу може стати дієвим засобом розвитку взаємовідносин викладача зі студентами. Але щоб ця взаємодія сприяла розвитку студентів, у викладача має бути розвинене почуття співпереживання, уміння проникнути не лише в стан молодої людини, але й у ту мотивацію, яка у неї вже є, а не піклуватися лише про створення якихось неральних мотивів.

Психологічна підготовка до фахового спілкування полягає в тому, щоб розвинути у майбутнього викладача ЗВО – магістра фізичної культури і спорту, здатність надавати студентам емоційну і психологічну підтримку, допомагати у вирішенні особистісних проблем, проявляти турботу про них. Викладач ЗВО повинен розвинути в собі здатність акцентувати увагу на сильних сторонах студента. Якщо він високо оцінює і з повагою ставиться до потенційних здібностей своїх студентів, то швидше за все і студенти позитивно відноситимуться до викладача і до процесу навчання.

Для успішної взаємодії зі студентами викладач ЗВО повинен уміти розуміти особливості «Я – образу» кожного з них і бачити прийоми його «захисту». Зокрема, йому слід з'ясувати, що навіть студенти з позитивною самооцінкою, постановку цілей використовують для підтримки наявного у них образу «Я». Молоді люди схильні приписувати причини невдач в досягненні високої мети зовнішнім подіям.

У психології доведено, що спотворення в процесі цілепокладання і заперечення власної відповідальності за невдачі унеможливають розвиток особистісного «Я». І здобувачі вищої освіти втрачають здатність конструктивного вирішення проблем, пов'язаних з невдачами в навчанні, оскільки відчуття безсилля зрештою пронизує їхні думки, самосприйняття і поведінку. Тому цілі, які ставляться перед студентами, мають бути реалістич-

ними, тобто такими, що вимагають від них певних зусиль, і в той же час не перевищувати їх реальних можливостей. Мета завжди повинна викликати у юнаків бажання її досягти. Якщо студент схильний ставити перед собою занадто високу мету, то її необхідно розбити на ряд проміжних, з якими він може впоратися без особливих труднощів.

Кожен, навіть самий незначний крок вперед заслуговує щирої похвали з боку викладача ЗВО. Треба навчити студентів розглядати позитивні зрушення в навчанні як одну з підстав для самосхвалення. Важливо, щоб студент у процесі взаємодії із викладачем розвинув в собі навички самосхвалення. Викладач не може виступати в ролі єдиного джерела самопідкріплення. Чим позитивніші висловлювання, що мають своїм джерелом реальні успіхи, цілі і оцінки, які молода людина може віднести до себе, тим більшою силою вони володітимуть в плані формування у нього позитивного відношення до себе і до інших людей.

Ще однією примітною особистісною особливістю викладача ЗВО, що грає важливу роль в налагодженні добрих взаємовідносин зі студентами, є його щирість, непідробленість поведінки в спілкуванні з ними, уміння розкрити своє безумовне позитивне ставлення до них.

Крім того, для оптимальної взаємодії зі студентами викладач вишу повинен прагнути зрозуміти самого себе. Адже його особистісні проблеми безпосередньо відбиваються на взаємовідносинах зі студентами. Педагог не зможе адекватно і глибоко розуміти інших, а тим більше намагатися допомогти їм, якщо не буде здатен зрозуміти самого себе.

Відомо, що у разі низької самооцінки викладач ЗВО сприймає студентів крізь призму власних тривог, страхів і незадоволених потреб. Дослідження психологів свідчать, що оптимізації сприйняття власного «Я» сприяє одночасно також і виникнення у індивіда готовності до прийняття інших, що особливо важливо для викладача вишу, уся робота якого ґрунтується на міжособистісних взаємодіях.

Відомо, що проблема цілісності особистості пов'язана з послідовністю поведінки, єдністю слова і справи, свідомою керованістю своїми вчинками. Ці якості є надзвичайно цінними для майбутнього викладача вишу – магістра фізичної культури і спорту як вихователя підростаючого покоління.

На жаль, доводиться констатувати недостатню кількість спеціальних досліджень, присвячених виявленню цілісності особистості викладача ЗВО і впливу цієї особливості на ефективність педагогічної взаємодії зі студентами, попри те, що ці питання є важливими як для психології взагалі, так і для психології вищої школи зокрема.

Отже, спробуємо розкрити природу і причини внутрішньої дисгармонії особистості і ті витрати в процесі спілкування, які є наслідком цього явища.

Питання про внутрішню дисгармонію особистості органічно пов'язане з таким поняттям, як цілісність особистості.

Цілісність особистості – це не просто оптимальне співвідношення між розумовим, фізичним, моральним, інтелектуальним, емоційним і вольовим розвитком, але і її ставлення до суспільства, що проявляється в пошуку ідеалів, в цілепокладанні, що є активною силою в перетворенні себе і навколишнього світу. Причому, розвиваючись, особистість завжди приймає такий спосіб організації, який може або всемірно сприяти її всебічному і гармонійному розвитку, або гальмувати його.

Зазначимо, що передумови деформації особистості, що зумовлюють згодом її внутрішню розщепленість, складаються у досить ранній період її життя. Дослідниця цієї проблеми Л. Анциферова вважає: «виникнувши як спосіб відповіді дитини на несприятливі соціальні дії, ці психологічні новоутворення поступово набувають власної логіки розвитку. Їх становлення триває і за відсутності умов, що колись викликали їх. Навіть більше, особистість сама починає створювати середовище, що сприяє домінуванню негативних якостей в особистісній системі і подальшому спотворенню «форми особистості» [1, с. 6]. Усе це посилює протиріччя і конфлікти суб'єкта у взаємодії з довкіллям.

Питання про цілісність особистості пов'язане з питанням про її внутрішню суперечливість. Ґрунтуючись на положенні діалектики про те, що розвиток – це «боротьба» протилежностей, науковці усю свою увагу приділяли суперечності стосунків між протилежностями як необхідній передумові розвитку. В результаті цього менш дослідженою залишилася інша сторона діалектичного підходу до розвитку особистості – гармонія протилежностей, їх відношення та взаємодоповнення, боротьба між ними.

Отже, підкреслює один з дослідників цієї проблеми, «гармонія не статичний стан, а процес, який існує і відтворюється в протиріччях». Приймаючи гармонію як істотну рушійну силу розвитку особистості суб'єкта, ми виходимо на феномен протиріччя. [2, с. 140].

Протиріччя можуть бути внутрішніми і зовнішніми, антагоністичними і неантагоністичними, основними і другорядними. Можна виділити також різновиди протиріччя залежно від їх функції в процесі розвитку особистості. Такого роду уточнення функціонального навантаження протиріччя в певній системі дозволяє нівелювати парадокс, що полягає в тому, що кожне протиріччя в усіх відношеннях є «двигуном» розвитку, і тоді, усуваючи його, ми неначе «вимикаємо двигун». Можна пого-

дитися з думкою, висловленою В. Бородкіним: «...на систему в цілому кожне протиріччя робить в заданому відношенні або «позитивна», або «негативна» дія. «Негативну» дію протиріччя у функціонуванні і розвитку систем умовно називають «диспротиріччям» [3, с. 176].

Висновки і пропозиції. Таким чином, особливу увагу ми приділили аналізу цілісності психіки суб'єкта в процесі спілкування, а також виявленню неусвідомлюваних компонентів протиріччя, що визначають його як диспротиріччя. Передбачається, що надання допомоги суб'єктові в усвідомленні диспротиріччя (зумовленого «захистом») дозволяє забезпечити його перехід в протиріччя і відкриває тим самим можливість його розв'язання, що своєю чергою сприяє його особистісному розвитку.

Шлях до цього лежить через пізнання поведінки людини, оскільки в ньому виражається як свідоме, так і несвідоме, розкриваються об'єктивні протиріччя самих явищ, які ще не усвідомлені.

Отже, ми маємо усі підстави вважати, що науково управляти процесом розвитку особистості – означає своєчасно розкривати диспротиріччя, яким властива наявність різноспрямованих мотиваційних тенденцій, і допомогти особистості їх усвідомити і конструктивно розв'язати.

Стаття не вичерпує усіх аспектів психологічної підготовки майбутнього викладача закладу вищої освіти – магістра фізичної культури і спорту, а засвідчує необхідність визначення та дослідження методів для виявлення порушень цілісності особистості з метою надання їй дієвої допомоги у подоланні дезінтегруючих тенденцій.

Список використаної літератури:

1. Анциферова Л.И. К психологии личности как развивающейся системы. *Психология формирования и развития личности*. Москва, 1981. С. 6–8.
2. Бурева Л.П. Человек: деятельность и общение. Москва, 1978. 226 с.
3. Бородкин В.В. Проблемы противоречия в материалистической диалектике. Москва, 1982. С. 176.
4. Крупская Н.К. Пед. сочинения : в 6 т. Москва, 1979. Т. 3. 587 с.
5. Макаренко А.С. Сочинения : в 7 т. Москва, 1951. Т. 5. 475 с.
6. Сухомлинский В.А. Избр. произведения : в 1 т. Киев, 1979. Т. 1. С. 209.
7. Рубинштейн С.Л. Бытие и сознание. Москва, 1957. 664 с.
8. Ушинский К.Д. Избр. пед. сочинения : в 2 т. Москва, 1974. Т. 1. 524 с.
9. Яценко Т.С. Динамика развития глубинной психокоррекции: теория и практика : монографія. Днепропетровск : Інновація, 2015. 567 с.

Sapozhnykov S. Psychological training of future masters in physical culture and sport for professional communication: main issues

The publication reveals the causal-effect relationships that are the basis of the psychological difficulties in professional communicating of future lecturers (masters in physical culture and sport) with students, substantiates the importance of using the method of active social psychological training (ASPT) for their professional training, reveals the peculiarities of the functioning of "psychological defense", which has negative impact on pedagogical teaching skills of the future lecturer. The article argues that the most important condition for pedagogical professionalism is presence of future lecturers of higher education institutions, along with perfect knowledge of their subject but also such qualities as openness, goodwill, empathy, sincerity, ability to accept and understand others. To provide these personal preconditions for pedagogical professionalism, special training is required, which gives more than mastering academic knowledge and obtaining a set of recommendations. The article argues that the formation of the necessary personal qualities in the teacher is a process very complex and emotionally rich. It is noted that only by virtue of the actual emotional experience of the communication situation the future teacher can reach productive conclusions that will contribute to his personal development. The psycho-correction work presented in the article is provided by the method of active social-psychological training (ASPT). Particular attention in the article is paid to the analysis of the integrity of the subject's psyche in the process of communication, as well as the discovery of unconscious contradictory components that define it as a contradiction. It is argued that the formation of the future lecturer of higher education the necessary personal qualities is a very complex and emotionally rich process. It is noted that the way to this lies through the knowledge of human behavior since it expresses both conscious and unconscious, reveals the objective contradictions of the phenomena themselves, which are not yet realized. It is noted that only through his own emotional experience of the communication situation, the future lecturer of higher education (master of physical education and sports) can reach productive conclusions that will contribute to his personal development. The psycho-correctional work presented in the article is provided by the method of active socio-psychological training (ASPT). In the article the special attention is paid to the analysis of the integrity of the subject's psyche in the process of communication, as well as to the identification of unconscious components of the contradiction that define it as a disproportion.

Key words: *method of active social-psychological training (ASPT), professional training, future lecturers of higher education institutions, masters in physical culture and sport, disproportion, pedagogical professionalism, psychological defense.*

УДК 37.091.33-028.181

DOI <https://doi.org/10.32840/1992-5786.2021.76-3.21>**Р. В. Слухенська**

кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри медицини катастроф та військової медицини
Буковинського державного медичного університету

Г. І. Влад

кандидат фізико-математичних наук,
асистент кафедри біологічної фізики та медичної інформатики
Буковинського державного медичного університету

А. А. Єрохова

викладач кафедри медицини катастроф та військової медицини
Буковинського державного медичного університету

В. І. Маланій

викладач кафедри медицини катастроф та військової медицини
Коледжу
Буковинського державного медичного університету

ОСНОВНИЙ ІНСТРУМЕНТАРІЙ ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ

Однією з найбільш актуальних у сучасній освіті є проблема підготовки кадрів до життя і роботи в світі, де процеси отримання, перетворення, використання інформації займають чільне місце, інтелектуальна праця стає основним видом, а готовність до використання ІКТ – провідною частиною діяльності особистості. Крім цього, справжнім викликом для людства та освіти усіх ланок стала пандемія, яка сколихнула світ у 2020-му році. Мета статті – розглянути основні інструменти дистанційного електронного освітнього процесу на сучасному етапі розвитку електронних технологій. Визначено, що дистанційні освітні технології – навчальні електронні інструменти, реалізовані в основному із застосуванням інформаційно-телекомунікаційних мереж при опосередкованій (на відстані) взаємодії студентів та викладачів.

Безперервний доступ в Інтернет робить можливим проводити заняття в дистанційній формі «навчання обличчям до обличчя». Інструментами електронного навчання можна назвати весь арсенал засобів подачі інформації, представлений в Інтернеті, – сайт, електронну пошту, форум, соціальні мережі і все інше. Для організації системного навчання використовуються спеціальні системи електронного або дистанційного навчання (СДО), які об'єднують інструменти електронної освіти. Сучасні СДО дозволяють забезпечити: централізоване управління процесом навчання в електронному форматі; ефективно надання слухачам навчальних матеріалів; підтримку сучасних стандартів у сфері технологій дистанційного навчання; можливість багаторазового використання персоналізованого контенту; інструментарій для ефективної організації взаємодії між учасниками процесу навчання.

З'ясовано, що важливим інструментом в СДО є автоматична система тестування. Аналіз накопичених результатів тестування в СДО дозволяє зробити висновки про рівень знань, а також про якість навчальних матеріалів. Для спілкування слухачів між собою і з викладачем, а також для виконання самостійної роботи використовуються форуми і чати.

Інформатизація та впровадження сучасних інформаційно-комунікаційних технологій трансформують сферу освіти, задаючи їй новий вектор розвитку. Створення електронних посібників і інтерактивних навчальних програм, автоматизація систем навчання, організація віртуальних шкіл і університетів, використання масових відкритих онлайн-курсів перетворилося на звичайну практику.

Ключові слова: електронне навчання, дистанційна освіта, дистанційні освітні технології, програмні системи, системи мережевого навчання.

Постановка проблеми. Інформаційні технології є однією з основних рушійних сил у сучасному світі. Успішність як окремої людини, так і цілої держави напряму залежить від своєчасного доступу до необхідної інформації. Однією з найбільш актуальних у сучасній освіті є проблема підготовки кадрів до життя і роботи в світі, де процеси отри-

мання, перетворення, використання інформації займають чільне місце, інтелектуальна праця стає основним видом, а готовність до використання ІКТ – провідною частиною діяльності особистості. Реальними кроками у вирішенні цих проблем є створення єдиного освітнього інформаційного середовища, використання відкритих форм нав-

чання, забезпечення відкритого дистанційного доступу до розподілених інформаційним і техніко-технологічних ресурсів. Крім цього, справжнім викликом для людства та освіти усіх ланок стала пандемія, яка сколихнула світ у 2020-му році.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Питання застосування системи дистанційного навчання в освітніх закладах аналізується різними науковцями. Методологічні аспекти проблеми розглядалися І. Зязюном, Н. Нічкало. Дослідження зарубіжних і українських авторів акцентують увагу на технологіях і засобах ДН як основного напрямку цієї ланки освіти. Застосування ДН досліджують такі вчені, як І. Солдаткін, М.Ю. Бухаркіна, В.М. Кухаренко, Ю.М. Богачков та інші. Наукові праці іноземних вчених в галузі організації ДН належать Н. Фредеріксону, В. Кліффорду, М. Мур, Ч. Ведемєр, О. Петерс та іншим.

Мета статті – розглянути основні інструменти дистанційного електронного освітнього процесу на сучасному етапі розвитку електронних технологій.

Виклад основного матеріалу. Термін «електронне навчання» з'явився в Україні порівняно недавно, але його швидко почали вживати, поступово витіснивши таке поняття, як «дистанційне навчання». Для визначення електронного навчання використовуються також терміни «e-learning» (скорочення від англ. Electronic Learning), мультимедійне, комп'ютерне, віртуальне, онлайнове тощо [3].

Дистанційні освітні технології – це навчальні електронні інструменти, реалізовані в основному із застосуванням інформаційно-телекомунікаційних мереж за опосередкованої (на відстані) взаємодії студентів та викладачів.

Підхід до сучасного електронного навчання тісно пов'язаний з «теорією поколінь» [2], згідно з якою кожне покоління має свою типологію поведінки по відношенню до інформаційних технологій в цілому і електронного навчання зокрема. Виділяють чотири покоління: покоління 1945–1964 рр. («Baby boomers» – покоління буму народжуваності після війни) почало використовувати інформаційні технології в зрілому віці, що призвело до збільшення періоду навчання, болючою адаптації та опору; покоління «X» 1965–1979 рр. (покоління цифрової адаптації). Це покоління почало використовувати інформаційні технології в підлітковому періоді, зазвичай використовуючи комп'ютерні ігри; покоління «Y» 1980–2000 рр. («народжені в цифрі»). Покоління добре знайоме з цифровими технологіями, занурене в цифрове середовище, навчання і адаптація відбуваються інтуїтивно; покоління «V» 2000 р. («Втілені в цифрі»). Це покоління знайоме з інформаційними технологіями та сучасними пристроями з моменту народження. Таким чином, покоління X і Y є основними споживачами

електронної освіти сьогодні. Для них традиційна форма освіти не є настільки ефективною, як для попередників [5].

Вперше електронне навчання почали застосовувати в 1990-і рр. як поліпшену форму дистанційного навчання. Для цього етапу характерна розробка простих навчальних курсів з можливістю тестування. Активне використання інформаційних технологій в економічній сфері призвело до використання електронного навчання як інструменту корпоративної освіти. Цей етап характеризується розробкою навчальних курсів для навчання співробітників компанії в стислі терміни і в разі, якщо компанія має розподілену територіальну структуру. Зазвичай електронні курси містили опис моделей підприємств.

Згодом розвиток програмних систем призвів до появи класу програм, що отримав назву «e-learning systems». Безперервний доступ в Інтернет робить можливим проводити заняття в дистанційній формі «навчання обличчям до обличчя». Інструментами електронного навчання можна назвати весь арсенал засобів подачі інформації, представлений в Інтернеті – сайт, електронну пошту, форум, соціальні мережі і все інше. Для організації системного навчання використовуються спеціальні системи електронного або дистанційного навчання (СДО), які об'єднують інструменти електронної освіти [7].

Сучасні СДО дозволяють забезпечити: централізоване управління процесом навчання в електронному форматі; ефективно надання слухачам навчальних матеріалів; підтримку сучасних стандартів у сфері технологій дистанційного навчання; можливість багаторазового використання персоналізованого контенту; інструментарій для ефективно організації взаємодії між учасниками процесу навчання.

Робота в СДО здійснюється наступним чином: підготовлений навчальний матеріал завантажується в систему, після чого до нього отримують доступ певне коло слухачів. На відміну від розміщення інформації в мережі Інтернет, такий спосіб дозволяє отримувати і обробляти детальну статистику про навчання слухача. Зазвичай впровадження СДО виробляється в рамках ІТ-проєкту з впровадження інформаційної системи (СДО) [1].

Важливим інструментом в СДО є автоматична система тестування. Аналіз накопичених результатів тестування в СДО дозволяє зробити висновки про рівень знань, а також про якість навчальних матеріалів. Для спілкування слухачів між собою і з викладачем, а також для виконання самостійної роботи використовуються форуми і чати. Одним з популярних інструментів електронного навчання на цей час є вебінари або онлайн-семінари. Зазвичай це відео і / або аудіоконференція, в якій є ведучий і слухачі, є презентація та можливість задавати питання, спілкуватися як через чат, так

і голосом через мікрофон. Основою електронного навчання є електронний курс, який дозволяє взаємодіяти з навчальним матеріалом і відпрацьовувати знання на практиці. Всі групи електронних курсів можна розділити на три види.

Перший вид – простий електронний курс – послідовність слайдів з елементами навігації, тестування і базовою практикою. Такі курси можна використовувати для простих тематик навчання, які не потребують детального пояснення, інформування про будь-що. Використовується проста графіка, заснована на стандартних шаблонах [6].

Другий вид – інтерактивний електронний курс – більш складні курси, розроблені з елементами анімації і персонажами. Розробляються за складними тематиками, в яких анімація і спеціальна графіка допомагають в поясненні матеріалу.

Третій вид – складні електронні курси – це курси, які містять ігри, тренажери і симулятори. Такі курси підходять для дисциплін, які потребують відпрацювання практичних навичок. Вважається, що такі курси, незважаючи на труднощі їх розробки, є найефективнішими, оскільки дозволяють не просто передати інформацію, а створюють цінний досвід.

Системи мережевого навчання складаються з наступних базових елементів: навчальний заклад як організаційна структура реалізації дистанційних освітніх технологій; інформаційні ресурси – бази даних навчально-довідкових матеріалів, бази знань; технічні та програмні засоби забезпечення технологій ДО; викладачі-консультанти; отримувачі освітнього продукту (слухачі, студенти) [9].

Сучасний електронний курс може використовувати такі елементи, як слайди, відеолекції, електронні тести, тренажери, ігри та інші. Серед світових лідерів СДО можна виділити наступні: Blackboard Inc, Moodle, Sakai. Компанія Blackboard Inc., що займається розробкою програмного забезпечення, була заснована в 1996 р. Система Blackboard – це комерційний продукт із закритим кодом, який має модульну структуру: система навчання слухачів “Blackboard learn”; система для організації віртуальних класів “Blackboard Mobile”; система для здійснення онлайн-розсилок “Blackboard Connect”; система ідентифікації особистості “Blackboard Transact” та інші. За даними “The World University Rankings” понад 70% кращих університетів світу використовують системи і рішення компанії Blackboard [8].

СДО Sakai розробляється спільнотою наукових установ, комерційних організацій та приватних осіб. Мережа має відкритий вихідний код на мові Java і розповсюджується за ліцензією спільноти. Система добре структурована і включає в себе безліч основних і допоміжних модулів, з яких можна збирати спеціалізовані системи дистанційного навчання для конкретного освітнього закладу.

Система Moodle є модульним об'єктно-орієнтованим динамічним середовищем навчання з відкритим вихідним кодом GPL. СДО дозволяє налаштувати спеціалізовану систему навчання, яка найбільшою мірою задовольняє потреби даного освітнього закладу. Moodle підтримує більше 40 мов, також й українську. Moodle вважається системою дистанційного навчання з універсальним широким функціоналом і відкритим кодом, тобто його можна переглянути, вивчити і змінити. Більш ранні версії програми можуть встановлюватися на безкоштовний хостинг, оновлена система дистанційного навчання – тільки на платний [4].

Moodle підтримує SCORM, AICC, IMS, LTI – це найпоширеніші формати курсів. Платформою передбачені блоки для перевірки знань, онлайн-занять, форумів і статистики. Програма сумісна з багатьма плагінами і безкоштовними шаблонами, які дозволяють налаштувати різні види звітності. У Moodle є і недолік – відсутній вбудований конструктор збору матеріалів, тобто для створення курсу потрібно підключати додаткові програми. Також потрібна професійна техпідтримка – оренда сервера [4].

Зазвичай СДО оцінюються за такими критеріями:

- функціональність – наявність або відсутність необхідних функцій для вирішення завдань організації;
- підтримка SCORM – міжнародний стандарт SCORM є основою обміну електронними курсами. Його підтримка дозволяє додавати в СДО контент, розроблений в інших програмних засобах, які підтримують SCORM;
- кросплатформовість – можливість використання СДО в різних операційних системах або середовищах; сучасна тенденція – це можливість використання СДО на платформах мобільних пристроїв;
- мультимедійність – можливість використання як контенту мультимедійних об'єктів (гіпертекст, графічні файли, звукові файли, відеофайли, 3D, анімація та ін.);
- система перевірки знань – можливість включити в контент курсу тести, завдання і контроль активності користувачів;
- якість технічної підтримки – можливість підтримки працездатності системи, усунення помилок із залученням розробника і фахівцями власної служби підтримки [2].

Більшість СДО мають схожі значення критеріїв відбору. Попри поширеність системи Blackboard в діяльності європейських і американських університетів, використання комерційних систем управління електронним навчанням недоступно більшості вітчизняних вузів через їх високу вартість і необхідність продовження ліцензії на кожен навчальний рік.

Для організації дистанційного навчання застосовують ряд інструментів, серед яких: електронні курси (інтерактивні, слайдові, презентації, документи, тренажери, симуляції діалогів і так далі), електронні тести (як самостійні, так і «вшиті в курси», навчальні та оцінювальні), різноманітний електронний контент (нормативні документи, інструкції), електронні книги, відео- та аудіоконтент, проведення вебінарів і перегляд їх записів, блоги, форуми, опитування, форми зворотного зв'язку, елементи соціальних мереж (лайки, коментарі, профілі), елементи Гейміфікації (рівні, рейтинги, бейджи, призи), зовнішні навчальні ресурси (сайти, книги, курси, тести, тренінги) [8].

Висновки і пропозиції. Інформатизація та впровадження сучасних інформаційно-комунікаційних технологій трансформують сферу освіти, задаючи їй новий вектор розвитку. Створення електронних посібників і інтерактивних навчальних програм, автоматизація систем навчання, організація віртуальних шкіл і університетів, використання масових відкритих онлайн-курсів перетворилося на звичайну практику. Все частіше застосовуються змішані моделі навчання, впроваджуються елементи електронного навчання (ЕО) і дистанційних освітніх технологій (ДОТ). У сумі це дає можливість розглядати дистанційне навчання як найперспективнішу форму освітнього процесу.

Список використаної літератури:

1. Андреев А.А. К вопросу об определении понятия «дистанционное обучение». URL: http://www.e-joe.ru/sod/97/4_97/st096.html.
2. Дятлов С.А., Толстопятенко А.В. Интернет-технологии и дистанционное образование. URL: <http://emag.iis.ru/arc/infosoc/emag.nsf/BPA/>.
3. Кухаренко В.М., Бондаренко В.В. Экстремное дистанционное навчання в Україні : монографія. 2020. 409 с.
4. Монахова Г.А., Монахов Д.Н. Сетевая парадигма образования: инструментарий обучения. *Профессиональное образование. Столица.* № 4. 2014. С. 22–24.
5. Муковіз О.П. Основи організації дистанційного навчання у системі неперервної освіти: [методичні рекомендації]. 2016. 66 с.
6. Родионова З.В. Управление проектами и программами : учеб. пособие. Новосибирск : СибАГС. 2010. 156 с.
7. Теория и практика дистанционного обучения: Учеб. пособие для студ. высш. пед. учебн. заведений / Е.С. Полат, М.Ю. Бухаркина, М.В. Моисеева ; Под ред. Е.С. Полат. 2004. 416 с.
8. How N., Strauss W. Millennials Rising: The Next Great Generation. 2000.
9. WCET: WICHE Cooperative for Educational Technologies. URL: wcet.wiche.edu

Slukhenska R., Vlad H., Erokhova A., Malanii V. Basic instruments of distance learning

One of the most relevant in modern education is the problem of training for life and work in a world where the processes of obtaining, transforming, using information occupy a prominent place, intellectual work becomes the main type, and readiness to use ICT is a leading part of personality. In addition, the real challenge for humanity and education at all levels was the pandemic that shook the world in 2020. The purpose of the article: to consider the main tools of distance electronic educational process at the present stage of development of electronic technologies. It is determined that distance educational technologies are educational electronic tools, implemented mainly with the use of information and telecommunication networks with indirect (at a distance) interaction of students and teachers.

Continuous Internet access makes it possible to conduct classes in the form of distance “face-to-face training”. E-learning tools can be called the whole arsenal of information tools presented on the Internet – website, e-mail, forum, social networks and everything else. For the organization of system training special systems of electronic or distance learning (SDE) which unite tools of electronic education are used. Modern SDE allow to provide: centralized management of process of training in electronic format; effective provision of educational materials to students; support of modern standards in the field of distance learning technologies; the possibility of multiple use of personalized content; tools for effective organization of interaction between participants in the learning process.

It was found that an important tool within the SDS is an automatic testing system. Analysis of the accumulated test results in SDE allows us to draw conclusions about the level of knowledge, as well as the quality of educational materials. Forums and chats are used to communicate with each other and with the teacher, as well as to perform independent work.

Informatization and introduction of modern information and communication technologies transform the sphere of education, giving it a new vector of development. The creation of electronic textbooks and interactive curricula, the automation of learning systems, the organization of virtual schools and universities, the use of mass open online courses have become common practice.

Key words: e-learning, distance education, distance educational technologies, software systems, network learning systems.

УДК 39.0831.33-028.16

DOI <https://doi.org/10.32840/1992-5786.2021.76-3.22>**Р. В. Слухенська**

кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри медицини катастроф та військової медицини
Буковинського державного медичного університету

О. І. Камінська

асистент кафедри сучасних іноземних мов та перекладу
факультету історії, політології та міжнародних відносин
Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича

К. В. Тулюлюк

кандидат педагогічних наук,
асистент кафедри сучасних іноземних мов та перекладу
факультету історії, політології та міжнародних відносин
Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича

З. Б. Куделько

кандидат філологічних наук,
доцент кафедри сучасних іноземних мов та перекладу
факультету історії, політології та міжнародних відносин
Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича

СУЧАСНІ ІНСТРУМЕНТИ ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ У ВИКЛАДАННІ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ

Сьогодні дистанційне навчання представляє собою адекватну реакцію на глобалізаційний процес, постійно зростаючий обсяг знань тощо. Воно стало частиною структури інформаційного суспільства, базової сучасної економічної системи, заснованої на контролі та управлінні знаннями.

Сучасні інструменти дистанційного навчання дозволяють доповнити процес навчального процесу новими альтернативними можливостями, як-от: поєднання економічних вигод та гнучкість традиційних форм навчання та підвищення їх ефективності.

Мета статті – розглянути основні інструменти дистанційного електронного навчання під час викладання іноземної мови. Застосування телекомунікаційних технологій, що володіють багатофункціональністю, оперативністю, ефективністю та наповнюваністю, дозволяє створити єдиний комунікативний освітній простір для студентів та вирішує важливі завдання з організації безперервного процесу навчання іноземної мови. У цьому контексті викладач виступає не лише у своїй звичайній ролі, але і в ролі модератора, який керує індивідуальною траєкторією кожного окремого студента, організовує його мовленнєву діяльність і робить її в нульовому руслі відповідно до його вмінь, навичок, потреб та можливостей.

З'ясовано, що в організації зазначеного процесу навчання іноземної мови може активно застосовувати дистанційні технології мережевого спілкування в блогах та форумах, вебінарах, скайп-конференціях, інтернет-ресурсах навчально-методичного змісту. Активне застосування всіх цих засобів дозволить кожному студенту бути гнучким, мобільним і водночас залишатися в рамках постійного курсу та органічно входити в загальну роботу.

Таким чином, позитивний досвід вивчення іноземної мови в режимі електронного навчання показує можливість інтеграції сучасних педагогічних та інформаційних технологій у контекст дистанційної освіти з метою активізації навчального продукту. Застосування сучасних інструментів дистанційного навчання успішно сприяє формуванню інноваційної компетенції студентів та розвитку відкритої мультикультурної освітньої площини.

Ключові слова: технології дистанційного навчання, іноземна мова, електронне навчання, вебінар, Moodle.

Постановка проблеми. Технології та інструменти дистанційного навчання зараз актуальні, як ніколи раніше. Це зумовлено швидким технологічним розвитком, та, власне, за останній

рік найбільшим поштовхом до різкого зростання електронного (дистанційного навчання) стала пандемія, яка змусила зупинити усі ланки очного навчання. Водночас електронні освітні технології

великою мірою забезпечують доступність навчання для більш широкого контингенту та ліквідації кордонів під час отримання знань.

Сьогодні дистанційне навчання представляє собою адекватну реакцію на глобалізаційний процес, постійно зростаючий обсяг знань тощо. Воно стало частиною структури інформаційного суспільства, базової сучасної економічної системи, заснованої на контролі та управлінні знаннями.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Застосування й впровадження дистанційного навчання в освітніх закладах – досить нова тема в наукових колах. Методологічні аспекти проблеми розглядалися Н. Ничкало. Впровадження ДН розглянуті такими дослідниками, як І. Солдаткін, М.Ю. Бухаркіна, В.М. Кухаренко, Ю.М. Богачков та інші. Серед іноземних вчених, що досліджували сферу організації ДН, варто згадати Н. Фредеріксон, М. Мур, Ч. Ведемеєр та інших.

Мета статті – розглянути основні інструменти дистанційного електронного навчання під час викладання іноземної мови.

Виклад основного матеріалу. Ми можемо назвати дистанційне навчання певним етапом до самостійності, самовиховання і становлення особистості. Сучасні інструменти дистанційного навчання дозволяють доповнити процес навчального процесу новими альтернативними можливостями, як-от: поєднання економічних вигод та гнучкість процесу навчання, широке використання електронних інформаційних ресурсів, значне розширення традиційних форм навчання та підвищення їх ефективності.

Що ж таке «дистанційне навчання»? Згідно з визначенням дистанційна освіта – це «технологія цілеспрямованого і методично організованого керівництва навчально-пізнавальною діяльністю студентів (учнів), які проживають на відстані від освітнього центру» [5]. Іншими словами, це взаємодія викладача та студента на відстані за допомогою комп'ютера.

Говорячи про значущість дистанційного навчання, слід відзначити динаміку росту віртуальних університетів, інститутів та факультетів дистанційного навчання. Застосування сучасних інструментів дистанційного навчання дозволяє підвищити якість навчальної діяльності як викладача, так і студента. Викладачу пропонується можливість використовувати інноваційні методи навчання, розширити приклади та форми контролю, структурувати навчально-методичні комплекси та робочі програми.

Своєю чергою у студентів відбувається актуалізація самостійної роботи, аналіз знань, підвищення самоконтролю, внутрішня дисципліна та відповідальність, придбання індивідуального досвіду. Навчання студентів за допомогою сучасних електронних засобів у дистанційній формі пропонує можливість самостійного навчання та органі-

зації неперервного процесу навчання відповідно до принципів відкритого навчання. Так, використання навчальної платформи Moodle у процесі передачі іноземної мови відкриває більші можливості, відповідаючи вимогам сучасного інноваційного навчального процесу.

Застосування телекомунікаційних технологій, що володіють багатофункціональністю, оперативністю, ефективністю та наповнюваністю, дозволяє створити єдиний комунікативний освітній простір для студентів та покликане вирішувати важливі завдання з організації безперервного процесу навчання іноземної мови. У цьому контексті викладач виступає не лише у своїй звичайній ролі, але і в ролі модератора, який керує індивідуальною траєкторією кожного окремого студента, організовує його мовленнєву діяльність і робить її в нульовому руслі відповідно до його вмінь, навичок, потреб та можливостей.

В організації зазначеного процесу навчання іноземної мови можна активно застосовувати дистанційні технології мережевого спілкування в блогах та форумах, вебінарах, скайп-конференціях, інтернет-ресурсах навчально-методичного змісту. Активне застосування всіх цих засобів дозволить кожному студенту бути гнучким, мобільним і водночас залишатися в рамках постійного курсу та органічно входити в загальну роботу.

Інтерактивні засоби (чати, блоги, форуми) надають можливість викладачам формувати спільно з активними учасниками навчального процесу необхідний мовний та мовленнєвий освітній зміст, відповідаючи цілям та завданням навчання. Робота з навчальними форумами, чатами та блогами викликає великий інтерес у сучасних викладачів у процесі викладання іноземної мови, тому, приймаючи за увагу їх основне призначення, їх можна активно застосовувати для обговорення тем на іноземній мові, для ведення дискусій з метою розвитку зв'язного мовлення студентів та активізації лексичного складника мови [4].

Ведучи мову про переваги освітніх платформ Moodle, важливим є етап ефективності системи моніторингу якості одержуваних умінь та навичок. На кожній студії навчання іноземної мови студентам пропонується відкрита інформація про правильність виконання різного роду завдань із обов'язковим коментарем про результати та оцінки навчальної діяльності.

Особливе місце у процесі навчання іноземної мови серед інструментів дистанційного навчання посідає вебінар, що є інноваційною формою у викладанні іноземних мов, має велику кількість переваг у порівнянні з іншими сучасними засобами електронного навчання. Цей інструмент забезпечує можливість освоєння іноземної мови в дуже гнучкій формі [1]. Студент може бути учасником навчального процесу та знаходитися, напри-

клад, на робочому місці, вдома тощо, використовуючи мікрофон, веб-камеру та альтернативні засоби інтернет-комунікацій.

Зазвичай процес навчання у форматі вебінарів – це практичне заняття в Інтернет-аудиторіях з викладачем у режимі реального часу. Для того щоб студент отримав можливість взяти участь у вебінарі, він має отримати необхідне посилання, перейшовши за яким у встановлений час, він потрапляє у віртуальний клас. Така участь дозволяє студентам бачити не лише викладача, але й один одного. Використовуючи чат, студенти можуть представити своє домашнє завдання, обговорити його з викладачем, задати всі питання, взяти участь у обговоренні, виконати практичні завдання та поспілкуватись з одногрупниками. Протягом вебінару викладач може подати навчальний мовний матеріал у всіх зручних для учасників навчального процесу формах – презентації, відео, графіки та таблиці, та провести контроль якості засвоєного матеріалу [6].

Вивчення іноземної мови в режимі онлайн дозволяє охопити величезну аудиторію та використовувати максимум можливостей «електронного» навчання. Отримання знань та їх оперативний контроль можливий у будь-якій точці світу, обладнаній доступом до Інтернету. Сучасна освіта напряму залежить від технологій дистанційного навчання, що дає можливість як викладачеві, так і студентам здійснювати навчальний процес у реальному часі та просторі.

У цьому контексті не можна не говорити про актуальність інформаційно-комп'ютерної грамотності всіх учасників дистанційного навчання. Під інформаційною грамотністю ми розуміємо вміння та навички професійної роботи з інформацією: ознайомлення, пошук, оцінка, ефективно використання [3]. Комп'ютерна грамотність передбачає професіоналізм та компетентність застосування всіх технічних засобів у процесі навчання, знання принципів їх функціонування.

Спираючись на досвід застосування сучасних інструментів дистанційного навчання в процесі підготовки знавців іноземних мов, ми можемо сформулювати певні правила, дотримання яких підвищує ефективність навчального процесу, як-от: надання студентам можливості вибору індивідуальної траєкторії навчання; забезпечення наявності рейтингової системи оцінки результатів навчальної діяльності; забезпечення систематичної та результативної взаємодії викладачів зі студентами та між собою; наявність чітко встановленого графіку виконання тестових та контрольних завдань; збір принципів модульності під час розробки мережевих курсів. Отже, варто наголосити, що інформаційно-комунікаційні технології знаходяться в процесі безперервного розвитку, стають все більш зручними та доступними, відповідно,

розширюються можливості їх впровадження у навчальну практику.

Розробка та вдосконалення інструментів дистанційного навчання повинні здійснюватися у тісному взаємозв'язку розробників програм з методиками. Таким чином, позитивний досвід вивчення іноземної мови в режимі електронного навчання показує можливість інтеграції сучасних педагогічних та інформаційних технологій у контекст дистанційної освіти з метою активізації навчального продукту. Застосування сучасних інструментів дистанційного навчання успішно сприяє формуванню інноваційної компетенції студентів та розвитку відкритої мультикультурної освітньої площини.

Висновки і пропозиції. Отже, якщо виникнення дистанційного навчання було зумовлено потребами та соціальним замовленням суспільства, то еволюція ДО детермінована, з одного боку, технічним прогресом засобів комунікації, а з іншого – процесами інформатизації та демократизації освіти. Перехід від одного історичного етапу розвитку до іншого зумовлений розвитком інформаційно-комунікаційних технологій. Особливо це стосується вивчення іноземних мов, оскільки технології дозволяють залучати до процесу навіть безпосередніх носіїв мови, що значно покращить вивчення та засвоєння живого мовлення, дозволить зануритися в комунікативну площину.

Список використаної літератури:

1. Слесаренко І.В., Овсянникова М.А. Вопросы языковой подготовки и межкультурной коммуникации на примере дистанционного обучения иностранным языкам. *Россия и мир: языковые, культурные и образовательные контакты: Материалы интернет-форума*. URL: [http://www.tsutmb.ru/chaNGE.PHP?RAZDEL = userrazdel1698-1440](http://www.tsutmb.ru/chaNGE.PHP?RAZDEL=userrazdel1698-1440) (дата обращения: 09.01.2016).
2. Лемешко Е.Ю. Опитування інструментів електронного навчання у викладанні іноземної мови на програмі підвищення кваліфікації в технічному вузі. URL: http://portal.tpu.ru/f_dite/conf / 2013/6 / 6lemeshko.pdf (дата обращения: 12.01.2015).
3. Дятлов С.А., Толстопятенко А.В. Интернет-технологии та дистанційне навчання. URL: <http://emag.iis.ru/arc/infosoc/emag.nsf/BPA/>.
4. Гранкина Р.М. Особливості підготовки професіонально-орієнтованого іноземного мови майбутнім педагогам. Професійна комунікація.
5. Prensky M. Digital Natives, Digital Immigrants. From On the Horizon. *MCB University Press*. 2001. Vol. 9. No. 5. October.
6. Монахова Г.А., Монахов Д.Н. Сетевая парадигма образования: инструментарий обучения. *Профессиональное образование. Столица*. № 4. 2014. С. 22–24.

Slukhenska R., Kaminska O., Tulyulyuk K., Kudelko Z. Modern instruments of distance learning of foreign language

Today, distance learning is an adequate response to the globalization process, the ever-increasing amount of knowledge and so on. It has become part of the structure of the information society, the basic modern economic system based on the control and management of knowledge.

Modern distance learning tools allow to supplement the learning process with new alternatives: a combination of economic benefits and flexibility of the learning process, extensive use of electronic information resources, a significant expansion of traditional forms of learning and increase their efficiency.

The purpose of the article: to consider the main tools of distance e-learning in foreign language teaching. The use of telecommunication technologies, which have versatility, efficiency, effectiveness and content, allow to create a single communicative educational simplification for students and are designed to solve important problems in organizing a continuous process of learning a foreign language. In this context, the teacher acts not only in his usual role, but also in the role of moderator, who manages the individual trajectory of each individual student, organizes his speech activities and does it in zero direction according to his skills, abilities, needs and capabilities.

It is found out that in the organization of the specified process of learning a foreign language can actively use distance technology of network communication in blogs and forums, webinars, Skype conferences, Internet resources of educational and methodical content. Active use of all these tools will allow each student to be flexible, mobile and at the same time stay within the regular course and organically enter into the overall work.

Thus, the positive experience of learning a foreign language in e-learning shows the possibility of integrating modern pedagogical and information technologies in the context of distance education in order to enhance the educational product. The use of modern distance learning tools successfully contributes to the formation of innovative competence of students and the development of an open multicultural educational plane.

Key words: *distance learning technologies, foreign language, e-learning, webinar, Moodle.*

УДК 37.014

DOI <https://doi.org/10.32840/1992-5786.2021.76-3.23>**М. О. Сокол**

доктор педагогічних наук, професор,
завідувач кафедри іноземних мов
Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка

І. В. Горенко

кандидат філологічних наук,
старший викладач кафедри іноземних мов та інформаційно-комунікаційних технологій
Західноукраїнського національного університету

О. І. Боднар

кандидат філологічних наук,
доцент кафедри української та іноземних мов
Тернопільського національного технічного університету імені Івана Пулюя

ІННОВАЦІЙНИЙ ПІДХІД ЯК ФУНКЦІОНАЛЬНИЙ СКЛАДНИК ТОЛЕРАНТНОЇ МІЖКУЛЬТУРНОЇ КОМУНІКАЦІЇ МАЙБУТНЬОГО ПЕДАГОГА

У статті розглядаються інновації у вищій освіті, що зумовлені аксіологічними трансформаціями сучасного українського соціуму. Освітній простір майбутнього педагога визначено як першооснову освіти, утворену сукупністю соціального і освітнього середовищ. Визначено методологічні засади окресленої проблеми та здійснено онтологію основних понять дослідження. Вперше здійснено спробу з'ясувати можливості використання інноваційного підходу як організаційного складника толерантної міжкультурної комунікації майбутнього педагога в освітньому просторі української вищої школи.

Аналіз освітніх програм засвідчив, що попри їх регіональне або державне застосування, вони в аспекті чинної законодавчої бази забезпечують методичне підґрунтя для створення інноваційного простору освітнього закладу. Змістове наповнення освітніх програм містить потенціал для організації міжкультурної толерантності у контексті поєднання культурної, мовної, соціальної та суміжних компетентностей студента відповідно до розумово-психологічного механізму розвитку. Багатогранність досліджуваної проблеми зумовила необхідність міждисциплінарного підходу з використанням інструментарію педагогіки, психології, соціальних комунікацій. Для досягнення мети нами використано аналітико-синтетичний метод дослідження під час аналізу джерел і науково-методичної літератури, диверсифікаційний принцип. Узагальненню результатів дослідження сприяв системний підхід і використання структурно-функціонального аналізу.

У статті окреслено принцип мультикультуралізму як способу формування комунікативної толерантності, заснованої на розумінні різноманітності мов і культур та важливості їх взаємодії, що розглядає освітній простір як цілісну та нелінійну систему, у якій толерантність є міжкультурним комунікативним складником, що забезпечує ефективність, дієвість, ідентифікацію та керівництво освітніми просторами. Позаяк цінності визначатимуть соціальний та культурний розвиток особистості та її здатність жити в полікультурному середовищі

Описаний інноваційний підхід в організації толерантної міжкультурної комунікації в просторі української вищої освіти може бути творчо адаптований в умовах будь-якого сучасного полікультурного суспільства.

Ключові слова: інноваційний підхід, комунікація в полікультурному освітньому просторі, толерантність, майбутній педагог.

Постановка проблеми. Глобалізаційні та інтернаціоналізаційні процеси зумовлюють низку соціокультурних змін і відтак спричиняють жагу до відкритості світу на тлі прагнення до збереження етнокультурних традицій, посилення націоналістичних настроїв. Вища освіта швидко реагує на нові запити суспільства, створюючи інноваційне, відкрите до діалогу середовище. Постає проблема толерантності у контексті міжкультурної комунікації в організації освітнього простору вищої школи.

Норми міжнародного права щодо реалізації освітніх програм відображені в оновленій нормативно-правовій базі української вищої освіти вимогами та гарантіями держави сприяти створенню належних умов здобуття вищої освіти через розвиток мережі закладів освіти різних форм. Вищий освітній заклад як суспільне та одночасно освітнє середовище зобов'язується забезпечити гармонійний розвиток особистості, її здоров'я, виховує ціннісне ставлення до самої себе, природного й

соціального довкілля, до самої себе, виробляє механізми соціальної адаптації та творчої само-реалізації, а також забезпечує навчання, виховання та професійну підготовку осіб відповідно до їх покликання, інтересів, здібностей та нормативних вимог у галузі вищої освіти, а також здійснює наукову та науково-технічну діяльність.

Наявність представників різних культур у цьому незнайомому середовищі актуалізує застосування принципу полікультурності як організаційного для толерантної комунікації учасників освітнього процесу.

Мета дослідження – проаналізувати можливості використання інноваційного підходу як організаційного складника толерантної міжкультурної комунікації майбутнього педагога в освітньому просторі української вищої школи.

Виклад основного матеріалу дослідження. Інноваційні трансформації освіти початку XXI століття окреслені провідними концепціями: традиційною (оволодіння базовими знаннями, вміннями і навичками; вивчення і засвоєння академічних знань), раціоналістичною (опора на знання як упорядковану сукупність об'єктивних фактів на основі створення ефективної та всебічно розробленої технології) та гуманістичною (створення такого середовища, в якому позитивно розвиватиметься, навчатиметься і виховуватиметься особистість). У науці освітнє середовище трактується як комплекс умов, що забезпечують організацію комфортної життєдіяльності здобувача освітніх послуг. Дослідження вчених визначають інтегративну природу освітнього середовища, що синтезує низку чинників, унаслідок взаємодії яких забезпечується ефективна соціалізація та розвиток особистісних цінностей дитини. Звідси слідує, що створення умов для толерантної комунікації відповідно до принципу міжкультурності в освітньому просторі можливе за умови інтеграції соціокультурних, психолого-педагогічних та інших чинників.

Аналіз педагогічних досліджень у галузі формування інноваційного освітнього середовища в освітніх закладах різних типів спонукає нас розглядати освітній простір як частину об'єктивної реальності, яку характеризують матеріально-процесуальна природа, структура і наявність кордонів, тоді як освітнє середовище завжди конкретне, існуюче тільки в певному місці і в точний час оточення для певного суб'єкта. О. Цимбалару зазначає: «Освітній простір та будь-яка із його складових, як-от: інформаційне, культурне, соціальне середовище; освітня програма і освітні задачі; взаємодія учасників освітнього процесу тощо, під впливом зовнішніх або внутрішніх чинників може бути об'єктом цілеспрямованих змін» [9, с. 44-45]. Відповідно, невіддільною умовою освітнього простору ВНЗ є формування толерантної особистості студента, тоді як об'єктом інновацій є сукупність

локальних освітніх середовищ, які взаємодіють.

Конкретизуємо зміст освітнього середовища як спеціально організований інноваційний складник, який є найбільш гнучким до вимог соціуму. Отже, інновації в освіті є закономірним явищем, динамічним за характером і розвивальним за результатами. Їх запровадження дозволяє вирішити суперечності між традиційною системою і потребами в якісно новій освіті. Сутнісною ознакою інновації є її здатність впливати на загальний рівень якості освіти, розширювати інноваційне поле освітнього середовища в освітньому закладі, регіоні, країні. Як системне утворення, інновація характеризується такими інтегральними якістьми: інноваційний процес, інноваційна діяльність, інноваційний потенціал, інноваційне середовище. Джерелом інновації є цілеспрямований пошук ідеї з метою розв'язання суперечностей, реалізація здійснюється через впровадження у практику. Розвиток інновації залежить від того, наскільки середовище потребує нової ідеї. Інновації в освіті – це процес творення, запровадження та поширення в освітній практиці нових ідей, засобів, педагогічних та управлінських технологій, у результаті яких підвищуються показники (рівні) досягнень структурних компонентів освіти, відбувається перехід системи до якісно іншого стану. Оскільки інновація має багатомірне значення, від ідеї до процесу, О. Дубасенюк пропонує класифікувати інновації за такими показниками: за об'єктом впливу (педагогічні, соціальні, психологічні, організаційні, управлінські), за рівнем поширення (системно-методологічні та локально-технологічні) та за інноваційним потенціалом нового (радикальні, модифікаційні, комбінаторні) [4, с. 15]. Відповідно до наведеної класифікації предмет нашого дослідження перебуває в розрізі комбінаторного потенціалу організаційних соціально-педагогічних інновацій методологічного рівня.

Ефективність освітнього середовища покращується під час врахування в організації таких характеристик: *домінантність* (наявність у середовищі потенціалу для розвитку особистісних цінностей дитини, його значущість щодо впливу на зростаючу особистість відносно інших соціальних чинників впливу; важливо, щоб позитивне освітнє середовище мало домінуюче значення у становленні особистості), *педагогічна інтенсивність* (динамічна характеристика, що засвідчує ступінь насиченості відповідного середовища шляхом використання педагогом інновацій, нетрадиційних форм і методів організації освітнього процесу (тренінги, ділові ігри, проектні та комп'ютерні технології тощо), *широта* (засвідчує міру включеності суб'єкта навчально-виховного процесу в конкретне середовище), *емоційна насиченість* (ефективне співвідношення емоційного й раціонального, спрямованість на позитивні емоції),

когерентність (рівень інтегрованості особистості у наявне середовище, узгодженість впливу різних типів середовища (предметне, навчально-ігрове, соціокультурне, здоров'язбережувальне, комп'ютерно-орієнтоване, дослідницьке тощо), *соціокультурна мобільність* (критерій соціально орієнтованого творчого потенціалу середовища, його здатність до прогресивних змін, оперативного впровадження інновацій з урахуванням суспільних вимог (передусім регіональних), взаємодії із соціальними інститутами, громадськими організаціями тощо), *координованість* (узгодження цілей, змісту, форм та методів діяльності усіх учасників освітнього процесу), *стабільність* (стійкість середовища щодо цілеспрямованого прогресивного впливу на дитину у поєднанні із збереженням педагогічних традицій. Відповідно до вищезазначених характеристик визначено функції освітнього середовища – *дидактично-виховуюча, інформаційно-розвивальна, координаційна, комунікаційна, інтеграційна, соціокультурна тощо*. В аспекті нашої проблеми ці функції реалізуються через змістовне наповнення діяльності дошкільної освіти як цілісної системи, тому уточнимо, що *комунікаційна функція* реалізується шляхом організації партнерської взаємодії між учасниками освітнього процесу. *Соціокультурна* функція визначає входження студента в культурно-освітнє середовище, соціальну взаємодію в ньому, окультурення знання; опанування цінностей загальнолюдської та національної культури, формування умінь, навичок взаємодії, поведінки та діяльності в умовах міжкультурної взаємодії. Отже, викристалізовується базова ідея нашого дослідження щодо необхідності зміни традиційних підходів щодо інновацій в організації соціокультурної та комунікаційної функцій освітнього середовища на засадах полікультурності.

Міжкультурна комунікація в освіті є формою соціальної комунікації. В аспекті нашої проблематики детермінується етнічною, релігійною культурністю. Специфіка комунікації полягає в тому, що вона відбувається в полікультурному контексті через: безпосередній контакт представників різних культур; їхню опосередковану комунікацію (наприклад, через перекладача або за допомогою таких технічних засобів комунікації, як телефон, комп'ютер тощо); через тексти на різних носіях (паперових, електронних, аудіо- та відеопристроях), завдяки яким індивіди вивчають особливості іншої культури.

Вивчення міжкультурної комунікації іноді зводяться до володіння іноземними мовами без занурення у специфіку культури, відображену у нормах, традиціях, символіці, міфах, цінностях тощо. Ми розглядаємо міжкультурну комунікацію на підставі визначення Л. Казенцевої як «взаємодію культур, за якої вони вступають у діалог і

відбувається їх актуалізація, в результаті якої проявляється загальнолюдське і специфічне кожної культури як системи» [5, с. 37–38].

Дослідження вчених засвідчують, що міжкультурну комунікацію варто розглядати у трьох напрямках:

1) інформаційному, де міжкультурна комунікація – це соціальний вплив або вплив того чи іншого суб'єкта на об'єкт, як процес передачі інформації від джерела до одержувача;

2) інтеракційному, де міжкультурна комунікація постає як інтеракція, під час якої з'являються нові смисли і значення;

3) постнеокласичному, в якому враховуються дискурсивні і нарративні моменти в міжкультурній комунікації [8].

В аспекті вікових меж студентів та психолого-педагогічних особливостей їх розвитку в нашому дослідженні увага зосереджена на інформаційній та інтеракційній сфері міжкультурної комунікації.

Принцип мультикультуралізму – це спосіб формування комунікативної толерантності, заснованої на розумінні різноманітності мов і культур та важливості їх взаємодії, що розглядає освітній простір як цілісну та нелінійну систему, у якій толерантність є міжкультурним комунікативним складником, що забезпечує ефективність, дієвість, ідентифікацію та керівництво освітніми просторами. Позаяк цінності визначатимуть соціальний та культурний розвиток особистості та її здатність жити в полікультурному середовищі.

Істотною умовою організації освітнього простору ВНЗ є «врахування у педагогічному проєктуванні принципів, які охоплюють: розвиток студента в контексті особистісно орієнтованого підходу з урахуванням сензитивних періодів, провідних видів діяльності, а також соціокультурного контексту освітнього простору та його культуровідповідності й діалогічності» [3, с. 11].

Парадигма концепту «толєрантність» характеризується «багатоваріантністю проявів. Найбільш відповідні лексеми – неупередженість, ліберальність, варіація, милосердя, покірливість, витривалість, терплячість, терпимість, потурання, помилування, милосердя, доброта, співчуття, повага, шанобливе ставлення тощо» [8]. Акцентуємо увагу на диверсифікаційному підході, щоб убезпечитись від надмірного захоплення визначенням рівня сформованості толєрантності у разі виявлення певної динаміки її розвитку в освітньому просторі, адже надмірна толєрантність призводить до вразливості. Український дослідник Н. Барбелко виділяє міжкультурну толєрантність, як таку, що «безпосередньо взаємодіє із культурною ідентичністю, культурою суспільства, культурними стереотипами, міжкультурною комунікацією» [2, с. 245]. На його переконання, формування міжкультурної

толерантності має відбуватися в умовах полікультурності, що дозволяє не тільки виробити толерантні відносини між різними національностями, а також виховувати культуру міжнародного спілкування. Ми беремо за основу розуміння толерантності як цінності полікультурності, практики і принципу міжкультурної комунікації у взаємодії учасників освітнього процесу.

Сучасні наукові дослідження детермінують три основні аспекти підготовки особистості до міжкультурної взаємодії:

1) дидактичний відображає комплекс методів навчання міжкультурній взаємодії;

2) культурноспецифічний впливає на зміст навчання в контексті мультикультуралізму;

3) психологічний (когнітивний, емоційний, поведінковий) окреслюється сферою досягнення результатів [4, с. 32–33].

Вирішення питань полікультурної освіти вимагає використання активних методів навчання, із впровадженням в освітній процес ВНЗ особистісно-орієнтованої технології «діалог культур» під час проведення семінарських занять, оскільки насамперед культура за своєю природою є діалогічною.

Впровадження інноваційних методів щодо ідей полікультурності визначає специфіку професійної підготовки майбутнього вчителя в контексті цієї парадигми, спрямовану на формування певних особистісно-професійних характеристик:

1) визнання майбутнім педагогом розмаїтості культур і народів та орієнтація на об'єднуюче начало у взаємостосунках представників різних етносів як принцип професійної діяльності;

2) формування полікультурних знань, умінь і навичок майбутнього педагога, що реалізуватимуться в процесі діяльності в полікультурному освітньому просторі;

3) використання інноваційних педагогічних технологій, спрямованих на ідеї педагогічної підтримки та особистісно орієнтоване виховання з урахуванням етнокультурної унікальності кожного учня [4, с. 40].

Окрім того, сучасна полікультурна освіта повинна базуватися на таких основних принципах: діалектична інтеграція національної культури в українську та світову систему; історична культура та цивілізаційна спрямованість національної освіти, що зумовлює необхідність розкриття історичних умов минулого та сучасності; вивчення національної спадщини, звичаїв і традицій; полікультурна ідентичність та самореалізація особистості; глобальний характер культурно-освітнього процесу, відповідальний за розвиток загального мультикультурного світогляду; полікультурна толерантність та міжосвітня перспектива, що відображає особистість та механізм національної культурної ідентичності.

Отже, вивчений нами досвід професійної підготовки вчителя в багатьох країнах світу в контексті ідеї полікультурності дозволив дійти висновку про те, що наявна соціокультурна ситуація в більшості держав визначає специфіку педагогічної освіти. Проте проблеми полікультурності, мультикультуралізму, діалогу культур, етнокультурної толерантності є переважно близькими за своєю сутністю для всіх розглянутих нами суспільних складників, а тому залишаються спільними і принципи полікультурної професійної підготовки педагогів, а саме: врахування в системі професійної підготовки соціального запиту на відповідний рівень кваліфікації фахівців, у тому числі в контексті наявної полікультурної ситуації; введення в систему професійної підготовки вчителя (фрагментарно чи системно) вивчення етнокультурного досвіду регіону й держави загалом; формування в ході професійної підготовки знань, умінь та навичок професійної діяльності в полікультурному освітньому просторі.

Тому в контексті мультикультуралізму наш досвід підготовки вчителів у багатьох країнах світу дає змогу зробити висновок, що сучасні соціальні та культурні умови більшості країн визначають конкретний зміст освіти вчителів. Однак питання мультикультуралізму, міжкультурного діалогу та етнічної культурної толерантності дуже близькі за своєю суттю майже до всіх соціальних складників, які ми розглядаємо, тому принцип мультикультурної підготовки вчителів все ще дуже затребуваний. Зокрема, є дуже важливими такі чинники: врахування в системі професійної підготовки соціального запиту на відповідний рівень кваліфікації фахівців, в тому числі в сучасних полікультурних умовах; запровадження регіональних та національних досліджень етнічного культурного досвіду в систему підготовки вчителів (частково чи систематично) загалом; формування професійних знань, умінь та навичок професійної діяльності в полікультурному освітньому просторі.

Отже, полікультурність слугує орієнтиром у визначенні співвідношення між цілим і його частиною, національним і глобальним, інтегрованим і диференційованим, уніфікованим і різноманітним, зовнішнім і внутрішнім, свідомим і несвідомим, керованим і стихійним, стабільним і мінливим тощо. Як принцип організації освітнього простору полікультурність визначає міру відповідності культурного розмаїття та компонентів освіти (змісту, засобів, завдань тощо).

Висновки і пропозиції. Вищенаведене свідчить про широкі можливості інновацій в організації освітнього простору вищої школи. Освітня інноватика передбачає міждисциплінарний синтез соціологічних, дидактичних, психологічних, акмеологічних, культурологічних та інших завдань. Вона виявляє глибинні процеси застосування

принципу полікультурності для забезпечення взаємодії сукупності методологічних прийомів, що утворюють інноваційний освітній простір крізь призму системотворчих, культурологічних понять. Організаційна дія принципу полікультурності акцентована на стратегіях толерантної міжкультурної комунікації. Соціальний вплив міжкультурної комунікації в інформаційному середовищі під час дії полікультурного принципу зумовлює ознайомлення майбутнього педагога із існуванням інокультурності, позитивне сприйняття розмаїття мов і культур, розуміння їх взаємодії. Інтеракційне середовище уможливорює формування нових смислів і значень толерантності, міжкультурна комунікація постає як надбання студента, реалізується ним у практичній діяльності.

Отже, сьогодні полікультурна освіта є затребуваною та актуальною, що має вагоме місце в теорії та практиці виховання майбутнього покоління і зумовлює потребу в активній розробці й уточненні мети, завдань, функцій, змісту, технологій цього невіддільного конституента освіти вітчизняними фахівцями. Варто додати, що необхідно накопичувати й впроваджувати сучасний зарубіжний досвід реалізації полікультурного освітнього простору зі складником толерантності з метою покращення рівня сформованості міжкультурної комунікації майбутнього педагога.

Перспективним напрямом досліджень для нас залишається ознайомлення з організаційним і педагогічним досвідом практичної роботи з організації простору толерантності у ВНЗ, накопиченого іншими країнами. Одночасно описаний інноваційний підхід в організації толерантної міжкультурної комунікації в просторі української вищої школи може бути творчо адаптований в умовах будь-якого сучасного полікультурного суспільства.

Список використаної літератури:

1. Базовий компонент дошкільної освіти / Науковий керівник: А.М. Богуш, дійсний член НАПН України, проф, д-р пед. Наук; Авт. кол-в: Богуш А.М., Беленька Г.В., Богінч О.Л. та ін. Кмів: Видавництво, 2012. 26 с.
2. Барбелко Н.С. Зв'язок міжкультурної толерантності з іншими культурними явищами. *Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка. Педагогічні науки*. 2013. (10 (3)). С. 245–253.
3. Добош О.М., Довбиш Т.І. Формування інноваційного простору дошкільної освіти. Актуальні проблеми сучасної дошкільної освіти: збірник тез доповідей Всеукраїнської науково-практичної Інтернет-конференції, 26 жовтня 2017 р., Мукачево / Ред.кол.: В.І. Кобаль (гол.ред.) та ін. Мукачево: МДУ, 2017. С. 9–12.
4. Дубасенюк О. Інноваційні освітні технології та методики в системі професійно-педагогічної підготовки. *Професійна педагогічна освіта: інноваційні технології та методики*: монографія / За ред. О.А. Дубасенюк. Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2009. С. 14–47.
5. Казанцева Л.І. Теоретичні і методичні засади навчання дітей старшого дошкільного віку української мови в полікультурному просторі: монографія / Лариса Іванівна Казанцева. Донецьк: ЛАНДОН-XXI, 2014. 449 с.
6. Програма розвитку дитини дошкільного віку «Українське дошкілля» / О.І. Білан, Л.М. Возна, О.Л. Максименко та ін. Тернопіль: Мандрівець, 2012. 264 с.
7. Програма розвитку дітей старшого дошкільного віку «Впевнений старт» / О.О. Андрієтті, О.П. Голубович, О.П. Долинна та ін. Тернопіль: Мандрівець, 2013. 104 с.
8. Социальные коммуникации: профессиональные и повседневные практики. Сб. статей / Под ред. В.В. Васильковой, В.В. Козловского, А.М. Хохловой. Вып. 3. СПб.: Интерсоцис, 2010. 214 с.
9. Цимбалару А.Д. Освітній простір: сутність, структура і механізми створення. *Український педагогічний журнал*. 2016. Т. 1. С. 41–50.
10. Wardle F. Diversity in Early Childhood Programs [Virtual Resource] / Francis Wardle // The Professional Resource for Teachers and Parents. Access mode: http://www.earlychildhoodnews.com/earlychildhood/article_view.aspx?ArticleID=548.

Sokol M., Horenko I., Bodnar O. Innovative approach as a functional component of tolerant intercultural communication of the future teacher

The article examines innovations in higher education due to axiological transformations of modern Ukrainian society. The educational space of the future teacher is defined as the basis of education, formed by a set of social and educational environments. The methodological bases of the outlined problem have been defined and the ontology of the basic concepts of research has been carried out. For the first time, an attempt has been made to find out the possibilities of using an innovative approach as an organizational component of tolerant intercultural communication of a future teacher in the educational space of Ukrainian higher education.

The analysis of educational programs showed that regardless of their regional or state application, they provide a methodological basis for creating an innovative space of an educational institution in the context of current legal framework. The content of educational programs contains the potential for the organization of intercultural tolerance in the context of a combination of cultural, linguistic, social and related competencies of the student, in accordance with the mental and psychological mechanism of development. The versatility of the studied problem necessitated an interdisciplinary approach of using the tools of pedagogy, psychology, social

communications. To achieve this goal, the analytical-synthetic research methods in the analysis of sources and scientific and methodological literature, the diversification principle have been used. The system approach and the structural-functional analysis contributed to the generalization of the research results.

The article outlines the principle of multiculturalism as a way to form communicative tolerance based on understanding the diversity of languages and cultures and the importance of their interaction, which considers educational space as a holistic and nonlinear system in which tolerance is an intercultural communicative component that provides efficiency, leadership and management of educational spaces. Because the values will determine the social and cultural development of the individual and its ability to live in a multicultural environment.

The described innovative approach in the organization of tolerant intercultural communication in the space of Ukrainian higher education can be creatively adapted in the conditions of any modern multicultural society.

Key words: *innovative approach, communication in multicultural educational space, tolerance, future teacher.*

УДК 378:[001.8:174]

DOI <https://doi.org/10.32840/1992-5786.2021.76-3.24>**Я. В. Топольник**

orcid.org/0000-0001-7885-9454
 доктор педагогічних наук, доцент,
 професор кафедри педагогіки вищої школи
 Донбаського державного педагогічного університету

Н. С. Гарань

orcid.org/0000-0002-7617-8636
 кандидат педагогічних наук,
 доцент кафедри педагогіки вищої школи
 Донбаського державного педагогічного університету

О. М. Сипченко

orcid.org/0000-0003-2476-8092
 кандидат педагогічних наук, доцент,
 доцент кафедри педагогіки вищої школи
 Донбаського державного педагогічного університету

С. Д. Фатальчук

кандидат педагогічних наук, доцент,
 доцент кафедри педагогіки вищої школи
 Донбаського державного педагогічного університету

ПИТАННЯ АКАДЕМІЧНОЇ ДОБРОЧЕСНОСТІ В ДОСЛІДЖЕННЯХ ЗАРУБІЖНИХ УЧЕНИХ

В умовах реформування освіти України, модернізації її змісту, зміни формату в руслі сучасних загальноєвропейських тенденцій та згідно з потребами й вимогами суспільства особливого значення набуває питання академічної доброчесності, що ґрунтується на затверджених нормах і кращих досягненнях світової науки, історії, культури. Представлене дослідження висвітлює й узагальнює думки, уявлення та досвід закордонних науковців із різноманітних аспектів і проблем академічної доброчесності. Так, у проаналізованій статті Ахмеда Хаула з університету Шарджи висвітлюються виклики, що стоять перед закладами вищої освіти Азії та Близького Сходу, пропонуються стратегії, які можна реалізувати для впровадження цінностей академічної доброчесності та запобігання можливим порушенням. Представлено пропозиції Мохамеда Ю. Маттара з юридичного коледжу Університету Катару, як через міжнародні стандарти акредитації та забезпечення якості освіти впроваджувати академічну доброчесність. Ученим доведено, що академічна доброчесність – головний чинник в ухваленні рішення щодо акредитації освітнього закладу та його можливого рейтингу. Також авторами досліджено відмінності академічної мотивації між здобувачами Сполучених Штатів Америки й України у зв'язку з їхніми моральними переконаннями та поведінкою щодо шахрайства або залучення до хибних практик; подано аналіз публікації Ф. Еллін і К. Філліпс щодо академічної нечесності серед здобувачів освіти на Барбадосі. Розглянуто практичні розробки й оцінки національних семінарів академічної доброчесності для сектору вищої освіти в Австралії.

Підсумком статті є думка про те, що саме сприяння й активна підтримка академічної доброчесності є важливою проблемою для освітніх закладів України. Особливої актуальності проблема набула в реаліях сучасного освітнього середовища, де повсюдним став вільний доступ до будь-якої інформації, що дозволяє безкарно присвоювати інтелектуальну власність. Для ефективної боротьби з академічно недоброчесною поведінкою учасників освітнього процесу необхідно забезпечити їх знаннями та відповідними навичками для запобігання академічно неправомірним проявам, елімінації таких.

Ключові слова: академічна доброчесність, вища освіта, порушення академічної доброчесності, плагіат, професійна етика, шахрайські дії.

Постановка проблеми. Вища освіта є складною системою, що функціонує, яка потребує ефективних зусиль освітньо-наукової спільноти, спрямованих на збереження цілісності, підвищення якості, як на задоволення мінливих потреб, так і збереження традицій. Не викликає сумні-

вів важливість підтримки академічно доброчесної атмосфери освітнього середовища закладів вищої школи, що сприяє залученню здобувачів, викладачів, науково-педагогічних працівників до сумлінного навчання, викладання та досліджень. Виклик освітнім системам у всьому світі, що був

наданий пандемією Ковід-19, сприйнятий як перевірка наявної організації та процесів, спрямованих на збереження, захист і сприяння зусиллям щодо збереження норм і практик академічної доброчесності. У свою чергу, саме ці зусилля продовжують забезпечувати якість освітнього середовища та високий викладацький і науковий рівень.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Питання академічної доброчесності відображено у значній кількості наукових доробків вітчизняних і закордонних науковців. Так, у дослідженні Ш. Лю, К. Хохстедт, Т. Галлант та інших було розглянуто перспективи щодо викладання академічної доброчесності, виявлено актуальні проблеми для майбутньої етичної освіти в галузі інженерії. Надзвичайно актуальна для нашої роботи колективна монографія, що містить поглиблений аналіз нових загроз академічній доброчесності та включає практичні рекомендації щодо формування культури доброчесності. Стала у пригоді для нашого пошуку публікація Д. Стівенса, В. Ромакіна, М. Юхименко, у якій дослідниками подано порівняльний аналіз академічної мотивації та неправильної поведінки американських і українських здобувачів освіти. Проблему розробки й оцінки національних семінарів з академічної доброчесності для закладів вищої освіти Австралії вивчали Г.Дж. Кертіс, К. Слейд, Т. Бретаг, М. Макніл. Прояви академічної нечесності серед здобувачів освіти на Барбадосі вивчали Ф. Еллін і К. Філліпс. Чинники, що впливають на академічну доброчесність електронного навчання університетів Саудівської Аравії, аналізували А. Мухаммад, А. Шаїх. Ключові питання академічної доброчесності для країн Азії та Близького Сходу висвітлено К. Ахмед. Академічна освіта щодо доброчесності на канадському ландшафті вищої освіти представлена в роботі Дж. Мірон, С. Ітон, Л. Макбрейті, Х. Бейг.

Глобальний розвиток публічності, істотне розширення інформаційного простору стало не тільки суттєвим кроком вперед до прогресу та загальної інформатизації, але і породило практику інтелектуальних правопорушень шляхом привласнення чужих ідей, думок, що пов'язано з легкою доступністю інтелектуальної власності та простотою її копіювання. Отже, потреба в утвердженні принципів академічної доброчесності як пріоритетних зумовлює необхідність дослідження означеної проблеми.

Мета статті. Виходячи із важливості проблеми впровадження принципів академічної доброчесності в Україні й актуальності вивчення в цьому зв'язку досвіду зарубіжних країн, а також із відсутності наукових досліджень, у яких розкривалися б аспекти теоретичного та практичного компонентів академічної доброчесності, метою статті визначаємо аналіз сучасних закордонних науково-дослідних праць із досвіду розроблення, упровадження та реалізації академічної доброчесності в освітніх закладах.

Виклад основного матеріалу. Принципи академічної доброчесності мають глибоку історію та визнання як у загальноосвітній освітній практиці, так і в науковій. Важливим моментом для ефективного запровадження та реалізації положень про академічну доброчесність у системі вищої освіти України є вивчення теоретико-дослідних праць зарубіжних авторів з означеної проблеми.

Цікавою для нашого дослідження є робота Джейсона М. Стівенса «Подолання розбіжностей: роль мотивації та саморегуляції в поясненні прогалин у судженнях, пов'язаних з академічною нечесністю». Робота містить дані перехресного опитування здобувачів освіти у Сполучених Штатах Америки за трьома напрямками:

– перший стосувався оцінки суджень, пов'язаних з академічною нечесністю, за вимірами різних сфер (особистісна, загальноприйнята, моральна) та визначав, що є більш характерним для класифікації шахрайської поведінки;

– другий полягав в означенні взаємозв'язку між визначеними судженнями й участі в академічно нечесних діях. Відповідно до отриманих результатів було доведено, що здобувачі, які вважають учинок морально неправильним, з деякою ймовірністю повідомляють про це;

– третій передбачав подолання розриву між моральними судженнями й академічно нечесними діями шляхом розроблення та застосування моделей «морального функціонування» [1].

Розглянута робота проводилася відповідно до ключових положень Гельсінської декларації з повагою до індивідуального права на самовизначення та права ухвалювати обґрунтовані рішення щодо участі/відмови в дослідженні. Загалом добровільно взяти участь у дослідженні були запрошені 523 особи. Скористалися правом відмовитися 81, що становило 15,5%. За остаточною вибіркою був отриманий такий розподіл: 54,2% жінок, 26,5% першокурсників, 26,8% другокурсників; за етнічними групами: 56,5% кавказьких, 18,1% азіатсько-американських, 7,7% афро-американських, 5,9% іспаномовних, 11,8% мультиетнічних. За одержаними результатами було з'ясовано, що саморегулювання, у формі вибіркового морального роз'єднання, відіграло значну посередницьку роль у відношенні між академічною нечесністю та моральним судженням, яке опосередковано впливало на оцінку про відповідальність через моральну мотивацію.

Отримані результати дозволили дійти висновків, що більшість здобувачів освіти вважають, що академічна нечесність є неправильною (але судження різнилися залежно від визначених типів шахрайської поведінки); необхідно більше освітніх можливостей, щоб допомогти здобувачам сприймати та міркувати через моральні принципи, тому що моральні судження мають значення (здо-

бувачі, які вважають вчинок академічно нечесним, рідше беруть у ньому участь); академічно чесне моральне функціонування є складним і багатокомпонентним, а сформоване моральне судження необхідне для моральних дій [1].

Порівняльний аналіз американських та українських здобувачів проведений колективом авторів у публікації «Академічна мотивація та неправильна поведінка у двох культурах» [2]. У роботі досліджено відмінності академічної мотивації між здобувачами США й України у зв'язку з їхніми моральними переконаннями та поведінкою щодо шахрайства або залучення до хибних практик. Результати дозволили означити низку суттєвих відмінностей між українськими й американськими здобувачами. Подібні за ступенем значущості цінності освітніх завдань і вмотивованість на досягнення мети, здобувачі з освітніх закладів України продемонстрували нижчий рівень суджень про неправильність шахрайських дій в орієнтованості на досягнення та вищий – в участі в недоброчесній поведінці, ніж їхні американські колеги. У проаналізованій праці представлено обговорення отриманих результатів і теоретико-практичне значення.

У регіоні Близького Сходу й Азії останнім часом спостерігається значна активізація в галузі наукових досліджень і публікацій із проблем академічної доброчесності. У цих регіонах науковці прагнуть рухатись у напрямі з технологічно розвиненим західним світом. Уряди цих країн значною мірою інвестують в академічні кола, проводять необхідні реформи, щоб успішно визначитись у загальносвітовій академічній і дослідницькій сферах. Зазначене потребує якісних публікацій і актуалізує питання академічної доброчесності й інтелектуальної власності. З огляду на такий розвиток подій значно збільшилася кількість досліджень, присвячених питанням академічної доброчесності в науці й освіті Азії та Близького Сходу. Так, у статті Ахмеда Хаула з університету Шарджи ОАЕ висвітлюються виклики, що стоять перед вищими освітніми закладами означеного регіону, та пропонуються стратегії, які можна реалізувати для впровадження цінностей академічної доброчесності, запобігання можливим порушенням [3, с. 256–270].

Чинники, що впливають на академічну доброчесність електронного навчання університетів Саудівської Аравії, вивчала група науковців з Університету Бахрії, Університету Наджран й Університету короля Абха. Останніми роками більшість державних університетів Королівства Саудівська Аравія впровадили електронне навчання як еволюційну освітню платформу. Незважаючи на численні переваги, це збільшило кількість порушень академічної доброчесності. У розглянутій статті автори визначили дванадцять ключових чинників, що були пов'язані саме із середовищем електронного навчання. У висновках

зазначалося, що найвагомим фактором, який впливав на академічно нечесні прояви, є невідповідні рекомендації, що надаються здобувачам вищої освіти. З метою покращення ситуації авторами пропонувалося ознайомлювати здобувачів з академічними цінностями на початку кожного курсу, упроваджувати в освітніх закладах програми загальної обізнаності для сприяння академічній доброчесності та реалізовувати етичну політику й академічно доброчесні керівні принципи [4].

У статті професора юридичного коледжу Університету Катару Мохамеда Ю. Маттара проаналізовано міжнародні стандарти акредитації та подано шляхи забезпечення якості освіти, а також визначено академічну доброчесність як головний чинник в ухваленні рішення щодо акредитації закладу освіти та його можливого рейтингу в конкурсі на здобуття освітніх досягнень. Академічна доброчесність охарактеризована автором як поняття, що включає, окрім шахрайства та плагіату, дотримання стандартів праці, прав людини, корпоративної і соціальної відповідальності, заходів протидії корупції, охорони навколишнього середовища, використання медіаресурсів, захисту неповнолітніх, протидії екстремізму та радикалізму, уникнення конфлікту освітніх і наукових інтересів, високого рівня професіоналізму викладачів, чіткого дотримання кодексів честі та поведінки. У публікації розглянуто головні закони, правила та норми, що діють у Катарському університеті із проблем академічної доброчесності. Ми згодні з думкою автора про те, що заклади освіти повинні прийняти політику, розроблену з опертям на найвищі освітньо-наукові стандарти, урахувати всі можливості та розширити доступ до освіти для всіх без проявів дискримінації [5, с. 1–28].

Вивченню академічної нечесності серед здобувачів освіти на Барбадосі присвячено публікацію Ф. Еллін і К. Філліпс. Це дослідження було проведено за допомогою опитувальної анкети 363 магистрантів Вест-Індійського університету. В основу опитувальника була покладена розширена теорія планової поведінки, з урахуванням похибки на суб'єктивні норми, що передбачали лише наміри здобувачів «обдурити». Отримані дані дозволили резюмувати, що сприйнятий поведінковий контроль і моральний обов'язок стають суттєвими провісниками намірів академічно нечесної поведінки у формі обману та брехні [6].

Проблемою розроблення й оцінки національних семінарів академічної доброчесності для сектору вищої освіти в Австралії цікавилися дослідники з австралійських університетів. Так, у 2019 р. Агентство з якості та стандартів вищої освіти Австралії (TEQSA) доручило команді експертів з академічної доброчесності розробити та провести серію національних семінарів із метою підвищення рівня знань і формування куль-

тури академічної доброчесності у вищій освіті. Команда експертів під час роботи провела дослідження з такого питання: «Чи зможуть тригодинні семінари помітно вплинути на загальну обізнаність учасників із проблем академічної доброчесності?». Опитування були організовані до та після семінарських занять, отримані результати дозволили дійти висновків, що навіть короткотривалі семінари з розвитку персоналу можуть суттєво змінити знання із проблем академічної доброчесності. Тобто цілеспрямовані й обґрунтовані на професійному рівні заняття можуть суттєво вплинути та зробити вагомий внесок у розвиток культури академічної доброчесності у вищій освіті [7].

Для нашої роботи становить інтерес дослідження, організоване та проведене науковцями з Інституту технологій і передового навчання Хамберта й Університету Калгарі (Канада). Мета наукового пошуку полягала в з'ясуванні дотичності застосування посібників з академічної доброчесності в канадській вищій освіті. Дослідження проводилося в 41 університеті та 33 коледжах, у десяти канадських провінціях, де англійська мова є основною мовою навчання.

Результати продемонстрували, що канадські заклади вищої освіти потребують задоволення потреб здобувачів освіти з позиції реалізації інституційних очікувань щодо етичної поведінки в різних сферах, з яких навчальні посібники є лише однією ланкою в багатокомпонентній системі [8, с. 1–14].

Уважаємо за необхідне підкреслити, що освітнім закладам необхідно чітко визначити академічну доброчесність як одну із пріоритетних цілей, а етична політика повинна реалізовуватися таким чином, щоб здобувачі освіти та науково-педагогічні працівники суворо дотримувалися кодексу академічної доброчесності.

Висновки і пропозиції. Отже, зауважимо, що остаточний внесок нашого дослідження стосується висновків, а ці висновки, навіть якщо вони скромні, можуть сприяти тривалому діалогу між співтовариством науковців, педагогів, філософів, соціологів та інших, зацікавлених у впровадженні ідей академічної доброчесності в Україні. Зокрема, результати цього дослідження доповнюють наявну джерельну базу, пропонують до огляду реальний практичний досвід і теоретичний доробок зарубіжних колег. До того ж результати наших наукових розвідок мають велике значення для всієї спільноти, зацікавленої у зменшенні поширеності проблеми академічного шахрайства та нечесності. Проаналізований зарубіжний досвід свідчить, що зусилля мають бути зосереджені на зміцненні моральних суджень, пов'язаних з академічною недоброчесністю, та на формуванні почуття особистої відповідальності кожного учасника освітнього процесу. У підсумку зазначимо, що потрібні більш ґрунтовні дослідження та цілісні підходи для подо-

лання проблеми академічної нечесності, подальші наукові розвідки означеної проблеми вбачаємо у висвітленні питань упровадження принципів академічної доброчесності в системі вищої освіти України та web-орієнтованої підтримки академічної доброчесності в сучасних освітніх умовах.

Список використаної літератури:

1. Stephens J.M. Bridging the divide: the role of motivation and self-regulation in explaining the judgment-action gap related to academic dishonesty. *Frontiers in psychology*. 2018. URL: <https://www.frontiersin.org/articles/10.3389/fpsyg.2018.00246/full> (дата звернення: 11.05.2021).
2. Stephens J.M., Romakin V., Yukhymenko M. Academic motivation and misconduct in two cultures: A comparative analysis of US and Ukrainian undergraduates. *International Journal for Educational Integrity*. 2010. URL: <https://ojs.unisa.edu.au/index.php/IJEI/article/view/674> (дата звернення: 12.05.2021).
3. Ahmed K. Academic integrity: Challenges and strategies for Asia and the Middle East. *Accountability in research* 27 (5), 256–270. 2020. URL: <https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/08989621.2019.1646646> (дата звернення: 11.05.2021).
4. Muhammad A., Shaikh A. Factors affecting academic integrity in E-learning of Saudi Arabian Universities. An investigation using Delphi and AHP, QN Naveed, MRN Qureshi – IEEE Access. 2020. URL: <https://ieeexplore.ieee.org/abstract/document/8962034> (дата звернення: 11.05.2021).
5. Mattar M.Y. Combating Academic Corruption and Enhancing Academic Integrity through International Accreditation Standards: The Model of Qatar University. *Journal of Academic Ethics*. 2021. № 1–28. URL: <https://link.springer.com/article/10.1007/s10805-021-09392-7> (дата звернення: 15.05.2021).
6. Alleyne P., Phillips K. Exploring Academic Dishonesty among University Students in Barbados: An Extension to the Theory of Planned Behaviour. *Journal of Academic Ethics*. 2011. № 9. 323 p. DOI: 10.1007/s10805-011-9144-1.
7. Developing and evaluating nationwide expert-delivered academic integrity workshops for the higher education sector in Australia / G.J. Curtis et al. *Higher Education Research & Development*. 2021. № 1–16. URL: <https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/07294360.2021.1872057> (дата звернення: 11.05.2021).
8. Academic Integrity Education Across the Canadian Higher Education Landscape / J. Miron et al. *Journal of Academic Ethics*. 2021. № 1–14. URL: <https://link.springer.com/article/10.1007/s10805-021-09412-6> (дата звернення: 14.05.2021).

Topolnyk Ya., Haran N., Sypchenko O., Fatalchuk S. Issues of academic integrity in studies of foreign scientists

In the context of reforming Ukraine's education, modernizing its content and changing the format in line with modern European trends and in accordance with the needs and requirements of society, the issue of academic integrity, based on the approved norms and best achievements of the world science, history and culture acquires particular importance. The presented study highlights and summarizes the opinions, ideas, and experiences of foreign scholars on various aspects and problems of academic integrity. Thus, the analyzed article by A. Howl of the University of Sharjah highlights the challenges facing higher education institutions in Asia and the Middle East and offers strategies that can be implemented to promote academic integrity and prevent possible violations. The suggestions of M. Mattar from the College of Law of the University of Qatar on how to introduce academic integrity through international standards of accreditation and quality assurance of education are presented. The scientist has proved that academic integrity is the main factor in deciding on the accreditation of an educational institution and its possible rating. The authors have also investigated the differences in academic motivation between applicants of the USA and Ukraine due to their moral beliefs and behavior regarding fraud or engaging in erroneous practices; the analysis of the publication by F. Ellin and K. Phillips on academic dishonesty among students in Barbados is presented. Practical developments and evaluations of national seminars on academic integrity for the higher education sector in Australia are considered.

The result of the article is the idea that the promotion and active support of academic integrity is an important issue for educational institutions in Ukraine. The problem has become especially relevant in the realities of the modern educational environment, where free access to any information has become widespread, which allows appropriating intellectual property with impunity. To combat effectively with academically dishonest behavior, the participants of the educational process must be provided with knowledge and appropriate skills to prevent and eliminate academically illegal manifestations.

Key words: *academic integrity, higher education, violation of academic integrity, plagiarism, professional ethics, fraud.*

Я. В. Топольникдоктор педагогічних наук, доцент,
професор кафедри педагогіки вищої школи
Донбаського державного педагогічного університету

ПЕРЕВІРКА НАУКОВИХ РОБІТ НА ПЛАГІАТ: РЕАЛІЗАЦІЯ ПРИНЦИПІВ АКАДЕМІЧНОЇ ДОБРОЧЕСНОСТІ

У статті розглянуті аспекти проблеми реалізації принципів академічної доброчесності. Звертається увага на те, що авторське право має виключний характер і розглядається як сукупність немайнових / особистих та майнових прав автора, що надаються йому законом, оголосити себе автором твору. Зазначено, що авторське право, як різновид права інтелектуальної власності, є цивільно-правовим інститутом, який регулює певну зовнішню і внутрішню споріднену категорію відносин, пов'язаних зі створенням і використанням творів науки, літератури і мистецтва. Охарактеризовано поняття «авторське право», «академічна доброчесність», «плагіат». Виокремлено два шляхи для захисту авторських прав в мережі Інтернет: захист на етапі до порушення (обмежена функціональність, «годинникова бомба», захист від копіювання, криптографічні конверти, контракти-угоди, запобіжні заходи, клірингові центри) та захист на етапі після порушення (агенти, стенографія, «маячок», використання кодів слів). Наведено та розкрито основні види плагіату (копіювання, представлення суміші власних та запозичених аргументів, перефразування; прямиї плагіат, завуальований плагіат; фальсифікація, реплікація, републікація, рерайт, компіляція). Визначено групи об'єктів, на самовільне оприлюднення яких не поширюється авторське право. Обґрунтовано особливості використання цитування в наукових роботах. Відзначено, що саме треба розуміти під дотриманням академічної доброчесності педагогічними, науково-педагогічними та науковими працівниками (посилання на джерела інформації; дотримання норм законодавства про авторське право і суміжні права; надання достовірної інформації про методики і результати досліджень тощо) і здобувачами вищої освіти (самостійне виконання навчальних завдань, посилання на джерела інформації, дотримання норм законодавства про авторське право і суміжні права тощо). Наведено інтернет-сервіси для перевірки текстів на плагіат, розкрито сутність їх роботи. Виокремлено параметри для вибору програми для перевірки на плагіат.

Ключові слова: академічна доброчесність, авторське право, плагіат, інтернет-сервіс, наукова робота.

Постановка проблеми. Наукова діяльність невід'ємна від поняття «авторське право». Авторське право, як і право інтелектуальної власності загалом, з огляду на завдання, які воно вирішує, має виключний характер і розглядається як сукупність немайнових (особистих) та майнових прав автора, що надаються йому законом, оголосити себе автором твору: доводити його до відома публіки, відтворювати та розповсюджувати або використовувати його будь-якими іншими способами і засобами, а також дозволяти іншим особам використовувати твір певними способами.

В об'єктивному розумінні авторське право, як різновид права інтелектуальної власності, є цивільно-правовим інститутом, який регулює певну зовнішню і внутрішню споріднену категорію відносин, пов'язаних зі створенням і використанням творів науки, літератури і мистецтва. У суб'єктивному розумінні авторське право – це сукупність прав, які належать конкретному автору або його правонаступникам та іншим суб'єктам авторського права, у зв'язку зі створенням і використанням твору науки, літератури і мистецтва [1, с. 8].

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Авторське право в Україні регулюється Цивільним кодексом та Законом України «Про авторське право та суміжні права» [2]. Відповідно до нещодавно внесених доповнень розміщення твору в оцифрованому вигляді в інтернеті вважається публікацією твору або його поширенням, тому потребує дозволу власника авторського права. Розміщення в інтернеті копії твору чи його частини без дозволу автора є порушенням Закону і може бути оскаржене в суді з вимогою компенсування моральної шкоди та завданих матеріальних збитків / упущеної вигоди.

Науковці, які вивчають питання захисту авторських прав та творів, розміщених в інтернеті, визначають два шляхи для захисту авторських прав у мережі Інтернет.

1. Захист на етапі до порушення:

- обмежена функціональність – автори розповсюджують програми, які не здатні друкувати документи або зберігати їх у пам'яті комп'ютера;
- «годинникова бомба» – автор розповсюджує повноцінний об'єкт авторського права, але

встановлює дату, після якої доступ до нього буде неможливим;

- захист від копіювання, тобто автор встановлює кількість разів, коли файл може бути скопійований;

- криптографічні конверти – твір зашифровано так, що доступ до нього можливий із використанням ключа до шрифту;

- контракти-угоди «наскрізного клацання», укладені через інтернет, – дозволи автора на використання творів;

- запобіжні заходи: попередня публікація матеріалу на традиційному матеріалі, підтвердження факту існування твору на певну дату, засвідчення в нотаріуса дати створення твору, запис на лазерному диску і поміщення в архів або вебдепозитарій;

- клірингові центри – автор надає центру право ліцензувати свої права на твір, центр приймає плату від користувача і передає її володільцеві авторських прав [3, с. 34].

2. Захист на етапі після порушення:

- агенти – це комп'ютерні програми, які автоматично виконують попередньо визначені команди, наприклад пошук у Мережі контрафактних примірників творів;

- стенографія – процес приховування інформації у файлах, наприклад «водяного знака» автору твору, що буде доказом авторства цієї особи щодо цього твору;

- «маячок» – це особлива мітка, яка розміщується у творі і спрацьовує під час несанкціонованого використання, надає можливість знайти порушника авторських прав;

- використання кодових слів [3, с. 37].

Застосування таких заходів захисту авторських прав в мережі Інтернет може забезпечити належний захист, проте для їх реалізації необхідна підтримка з боку держави і низка інших дій. Тож нині об'єкти інтелектуальної власності мережі Інтернет потребують правової допомоги. Необхідно внести зміни в національне законодавство, можливо, й ухвалити нового законодавчого акта з питань захисту авторських прав у мережі Інтернет. Більшість країн Європи вже розглядають ці питання, частково можуть контролювати процеси і забезпечити захист прав авторів в інтернеті.

Мета статті. Головною метою цієї роботи є розкриття питання дотримання авторських прав і академічної доброчесності під час наукової та науково-педагогічної діяльності майбутніми фахівцями в галузі освіти.

Виклад основного матеріалу. Одним із поширених шляхів порушення авторського права в мережі Інтернет є плагіат. Згідно зі ст. 50 Закону України «Про авторське право та суміжні права», плагіат – це оприлюднення (опублікування), повністю або частково, чужого твору під іменем особи,

яка не є автором цього твору [2]. Оприлюднення означає створення можливості ознайомлення із твором інших осіб шляхом опублікування, публічного виконання, публічного показу, публічної демонстрації, публічного сповіщення тощо.

На практиці виділяють такі види плагіату, як:

1. Копіювання чужої роботи (без відома та з відома автора) і оприлюднення її під своїм іменем.

2. Представлення суміші власних та запозичених в інших аргументів без належного цитування джерел.

3. Перефразування чужої роботи без належно оформленого посилання на оригінального автора або видавця [4].

Іноді розділяють прямий плагіат (відкритий, пряме відтворення чужого твору або його частини під своїм іменем) та завуальований плагіат (коли текст твору зазнає несуттєвих змін шляхом заміни окремих слів та виразів їх синонімічними аналогами, водночас форма твору загалом не змінюється).

Також варто виділити такі види, як:

- фальсифікація (вигадування тих чи інших, наприклад статистичних, показників із подальшим зазначенням їх як власної роботи);

- реплікація (це процес копіювання даних з одного джерела на багато інших і навпаки, тобто своєрідне «тиражування» інформації без дозволу автора);

- републікація (повторне або багаторазове обнародування в іншому джерелі чужої інформації за справжнім підписом автора й посиланням на джерело);

- рерайт (додавання до чужого матеріалу без дозволу автора додаткової інформацію, з переробкою раніше обнародованого матеріалу і заміною слів та виразів);

- компіляція (укладання з кількох чужих матеріалів свого, редагування без дозволу – смислової, стилістичної, граматичної правки й скорочення чужого матеріалу).

Водночас у ст. 10 Закону України «Про авторське право та суміжні права» відзначено, що авторське право не поширюється (і не йдеться про плагіат) на самовільне оприлюднення таких об'єктів:

- повідомлень про новини дня або поточні події, що мають характер звичайної прес-інформації;

- творів народної творчості (фольклор);

- виданих органами державної влади в межах їхніх повноважень офіційних документів політичного, законодавчого, адміністративного характеру (закони, укази, постанови, судові рішення, державні стандарти тощо) та їх офіційних перекладів;

- державних символів України, державних нагород, символів та знаків органів державної влади, Збройних сил України та інших військових

формувань, символіки територіальних громад, символів та знаків підприємств, установ і організацій (після їх офіційного затвердження);

- грошових знаків;
- розкладів руху транспортних засобів, розкладів телерадіопередач, телефонних довідників та інших аналогічних баз даних, що не відповідають критеріям оригінальності і на які поширюється право *sui-generis* (своєрідне право, право особливого роду) [2].

Майбутні магістри та доктори філософії в галузі освіти мають дотримуватися правил академічної доброчесності, поважати авторські права й запобігати плагіату. Вони мають усвідомити, коли в науковій роботі використовуються дані, взяті зі сторонніх джерел, а не отримані або створені безпосередньо автором, треба використовувати цитування. Порушення вказаних нижче правил та їх недотримання має розцінюватися як плагіат:

- якщо думка автора наводиться дослівно, то її треба взяти в лапки;

- якщо цитується великий уривок тексту, то він може не братися в лапки, натомість виділяється або відбивається від решти тексту певним способом (набирається іншим кеглем, шрифтом, накресленням, відбивається від основного тексту більшими абзацними відступами тощо);

- допускається скорочення цитати, яке не веде до викривлення думки автора, місце скорочення має бути відзначене в цитаті квадратними дужками із трикрапкою всередині;

- допускається перефразування цитати, зміна слів чи відмінків окремих слів, у такому разі цитата в лапки не береться, але у квадратних дужках обов'язково ставиться посилання на джерело;

- у списку використаної літератури завжди треба вказувати навіть ті джерела, які використовувалися під час підготовки роботи і вивчення теми, навіть якщо прямих посилань чи цитувань цих джерел у роботі немає [4].

Оригінальність тексту – це поняття, протилежне плагіату. Що більше плагіату в тексті, то менше його оригінальність і навпаки – чим менше плагіату, тим унікальність даного тексту вища.

Майбутні науковці мають знати, що саме означає поняття «академічна доброчесність», яке визначене у ст. 42 Закону України «Про освіту»:

«Академічна доброчесність – це сукупність етичних принципів та визначених законом правил, якими мають керуватися учасники освітнього процесу під час навчання, викладання та провадження наукової (творчої) діяльності з метою забезпечення довіри до результатів навчання та/або наукових (творчих) досягнень» [5].

У Законі також відзначено, що саме треба розуміти під дотриманням академічної доброчесності педагогічними, науково-педагогічними та науковими працівниками, а саме:

- посилання на джерела інформації в разі використання ідей, розробок, тверджень, відомостей;

- дотримання норм законодавства про авторське право і суміжні права;

- надання достовірної інформації про методики і результати досліджень, джерела використаної інформації та власну педагогічну / науково-педагогічну, творчу діяльність;

- контроль за дотриманням академічної доброчесності здобувачами освіти;

- об'єктивне оцінювання результатів навчання [5].

Здобувачі освіти також повинні дотримуватися академічної доброчесності, а саме:

- самостійно виконувати навчальні завдання, завдання поточного та підсумкового контролю результатів навчання;

- посылатися на джерела інформації в разі використання ідей, розробок, тверджень, відомостей;

- дотримуватися норм законодавства про авторське право і суміжні права;

- надавати достовірну інформацію про результати власної навчальної (наукової, творчої) діяльності, використані методики досліджень і джерела інформації [5].

Майбутні магістри та доктори філософії повинні ознайомитися із численними інтернет-сервісами для перевірки текстів на плагіат, попрацювати в кожному з них, порівняти їх, обрати для себе найбільш зручний. Серед програм, які пропонує Мережа [6, с. 238]:

1. AntiPlagiarism.NET (<http://antiplagiarism.net/ru/>).
2. Advego Plagiatus (<http://advego.ru/plagiatus/>).
3. Cognitive Text Analyzer (<http://www.cognitivetpg.com/>).
4. Compare Suite (<http://www.comparesuite.ru/>).
5. Double Content Finder (DC Finder) (<http://progidarom.ru/soft/internet/DCFinder.exe>).
6. Etxt Антиплагиат (<https://www.etxt.ru/antiplagiat/>).
7. Plagiarism-Detector Personal (<http://plagiarism-detector.com/>).
8. Turnitin (http://turnitin.com/en_us/).
9. Viper (<http://www.scanmyessay.com/>).
10. Unplag (<https://unplag.com/>).

Сервіси для перевірки текстів на унікальність працюють переважно за однаковим алгоритмом. Документ транслюється текстовим редактором у текст у форматі.txt і перевіряється. Перевірка та пошук збігів виконуються за шинглами (методом шингл – розбивки тексту). Шингл – структурно-логічний фрагмент тексту, що складається з послідовності декількох слів. Пошук в інтернеті здійснюється декількома пошуковими системами. У результаті візуалізується відсоток оригінальності тексту та список сайтів із відсотком збігу у відповідному кольорі залежно від застосо-

ваних пошукових серверів. Під час вибору програм необхідно звертати увагу на їхню здатність повноцінно підтримували українську, російську й англійську мови, зручність та доступність для використання.

Параметри для вибору програми для перевірки на плагіат:

- можливість пошуку в мережі Інтернет;
- пошук у локальних базах даних;
- безкоштовний доступ;
- підтримка української, російської й англійської мов;
- можливість роботи з різними текстовими форматами;
- простота інтерфейсу;
- сервіс пакетної перевірки;
- захист від обходу алгоритму заміни літер;
- підтримка аналізу рерайту (розпізнавання синонімів);
- оперативність перевірки;
- функція генерації звіту;
- додаткові засоби аналізу текстів.

Висновки і пропозиції. Отже, питання дотримання авторських прав під час наукової та науково-педагогічної діяльності, академічної доброчесності, яка передбачає дотримання під час навчання, викладання та провадження наукової (творчої) діяльності процесу етичних принципів та визначених законом правил, формування нової академічної культури є актуальними для

української вищої освіти на сучасному етапі її реформування.

Перспективним вважаємо подальше вивчення особливостей реалізації принципів академічної доброчесності залежно від напрямів майбутньої професійної та наукової діяльності фахівців освітньої галузі.

Список використаної літератури:

1. Шишка Р.Б. Охорона права інтелектуальної власності : авторсько-правовий аспект. Харків : Видавництво національного ун-ту внутрішніх справ, 2002. 368 с.
2. Про авторське право і суміжні права : Закон України від 23 грудня 1993 р. № 3792–XII. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/3792-12/>.
3. Римаренко І.В. Захист авторських прав та творів, розміщених в Інтернеті. *Вісник Академії праці і соціальних відносин Федерації професійних спілок України*. 2011. № 3/2011. С. 51–55.
4. Плагіат. *Вікіпедія*. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/Плагіат>.
5. Про освіту : Закон України від 5 вересня 2017 р. № 2145–VIII. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>.
6. Топольник Я.В. Система інформаційно-комунікаційної підтримки наукових досліджень майбутніх магістрів і докторів філософії в галузі знань «Освіта» : монографія. Слов'янськ : Вид-во Б.І. Маторіна, 2018. 359 с.

Topolnyk Ya. Checking scientific papers for plagiarism: implementation of the academic integrity principles

The article considers aspects of the problem of the academic integrity principles realization. Attention is drawn to the fact that copyright is exclusive and is considered as a set of non-property (personal) and property rights of the author, granted to him by law, to declare himself the author of the work. It is noted that copyright, as a kind of intellectual property law, is a civil law institution that regulates a certain externally and internally related category of relations related to the creation and use of works of science, literature and art. The concepts of “copyright”, “academic integrity”, “plagiarism” are described. There are two ways to protect copyright on the Internet: pre-infringement protection (limited functionality, “clock bomb”, copy protection, cryptographic envelopes, contracts, safeguards, clearing houses) and post-infringement protection (agents, shorthand, “beacon”, the use of code words). The main types of plagiarism are given and revealed (copying, presentation of a mixture of own and borrowed arguments, paraphrasing; direct plagiarism, veiled plagiarism; falsification, replication, republication, rewrite, compilation). Groups of objects have been identified that are not subject to copyright disclosure. The peculiarities of the use of citations in scientific works are substantiated. It is noted that it should be understood as the observance of academic integrity by pedagogical, scientific-pedagogical and research staff (references to sources of information; observance of norms of the legislation on copyright and related rights; providing reliable information on research methods and results, etc.) and students (independent performance of educational tasks, references to sources of information, observance of norms of the legislation on copyright and related rights, etc.). Internet services for checking texts for plagiarism are given and the essence of their work is revealed. The parameters for selecting a program to check for plagiarism are highlighted.

Key words: *academic integrity, copyright, plagiarism, Internet service, scientific work.*

УДК 355.235.22

DOI <https://doi.org/10.32840/1992-5786.2021.76-3.26>

А. В. Турчинов

кандидат педагогічних наук, доцент,
заступник начальника кафедри фізичної підготовки та спорту
Національної академії Національної гвардії України

Л. М. Гуніна

доктор біологічних наук, професор,
заступник директора
Олімпійського інституту
Національного університету фізичного виховання і спорту України

Н. Л. Височіна

доктор наук з фізичного виховання і спорту, старший дослідник,
провідний науковий співробітник
Навчально-наукового інституту фізичної культури та спортивно-оздоровчих технологій
Національного університету оборони України імені Івана Черняхівського

В. П. Комар

старший викладач кафедри теорії і методики фізичного виховання
Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини

Р. В. Павлов

старший викладач кафедри тактичної та спеціальної фізичної підготовки
факультету № 2
Харківського національного університету внутрішніх справ

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДНО-ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНОЇ ПЕРЕВІРКИ ЕФЕКТИВНОСТІ ВПРОВАДЖЕННЯ В СИСТЕМУ ФІЗИЧНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ОФІЦЕРІВ СУЧАСНИХ ТРЕНАЖЕРНИХ ЗАСОБІВ

Трансформація інституцій сектору безпеки і оборони України до стандартів НАТО, бойові дії на сході України, підвищення злочинності та інші суспільні негаразди, потребують високого рівня професійної підготовленості особового складу. Прикладні компетентності майбутніх офіцерів інституцій сектору безпеки і оборони України (СБОУ) є важливою сутнісною характеристикою, від якої залежить рівень фізичної підготовленості, а також спеціальна бойова підготовленість підлеглого особового складу, що, без сумніву, забезпечує їх готовність до виконання завдань за призначенням у різних умовах службово-бойової (оперативної) діяльності. На сьогодні важливим також є формування прикладних компетентностей майбутніх офіцерів інституцій СБОУ в їх освітньому процесі у напрямі розвитку та удосконалення фізичних якостей із акцентованим використанням сучасних технічних засобів навчання й відповідного наукового інструментарію. Зазначене вище підкреслює актуальність обраного напрямку наукової розвідки і практичну його спрямованість.

Відповідно до результатів моніторингу науково-методичної та спеціальної літератури нами встановлено, що питанням розроблення та апробації педагогічних умов розвитку та удосконалення фізичних якостей (прикладних компетентностей) майбутніх офіцерів інституцій СБОУ в системі фізичної підготовки із використанням сучасних кардіотренажерів присвячено недостатню кількість робіт, що потребує подальших теоретичних та емпіричних досліджень.

Головною метою дослідження є доведення доцільності та ефективності вдосконалення фізичних якостей майбутніх офіцерів інституцій сектору безпеки і оборони України в системі фізичної підготовки із використанням сучасних кардіотренажерів.

З метою визначення ефективності розроблених членами науково-дослідної групи зазначених вище педагогічних умов організовано педагогічний експеримент, у якому прийняли участь курсанти старших курсів Національної академії Національної гвардії України (n=124 особи; усі чоловіки). Учасників педагогічного експерименту було розподілено на репрезентативні за чисельністю контрольну (Кг, n=62) та експериментальну (Ег, n=62) групи. Представники Кг під час навчально-тренувальних занять з фізичної підготовки використовували діючу робочу програму навчальної дисципліни. У свою чергу, курсанти Ег в системі професійної освіти (фізичної підготовки) додатково використовували

змодельовані членами науково-дослідної групи педагогічні умови розвитку та удосконалення фізичних якостей в системі фізичної підготовки із використанням сучасних кардіотренажерів («Concept-2», «Assault Air Bike») й відповідної нормативної бази.

При порівнянні показників до та після використання змодельованих членами науково-дослідної групи педагогічних умов дослідження встановлено, що результати, отримані наприкінці педагогічного експерименту в досліджуваних групах зросли відносно вихідних та проміжних показників, і ці відмінності переважно є достовірними ($Eg, P \leq 0,05$).

Ключові слова: витривалість, кардіотренажери, курсанти, моделювання, освітній процес, педагогічні умови, професійна освіта, сила, система, фізична підготовка, фізичні якості, чоловіки, швидкість.

Постановка проблеми. Бойові дії на сході України, зростання рівня злочинності в Україні та соціальні і суспільні негаразди, особливо на фоні прогресуючого темпу поширення всесвітньої пандемії, викликаної вірусом SARS CoV-2, потребують високого ступеня професійної підготовленості від представників інституцій сектору безпеки і оборони України. Прикладні компетентності представників інституцій сектору безпеки і оборони України (СБОУ), в тому числі майбутніх офіцерів, є важливою сутнісною характеристикою, від якої залежить рівень фізичної підготовленості (складової бойової готовності) особового складу, що, безсумнівно, забезпечує також їх готовність до виконання завдань за призначенням у різних умовах службово-бойової (оперативної) діяльності.

Нині важливим також є вдосконалення прикладних компетентностей майбутніх офіцерів інституцій СБОУ в їх освітньому процесі (системі професійної підготовки) у напрямі розвитку та удосконалення фізичних якостей із використанням сучасних технічних засобів навчання та відповідного наукового інструментарію (педагогічних технологій), що прискорить формування необхідних прикладних рухових навичок у особового складу. Зазначене вище підкреслює актуальність обраного напрямку наукової розвідки і практичну його спрямованість.

Дослідження виконано відповідно до плану науково-дослідних робіт кафедри фізичної підготовки та спорту Національної академії Національної гвардії України (2019–2021 р.р.) та Національного університету оборони України імені Івана Черняхівського за темою «Формування та розвиток професійної компетентності фахівців фізичної культури і спорту системи безпеки та оборони України в процесі підвищення кваліфікації» (шифр «Чемпіон»).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Моніторинг науково-методичної та спеціальної літератури (Інтернет-ресурсів) у напрямі формування готовності майбутніх офіцерів інституцій СБОУ до виконання завдань за призначенням із використанням педагогічних технологій (моделей, методик) із акцентованим використанням засобів фізичної та спеціальної фізичної підготовки, дозволив нам визначити низку учених (практиків): Н. Височіну, О. Федоренко, В. Ворону [1], О. Хацаюка [2],

С. Глазунова [3], С. Забродського, О. Хацаюка, О. Нестерова, С. Власка, О. Большакова [4] та інших фахівців (В. Афоніна, Д. Грищенко, В. Климовича, Ю. Фіногенова, В. Ясенчука).

Змістовими та інформативними є теоретико-методичні праці учених: О. Діденка [5], М. Гулича [6], Н. Височіної, Л. Гуніної, О. Хацаюка, В. Томашевського, А. Титовича [7], Н. Височіної, О. Іванченко, С. Карасевича, А. Леоненка, О. Кравченко [8] та інших фахівців (Н. Вербіна, Б. Максимчука, П. Рибалки, В. Шемчука, А. Чудика), в яких розкриваються особливості процесу моделювання (розроблення) педагогічних умов, спрямованих на удосконалення фізичної та спеціальної фізичної підготовленості представників інституцій СБОУ в системі їх професійної (службової, індивідуальної) підготовки.

Під час подальшого аналізу науково-методичної та спеціальної літератури нашу увагу привернули наукові праці вчених: О. Моргунова, О. Ярещенко, О. Хацаюка [9], О. Хацаюка [10], Н. Лавриненко, Н. Партики, А. Ребрини, І. Савки [11], В. Шемчука, А. Турчинова, В. Климовича, Є. Гончарова, Р. Трищуна [12] та інших фахівців (К. Ананченка, В. Бізіна, В. Лялька, Д. Миргород, С. Стервоєдова), в яких розкриваються методичні особливості (технічні складові педагогічних моделей) використання сучасних технічних засобів навчання (наукового інструментарію) в системі фізичної підготовки представників інституцій СБОУ.

Відповідно до результатів моніторингу науково-методичної та спеціальної літератури (Інтернет-ресурсів) нами встановлено, що питанням розроблення та апробації педагогічних умов розвитку та удосконалення фізичних якостей (прикладних компетентностей) майбутніх офіцерів інституцій СБОУ в системі фізичної підготовки із використанням сучасних кардіотренажерів присвячено недостатню кількість робіт, що потребує подальших теоретичних та емпіричних досліджень та підкреслює актуальність і практичну складову обраного напрямку наукової розвідки.

Мета статті. Головною метою дослідження є доведення доцільності та ефективності вдосконалення фізичних якостей майбутніх офіцерів інституцій сектору безпеки і оборони України в системі фізичної підготовки із використанням сучасних кардіотренажерів.

Для досягнення мети дослідження планувалося вирішити наступні завдання:

- визначити наявні педагогічні методики, моделі (технології) формування готовності майбутніх офіцерів інституцій СБОУ до виконання завдань за призначенням засобами фізичної підготовки;

- провести аналіз спеціальної науково-методичної літератури у напрямі моделювання (розроблення) педагогічних умов спрямованих на удосконалення фізичної підготовленості представників інституцій СБОУ;

- здійснити аналіз спеціальної науково-методичної літератури у напрямі використання сучасних технічних засобів навчання в системі фізичної підготовки представників інституцій СБОУ;

- апробувати педагогічні умови розвитку та удосконалення фізичних якостей (формування професійних компетентностей) майбутніх офіцерів інституцій СБОУ в системі фізичної підготовки із використанням сучасних кардіотренажерів.

Під час емпіричного дослідження членами науково-дослідної групи були використані наступні методи: абстрагування, аналіз і синтез, індукція і дедукція, моделювання, інструментальні методи, експертне оцінювання, математично-статистичні (кореляційного аналізу, факторного аналізу), компоненти власного досвіду багаторічної підготовки представників інституцій СБОУ до службово-бойової діяльності (СБД) засобами фізичної та спеціальної фізичної підготовки (досвід бойових дій), тощо.

Виклад основного матеріалу. Емпіричне дослідження організовано у три етапи (січень 2020–березень 2021 р.р.). На першому етапі дослідження (січень 2020 р.) створено науково-дослідну групу (НДГ), до складу якої увійшли провідні учені та практики у обраному напрямі наукової розвідки (А. Турчинов, Л. Гуніна, Н. Височіна, О. Хацаюк, В. Комар, Р. Павлов). Надалі зазначеними вище фахівцями проведено моніторинг науково-методичної та спеціальної літератури (Інтернет-джерел), в яких розкриваються сутнісні характеристики з досліджуваної проблематики. Крім цього, членами НДГ сформульовано мету та визначено завдання дослідження, а також здійс-

нено вибір оптимальних та науково-обґрунтованих методів дослідження.

Враховуючи мету та поставлені перед нами завдання, другий етап емпіричного дослідження (лютий–березень 2020 р.) було розподілено на три блоки.

Під час 1 блоку вказаного вище етапу, враховуючи результати попередніх наукових досліджень [1–4; 7–10], членами НДГ обґрунтовано доцільність впровадження в систему фізичної підготовки (освітній процес) майбутніх офіцерів Національної гвардії України (НГУ) сучасних технічних засобів фізичного навчання, а саме, кардіотренажерів «Concept-2» (Concept, США) – гребного тренажера-ергометра з комп'ютером PM5 [13] та «Assault Air Bike» (велотренажер фірми Assault Fitness, США) [14]. Вибір тренажерів для членів основної групи був обумовлений необхідністю гармонійного розвитку різних груп працюючих м'язів (плечового поясу, нижніх кінцівок та ін.), які у вихідному стані у курсантів були розвинені нерівномірно. Такий гармонійний розвиток великих груп м'язів є запорукою успішного виконання спеціальних завдань майбутніх офіцерів інституцій СБОУ.

Обрані нами сучасні кардіотренажери (комп'ютеризовані технічні засоби навчання) сприяють формуванню прикладних компетентностей у представників інституцій СБОУ та забезпечують розвиток і удосконалення витривалості та інших фізичних якостей (швидкості, сили), що сприяє підвищенню ефективності виконання ними завдань за призначенням на різних етапах професійної підготовки (професійної освіти майбутніх офіцерів).

Упродовж виконання другого блоку другого етапу емпіричного дослідження членами НДГ розроблено аргументовану та інформатизовану нормативну базу, яка забезпечує формування індивідуального високого рівня фізичної підготовленості майбутніх офіцерів інституцій СБОУ (на прикладі курсантів старших курсів Національної академії Національної гвардії України (НАНГУ) та напрямів підготовки (командний, некомандний), що передбачає використання відповідного кардіотренажерного обладнання («Concept-2» [13] та «Assault Air Bike» [14]; нормативна база надана у табл. 1).

Таблиця 1

Нормативи для курсантів вищих військових навчальних закладів НГУ (чоловіки)

Вправа 30	Напрямок підготовки	Одиниця виміру	Для курсантів 1 року навчання			Для курсантів 2 року навчання			Для курсантів 3–5 років навчання		
			«5»	«4»	«3»	«5»	«4»	«3»	«5»	«4»	«3»
Функціональна витривалість	командний, некомандний	метри (м)	Виконується на кардіотренажерах упродовж 3 хв з будь-яким рівнем навантаження								
Гребний тренажер «Concept-2»	командний		865	840	810	875	850	820	885	860	830
	некомандний		855	830	800	865	840	810	875	850	820
Велотренажер «Assault AirBike»	командний		2700	2550	2200	2850	2700	2550	3200	2900	2800
	некомандний	2680	2530	2180	2830	2680	2520	3180	2880	2780	

Під час відпрацювання спеціалізованої нормативної бази було використано метод багатомірного кореляційного аналізу. Крім цього, для якісної обробки отриманих числових даних, членами НДГ використовувалися засоби аналізу числових масивів, які вмонтовані у програму Microsoft Excel. Варто зауважити, що розроблені нами нормативи, були схвалені кафедрою фізичної підготовки та спорту НАНГУ, як експериментальні та затверджені і дозволені до використання в системі фізичної підготовки майбутніх офіцерів відомчою директивою Головного управління НГУ.

Третій блок другого етапу дослідження передбачав розроблення (моделювання) педагогічних умов формування прикладних компетентностей (розвитку та удосконалення основних фізичних якостей) майбутніх офіцерів НГУ (на прикладі курсантів НАНГУ) в системі професійної освіти (фізичної підготовки) із акцентованим використанням кардіотренажерного обладнання [13; 14] (табл. 2).

Враховуючи результати попередніх досліджень [1, 8–12] та досвід формування готовності майбутніх офіцерів інституцій СБОУ до виконання завдань за призначенням із використанням засобів фізичної підготовки (досвіду підготовки збірних команд «силових структур України» до змагань вищих рангів з олімпійських, неолімпійських та службово-прикладних видів спорту), членами НДГ очікувалося, що розроблені педагогічні умови забезпечать розвиток та вдосконалення фізичних якостей (формування прикладних компетентностей), які необхідні для виконання завдань за призначенням у різних умовах СБД.

Надалі у динаміці третього етапу емпіричного дослідження (квітень 2020–квітень 2021 р.р.), з метою визначення ефективності розроблених педагогічних умов (табл. 2) організовано педагогічний експеримент, в якому взяли участь курсанти старших курсів НАНГУ (n=124 особи). Середній вік досліджуваних склав $20,8 \pm 2,3$ роки.

Таблиця 2

**Педагогічні умови формування прикладних компетентностей
(розвитку та удосконалення фізичних якостей) майбутніх офіцерів НГУ**

Внесені зміни у робочу програму навчальної дисципліни «Фізичне виховання та методика фізичної підготовки» [15] (чоловіки)		
Змістові модулі	Педагогічні умови (номер та назва практичного заняття, оновлений зміст навчальних питань)	
6. Прискорене пересування	6.2. Тренування бігових вправ. Вивчення функціональних вправ. 1. Вивчення вправ: 30 а. Біг на 400 м, 30 б. Тренування на гребному тренажері «Concept-2». 2. Тренування вправи 28. Біг на 100 м та вправи 29. Човниковий біг 10×10 м.	
	6.4. Вивчення і тренування бігових та функціональних вправ. 1. Вивчення вправи 30 в. Тренування на велотренажері «Assault Air Bike». Повторення вправи 30 б. Тренування на гребному тренажері «Concept-2». 2. Тренування вправи 30 а. Біг на 400 м. 3. Тренування техніки бігу на 1 км (вправа 31).	
	6.5. Вивчення та тренування функціональних вправ. 1. Тренування вправи 30 б. Тренування на гребному тренажері «Concept-2». 2. Вивчення та тренування вправи 34. Марш-кидок на 5 км.	
	6.6. Тренування функціональних вправ. Контроль бігових вправ. 1. Тренування вправ: 30 б. Тренування на гребному тренажері «Concept-2», 30 в. Тренування на велотренажері «Assault Air Bike». 2. Контроль вправ: 28. Біг на 100 м, 32. Біг на 3 км.	
	6.7. Контроль функціональної підготовленості. Удосконалення техніки бігу на короткі та довгі відстані. 1. Контроль вправи 30 б. Тренування на гребному тренажері «Concept-2». 2. Тренування техніки бігу на 1, 5 км.	
	6.8. Контроль функціональної підготовленості. Тренування бігових вправ. 1. Контроль вправи 30 в. Тренування на велотренажері «Assault Air Bike». 2. Тренування вправи 28. Біг на 100 м. 3. Тренування вправи 32. Біг на 3 км.	
	8. Комплексні заняття	8.3. Розвиток функціональної витривалості. Тренування та контроль рівня розвитку фізичних якостей. 1. Контроль вправи 2. Підтягування на перекладині. 2. Контроль вправ: 28. Біг на 100 м, 31. Біг на 1 км. 1. Тренування вправи 30 в. Тренування на велотренажері «Assault Air Bike».
		8.5. Тренування та контроль гімнастичних вправ. Розвиток функціональної витривалості. 1. Тренування вправи 4. Підйом обертом на перекладині. 2. Контроль вправи 13. Комплексна акробатична вправа. 3. Тренування вправи 30 б. Тренування на гребному тренажері «Concept-2». 4. Комплексне силове тренування.
<i>Примітка: засоби фізичної підготовки (фізичні вправи) надано відповідно до «Інструкції з організації фізичної підготовки в НГУ» [16]</i>		

Учасників педагогічного експерименту за методом випадкової вибірки було розподілено на дві групи: контрольну (Кг, n=62 особи) та експериментальну (Ег, n=62 особи), що були репрезентативні за антропометричними показниками та обсягом. До початку педагогічного експерименту досліджувані курсанти Кг та Ег за рівнем розвитку фізичних якостей (швидкість, витривалість, сила) достовірно не відрізнялися ($P \geq 0,05$).

З метою розвитку та удосконалення індивідуального рівня фізичної підготовленості (прикладних компетентностей), який забезпечує ефективне та надійне виконання представниками інституцій СБОУ (майбутніх офіцерів) завдань за призначенням у різних умовах СБД, представники Кг під час навчально-тренувальних занять з фізичної підготовки використовували діючу робочу програму навчальної дисципліни [15]. У свою чергу, курсанти Ег в системі професійної освіти (фізичної підготовки) додатково використовували змодельовані членами НДГ педагогічні умови (див. табл. 2) та відповідну нормативну базу (див. табл. 1).

Впроваджені у систему фізичної підготовки (освітній процес) майбутніх офіцерів (курсантів Ег) зазначені вище педагогічні умови передбачали визначення даних початкового (вхідного), проміжного та підсумкового контролю щодо рівнів сформованості фізичної підготовленості (основних інтегральних показників готовності до виконання завдань за призначенням представників інституцій СБОУ у різних умовах СБД) у досліджуваних курсантах Ег порівняно із представниками Кг (рис. 1).

Визначення рівня сформованості готовності (за досліджуваними показниками) представників Кг та Ег до виконання завдань за призначенням здійснено відповідно до «Інструкції з організації фізичної підготовки в НГУ» [16] та розробленої та апробованої нами нормативної бази (табл. 1) за

4-х бальною шкалою (де «5» – максимальний бал, а «2» – мінімальний [16]).

При порівнянні показників до та після використання змодельованих членами НДГ педагогічних умов (табл. 2) встановлено, що результати (рис. 1), отримані наприкінці педагогічного експерименту у досліджуваних групах зросли відносно вихідних та проміжних показників, і ці відмінності переважно є достовірними (Ег, $P \leq 0,05$).

Висновки і пропозиції. В ході емпіричного дослідження апробовані педагогічні умови розвитку та удосконалення фізичних якостей (сформовано прикладні компетентності) майбутніх офіцерів інституцій сектору безпеки і оборони України (на прикладі курсантів НАНГУ) в системі фізичної підготовки (освітньому процесі) із використанням сучасних кардіотренажерів «Concept-2» [13] та «Assault Air Bike» [14]. Крім цього, членами НДГ встановлену високу ефективність обраних технічних засобів у вигляді кардіотренажерів, що сприяло підвищенню показників фізичної підготовленості досліджуваних курсантів Ег. Слід зазначити що використання кардіотренажерів сприяє зростанню, в першу чергу, аеробної підготовленості, яка є однією з основних у формуванні загальної фізичної витривалості та фізичної підготовленості, що й забезпечуватиме високий рівень професійних компетентностей майбутніх офіцерів інституцій сектору безпеки і оборони України під час виконання ними завдань за призначенням у різних умовах службово-бойової діяльності.

Варто також зауважити, що використання кардіотренажерів також сприяло підвищенню показників у виконанні курсантами Ег вправи 2. «Підтягування на перекладині (силові якості)» на відміну від даних, одержаних в досліджуваних Кг. Враховуючи отримані результати, обґрунтованим є висновок, що змодельовані нами педагогічні умови сприяли більш стійкому, ефективному та прискореному

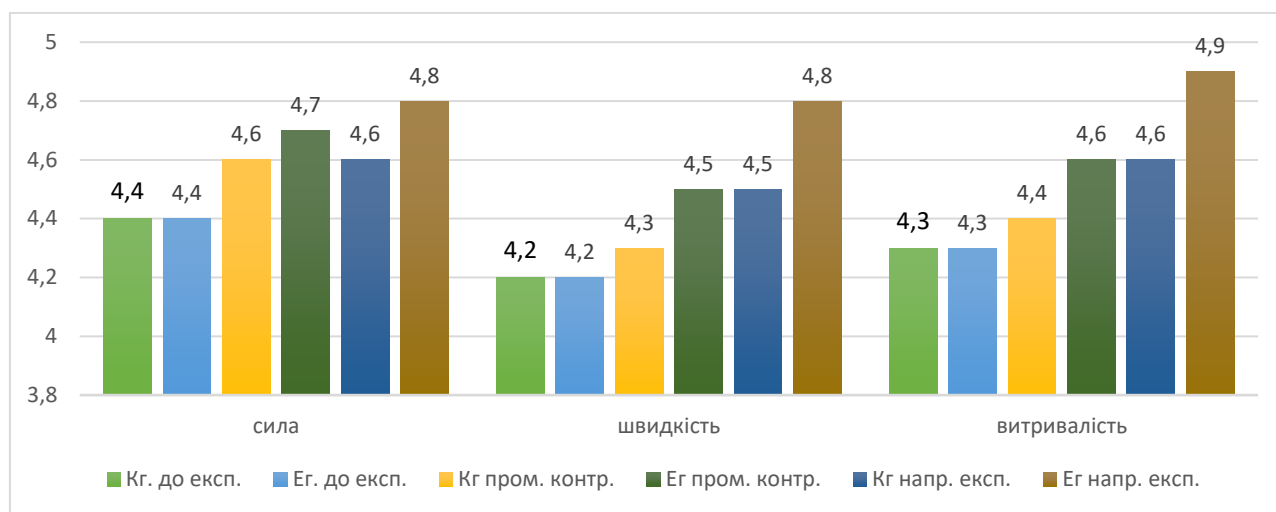

Рис. 1. Результати визначення рівня розвитку основних фізичних якостей (сила, швидкість, витривалість), досліджуваних курсантів Кг та Ег упродовж педагогічного експерименту із використанням технічних засобів навчання

формуванню прикладних професійних компетентностей у досліджуваних курсантів Ег на відміну від представників Кг. Це у цілому забезпечило прискорену та більш ефективну і надійну сформованість готовності досліджуваних курсантів Ег до виконання завдань за призначенням у різних умовах службово-бойової діяльності, які можуть відбуватися на фоні значного психофізичного навантаження та розвитку стомлення і перевтоми, що також підтверджується результатами підсумків виконання службово-бойових (навчальних) завдань досліджуваними учасниками зазначеної вище групи.

Членами НДГ пропонується: впровадити отримані результати у систему фізичної підготовки представників інституцій сектору безпеки і оборони України.

Перспективи подальших досліджень в обраному напрямі наукової розвідки передбачають розроблення педагогічних умов розвитку та удосконалення фізичних якостей майбутніх офіцерів інституцій сектору безпеки і оборони України жіночої статі в системі фізичної підготовки із використанням сучасних кардіотренажерів.

Список використаної літератури:

1. Vysochina N., Fedorenko O., Vorona V. Problems of physical training and sports in the Armed Forces of Ukraine. *Black sea scientific journal of academic research*. – № 46 (3). – Southern Caucasus Scientific journals, 2019. P. 4–9.
2. Хацаюк О.В. Застосування новітніх педагогічних технологій в системі професійної підготовки майбутніх офіцерів Національної гвардії України. *Психологія та педагогіка сучасності: проблеми та стан розвитку науки і практики в Україні*. Львів, 2019. Вип. 6. С. 143–146.
3. Глазунов С.І. Експрес-контроль спеціальної фізичної підготовленості військовослужбовців механізованих підрозділів сухопутних військ: автореф. дис. ... канд. наук з фіз. вих. і спорту : 24.00.01. Львів, 2003. 20 с.
4. Забродський С.С., Хацаюк О.В., Нестеров О.С., Власко С.В., Большаков О.О. Впровадження сучасних форм фізичної підготовки у систему професійної освіти майбутніх офіцерів Національної гвардії України. *Збірник наукових праць «Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах»*. Запоріжжя, 2020. Вип. 72 (Т. 2). С. 47–53.
5. Діденко О.В. Педагогічні умови професійного самовдосконалення майбутніх офіцерів: дис. ... канд. педагогічних наук : 13.00.04. Хмельницький, 2003. 200 с.
6. Гулич М.М. Педагогічні умови формування готовності майбутніх учителів іноземної мови до роботи з обдарованими дітьми. *Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова. Серія 5. Педагогічні науки: реалії та перспективи*. Київ, 2020. Вип. 77. С. 68–71.
7. Височіна Н., Гуніна Л., Хацаюк О., Томашевський В., Титович А. Вдосконалення професійних компетентностей офіцерів-фахівців фізичної підготовки і спорту у напрямі використання сучасних інтерактивних технологій. *Науковий журнал «Військова освіта»*. Київ, 2020. № 2 (42). С. 76–88.
8. Височіна Н.Л., Іванченко О.М., Карасевич С.А., Леоненко А.В., Кравченко О.С. Перспективи впровадження у систему фізичної підготовки майбутніх офіцерів інституцій сектору безпеки і оборони України сучасних тренажерних засобів. *Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова. Серія 5. Педагогічні науки: реалії та перспективи*. Київ, 2021. Вип. 80. С. 69–73.
9. Моргунов О.А., Ярещенко О.А., Хацаюк О.В. Напрямки розвитку військово-прикладних навичок застосування засобів індивідуального захисту та активної оборони курсантами-правоохоронцями. *Збірник наукових праць «Честь і закон»*. 2017. № 4 (63). С. 49–55.
10. Хацаюк О.В. Сутність та структура готовності майбутніх офіцерів НГУ до виконання завдань за призначенням засобами спеціальної фізичної підготовки. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*. – Вип. 65 (Т. 2). – Класичний приватний університет, 2019. С. 144–155.
11. Лавриненко Н.Ю., Партико Н.В., Ребрина А.А., Савка І.М., Ребрина А.А. Формування професійних компетентностей у майбутніх військових перекладачів для дій в умовах значного психофізичного навантаження. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*. – Вип. 73 (Т. 2). – Класичний приватний університет, 2020. С. 69–76.
12. Шемчук В.А., Турчинов А.В., Климович В.Б., Гончаров Є.І., Тришун Р.М. Використання технічних засобів навчання на початковому етапі формування навичок рукопашного бою майбутніх офіцерів. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*. – Вип. 70 (Т. 4). – Класичний приватний університет, 2020. С. 217–222.
13. Гребний тренажер з комп'ютером РМ5 «Концерт-2» (Техніко-тактичні характеристики). 2021. Vol. 1. URL: <https://sportive.in.ua> (дата звернення: 24.03.2021).
14. Велотренажер «Assault AirBike». 2021. URL: <https://kharkov.prom.ua/-p1242741949-velotrenazher-assault-airbike> (дата звернення: 22.03.2021).
15. Хацаюк О.В. Фізичне виховання та методика фізичної підготовки: робоча програма навчальної дисципліни. Харків : НАНГУ, 2018. 54 с.
16. Інструкція з організації фізичної підготовки в Національній гвардії України (наказ МВСУ від 13.10.2014 № 1067). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1375-14#Text> (дата звернення: 03.04.2021).

Turchinov A., Gunina L., Vysochina N., Komar V., Pavlov R. The results of experimental testing of the effectiveness of the introduction into the system of physical training of future officers of modern training equipment

The transformation of Ukraine's security and defense institutions to NATO standards, hostilities in eastern Ukraine, rising crime and other social unrest require a high level of professional training. Applied competencies of future officers of the institutions of the security and defense sector of Ukraine (SDSU) are an important essential characteristic on which the level of physical fitness depends, as well as combat readiness of subordinate personnel, which undoubtedly ensures their readiness to perform assigned tasks in different combat conditions (operational) activities. Today it is also important to form the applied competencies of future officers of SDSU institutions in their educational process in the direction of development and improvement of physical qualities with an emphasis on the use of modern technical teaching aids and appropriate scientific tools. The above emphasizes the relevance of the chosen direction of scientific intelligence and its practical orientation. According to the results of monitoring of scientific-methodical and special literature, we found that the development and testing of pedagogical conditions for development and improvement of physical qualities (applied competencies) of future officers of SDSU institutions in the system of physical training using modern cardio machines is insufficient work. and empirical research.

The main purpose of the study is to prove the feasibility and effectiveness of improving the physical qualities of future officers of institutions of the security and defense sector of Ukraine in the system of physical training with the use of modern cardio machines.

In order to determine the effectiveness of the pedagogical conditions developed by the members of the research group, a pedagogical experiment was organized, in which senior cadets of the National Academy of the National Guard of Ukraine took part (n=124). Participants of the pedagogical experiment were divided into representative: control (Kg, n=62) and experimental (Eg, n=62) groups. Representatives of Kg during the training sessions on physical training used the current work program of the discipline. In turn, Eg cadets in the system of vocational education (physical training) additionally used the pedagogical conditions of development and improvement of physical qualities in the system of physical training with the use of modern cardio trainers («Concept-2», «Assault Air Bike») modeled by members of the research group and the relevant regulatory framework.

When comparing the indicators before and after the use of simulated pedagogical conditions by members of the research group, it was found that the results obtained at the end of the pedagogical experiment in the studied groups increased relative to baseline and intermediate indicators, and these differences are mostly significant (Eg, $P \leq 0,05$).

Key words: *endurance, cardio machines, cadets, modeling, educational process, pedagogical conditions, professional education, strength, system, physical training, physical qualities, men, speed.*

УДК 378.093.5:7.012

DOI <https://doi.org/10.32840/1992-5786.2021.76-3.27>**Г. Ю. Чемерис**доктор філософії в галузі педагогіки,
старший викладач кафедри дизайну
Запорізького національного університету**Г. В. Брянцева**кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри дизайну
Запорізького національного університету

АКТУАЛЬНІСТЬ УПРОВАДЖЕННЯ ПРОЄКТУВАННЯ УНІВЕРСАЛЬНОГО ТА ДОСТУПНОГО ДИЗАЙНУ У ПРОФЕСІЙНУ ПІДГОТОВКУ МАЙБУТНІХ ДИЗАЙНЕРІВ

Стаття присвячена одній з актуальних проблем, а саме сучасному інклюзивному дизайну, актуальності впровадження його проектування у професійну підготовку майбутніх дизайнерів. Зважаючи на те, що сучасне суспільство переважно візуально зорієнтовано, а, за даними Всесвітньої організації охорони здоров'я, велику частину суспільства становлять люди, які мають зорові вади, погано бачать або не розрізняють кольори і відтінки, постає необхідність у розробленні адаптованого під таких користувачів дизайну. Отже, постає закономірна необхідність у запровадженні методологічно обґрунтованих підходів щодо організації процесу професійної підготовки майбутніх графічних дизайнерів до готовності розробляти універсальний, доступний та інклюзивний дизайн продуктів. Було здійснено аналіз досвіду проектування інклюзивного дизайну в науковій літературі. Визначено категоріальний апарат дослідження, описано концепт «вільного дизайну» та наведено визначення термінів «універсальний», «інклюзивний» і «доступний» дизайн, розглянуто принципи доступного дизайну на основі міжнародних гайдлайнів (ADA Standards for Accessible Design, Web Content Accessibility Guidelines 2.0, The Americans with Disabilities Act accessibility guidelines тощо) та державний стандарт. За результатами проведеного теоретичного аналізу вітчизняних джерел було констатовано малу розробленість питання впровадження проектування універсального та доступного дизайну у професійну підготовку майбутніх дизайнерів. Було запропоновано застосування практичного досвіду проектування універсального та доступного дизайну у процесі професійної підготовки майбутніх дизайнерів у закладі вищої освіти під час вивчення таких освітніх компонентів, як «Візуальні комунікації», «Верстка поліграфічних видань», «Дизайн реклами», «Вебдизайн» та «UX/UI-дизайн». Окреслено перспективи подальших досліджень у напрямі добору доцільного програмного забезпечення, спеціалізованих ресурсів для аудиту та моніторингу відповідності стандартам доступності, а також розроблення системи вивчення проектування доступного дизайну у змісті освітніх компонентів у процесі професійної підготовки майбутніх дизайнерів.

Ключові слова: інклюзивний дизайн, доступний дизайн, універсальний дизайн, accessibility, професійна підготовка, майбутні дизайнери.

Постановка проблеми. Якість життя в містах впливає на тривалість нашого життя. Різниця може становити до 20 років – такого висновку дійшли у Всесвітній організації охорони здоров'я (далі – ВООЗ). За даними ВООЗ, 30–40% людей віком 60–70 років відчувають стійкі функціональні порушення опорно-рухової сфери. Для людей віком 75–80 років цей показник становить майже 70%, для старших за 80 років – 100% [1, с. 10], а приблизно 8% чоловіків та 0,5% жінок народжуються з одним із видів дальтонізму. У 2001 р. Всесвітня організація охорони здоров'я випустила нову Міжнародну кваліфікацію здоров'я (ICF), де визнається, що кожен із нас протягом життя набуває тимчасової інвалідності різних ступенів унаслідок хвороб, віку і навіть вагітно-

сті. Отже, інвалідність – це стан, який переживають у якийсь період більшість людей, а зовсім не доля меншості. У США, Канаді та Європі від обговорення рівнів «доступності» середовища перейшли до повсюдної імплементації інклюзивного урбанізму, безбар'єрності, універсальності та Design to the Edges. Так, у США стандарти ADA Standards for Accessible Design ухвалені в 1991 р. Під час розгляду стану імплементації інклюзії та доступності в Україні варто відзначити, що було ратифіковано низку міжнародних правових актів щодо захисту прав осіб з інвалідністю (Конвенцію ООН про права інвалідів Україна ратифікувала ще у 2009 р.). Відповідні норми відбиті в низці нормативно-правових документів та законів України. Зважаючи на це, значна

кількість технічних завдань на розроблення проєктних рішень поповнилися пунктом щодо адаптації розроблення згідно із принципами доступного, універсального або інклюзивного дизайну. Тому надважливою є педагогічна проблема формування навичок у майбутніх дизайнерів щодо адаптації розробленого дизайнерського рішення відповідно до умов доступності й інклюзивності, адже універсальний, доступний та інклюзивний дизайн важливий не тільки для людей з інвалідністю, але й для суспільства загалом. Водночас не варто забувати, що на деяких етапах життя кожна людина може стати причетною до категорії осіб із певними фізичними обмеженнями. Варто відзначити, що в разі розроблення доступного дизайну покращується взаємодія з об'єктом дизайну і для людей без фізичних обмежень, а розроблений продукт демонструє високі ергономічні показники. Тема інклюзивності у проєктуванні дизайну середовища висвітлена в педагогічній літературі ширше, ніж застосування принципів доступності у графічному дизайні (наприкладі дизайну комунікацій, реклами або інтерфейсів).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Доступність та інклюзія є проблемою, яка є актуальною протягом багатьох століть. Шляхи практичного вирішення в дизайн-діяльності пропонували багато науковців. Ґрунтовного висвітлення набуло питання доступного та інклюзивного дизайну у проєктуванні середовища як важлива складова частина розвитку міст [2], вулично-дорожнього простору [3], паркової зони [4] тощо. Універсальний дизайн як складник соціальної екології був розглянутий у дослідженні Л. Бармашиної [5]. Так, досліджено інклюзивний дизайн електронних і вебресурсів [6], було запропоновано систему адаптації дизайну сайту для людей із порушенням кольоросприйняття [7]. Було розглянуто психологію поведінки для проєктування UX-дизайну [8]. Отже, у практико-орієнтованих дослідженнях широко було розглянуто доступний та інклюзивний підхід у формуванні предметно-просторового середовища, значно менше представлено дослідження застосування зазначеного підходу у графічному дизайні.

Під час проведення аналізу сучасних досліджень, які були присвячені проблемі впровадження основ проєктування доступного й інклюзивного дизайну у процес професійної підготовки дизайнерів, варто відзначити значну зацікавленість закордонних науковців [9–15] зазначеним питанням.

За результатами аналізу літературних джерел можна зробити висновок, що інклюзивний та доступний дизайн у проєктній діяльності тільки набуває поширення на території України, тоді як впровадження основ проєктування доступного й інклюзивного дизайну у професійну освіту майбутніх дизайнерів спостерігається суто в закордонних

публікаціях, широкого висвітлення в українських дослідженнях не спостерігається.

Мета статті полягає в дослідженні та теоретичному обґрунтуванні напрямів впровадження проєктування доступного й інклюзивного дизайну у професійній підготовці майбутніх дизайнерів на прикладі вивчення освітнього компонента «UX/UI дизайн».

Виклад основного матеріалу. Для початку визначимось із категоріальним апаратом дослідження та проаналізуємо різницю між доступним, інклюзивним, вільним і універсальним дизайном [16, с. 195–202].

«Універсальний дизайн» – концепт, який було запропоновано американським архітектором Р. Мейсом [17], який виділив сім принципів «універсального дизайну», які описують, як створити хороші умови для людей різного віку і здібностей. Він уважав, що простий доступ до будівель і свобода руху зроблять життя простіше для всіх – не тільки для людей з обмеженими можливостями. С. Голдсміт переформулював цитату Н. Мейса у своїй книзі «Проєктування для інвалідів» [18]. Він увів в обіг концепт «вільного дизайну». Потім ці терміни стали відомі як «інклюзивний дизайн» і «доступний дизайн».

«Доступний дизайн» – це проста, пряма і швидка взаємодія між користувачем та інтерфейсом, створена для людей з обмеженими можливостями. Такий підхід – частина інклюзивної дизайн-стратегії.

«Інклюзивний дизайн» – дизайн, розроблений під потреби людини, інтерфейс, який легко підходить різномірній групі людей із різними характеристиками й особливостями. У всіх людей відрізняються вік, стать, мова, якою вони говорять, умови середовища, у якому вони живуть. Деякі обмежені в доступі до техніки, у кількості часу і грошей. Інклюзивність робить дизайн доступним і зручним для всіх і кожного.

У процесі розгляду доступного дизайну варто зазначити, що наявні стандарти стосуються фізичних девайсів і обладнання, програмного забезпечення й інтерфейсів. Ми зосередимось на останньому. Спираючись на гайдлайни Web Content Accessibility Guidelines 2.0 [19], розроблені Консорціумом Всесвітньої павутини, можна перелічити такі принципи, яких треба дотримуватися у процесі розроблення дизайну для інтерфейсів [16, с. 199–200]:

– *Perceivable* – інтерфейси мають бути розроблені так, щоб люди могли їх сприймати. Вони не можуть бути невидимими, не читатись екранними дикторами, бути суто звуковими тощо;

– *Operable* – усі взаємодії мають бути доступними. Якщо на сайті якась дія прописана тільки для мишки, то люди, які користуються лише клавіатурою, не зможуть її виконати. Так не має бути;

– Understandable – інформація й елементи інтерфейсу мають бути зрозумілими та не перевищувати можливостей людини. Це стосується і банального поділу тексту на блоки й заголовки, і абстрактних формулювань, які не всі можуть зрозуміти;

– Robust – сайт має підтримувати якомога більше адаптивних технологій (екранні диктори, різні налаштування браузера тощо) і водночас бути зручним (usability).

Перелічені принципи засновані на тестуванні серед людей із дальтонізмом та іншими проблемами із зором. Якщо дотримуватися вищезазначеного, можна бути впевненим, що текстова та графічна інформація буде доступна цій категорії людей. Дотримання таких гайдлайнів уже стало звичайною практикою для світових сервісів, якими

користуються мільйони людей. Яскравим прикладом реалізації доступного дизайну є інтерфейс Google Maps (рис. 1), який використовує контраст для індикації щільності трафіку.

Навіть у чорно-білому режимі зони з різною щільністю руху легко розрізняються одна з одною.

Перелічені принципи відповідності доступного дизайну доцільно винести як чек-лист для аудиту розробленого дизайну у процесі професійної підготовки дизайнерів. Застосунками для аудиту розробленого у процесі професійної підготовки дизайнерів інтерфейсу може бути спеціалізоване програмне забезпечення для перевірки контрасту розробленого дизайну. Наприклад такі програмні продукти, як Adobe Photoshop, Illustrator та InDesign, уже оснащені вбудованою функцією перевірки макетів на два найпоширеніші види

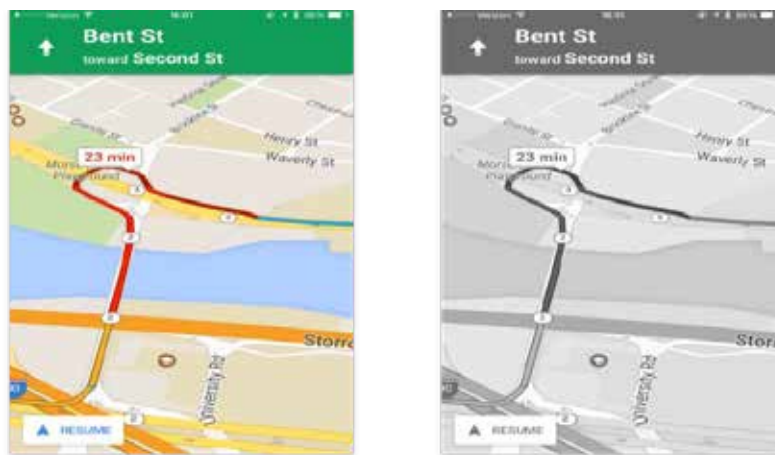

Рис. 1. Інтерфейс додатку Google Maps

First Name	<input type="text" value="John"/>	First Name	<input type="text" value="John"/>
Last Name	<input type="text" value="Doe"/>	Last Name	<input type="text" value="Doe"/>
Email	<input type="text" value="john@email"/>	Email	<input type="text" value="john@email"/>
Password	<input type="password" value="****"/>	Password	<input type="password" value="****"/>
	<input type="button" value="Submit"/>		<input type="button" value="Submit"/>
First Name	<input type="text" value="John"/> ✓	First Name	<input type="text" value="John"/> ✓
Last Name	<input type="text" value="Doe"/> ✓	Last Name	<input type="text" value="Doe"/> ✓
Email	<input type="text" value="john@email"/> ✗ please enter a valid email	Email	<input type="text" value="john@email"/> ✗ please enter a valid email
Password	<input type="password" value="****"/> ✓	Password	<input type="password" value="****"/> ✓
	<input type="button" value="Submit"/>		<input type="button" value="Submit"/>

Рис. 2. Приклад коригування інтерфейсу за принципами доступного дизайну

кольорової сліпоти: Color Blindness Protanopia та Deuteranopia type. Доцільно переконались, що всі компоненти досить контрастують із тлом і самі собою. Оптимальним є мінімальний контраст 4,5 : 1 для шрифтів у 14 px і менше, не варто використовувати лише колір для передачі інформації, треба додати іконку (рис. 2). Згідно зі стандартом The Americans with Disabilities Act accessibility guidelines, для знаків із піктограмами та текстом рекомендований контраст повинен бути більше, ніж 70%. В Україні доступність регулює стандарт [20], яким також для тексту рекомендована різниця контрасту в 70%.

Зазначені принципи аудиту розроблених дизайн-рішень важливо впровадити окремою темою в такі освітні компоненти професійної підготовки майбутніх графічних дизайнерів, як «Візуальні комунікації», «Верстка поліграфічних видань», «Дизайн реклами», «Вебдизайн» та «UX/UI- дизайн».

Висновки і пропозиції. Сучасне суспільство – єдиний великий візуально орієнтований простір. Доступність для «особливої» аудиторії у графічному дизайні – це доступність для тих, хто погано бачить або не розрізняє кольори і відтінки. Тому постає закономірна необхідність у розробленні методологічно обґрунтованих підходів щодо організації процесу професійної підготовки майбутніх графічних дизайнерів до готовності розробляти універсальний, доступний та інклюзивний дизайн продуктів. Тому доцільним є впровадження вивчення принципів гайдлайнів доступності, що були розроблені Консорціумом Всесвітньої павутини. До перспектив подальших досліджень відносимо добір доцільного програмного забезпечення та спеціалізованих ресурсів для аудиту та моніторингу відповідності стандартам доступності, а також розроблення системи вивчення проектування доступного дизайну у змісті освітніх компонентів у процесі професійної підготовки майбутніх дизайнерів.

Список використаної літератури:

- Архітектурна доступність шкіл : навчально-методичний посібник / В. Азін та ін. ; за заг. ред. Л. Байди, О. Красюкової-Еннс. Київ, 2012. 88 с.
- Шкуро В. Інклюзивний дизайн як складова розвитку міст. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія «Соціальна робота»*. 2019. Вип. 1 (5). С. 55–57. DOI: 10.17721/2616-7786.2019/5-1/11.
- Івасенко В., Литвиненко Т. Застосування принципів універсального дизайну в забезпеченні інклюзивності вулично-дорожнього простору. *Science progress in European countries: new concepts and modern solutions : 5'th International Scientific Conference*. Stuttgart, Germany, 2019. С. 677–685.
- Кривуц С., Катриченко К. Засоби організації території парків на основі принципів універсального дизайну. *Традиції та новації у вищій архітектурно-художній освіті*. Вип. 3. Харків, 2016. С. 40–43.
- Бармашина Л. Універсальний дизайн як складова соціальної екології. *Сучасні проблеми архітектури та містобудування : науково-технічний збірник / Київський національний університет будівництва і архітектури ; відп. ред. М. Дьомін*. Київ : КНУБА, 2015. Вип. 40. С. 341–348.
- Удріс-Бородавко Н. Дизайн електронних ресурсів для інклюзивних груп людей з вадами зору. *Дизайн-освіта як галузь креативних індустрій : матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції*. Київ : КНУКІМ, 2019. С. 71–75.
- Горло А. Розробка системи адаптації дизайну сайту для людей з порушенням кольоросприйняття : кваліфікаційна робота з напрямку підготовки 6.040302 «Інформатика» ; Державний вищий навчальний заклад «Криворізький державний педагогічний університет». Кривий Ріг, 2018. 46 с.
- Компанієць А., Чемерис Г. Узагальнення досвіду застосування досліджень з психології поведінки для проектування UX-дизайну програмних продуктів. *Ukrainian Journal of Educational Studies and Information Technology*. 2019. № 7 (3). С. 1–10.
- Pedagogical Content Knowledge for Teaching Inclusive Design / A. Oleson et al. *Proceedings of the 2018 ACM Conference on International Computing Education Research (ICER'18)*. Association for Computing Machinery, New York, USA, 2018. P. 69–77. DOI: 10.1145/3230977.3230998.
- Universal design, inclusive design, accessible design, design for all: different concepts – one goal? / H. Persson et al. On the concept of accessibility – historical, methodological and philosophical aspects. *Univ Access Inf Soc* 14. 2015. P. 505–526. DOI: 10.1007/s10209-014-0358-z.
- Kizilcec R., Saltarelli A. Psychologically Inclusive Design: Cues Impact Women's Participation in STEM Education. *Proceedings of the 2019 CHI Conference on Human Factors in Computing Systems*. New York, USA : Association for Computing Machinery, 2019. P. 1–10. DOI: 10.1145/3290605.3300704.
- Mulligan K., Calder A., Mulligan H. Inclusive design in architectural practice. *Experiential learning of disability in architectural education : Disability and Health Journal*. 2018. Vol. 11. Issue 2. P. 237–242. DOI: 10.1016/j.dhjo.2017.08.009.
- Dong H. Strategies for teaching inclusive design. *Journal of Engineering Design*. 2010. № 21: 2–3. P. 237–251. DOI: 10.1080/09544820903262330.

14. Making the case for inclusive design / S. Waller et al. *Applied Ergonomics*. 2015. Vol. 46. Part B. P. 297–303. DOI: 10.1016/j.apergo.2013.03.012.
15. Modified automatic teller machine prototype for older adults: A case study of participative approach to inclusive design / Chan H.C. Chetwyn et al. *Applied Ergonomics*. Vol. 2009. № 40. Issue 2. P. 151–160. DOI: 10.1016/j.apergo.2008.02.023.
16. Чемерис Г. UX/UI-дизайн : навчально-методичний посібник. Запоріжжя : ЗНУ, 2021. 290 с.
17. Center for Universal Design NCSU – About the Center – Ronald L. Mace. College of Design. North Carolina State University. URL: https://projects.ncsu.edu/ncsu/design/cud/about_us/usronmace.htm.
18. Selwyn Goldsmith obituary. Disability. *The Guardian*. URL: <https://www.theguardian.com/society/2011/may/31/selwyn-goldsmith-obituary>.
19. Web Content Accessibility Guidelines (WCAG) 2.0. *W3C Recommendation*. 2008. URL: <https://www.w3.org/TR/WCAG20/>.
20. ДСТУ Б ISO 21542:2013 Будинки і споруди. Доступність і зручність використання побудованого життєвого середовища (ISO 21542:2011, IDT).

Chemerys H., Briantseva H. Urgency of introduction of design of universal, accessible and inclusive design in professional training of future designers

The article is devoted to one of the current problems, namely the modern inclusive design and the relevance of the introduction of its design in the training of future designers. Given that modern society is mostly visually oriented, and, according to the WHO, most of society is occupied by people with visual impairments, poor vision or indistinguishability of colors and shades, there is a need to develop a design adapted to such users. Thus, there is a natural need to develop methodologically sound approaches to the organization of the process of professional training of future graphic designers to the readiness to develop a universal, affordable and inclusive product design. An analysis of the experience of designing inclusive design in the scientific literature was performed. The categorical apparatus of the research is defined, the concept of “free design” is described and the terms “universal”, “inclusive” and “affordable” are defined, the principles of affordable design based on international guidelines are considered (ADA Standards for Accessible Design, Web Content Accessibility Guidelines 2.0, The Americans with Disabilities Act accessibility guidelines, etc.) and the Ukrainian state standard. Based on the theoretical analysis of domestic sources, it was stated that the issue of implementing the design of universal and affordable design in the training of future designers was insufficiently developed. It was proposed to apply practical experience in designing universal and affordable design in the training of future designers in higher education in the study of such educational components as “Visual Communications”, “Layout of Printing Publications”, “Advertising Design”, “Web Design” and “UX/UI-design”. Prospects for further research in the field of selecting appropriate software and specialized resources for auditing and monitoring compliance with accessibility standards, as well as developing a system for studying the design of affordable design in the content of educational components in the training of future designers.

Key words: *inclusive design, universal design, accessibility, usability, professional training, future designers.*

UDC 378.018.43.091.33=111

DOI <https://doi.org/10.32840/1992-5786.2021.76-3.28>

V. L. Chuienko

Senior Lecturer at the Department of the English Language
Petro Mohyla Black Sea National University

PECULIARITIES OF A FOREIGN LANGUAGE TEACHER'S WORK IN THE CONDITIONS OF DISTANCE EDUCATION

The article defines the current state of distance learning integration into the educational mechanism of higher educational establishments in Ukraine during the Covid-19 pandemic. The analysis of the recent research substantiates its expediency despite certain negative aspects and limitations that came to surface (especially on the initial stage of transition to it), which should be eliminated for this system to bring more positive outcomes. While implementing distance learning technologies, many important issues like content, motivation, mental/physical health, technical assistance and ability to provide feedback must be taken into consideration.

The article deals with some peculiarities of teachers' work in training foreign languages for specific purposes in the conditions of distance education. It reflects a new understanding of an educator's role in providing efficient organization of the educational process, stressing the necessity of developing such core competencies, as self-discipline, time management, communication and information technology skills. Among the IT skills, possessing basic computer knowledge and operational skills, planning and management, computer mediated communication, assessment and evaluation skills is considered to be beneficial for a foreign language teacher.

In the article, some peculiarities and difficulties of the practical work of teachers and students in an electronic educational environment, while working with various online platforms, synchronous, asynchronous or hybrid modes, are highlighted. To enhance students' motivation and engagement with the learning process, the emphasis is made on diversifying learning activities, using, for example, TED Ed videos or Learning Apps interactive tasks, consistent with the curricula. Updating learning materials and developing online language courses are necessary to meet the requirements of distance learning.

To eliminate stresses and feel more comfortable with technology and remote classes, teachers are recommended to attend webinars, online conferences, to get acquainted with new strategies for teaching remotely. Self-education, which foresees self-improvement and professional growth, is an obligatory option.

Key words: *distance learning, synchronous/asynchronous modes, online platform, competencies, IT skills, interactive assignments, teaching strategies.*

Introduction. The Covid-19 pandemic has inevitably influenced the quality of higher education, triggered new ways of learning and checked the society's ability and readiness to adapt to constantly changing circumstances and conditions. In the light of recent events, a shift to distance and blended education became a salvation for many higher educational institutions worldwide. In spite of some negative aspects and limitations that came to surface, especially on the initial stage of its implementation, including the lack of technical resources and experience, distance learning proved its expediency. Much research has been done on the necessity and possibility of integrating the best elements of traditional and distance learning into a so-called "blended learning" to provide more comfortable learning conditions for students.

Previous research analysis. The problem of distance learning and implementing distance learning strategies provokes significant scientific interest, especially nowadays, as something which is challenging and ambiguous, though not new. V. Yasulaitis, V. Bykov, T. Koval, I. Zaytseva, A. Zasluzhena, I. Prokopenko, S. Berezhna, etc. analyzed basic prin-

ciples and specific features of distance learning and innovative technologies used in it.

The concept "distance learning" is defined as a process of acquiring knowledge and skills in which there is an indirect interaction between a learner and a teacher, separated in space or in time, carried out in a specialized environment which functions on the basis of modern pedagogical, information and communication technologies [1]. This implies a learner's independence and autonomy with the least face-to-face interaction with the instructor, responsibility for his own learning progress and achievements, a great amount of learning materials and assignments, open access to all educational resources and programs. V. Yasulaitis states that this type of learning has the same objectives, principles and content as the traditional one, thus can be well integrated into it [2].

While implementing distance learning technologies, many important issues like content, motivation, mental health, technical assistance and feedback must be taken into consideration. If they are thoroughly provided, the participants can fully enjoy the advantages of distance learning, among the most important of which are:

- a wide range of audio, video, text, graphic learning materials at their disposal;
- free access to a great variety of electronic resources;
- structurization and multi-access to the given information;
- flexibility of the schedule as the time mode and place are regulated by learners;
- individual approach to every learner;
- ability to avoid psychological or communication barriers connected with learners' fears, shyness, stresses, etc.;
- getting a feedback from a teacher;
- ability to self-educate and develop new skills;
- ability to combine learning with professional activity, etc.

However, distance learning opponents emphasize the following negative aspects as:

- lack of proper emotional contact, non-verbal communication, direct student-teacher, student-student interaction;
- technical obstacles, like problems with gadgets, low-speed network bandwidth, lack of data security;
- insufficient experience in working with online-platforms;
- problems with identification and authentication;
- long hours in front of PCs, which can have a negative impact on health;
- self-discipline, planning and time management must be always kept at a high level etc.

Trying to explain the difficulties with distance education, S. Vykhov and O. Radchenko state that they are caused by psychological problems that learners encounter while studying remotely as a result of global changes which, in their turn, lead to the changes in the system of values and demand a quick adaptation and psychological restructuring under new circumstances, which can't be easily achieved by all learners equally [3].

A great number of visual multimedia products and electronic methodological resources have been developed and are currently under development to make distance learning more efficient, meaningful, so that it wouldn't concede to the traditional type of training and could facilitate students' knowledge acquisition. The role and competencies of teachers, language teachers in particular, have also undergone certain changes.

Thus, **the aim of our research** is to study peculiarities of teachers' work in training foreign languages for specific purposes, especially concerning the development of their new competencies and their interaction with students in the conditions of distance education during the Covid-19 pandemic.

Research results. In our digital age, being a fluent and creative user of technology, capable of integrating it into training, is particularly important, even for a foreign language teacher. Out of 98 information tech-

nology competencies, identified by the Delphi panel of experts, Norizan Abdul Razak and Mohamed Amin Embi have tried to select and categorize into levels the ones which are necessary for language teachers, explaining this by the fact that they have to deal with more activities related to language competency and less to technical competency [4]:

1. *Basic Computer Knowledge and Operational Skills*, including:

- the ability to run the operating systems;
- install computer programs or applications;
- use spreadsheets or presentation programs;
- basic knowledge of computer concepts, terminology, characteristics.

2. *Teaching and Learning Skills*:

- ability to integrate applications software in teaching/learning process;
- ability to use Internet facilities, browsers, navigation tools, search engines to conduct information search, communicate or download the materials;
- ability to utilize and develop web-based materials;
- ability to give online consultations.

3. *Planning and Managing Computer Based Environment*:

- ability to support an effective computer-based environment;
- ability to plan, structure and integrate computer-assisted instruction into language curricula.

4. *Assessment and Evaluation*:

- ability to analyze the reliability of online materials;
- ability to handle computerized testing;
- ability to evaluate students' achievements and efficiency of computer use in the educational process, etc.

During the quarantine restrictions, when lectures are given remotely with the involvement of a great number of digital devices and e-resources, possessing these competencies can be beneficial for a foreign language teacher. The results of the conducted research demonstrated that 73% of foreign language teachers at Petro Mohyla Black Sea National University who had previous experience of using technology in their practice reported an easier and less stressful transformation to distance learning, though they had never tried remote or blended teaching before.

Undoubtedly, distance education sets new requirements and demands acquiring new competencies by foreign language teachers, for example, concerning efficient organization of the educational process through the simultaneous use of various platforms and modes. Moodle, which offers numerous opportunities for learning, serves as the basic one in many universities. Compared to the recent years, when it was primarily used for giving assignments, its role has modified and expanded, making it an independent constituent in the general system of education [3].

The specifics of foreign language teaching allow students and teachers to have live-chat discussions and interaction synchronously (or in a hybrid way) more often than the other university disciplines can afford. The synchronous mode implies a completion of tasks and activities by all students at the same time or live. In asynchronous learning, on the contrary, instructors set up a learning path, which students engage with at their own pace, not limited by time or place [5].

Indeed, the majority of distance foreign language classes are organized with the help of Zoom, Google Meet, Skype video-conferences which enable the teacher to virtually interact with the group when classroom in-person meetings are impossible. The core features which make them useful for foreign language classes include:

- ability to host a group of students synchronously;
- screen sharing, sharing and playing videos, PowerPoint presentations;
- instant chatting;
- video recording;
- quick access to the app when downloaded on a PC or a smartphone, etc.

Obviously, each of the platforms has their own peculiarities which teachers should get acquainted with to be able to select the most relevant one.

About 76% of English teachers at Black Sea National University first started using Zoom conferencing during the quarantine and, in spite of a 40-minute time limit for a Zoom session, consider it quite suitable for accomplishing academic goals. Nearly 15% of teachers who have previous experience of using Skype continue giving preference to it, while Google Meet is the least popular. Other Google services, like Google documents, Google tables and Google presentations, are also found helpful in teaching.

To make the whole mechanism work properly, teachers are to understand how to coordinate, motivate and direct the cognitive activity of the students. To achieve this, they have to develop or improve their language courses, update their learning materials and transform them into electronic resources accessible to their students at any time and from any place. Content of the educational courses is prioritized and put in the foreground [6].

Preparation for teaching online, as a rule, is effort- and time-consuming, as it involves planning, forecasting, developing necessary didactic e-materials and selecting appropriate methods to use, results evaluation and giving feedback. Effective time management (correct timing) and self-discipline are essential competencies for a teacher working remotely to train.

Paradoxically, though students feel more comfortable with their apps and digital devices, they easily get lost in the maze of assignments. So clear instruc-

tions and prompts, links to the materials, criteria for assessing are to be provided by teachers in advance. As a rule, special attention should be given to the first-year students who have low or insufficient readiness for independent or autonomous work, so they need to be constantly motivated and given a detailed explanation of the possible difficulties they may encounter while learning this or that grammar or lexical material.

One of the helpful online tools for educators is TED Ed. It's a "lesson creator platform" that allows them to structure assignments around a video and assess students' engagement with the material [7]. High-quality videos classified by subject matter, for example, entertainment and design, science and technology, literature and language, sustainable development and medicine, are accompanied with a series of multiple-choice or open-ended questions ("Think"), interactive class discussion ("Discuss"), additional resources to encourage further independent exploration ("Dig deeper"). The advantage is that teachers (or students) can either use the existing extensive library of lesson plans, co-created by educators around the world, and choose the ones which are consistent with the curricula. Or they can create a lesson of their own, sharing the link with students or other educators. Moreover, the tasks can be easily adapted for pre-assessment, as well as formative or summative assessment purposes, done online.

TED Talks, in the form of short lectures, touch upon the urgent problems of education, technology, global environmental or personal issues, for example: What inspires you? Can machines read your emotions? What makes Earth so special? Do schools kill creativity? The videos from expert speakers last approximately 18 minutes, which is enough to draw and hold the audience's attention and interest to the presented topic. They are ideal for flipped-class lessons or asynchronous distance learning.

For a teacher, assessing students' progress in language acquisition and promoting their self-study have become possible with another multimedia product, such as LearningApps.org. It allows creating interactive tasks with the help of various templates, in such a way forming a set of didactic materials which can be shared via any existing platforms. Moreover, students can also be engaged in working out interactive products of their own.

Incorporating such efficient teaching strategies into the online classroom activity as Jigsaw method, Think-Pair-Share, Two Stars and a Wish, an Exit Ticket and others help teachers ensure students' active participation in discussions, their deeper understanding of the material, development of their active thinking and collaboration skills, even in the distance learning mode.

Conclusions. The transition to distance learning imposed by the Covid-19 pandemic brought out new understanding of the educator's role in provid-

ing efficient organization of the educational process. It demands developing competencies, including time management, self-discipline, communication and IT skills while working simultaneously with various online platforms, in different modes, with numerous e-resources, to provide a better interaction with students. The emphasis is put on the necessity of diversifying learning activities to enhance students' motivation, on updating learning materials and developing the new ones, on improving the existing language courses to make them meet the requirements of distance learning.

It's worth noting that for teachers, to feel more comfortable with technology and remote classes, self-education, which foresees self-improvement and professional growth, is an obligatory option. A great number of webinars, online conferences, YouTube videos are at their disposal, which can promote their new skills acquisition and facilitate their adaptation to the changes evoked by the implementation of distance learning.

References:

1. Положення про дистанційне навчання : документ з 0703–13, редакція від 16 жовтня 2020 р., підстава з 0941–20. URL: <https://zakon.rada.gov.ua>.
2. Ясулайтіс В. Дистанційне навчання : методичні рекомендації. Київ, 2005. 54 с.
3. Вихор С., Радченко О. Особливості практичного впровадження дистанційного навчання під час викладання предметів педагогічного циклу у ЗВО. *Актуальні питання гуманітарних наук* : міжвузівський збірник наукових праць молодих вчених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Дрогобич : Видавничий дім «Гельветика», 2021. Вип. 35. Т. 1. С. 297–305.
4. Norizan Abdul Razak, Mohamed Amin Embi. A Framework of IT Competency for English Language Teachers. *Internet Journal of E-Language Learning and Teaching*. January 2004. № 1 (1). P. 1–14.
5. Asynchronous vs. Synchronous Learning : A Quick Overview. URL: <https://www.brynmawr.edu>.
6. Зайцева І., Заслужена А. Специфіка дистанційного навчання за умов пандемії коронавірусу. *Актуальні питання гуманітарних наук* : міжвузівський збірник наукових праць молодих вчених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Дрогобич : Видавничий дім «Гельветика», 2021. Вип. 34. Т. 2. С. 265–271.
7. TED Ed – Online Tools for Teaching and Learning. URL: <https://blogs.umass.edu>.

Чуєнко В. Специфіка роботи викладача іноземної мови в умовах дистанційної освіти

Стаття визначає сучасний стан інтегрування дистанційної освіти в освітній механізм вищих закладів освіти в Україні під час пандемії. Аналіз останніх наукових досліджень у цій галузі доводить доцільність застосування дистанційних технологій, незважаючи на деякі негативні аспекти й обмеження, які вийшли на поверхню, особливо на початковому етапі переходу, та які мають бути усунені для того, щоб ця система приносила більшу результативність. У разі застосування дистанційних технологій такі важливі аспекти, як зміст, мотивація, фізичне та розумове здоров'я, технічне обладнання та зворотний зв'язок, мають бути взяті до уваги.

Стаття розкриває специфіку роботи викладачів іноземної мови за професійним спрямуванням в умовах дистанційної освіти. Вона відображає нове уявлення про роль викладача в забезпеченні ефективності організації освітнього процесу, наголошує на необхідності розвитку таких його ключових компетенцій, як: самодисципліна, вміння правильно розподіляти час, комунікативні й інформаційно-технічні навички.

У статті висвітлюються деякі особливості та труднощі проведення практичної роботи викладачами та студентами в електронному освітньому просторі, коли є необхідність застосування водночас декількох онлайн-платформ, синхронного, асинхронного та гібридного режимів тощо. Наголошується важливість урізноманітнення видів класної та домашньої роботи для посилення мотивації студентів до навчання й активного їх залучення до пізнавальної діяльності. Корисними можуть бути цікаві відео платформи TED Ed, інтерактивні завдання з Learning Apps, особливо якщо вони відповідають змісту навчальних програм. Оновлення та розроблення електронних навчальних матеріалів, онлайн-курсів з мови сприятимуть полегшенню впровадження ідей дистанційного навчання.

Для уникнення стресових ситуацій і покращення інформаційно-технічних навичок викладачам рекомендовано відвідування вебінарів, онлайн-конференцій, які дозволять їм ознайомитися з новітніми технологіями та методами викладання в дистанційному режимі. Підкреслено важливу роль самоосвіти.

Ключові слова: дистанційне навчання, синхронний/асинхронний режим, онлайн-платформа, компетенції, інформаційно-технічні навички, інтерактивні завдання, методи викладання.

С. В. Чупахіна

доктор педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри теорії та методики дошкільної і спеціальної освіти
Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника

Л. М. Круль

кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри теорії та методики дошкільної і спеціальної освіти
Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника

АРТ-ТЕРАПЕВТИЧНІ ТЕХНОЛОГІЇ В ПІДГОТОВЦІ ПЕДАГОГІВ ДО ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УМОВАХ ІНКЛЮЗИВНОГО ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА

У статті проаналізовано арт-терапію як педагогічну технологію в підготовці педагогів до професійної діяльності. Обґрунтовано її основні характеристики, описано структуру її використання в інклюзивному середовищі закладу освіти. Розглянуто особливості застосування арт-терапії в педагогічній практиці як самостійної технології в роботі педагога з різними категоріями дітей.

З урахуванням мети дослідження розглянуто техніку «розповідь у картинках» у практиці роботи педагога, яка допомагає розуміти проблему в динаміці, відтворити ланцюжок подій і вчинків, прояснити ситуацію, мотиви.

За результатами опитування учасників експериментальної роботи доведено ефективність запропонованих методів у роботі з різними категоріями дітей в умовах інклюзивного навчання. Встановлено, що в поєднанні з іншими якісними методами саме арт-терапевтична технологія дозволяє максимально повно і коректно уявити феноменологічну ситуацію досліджуваних явищ, забезпечити глибоке й індивідуалізоване їх розуміння. Очевидним є також те, що комплексне застосування різного дослідницького інструментарію в роботі педагога в умовах інклюзивного навчання різних категорій дітей є ефективним і важливим для реалізації завдань сучасної школи.

Пропонований нами підхід до впровадження арт-терапевтичної технології у практику роботи педагога відповідає, у нашому розумінні, меті та завданню підготовки фахівця до створення сприятливого інклюзивного освітнього середовища, що водночас стає гуманістичним діагностико-дослідницьким комплексом вивчення педагогічних основ арт-терапії в підготовці педагога до професійної діяльності.

Отже, арт-терапевтична діагностика, яку визнано гуманістичною за завданнями, змістом, засобами й результатом, зорієнтована на виявлення та підтримку «людяності», гуманізацію педагогічної реальності, що є одним із завдань створення сприятливого інклюзивного освітнього середовища.

***Ключові слова:** арт-терапія, інклюзивне освітнє середовище, інклюзивне навчання, професійна діяльність, підготовка педагогів.*

Постановка проблеми. Дослідження арт-терапії як педагогічного феномену зумовлено соціальним запитом освіти на інноваційні гуманістично зорієнтовані технології, які мають високий потенціал для їх запровадження в підготовку педагогів до інклюзивного навчання дітей з особливими освітніми потребами (далі – ООП).

Арт-терапія як педагогічна технологія, на відміну від відомих психотерапевтичних технологій, може успішно використовуватися педагогами в інклюзивному педагогічному процесі без участі психолога чи психотерапевта в межах можливих для нього витрат часу.

Оскільки допустимим є лише науково обґрунтоване й усвідомлене застосування запропонованої інновації, педагогам важливо отримати відповідну підготовку в межах освітньої програми вищої освіти (далі – ВО).

Актуальність підготовки педагогів до арт-терапевтичної роботи ініційовано реформуванням освітньої системи, інноваційними процесами, потребою інклюзивної практики в розробленні нових, ефективних, гуманістично зорієнтованих технологій, які мають певний терапевтичний результат.

Кожна педагогічна технологія навчання передбачає обґрунтування й аналіз усіх її основних характеристик, що важливо у процесі транслявання, засвоєння й подальшого застосування у практичній діяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Зауважимо, що формування філософського підґрунтя дослідження включено в систему завдань арт-терапії як гуманістичної моделі в освіті.

Гуманізм як система поглядів визнає цінність особистості кожної людини, її право на свободу, щастя, розвиток і прояв здібностей. Отже, акту-

альними для дослідження стали: гуманістична теорія (К. Роджерс, А. Маслоу й інші), концепції гуманно-особистісної гармонізації Ш. Амонашвілі й інших, ідеї особистісно-розвивального навчання В. Давидова, збереження психологічного здоров'я, «сенсорної свободи і психомоторної розкритості», «екології дитинства» тощо; ідеї вивчення групової форми арт-терапії свого часу запропоновано А. Петровським, Л. Карпенко, метод активізації резервних можливостей особистості (Г. Китайгородська) [2].

Концептуальні аспекти щодо пріоритетності в розвитку емоційно-чуттєвої сфери, уяви, творчих здібностей особистості гри, казки, образотворчого мистецтва обґрунтували К. Вентцель, М. Монтессорі, В. Сухомлинський, С. Френе, Р. Штайнер та інші.

Теоретико-методологічні засади для дослідження становлять теорії вітчизняних і закордонних учених щодо образотворчої діяльності дітей і дорослих (Л. Виготський, Ж. Піаже й інші), арт-терапії (М. Наумбурга, Д. Уеллер та інші); дослідження українських арт-терапевтів у техніках: кольоротерапії (Л. Волкова, Є. Пінчук), драмотерапії (Є. Вознесенська), музикотерапії (Г. Побережна, М. Полякова), манкотерапії як форми пісочної терапії (В. Шевченко) [2; 6].

Розглянемо ґрунтовніше основні характеристики й опис структури технології арт-терапії. Поняття технології відображає якості, принципи, ідею, напрями модернізації освітнього процесу. Ідентифікація запропонованої педагогічної технології враховує загально визнані класифікаційні системи (рис. 1) [1].

Термін «терапія» розуміється як «турбота, допомога», а в окремих випадках як психологічне «лікування» – зцілення з допомогою художньої діяльності [1]. Отже, медичний аспект у педагогічній практиці арт-терапії не розглядається.

Мета статті передбачає обґрунтування й аналіз результатів експериментального дослідження з використання технології арт-терапії у практичній підготовці педагогів до ефективної взаємодії в інклюзивному освітньому середовищі.

Виклад основного матеріалу. Вищеозначена «технологія» у контексті досліджуваного феномену – чітко визначена, розділена послідовність організації діяльності для досягнення запланованої гуманістичної мети та реалізації педагогічних завдань [1].

Водночас продукти творчості, їхня естетичність, якість виконання, як такі не є важливими. Вони оцінюються не як очікуваний результат арт-терапії, а як засіб самопізнання, комунікації, психологічне «лікування» у міжособистісній взаємодії особистості в умовах інклюзивного простору.

Отже, технологія арт-терапії (гнучка, мобільна система прийомів, процедур, технік, форм) – одна з моделей реалізації гуманістичної концепції освіти.

Варто зауважити, що здобувачі вищої педагогічної освіти, до програми яких включено педагогічні основи арт-терапії, можуть різноаспектно застосувати запропоновані технології у практичній діяльності (рис. 2) [3; 7].

Водночас арт-терапевтична взаємодія передбачає співтворчість і співробітництво, а не змагання чи конкуренцію. У запропонованій технології

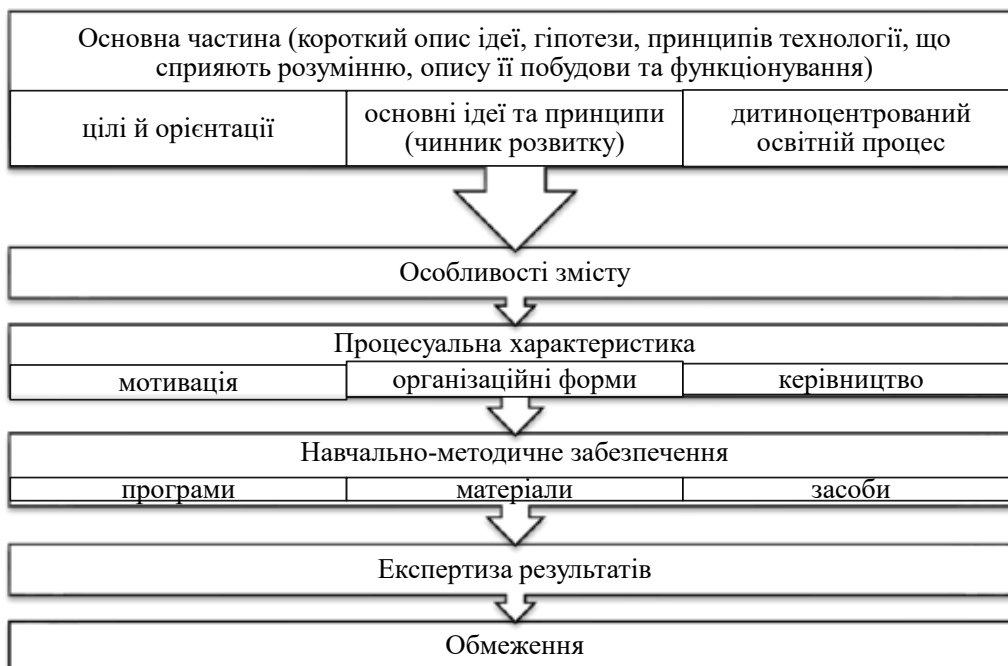

Рис. 1. Загальна структура технології арт-терапії

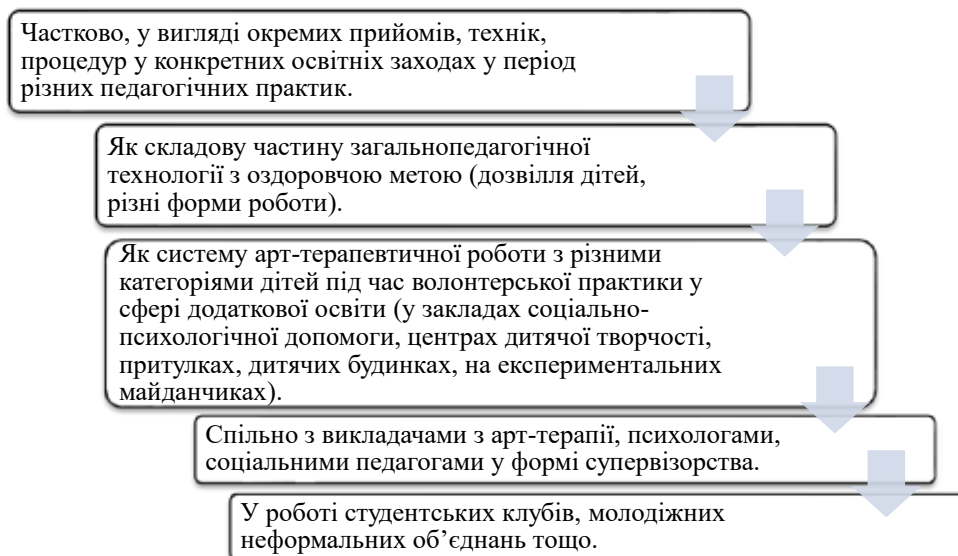

Рис. 2. Особливості застосування технології арт-терапії в педагогічній практиці

визначається доцільність і оптимальність окремих елементів, комплексність усіх методичних засобів, керованість, відповідність змісту освіти та своєрідності дітей. Програмно-методичне забезпечення різниться для опису арт-терапії як технології навчання (у контексті професійної підготовки здобувачів) і технології практичної роботи з різними категоріями дітей чи дорослими.

Особливостями технології арт-терапії є спонтанна творчість, необмежений вибір способів, матеріалів для художньої діяльності та форми самовираження, передбачена турбота про психологічне самопочуття і здоров'я. Також арт-терапевтичні форми спільної роботи дітей і батьків розглядають як вид сімейної арт-терапії. Основою стають інтерес, спілкування і творчість, взаємозв'язок індивідуальної та групової діяльності, досвід позитивної міжособистісної взаємодії [4; 5].

Отже, особливість технології арт-терапії полягає в розвитку засобами мистецтва індивідуальності кожного учасника і водночас його соціалізації у групі.

Важливим критерієм оцінки педагогічної технології зазвичай стають її ефективність і результативність. Дотримання означених вимог розглядається додатково як щодо педагога так і стосовно дитини (з урахуванням її особливостей і можливостей), контингенту батьків та інших фахівців [5]. У діагностичній процедурі також важливо розглядати два аспекти: педагогічний (діагностика педагогічного результату) та рефлексивний (ретроспективне обговорення для усвідомлення й оцінки того, що відбулося у процесі роботи) [5].

Технологію арт-терапії можна застосовувати, за рекомендацією вчених, уже з 5–6-ти років індивідуально й у групах. Доведено, що здатність включатися в образотворчу діяльність не пов'язана з віком людини, однак у кожному періоді життя вона має свої особливості [7].

Єдине уточнення, яке є доцільним у межах арт-терапевтичного простору, це обмеження чи припинення взаємодії дітей із порушеннями в розвитку та дітей із нормотиповим розвитком за потреби, скажімо, у разі погіршення психологічного самопочуття у процесі такої взаємодії [3].

Варто зауважити, що педагоги, підготовлені до арт-терапевтичної роботи, також можуть використовувати інноваційну технологію у професійній діяльності (рис. 3) [3].

Зазначене доводить, що арт-терапія належить до гнучких, природовідповідних гуманістичних технологій.

Відповідно до мети дослідження розглянемо одну з технік ґрунтовніше, скажімо, «розповідь у картинках», яка допомагає розглядати проблему в динаміці, відтворити ланцюжок подій і вчинків, прояснити ситуацію, мотиви.

Під час експериментальної апробації «Оповідання в картинках» виявлено чутливість пропонованого методу до діагностики інших проблем особистісного розвитку. Майбутні педагоги та діти невербальною мовою малюнка повідомляють про свої переживання та почуття, вчать розуміти й аналізувати власні емоції, деякою мірою керувати ними. Здебільшого художня діяльність, яка супроводжується рефлексією, стає «тригером», що запускає процеси, пов'язані із самоаналізом, самопізнанням, самовдосконаленням [7].

Основна ідея, яка полягає у виготовленні «пальчикових» ляльок та маніпулюванні ними, не нова, схожа до старовинних народних ігрових забав, що мають неабиякий виховний потенціал. Самостійно виготовлена лялька і розповідь від її

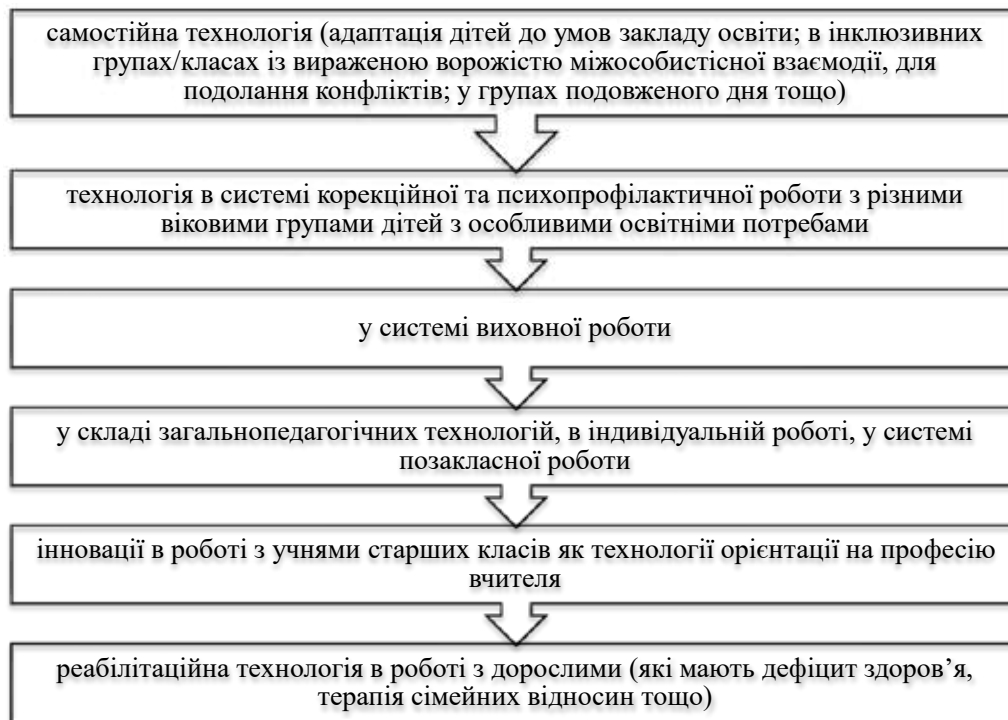

Рис. 3. Напрями використання арт-терапевтичної технології в роботі педагога в умовах інклюзивного освітнього середовища

імені дозволяють скласти уявлення про її автора, його цінності й інтереси, відносини з навколишнім світом.

Особливості пропонованого варіанта полягають у такому: «пальчикові ляльки-стилізації» виконуються з паперових циліндрів (за розміром пальця) чи клаптика тканини трикутної форми у вигляді хусточки, яка закріплюється на пальці за допомогою гумового кільця. Важливо, щоб лялька була продовженням руки. Процес виготовлення займає декілька хвилин і використовується для первинної діагностики, скажімо, емоційного стану, настрою.

Інформативні для дослідження вибір кольору та фактури тканини, особливості зображення ляльки чи відсутність її характерних рис, емоцій, образ і розповідь від імені ляльки, особливості співпраці з іншими учасниками тощо. Передбачається зв'язок з об'єктивними діагностичними методами, як-от колірний тест М. Люшера, із графічними проєктивними тестами та соціометрією.

Самостійно виготовлена лялька, одягнута на палець, – своєрідний портрет, «художник», який активізує механізми проєкції й ідентифікації. Людина несвідомо наділяє її особливими рисами, які оцінюються як показники її власного характеру.

Важлива також невербальна поведінка ляльководи, яка зумовлена імпульсами підсвідомості, які неможливо підробити. Здебільшого найважливіша інформація передається саме через невербальне спілкування [5; 7].

На початкових етапах дослідження вищезначена методика апробована в роботі з дітьми старшого дошкільного віку з нормотиповим розвитком і особливими освітніми потребами (з дітьми різних нозологічних груп віком від 6 років). Виявлено, що гра в «пальчикові ляльки» не викликає опору, супроводжується стійким інтересом упродовж усього заняття [4].

У роботі з майбутніми педагогами спостерігали, що здебільшого здобувачі ВО свідомо використовують терапевтичну ситуацію, щоб образно, не від першої особи повідомити про якісь проблеми і переживання.

У процесі означеної роботи зауважили, що діти, коли «оживляли» ляльку, відчували дорослу відповідальність за її «життя», слова і поведінку, вчилися знаходити відповідні тілесні прояви різних емоцій, почуттів, станів тощо.

Педагогам вдалося помітити, з яким, негативним чи позитивним, персонажем дитина себе асоціює, як оцінює, у чому бачить проблему.

Лялька може відображати одну особу чи змінювати особи, що створює умови для моделювання різних емоцій та станів.

Техніка з паперовими «пальчиковими» ляльками ефективна й в домашніх умовах. Для дорослого – це можливість коректного, непрямого (опосередкований лялькою) виховного впливу, який не сприймається як повчання і не викликає у дітей протесту. Підготовку батьків до такої роботи можна проводити в різних фор-

мах, як-от індивідуальні консультації, тематичні збори тощо.

Отже, вищезначену арт-терапевтичну техніку варто розглядати як один із якісних методів гуманістичних діагностик.

У процесі арт-терапевтичної групової взаємодії також створювали якусь ситуацію, зосереджували увагу на суб'єктивних переживаннях ситуації, пропонувані форма бесіди була співзвучна з фокусованим інтерв'ю. Пропонували теми для «Лялькових оповідань», наприклад: «Коли я був (була) маленьким (маленькою) <...>», «Коли я дорослий (доросла) <...>», «Мені наснився сон <...>», «Одного разу в садочку/школі <...>», «Моя лялька дуже боялася <...>», «Жив-був непосидючий хлопчик (жила собі непосидюча дівчинка), якому (якій) щораз робили зауваження».

Зауважимо, що кожне арт-терапевтичне заняття з дорослими (у підготовці педагогів) передбачає самоспостереження. Під час індивідуальної творчої роботи увагу людини мимоволі звернено до власного внутрішнього світу, власних думок, переживань, образів, бажань.

У процесі експерименту спостерігали, що на перших заняттях більшість студентів прагнули виконувати завдання в парах, мали переживання щодо індивідуальної відповідальності за власні результати творчості.

Загалом ефективність пропонованих методів, за результатами опитування, підтвердили всі учасники експериментальної роботи. На нашу думку, арт-терапевтична діагностика, зорієнтована на виявлення та підтримку «людяності», гуманізацію педагогічної реальності, що визнано одним із завдань створення сприятливого інклюзивного освітнього середовища.

Збір необхідної для порівняння інформації проводиться під час практичних занять із різних

дисциплін циклу професійної підготовки, під час практики, у процесі самостійної роботи здобувачів першого / бакалаврського рівня вищої педагогічної освіти.

Зміни в самооцінці простежувалися у процесі спостереження й опитування (анкетування, інтерв'ю, бесіди) за допомогою складеного нами опитувальника.

Варто зауважити, що високий відсоток студентів 2–3-х курсів (загальна кількість респондентів становила 149 осіб), які вибрали варіанти: «радіше не згоден» і «не згоден» щодо таких тверджень (рис. 4).

Оприлюднені результати важливі для встановлення обмежень для арт-терапевтичної роботи, яка, як і педагогічна робота, вимагає від фахівця психологічної стабільності. Діагностували й інші особистісні характеристики, вивчали особливості емоційної сфери, художньо-естетичні потреби, креативність, соціальну взаємодію, зокрема сфери міжособистісних стосунків.

Вищезначене дозволило об'єктивно та достовірно простежити різні зміни, які відбуваються у процесі навчання студентів під впливом арт-терапії.

Отримані таким способом результати мають описовий характер, їх важко виміряти і представити з допомогою кількісних показників. Варто зауважити, що в поєднанні з іншими якісними методами арт-терапевтична технологія дозволяє максимально повно і коректно уявити феноменологічну ситуацію досліджуваних явищ, забезпечити глибоке й індивідуалізоване їх розуміння. Саме за допомогою розуміння вдається спостерігати зовнішні прояви людини, побачити зміст, цінності, ставлення, переживання й інші почуття особистості.

Рис. 4. Відповіді респондентів щодо власних життєвих ситуацій

Висновки і пропозиції. Очевидним у практиці роботи педагога стає те, що ефективним в інклюзивному освітньому середовищі сучасного закладу буде комплексне застосування різного дослідницького інструментарію.

Отже, запропонований підхід до впровадження арт-терапевтичної технології у практику роботи педагога відповідає, у нашому розумінні, меті та завданню підготовки фахівця до створення ефективного інклюзивного освітнього середовища, що стає гуманістичним діагностико-дослідницьким комплексом вивчення педагогічних основ арт-терапії в підготовці педагога до професійної діяльності.

Список використаної літератури:

1. Головатюк І. Теоретичні основи застосування арт-терапії у процесі професійної підготовки фахівців. *Молодий вчений*. 2017. № 7 (47). С. 276–279.
2. Деркач О. Феномен та історичні джерела розвитку арт-терапії. *Майстер клас : Теорія, практика, пошук*. 2010. № 1. С. 8–9.
3. Кузенко О., Чупахіна С. ІТ та арт-терапевтичний супровід дітей з ускладненнями процесів розвитку і соціалізації в інклюзивному навчанні. *East European Scientific Journal*. Warsaw, Poland, 2019. № 6 (46). Part 5. P. 56–65.
4. Лисенкова І. Арт-терапія як засіб соціально-педагогічної підтримки молодших школярів із затримкою психічного розвитку : автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.03. Миколаїв, 2012. 21 с.
5. Сорока О. Підготовка майбутніх учителів початкової школи до використання арт-терапевтичних технологій: теоретико-методичні основи : монографія. Тернопіль : Астон, 2015. 350 с.
6. Хіля А. Арт-терапія як об'єкт наукового дослідження у працях зарубіжних та вітчизняних вчених. *Педагогічні науки : теорія, історія, інноваційні технології* : науковий журнал. Суми : Вид-во СумДПУ імені А.С. Макаренка, 2016. № 5 (59). С. 394–405.
7. Чернуха І. Психокорекція особистості засобами арт-терапії : автореф. дис. ... канд. психол. наук: 19.00.07. Луцьк, 2010. 19 с.

Chupakhina S., Krul L. Art-therapeutic technologies in preparing teachers for professional activity in an inclusive educational environment

The article analyzes art therapy as a pedagogical technology in preparing teachers for professional activity. Its main characteristics are substantiated and the structure of its use in the inclusive environment of the educational institution is described. The peculiarities of the application of art therapy in pedagogical practice as an independent technology in the work of a teacher with different categories of children are considered.

Taking into account the purpose of the study, the technique of "story in pictures" in the practice of the teacher, which helps to consider the problem in the dynamics, to recreate the chain of events and actions, to clarify the situation, motives.

According to the results of the survey of participants of experimental work the efficiency of the offered methods in work with different categories of children in the conditions of inclusive education is proved. It is established that in combination with other qualitative methods it is art-therapeutic technology that allows to present the phenomenological situation of the studied phenomena as fully and correctly as possible, to provide a deep and individualized understanding of them. It is also obvious that the integrated use of various research tools in the work of teachers in the context of inclusive education of different categories of children is effective and important for the implementation of the tasks of the modern school.

Our approach to the introduction of art-therapeutic technology in the practice of the teacher satisfies in our understanding, the purpose and objectives of training to create a favorable inclusive educational environment, which at the same time becomes the humanistic diagnostic and research complex of studying the pedagogical foundations of art therapy activities.

Thus, art-therapeutic diagnostics, which is recognized as humanistic in terms of tasks, content, means and results, is focused on identifying and supporting "humanity", humanization of pedagogical reality, which is one of the tasks of creating a favorable inclusive educational environment.

Key words: *art therapy, inclusive educational environment, inclusive education, professional activity, teacher training.*

УДК 378.22:004].147.091.33-027.22:[005.521:005.336.2]
DOI <https://doi.org/10.32840/1992-5786.2021.76-3.30>

В. В. Шаравара

аспірант кафедри інноваційних технологій з педагогіки, психології та соціальної роботи
Університету імені Альфреда Нобеля

АНАЛІЗ ЕФЕКТИВНОСТІ ПЕДАГОГІЧНОЇ ТЕХНОЛОГІЇ ФОРМУВАННЯ ПРОГНОСТИЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ БАКАЛАВРІВ КОМП'ЮТЕРНИХ НАУК

У статті запропоновано авторське бачення поняття «прогностична компетентність бакалаврів комп'ютерних наук». Установлено, що прогностичну компетентність майбутніх бакалаврів комп'ютерних наук варто розглядати як передумову їхньої прогностичної діяльності. Визначено структуру прогностичної компетентності майбутніх бакалаврів комп'ютерних наук, що містить такі компоненти: мотиваційно-ціннісний, теоретичний, технологічний, контрольо-рефлексивний і особистісний. Обґрунтовано та розроблено критерії прогностичної компетентності майбутніх бакалаврів комп'ютерних наук: мотиваційний, когнітивний, операційний, рефлексивний і особистісно-креативний. Обґрунтовано та створено відповідну педагогічну технологію у вигляді чотирьох взаємопов'язаних блоків: цільового, теоретико-методологічного, організаційно-змістового та діагностичного. Новизна педагогічної технології полягає в інтерпретації та трансформації вже відомих у науці форм, методів і засобів реалізації освітнього процесу в контексті формування прогностичної компетентності студентів.

У результаті впровадження педагогічної технології розроблено модель бакалавра комп'ютерних наук із сформованою прогностичною компетентністю, що необхідно для якісного виконання професійних обов'язків. Здійснено ранжування деяких характеристик успішного фахівця комп'ютерних наук в умовах необхідності здійснення прогностичної діяльності.

У результаті експериментальної роботи вирішено (або частково вирішено) питання, які відносимо до проблемного поля дослідження: необхідність підготовки студентів із високим рівнем прогностичної компетентності, яка є запорукою ефективної професійної діяльності, але водночас недостатнє врахування цього під час навчання в університеті; недостатнє врахування у процесі фахової підготовки можливостей навчальних дисциплін фахового (професійно-практичний) циклу для формування прогностичної компетентності; недосконалість форм і методів організації наукової роботи студентів, яка спрямована на формування прогностичної компетентності; відсутність у багатьох студентів зацікавленості до прогностичної компетентності як складника професійної компетентності.

Ключові слова: прогностична компетентність, педагогічна технологія, бакалавр комп'ютерних наук, формувальний експеримент, фахова підготовка, університетська освіта.

Постановка проблеми. Проблема формування прогностичної компетентності студентів є однією з фундаментальних у сучасній вищій освіті та має давню історико-педагогічну традицію. Елементи передбачення знаходимо ще у творах відомих філософів античності (Августин, Аристотель, Гіпократ, Демокрит, Квінтіліан, Конфуцій, Сократ, Платон та інші). Аналіз наявних у науці наукових знань, що розкриває різні підходи й аспекти прогностичної компетентності, дозволив установити, що інтерес до зазначеної проблеми зумовлений потребою у фахівцях, які здатні моделювати можливі професійні проблеми, заздалегідь знаходити шляхи їх ефективного вирішення, своєчасно реагувати на непередбачувані зміни в діяльності тощо. Особливої вагомості окреслена проблема набуває для бакалаврів комп'ютерних наук, які працюють в умовах постійного оновлення змісту, модернізації програмного забезпечення інформаційних систем та комп'ютерної техніки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У наукових розвідках багатьох учених подано різні аспекти фахової підготовки студентів бакалаврату спеціальності «Комп'ютерні науки»: з формування графічної компетентності (К. Осадча), педагогічної компетентності (Н. Болюбаш, Ю. Сачук), професійної компетентності (С. Литвинова, С. Проскура); реалізації навчальних дисциплін: «Аналітична геометрія» (В. Прошкін, О. Глушак, О. Литвин), «Цифрова логіка» (О. Семеніхіна, В. Шамоля), «Дослідження операцій» (О. Ліщина), «Дискретна математика» (Г. Онищенко), «Вебтехнології та вебдизайн» (Т. Астістова), «Іноземна мова» (М. Швець); реалізації дистанційного навчання (О. Глазунова, Т. Вакалюк, І. Герасименко, У. Когут, О. Матвійчук-Юдіна); змісту, форм, методів і засобів фахової підготовки студентів (І. Пододіменко, Г. Козлакова, А. Манелюк, М. Коляда, В. Осадчий, З. Сейдаметова, Л. Зубик, А. Стрюк).

Також встановлено, що проблема формування прогностичної компетентності не була предметом дослідження в контексті фахової підготовки студентів спеціальності «Комп'ютерні науки».

Мета статті – здійснити аналіз ефективності педагогічної технології формування прогностичної компетентності майбутніх бакалаврів комп'ютерних наук.

Виклад основного матеріалу. Натепер розроблено стандарт вищої освіти України першого (бакалавр) рівня за галузку знань 12 «Інформаційні технології» спеціальності 122 «Комп'ютерні науки», у якому можна зазначити вагомість прогностичної компетентності. Так, нормативний зміст підготовки здобувачів вищої освіти, сформульований у термінах результатів навчання, передбачає таке:

– «ПР 3. Використовувати знання закономірностей випадкових явищ, їхніх властивостей та операцій над ними, моделей випадкових процесів та сучасних програмних середовищ для <...> побудови *прогнозних* моделей»;

– «ПР 4. Використовувати методи обчислювального інтелекту, машинного навчання, нейромережевої та нечіткої обробки даних, генетичного й еволюційного програмування для розв'язання задач <...> *прогнозування* тощо»;

– «ПР 8. Використовувати методологію системного аналізу об'єктів, процесів і систем для задач аналізу, *прогнозування* тощо»;

– «ПР 12. Застосовувати методи й алгоритми обчислювального інтелекту й інтелектуального аналізу даних у задачах <...> *прогнозування* <...> з використанням програмних інструментів підтримки багатовимірного аналізу даних на основі технологій Data Mining, Text Mining, Web Mining» [1].

Вагомість прогностичної компетентності підкреслюють також в освітньо-професійній програмі «Комп'ютерні науки» першого / бакалаврського рівня за спеціальністю 122 «Комп'ютерні науки» галузі знань 12 «Інформаційні технології» Університету імені Альфреда Нобеля, де, зокрема, зазначено важливість володіння математичними моделями для прогнозування різних явищ і оптимізації рішень [2].

Зазначимо, що прогностична компетентність є предметом дослідження педагогіки, психології, соціології, філософії та низки інших наук, у яких окреслено світоглядні передумови її становлення як міждисциплінарного феномену. Це дозволяє розглядати прогностичну компетентність у соціально-культурному, освітньому та професійно-педагогічному контекстах.

У попередніх наших наукових розвідках [3; 4] було запропоновано авторське бачення поняття «прогностична компетентність бакалаврів комп'ютерних наук», під якою розуміється інтегрована професійно значуща якість особистості, що ґрун-

тується на системі прогностичних знань, умінь, навичок, попередньому досвіді та сприяє цілеспрямованому випереджувальному плануванню й передбаченню ймовірних змін у галузі інформатики й інформаційних технологій, знаходженню альтернатив і вибору найбільш доцільних варіантів рішень професійних проблем з урахуванням потенційних ризиків і можливостей. Встановлено, що прогностичну компетентність майбутніх бакалаврів комп'ютерних наук варто розглядати як передумову їхньої прогностичної діяльності. Визначено структуру прогностичної компетентності майбутніх бакалаврів комп'ютерних наук, що містить такі компоненти: мотиваційно-ціннісний, теоретичний, технологічний, контрольньо-рефлексивний та особистісний.

На підставі виділеної структури було обґрунтовано та розроблено критерії прогностичної компетентності майбутніх бакалаврів комп'ютерних наук: мотиваційний, когнітивний, операційний, рефлексивний і особистісно-креативний, а також описано їхні показники відповідно до високого, середнього та низького рівнів сформованості. Встановлено, що більшість студентів мають середній і низький рівень показників, це підтверджує думку експертів / викладачів ЗВО, що формуванню прогностичної компетентності приділяється не досить уваги в університеті.

Нами далі обґрунтовано та створено відповідну педагогічну технологію у вигляді чотирьох взаємопов'язаних блоків: цільового, теоретико-методологічного, організаційно-змістового та діагностичного. Новизна педагогічної технології полягає в інтерпретації та трансформації вже відомих у науці форм, методів і засобів реалізації освітнього процесу в контексті формування прогностичної компетентності студентів.

У результаті упровадження протягом 2020 р. педагогічної технології в освітній процес низки ЗВО, як-от: Університет імені Альфреда Нобеля (м. Дніпро), Київський університет імені Бориса Грінченка, Луганський національний університет імені Тараса Шевченка (м. Старобільськ) тощо, і отримання кількісних і якісних результатів формувального експерименту ми розробили модель бакалавра комп'ютерних наук із сформованою прогностичною компетентністю, що є необхідним для якісного виконання професійних обов'язків (рис. 1). Зазначимо, що нами здійснено порівняння результатів дослідження з даними констатувального експерименту (загальна вибірка – 337 осіб). Як свідчить інформація, подана на рисунку, нами значно наближено форму ліній до вершин правильного п'ятикутника, які інтерпретують мету та завдання нашої дисертаційної роботи.

Далі нами була вивчена думка 24 експертів щодо прогностичної компетентності бакалаврів комп'ютерних наук. Експертами виступили викла-

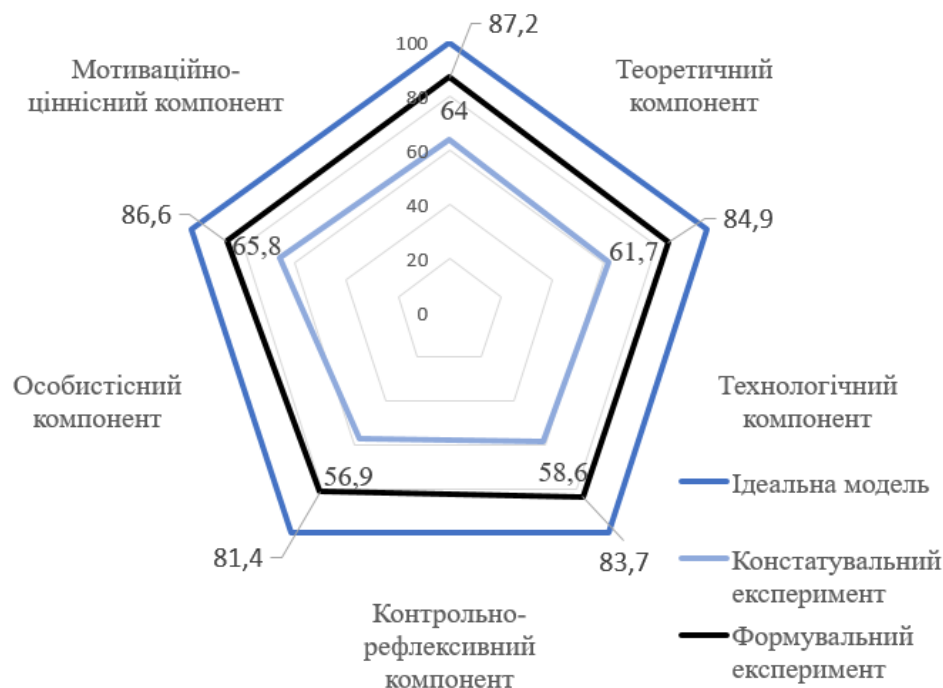

Рис. 1. Модель сформованості прогностичної компетентності бакалаврів комп'ютерних наук

дачі, які були залучені до експерименту. На відміну від констатувального експерименту, значно менше науково-педагогічних працівників висловилися про те, що формуванню прогностичної компетентності приділяється не досить уваги у процесі університетської підготовки (було – 80,4%, стало – 13,7%).

Варто зазначити, що збільшилася частка респондентів, які вважають, що використовують можливості навчальних дисциплін для формування прогностичної компетентності студентів (було – 9,0%, стало – 86,8%). Бесіди з викладачами дозволяють також стверджувати, що підготовка студентів до прогностичної діяльності здійснювалася переважно системно. Викладачі, задіяні в експерименті, активно намагалися акцентувати увагу студентів на різних аспектах прогностичної діяльності. Підкреслювалася також орієнтованість фахової підготовки студентів до майбутньої прогностичної діяльності через вивчення дисциплін циклів загальної та професійної підготовки («Вступ до фаху», «Іноземна мова», «Вища математика (Теорія ймовірності та математична статистика)», «Основи програмування (Об'єктно-орієнтоване програмування)», «Мережеві технології та безпека (кібербезпека)», «Основи психології та педагогіки», «Соціологія»), а також реалізації дисципліни за вибором «Прогностична діяльність у галузі інформаційних технологій».

Ми також попросили студентів здійснити ранжування деяких характеристик (окремі загальні компетентності) успішного фахівця комп'ютерних наук в умовах необхідності здійснення прогно-

стичної діяльності (див. Табл. 1). Зазначимо, що схоже опитування було проведено на початку експерименту серед випускників університету – фахівців ІТ. Нас цікавило питання впливу готовності до прогностичної діяльності на рівень розвитку різних загальних компетентностей.

Як бачимо, студенти досить високо оцінили компетентності, пов'язані зі здатністю до пошуку, оброблення й аналізу інформації з різних джерел, з умінням працювати в команді, генерувати нові ідеї, а також здатність бути критичними та самокритичними. Саме на опанування таких компетентностей ми орієнтувалися в розробленні змістового блока авторської педагогічної технології.

Цікавими вважаємо результати опитування студентів. Так, значно більше респондентів, порівняно з констатувальним етапом дослідження, зазначили, що низький рівень прогностичної компетентності може спричинити труднощі у вирішенні професійних завдань (було – 32,7%, стало – 84,2%). Це яскраво свідчить про реалізацію спеціально організованої освітньої діяльності, спрямованої на підготовку студентів до прогностичної діяльності, реалізацію навчання, заснованого на дослідженнях.

У результаті бесід установлено, що найбільш популярні серед студентів такі форми дослідницької роботи: участь студентів у діяльності наукового гуртка з актуальних проблем програмування «Комп'ютерні системи», підготовка й участь у заходах наукової конкуренції, зокрема в Міжнародній олімпіаді від «International Collegiate Programming Contest».

Цікавими визнані такі дослідницькі завдання: проаналізувати та спрогнозувати доцільність розроблення мобільних додатків (електронна кишеня, з футболу, з фермерства тощо). Особливої популярності набули позааудиторні заходи: зустрічі студентів зі стейкхолдерами та випускниками освітньо-професійної програми. У результаті бесід також з'ясовано, що студентам важливо, щоб на прикладах демонстрували, як саме прогностична компетентність сприяє успішному працевлаштуванню, мобільності в ухваленні рішень, зокрема й в умовах невизначеності.

Отже, варто констатувати, що у студентів підвищився рівень розуміння вагомості проблеми формування прогностичної компетентності. Порівняльні результати з викладачами і фахівцями ІТ подано на рис. 2 (опитування фахівців ІТ проводилося в межах констатувального експерименту).

У процесі констатувального експерименту студенти зазначали, що їхня підготовка до прогностичної діяльності потребує посилення, зорієнтованості на практичну спрямованість майбутньої професійної діяльності. У результаті бесід наприкінці дослідження встановлено, що значно більше студентів констатують зміни. Так, 68,9% підкреслюють, що у процесі фахової підготовки приділяється увага виробленню прогностичних умінь (було – 49,2%). Зміст форм і методів фахової підготовки зорієнтований на майбутню професійну діяльність – це стверджують майже 50% рес-

пондентів (було – 28,4%). Найбільший прогрес, на нашу думку, помітно в контексті необхідності врахування у змісті професійної підготовки ознайомлення з основами прогностичної діяльності (було – 22,4%, стало – 84,4%).

Цікаво також було установити, чи змінилася самооцінка студентів у контексті визначення рівня сформованості прогностичної компетентності. Так, 25,8% студентів визначають рівень своєї готовності до майбутньої прогностичної професійної діяльності як високий (було – 15,5%), 60,5% – як середній (було – 63%), 13,7% – як низький (було – 21,5%), що загалом збігається з результатами експериментальної роботи. Пояснюємо такий показник реалізацією низки заходів (підсумкова лекція, лекція-конференція, лекція-консультація, вебінар-конференція, практикум – зустріч із випускниками освітньо-професійної програми, заходи наукової конкуренції: олімпіади, конкурси, науково-практичні конференції) щодо розвитку контрольно-рефлексивного компонента прогностичної компетентності. У результаті опитування викладачів також було встановлено, що вони переважно оцінюють рівень прогностичної компетентності «як вищій, ніж середній».

У результаті експериментальної роботи нами також було вирішено (або частково вирішено) питання, які ми відносимо до проблемного поля дослідження:

– необхідність підготовки студентів із високим рівнем прогностичної компетентності, яка є запо-

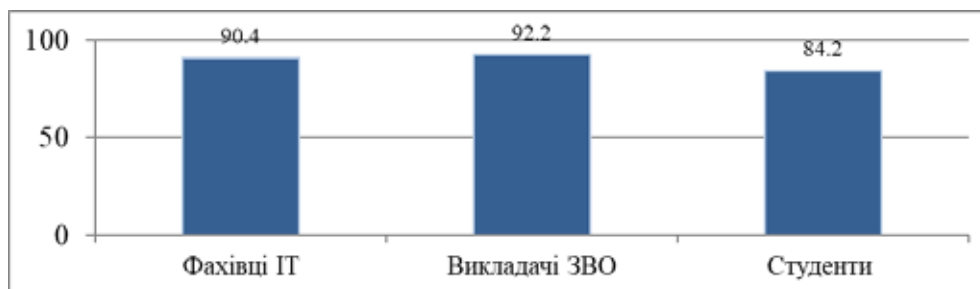

Рис. 2. Розподіл думок щодо значущості прогностичної компетентності для сучасного фахівця галузі ІТ

Таблиця 1

Ранжування загальних компетентностей фахівців з інформаційних технологій в умовах реалізації прогностичної діяльності

Компетентність	Фахівці ІТ	Студенти
	Ранг	Ранг
Здатність застосовувати знання у практичних ситуаціях	1	1
Здатність до обґрунтованих рішень	2	6
Здатність до абстрактного мислення, аналізу та синтезу	3	7
Знання та розуміння предметної області та розуміння професійної діяльності	4	4
Здатність оцінювати та забезпечувати якість виконуваних робіт	5	8
Здатність до пошуку, оброблення й аналізу інформації з різних джерел	6	2
Здатність працювати в команді	7	3
Здатність генерувати нові ідеї (креативність)	8	5
Здатність вчитися й опановувати сучасні знання	9	9
Здатність бути критичним і самокритичним	10	5

рукою ефективної професійної діяльності, але водночас недостатнє врахування цього під час навчання в університеті (вирішено через розроблення та впровадження авторської педагогічної технології);

– недостатнє врахування у процесі фахової підготовки можливостей навчальних дисциплін фахового (професійно-практичний) циклу, виробничої практики тощо для формування прогностичної компетентності (реалізовано частково в контексті змісту педагогічної технології);

– недосконалість форм і методів організації наукової роботи студентів, яка спрямована на формування прогностичної компетентності (вирішено частково в умовах соціального дистанціювання);

– відсутність у багатьох студентів зацікавленості до прогностичної компетентності як складника їхньої професійної компетентності, відповідного рівня мотивації, окреслення перспектив прогностичної діяльності, унаслідок чого не всі фахівці ІТ виконують професійні обов'язки якісно, організовано й ефективно (вирішено частково, віднесено до перспектив подальших наукових пошуків).

Висновки і пропозиції. У результаті педагогічного експерименту доведено, що більшість майбутніх бакалаврів комп'ютерних наук досягли високого та середнього рівнів сформованості прогностичної компетентності. Доведено, що контрольна й експериментальна групи за своїми показниками відрізняються; зміни, що характеризують експериментальну групу, є значущими порівняно з констатувальним етапом експери-

менту. Ці факти є важливим підтвердженням того, що процес формування прогностичної компетентності за умов його організації як технології ефективний. Перспективи подальших досліджень убачаємо в з'ясування можливостей інформальної та неформальної освіти в контексті фахової підготовки студентів спеціальності «Комп'ютерні науки».

Список використаної літератури:

1. Стандарт вищої освіти за спеціальністю 122 «Комп'ютерні науки» для першого (бакалаврського) рівня вищої освіти. URL: http://osvita.ua/legislation/Vishya_osvita/65194/.
2. Освітньо-професійна програма «Комп'ютерні науки» першого (бакалаврського) рівня за спеціальністю 122 «Комп'ютерні науки» галузі знань 12 «Інформаційні технології» Університету імені Альфреда Нобеля. URL: https://duan.edu.ua/images/Study_progs/UA/kompyuterni_nauky/22257.pdf.
3. Шаравара В. Структура прогностичної компетентності майбутніх бакалаврів комп'ютерних наук. *Інноваційна педагогіка*. 2020. № 24. С. 159–164.
4. Шаравара В. Збагачення навчальних дисциплін темами прогностичну компетентність у діяльності бакалаврів комп'ютерних наук. *Сучасні досягнення вітчизняних вчених у галузі педагогічних та психологічних наук*: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, 5–6 березня 2021 р., м. Київ. Київ: ГО «Київська наукова організація педагогіки та психології», 2021. С. 97–101.

Sharavara V. Efficiency analysis of pedagogical technology of prognostic competence formation of computer sciences' future bachelors

The author's vision of the concept "prognostic competence of Computer Sciences' bachelors" is offered in the article. It is established that the prognostic competence of computer sciences' future bachelors should be considered as a prerequisite for their prognostic activity. The structure of prognostic competence of computer sciences' future bachelors, which contains the following components, is determined: motivational-value, theoretical, technological, control-reflexive, and personal. The criteria of prognostic competence of computer sciences' future bachelors are substantiated and developed: motivational, cognitive, operational, reflexive and personal-creative. The corresponding pedagogical technology as four interconnected blocks is substantiated and created: target, theoretical-methodological, organizational-semantic and diagnostic. The novelty of pedagogical technology lies in the interpretation and transformation of already known science forms, methods, and means of implementing the educational process in student's prognostic competence formation.

Because of pedagogical technology introduction the model of the computer sciences' bachelor with the formed prognostic competence which is necessary for the qualitative performance of professional duties was developed. The ranking of some characteristics of a successful specialist in computer science in the conditions of the need for prognostic activities is made.

As a result of experimental work the questions which are carried to a problem field of research are solved (or partially solved): the necessity of students preparation with a high level of prognostic competence which is a guarantee of effective professional activity, but insufficient consideration of it at university; insufficient consideration of possibilities of professional disciplines (professional-practical cycle) in the process of professional training for the formation of prognostic competence; the imperfection of forms and methods of students' scientific work organization, which is aimed at the formation of prognostic competence; lack of interest in prognostic competence as a component of professional competence in many students.

Key words: *prognostic competence, pedagogical technology, bachelor of computer sciences, formative experiment, professional training, university education.*

УДК 355.233.2:797.2(076)

DOI <https://doi.org/10.32840/1992-5786.2021.76-3.31>**В. А. Шемчук**

кандидат педагогічних наук,
начальник науково-дослідного відділу розвитку фізичного виховання, спеціальної фізичної підготовки і спорту
навчально-дослідного центру проблем фізичного виховання, спеціальної фізичної підготовки і спорту
Навчально-наукового інституту фізичної культури та спортивно-оздоровчих технологій
Національного університету оборони імені Івана Черняхівського

Б. М. Кіндзер

кандидат наук з фізичного виховання і спорту, доцент,
доцент кафедри фехтування, боксу та національних одноборств
Львівського державного університету фізичної культури імені Івана Боберського

Д. В. Скальські

доктор habilitation педагогічних наук, доктор наук культури фізичної, професор,
науково-педагогічний працівник кафедри спорту (секція водних видів спорту)
факультету фізичної культури
Академії фізичного виховання і спорту імені Єнджея Снядецького

Т. В. Людовик

кандидат наук з фізичного виховання і спорту, доцент,
доцент кафедри фізичного виховання, спеціальної фізичної підготовки і спорту
Національної академії сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного,
доцент кафедри фізичного виховання
Національного університету «Львівська політехніка»

Б. П. Лукін

викладач кафедри тактичної та спеціальної фізичної підготовки
факультету № 2
Харківського національного університету внутрішніх справ

АПРОБАЦІЯ ПЕДАГОГІЧНОЇ МОДЕЛІ ФОРМУВАННЯ ГОТОВНОСТІ МАЙБУТНІХ ОФІЦЕРІВ ІНСТИТУЦІЙ СЕКТОРУ БЕЗПЕКИ І ОБОРОНИ УКРАЇНИ ДО ВИКОНАННЯ ЗАВДАНЬ ЗА ПРИЗНАЧЕННЯМ В УМОВАХ ВОДНОГО СЕРЕДОВИЩА

Натепер організація практичних занять із військово-прикладного плавання та подолання водних перешкод у системі професійної підготовки представників інституцій сектору безпеки й оборони України здійснюється без урахування їх індивідуально-типологічних (психофізіологічних) особливостей, що знижує ефективність навчального процесу й відповідним чином – їхній професійний рівень. Позиції, зазначені вище, негативно впливають на загальний рівень бойової готовності підрозділів, що потребує внесення відповідних змін до програм професійної підготовки представників інституцій сектору безпеки й оборони України в цілому й обґрунтовує актуальність обраного напрямку наукової розвідки й практичну його спрямованість.

Головною метою дослідження є апробація педагогічної моделі формування готовності майбутніх офіцерів інституцій сектору безпеки й оборони України до виконання завдань за призначенням в екстремальних умовах водного середовища.

З метою визначення ефективності структурно-функціональної моделі формування готовності майбутніх офіцерів Національної гвардії України до виконання завдань за призначенням в екстремальних умовах водного середовища з акцентованим використанням засобів спеціальної фізичної підготовки організовано педагогічний експеримент, в якому взяли участь курсанти Національної академії Національної гвардії України (n = 25 чол.), яких було розподілено на репрезентативні: контрольну (Кг, n = 13 чол.) та експериментальну (Ег, n = 12 чол.) групи. Під час педагогічного експерименту представники Кг у процесі вивчення навчальної дисципліни «Спеціальна фізична підготовка» використовували загальноприйнятну методику й відповідні засоби фізичної підготовки. Своєю чергою майбутні офіцери Ег додатково використовували сконструйовану нами педагогічну модель.

Під час порівняння показників до й після використання сконструйованої нами структурно-функціональної моделі формування готовності майбутніх офіцерів Національної гвардії України до виконання

завдань за призначенням в екстремальних умовах водного середовища з акцентованим використанням засобів спеціальної фізичної підготовки встановлено, що результати, отримані наприкінці педагогічного експерименту, в досліджуваних групах зросли щодо вихідних даних, і ці відмінності переважно достовірні ($Eg, P \leq 0,05$).

Ключові слова: *апробація, військово-прикладні навички, водне середовище, готовність, екстремальні умови, майбутні офіцери, педагогічна модель, педагогічний експеримент, професійна освіта, професійні компетентності, спеціальна фізична підготовка.*

Постановка проблеми. Натепер в Україні відбувається інтеграція до європейської та світової спільноти, яка не оминає представників інституцій сектору безпеки й оборони України. Виконання завдань за призначенням представниками інституцій сектору безпеки й оборони України (далі – СБОУ) відбувається за різних умов службово-бойової діяльності, нерідко – екстремальних, що вимагає від них високої професійної підготовленості, адже завдання, які вони виконують, забезпечують мир і спокій на теренах України.

Система професійної підготовки представників інституцій СБОУ передбачає опанування військовослужбовцями (правоохоронцями) різними профільними дисциплінами бойової (службової, індивідуальної) підготовки, які забезпечують формування прикладних професійних компетентностей. Варто також зауважити, що основними навчальними дисциплінами бойової (службової) підготовки представників інституцій СБОУ є спеціальна підготовка, тактична підготовка, вогнева підготовка й фізична підготовка, яка має спеціальну спрямованість (з урахуванням завдань і функцій відповідної інституції СБОУ).

Важливий той факт, що саме навчальна дисципліна «Фізична підготовка» забезпечує готовність представників інституцій СБОУ до виконання завдань за призначенням, адже неможливо виконати службово-бойові (оперативні) завдання без значних фізичних зусиль, що підкреслює актуальність всебічного фізичного розвитку представників досліджуваної категорії. Крім цього, в системі фізичної підготовки військовослужбовці (правоохоронці) інституцій СБОУ під керівництвом фахівців фізичної підготовки й спорту формують навички військово-прикладного плавання та подолання водних перешкод. Необхідно підкреслити, що саме спеціальні військово-прикладні навички забезпечують формування в представників інституцій СБОУ необхідних професійних компетентностей, які є важливими для виконання завдань за призначенням за різних умов службово-бойової (оперативної) діяльності (далі – СБД).

Натепер організація практичних занять із військово-прикладного плавання та подолання водних перешкод у системі професійної підготовки представників інституцій СБОУ, зокрема військовослужбовців Національної гвардії України (далі – НГУ) й Збройних сил України (далі – ЗСУ) здійснюється без урахування їхніх індивідуально-типологічних (психофізіологічних) особливос-

тей, що знижує ефективність навчального процесу й відповідним чином – їхній професійний рівень. Позиції, зазначені вище, негативно впливають на загальний рівень бойової готовності підрозділів, що потребує внесення відповідних змін до програм професійної підготовки представників інституцій СБОУ в цілому й обґрунтовує актуальність обраного напрямку наукової розвідки.

Заслугує уваги й той факт, що в бойових підрозділах НГУ, ЗСУ (інших підрозділах інституцій СБОУ) практичні заняття з фізичної підготовки (форм фізичної підготовки), зокрема практичних занять із військово-прикладного плавання та подолання водних перешкод, забезпечуються безпосередньо командирами підрозділів (офіцерами). Ураховуючи вище викладене, натепер актуальною є також уніфікація в загальному вигляді навчальних програм із фізичної підготовки (спеціальної фізичної підготовки) майбутніх офіцерів (майбутніх командирів підрозділів) відповідно до вимог сьогодення. Своєю чергою важливим є урахування під час модернізації системи фізичної підготовки майбутніх офіцерів НГУ й ЗСУ (представників інших інституцій СБОУ) наявного бойового досвіду й досвіду організації системи професійної підготовки країн – учасниць блоку НАТО.

Використання новітніх педагогічних методик (технологій) у системі фізичної підготовки майбутніх офіцерів зазначених вище інституцій СБОУ під час їхнього професійного становлення забезпечить набуття ними необхідного рівня готовності (сформованості прикладних професійних компетентностей) до виконання завдань за призначенням в екстремальних умовах водного середовища (інших умовах СБД) та є актуальним напрямом наукових розвідок.

Дослідження виконано відповідно до планів науково-дослідної роботи й дослідно-конструкторських робіт: науково-дослідного відділу розвитку фізичного виховання, спеціальної фізичної підготовки й спорту навчально-дослідного центру проблем фізичного виховання, спеціальної фізичної підготовки й спорту навчально-наукового інституту фізичної культури й спортивно-оздоровчих технологій Національного університету оборони імені Івана Черняхівського й кафедри фізичної підготовки й спорту Національної академії Національної гвардії України (2019–2021 рр.).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Моніторинг науково-методичної та спеціальної літератури (Інтернет-ресурсів) у напрямі фор-

мування готовності майбутніх офіцерів інституцій СБОУ до СБД у системі їхньої професійної освіти дозволив нам визначити ряд учених і практиків: Н. Вербина, О. Нестерова, М. Василенка, Є. Малахова [1], О. Хацаюка, О. Єлісеєву, В. Жукова, В. Клименка, Ю. Бережного [2], В. Шемчука [3] та інших фахівців (В. Климовича, В. Макеєва, О. Моргунова, А. Одерова, В. Ягупова).

Цікавими за своїм змістом і сутнісними характеристиками є теоретико-методичні праці учених А. Турчинова, В. Климовича, Є. Гончарова, Р. Трищуна [4], Н. Лавриненко, Н. Партико, І. Савки, А. Ребрини [5], В. Шемчука, О. Петрачкова, О. Федоренко, Ю. Муштатова, Д. Коновалова [6] та інших фахівців (Д. Грищенка, Ю. Фіногенова, А. Чуха, О. Ярещенко), в яких визначені шляхи й підходи (педагогічні технології) забезпечення необхідного рівня фізичної готовності (спеціальної фізичної підготовленості) представників інституцій СБОУ, необхідні для виконання ними завдань за призначенням у різних умовах СБД.

Під час подальшого аналізу науково-методичної та спеціальної літератури нашу увагу привернули наукові праці учених А. Шапошнікова [7], О. Понімасова [8], В. Шемчука, К. Бутенка, О. Лещінського, Г. Храпач, Ю. Шемчука [9] та інших фахівців (В. Кирпенка, В. Комара, М. Кузнецова, М. Корчагіна, В. Откидача), в яких викладені актуальні питання впровадження в систему професійної освіти майбутніх офіцерів (військово-службовців і правоохоронців різних вікових груп і категорій) СБОУ ефективних педагогічних методик (моделей та технологій), які забезпечують їх готовності до виконання завдань за призначенням в екстремальних умовах водного середовища (далі – ЕУВС).

Крім вище зазначених наукових праць, нашу увагу привернули роботи провідних учених і практиків Б. Дикого, Л. Вовканича, А. Власова, Б. Кіндзера [10], Д. Скальські, М. Туза, М. Формела, Д. Позарського [11], П. Макара, А. Печак-Грачик [12] та інших фахівців (П. Лізаковського, П. Макара, Н. Нестерчука, С. Пшибильського, Й. Телака), в яких розкриваються актуальні питання всебічного забезпечення системи організації навчання представників різних категорій і вікових груп спортивним видам плавання, а також надання першої невідкладної допомоги тим, хто потопав (потопав).

Ураховуючи результати аналізу науково-методичної та спеціальної літератури (Інтернет-ресурсів), нами встановлено, що питанням конструювання та впровадження в систему професійної освіти майбутніх офіцерів СБОУ сучасних педагогічних моделей (методик, технологій), які забезпечують формування їхньої готовності до виконання завдань за призначенням в екстремальних умовах водного середовища, присвячено недостатню кількість робіт, що потребує подаль-

ших наукових досліджень і підкреслює актуальність і практичну складову частину обраного напрямку наукової розвідки.

Мета статті. Головною метою дослідження є апробація педагогічної моделі формування готовності майбутніх офіцерів інституцій СБОУ до виконання завдань за призначенням в екстремальних умовах водного середовища.

Для досягнення мети дослідження планувалося розв'язати такі завдання:

- здійснити моніторинг науково-методичної та спеціальної літератури (Інтернет-джерел) у напрямі формування готовності майбутніх офіцерів інституцій СБОУ до службово-бойової (оперативної) діяльності в системі їхньої професійної освіти;

- провести аналіз спеціальної науково-методичної літератури в напрямі забезпечення необхідного рівня фізичної готовності представників інституцій СБОУ до виконання завдань за призначенням у різних умовах СБД;

- визначити ефективні педагогічні методики, моделі (технології) формування готовності майбутніх офіцерів СБОУ до виконання завдань за призначенням в екстремальних умовах водного середовища;

- розробити й апробувати педагогічну модель формування готовності майбутніх офіцерів (на прикладі курсантів командно-штабного факультету Національної академії Національної гвардії України) до виконання завдань за призначенням в екстремальних умовах водного середовища.

Під час емпіричного дослідження членами науково-дослідної групи (В. Шемчук, О. Хацаюк, О. Гаркавий, Б. Кіндзер, Д. Скальські, Т. Людовик, Б. Лукін) були використані такі методи: абстрагування, аналізу й синтезу, індукції та дедукції, моделювання, математично-статистичні методи (кореляційного аналізу, факторного аналізу), власний досвід виступу на змаганнях із військово-прикладних видів спорту, досвід рятувальних робіт і досвід бойових дій тощо.

Виклад основного матеріалу. Емпіричне дослідження організовано упродовж чотирьох етапів (січень 2019 – березень 2021 рр.). На першому етапі січень – травень 2019 р.) визначено сутність і структуру готовності майбутніх офіцерів інституцій СБОУ (на прикладі курсантів Національної академії Національної гвардії України, надалі – НАНГУ) до виконання завдань за призначенням в ЕУВС з акцентованим використанням засобів спеціальної фізичної підготовки (далі – СФП).

Упродовж другого етапу (червень – серпень 2019 р.) нами визначені критерії, показники й рівні сформованості готовності майбутніх офіцерів інституцій СБОУ (курсантів НАНГУ) до виконання завдань за призначенням в ЕУВС.

Третій етап емпіричного дослідження (вересень – жовтень 2019 р.) був присвячений конструюванню педагогічної моделі формування готовності майбутніх офіцерів інституцій СБОУ до виконання завдань за призначенням в ЕУВС з акцентованим використанням засобів СФП (рис. 1). Основними

блоками зазначеної вище педагогічної моделі є: цільовий, змістово-процесуальний і результативно-оцінний.

Під час четвертого етапу емпіричного дослідження (грудень 2019 – березень 2021 рр.) із метою визначення ефективності розробленої чле-

Рис. 1. Структурно-функціональна модель формування готовності майбутніх офіцерів НГУ до виконання завдань за призначенням в ЕУВС з акцентованим використанням засобів СФП

нами науково-дослідної групи структурно-функціональної моделі формування готовності майбутніх офіцерів НГУ до виконання завдань за призначенням в екстремальних умовах водного середовища з акцентованим використанням засобів спеціальної фізичної підготовки (рис. 1) організовано педагогічний експеримент, в якому взяли участь курсанти старших курсів груп спеціального призначення командно-штабного факультету Національної академії Національної гвардії України (n = 25 чел.). Надалі учасників педагогічного експерименту було розподілено на репрезентативні: контрольну (Кг, n = 13 чел.) та експериментальну (Ег, n = 12 чел.) групи.

До початку педагогічного експерименту майбутні офіцери Кг та Ег за рівнем сформованості прикладних професійних компетентностей (навичок військово-прикладного плавання та подолання водних перешкод), необхідних для виконання завдань за призначенням в екстремальних умовах водного середовища, достовірно не відрізнялися ($P \geq 0,05$).

З метою розвитку й удосконалення необхідного рівня фізичної та спеціальної фізичної підготовленості (формування прикладних професійних компетентностей, зазначених вище), який забезпечує виконання ними завдань за призначенням в ЕУВС, представники Кг під час вивчення навчальної дисципліни «СФП» [14] використовували загальноприйняту методику. Своєю чергою майбутні офіцери Ег у системі спеціальної фізичної підготовки додатково використовували сконструйовану нами педагогічну модель (рис. 1).

Варто також зауважити, що в зміст попутного фізичного тренування курсантів Ег під час комплексних польових виходів, навчальних стрільб (інших форм бойової та спеціальної підготовки, форм фізичної підготовки) включалися відповідні

тренувальні завдання, які передбачали використання засобів фізичної підготовки (подолання водних перешкод, військово-прикладного плавання тощо) [16]. Використання зазначених вище засобів фізичної підготовки (педагогічних умов) сприяло стійкому формуванню прикладних професійних компетентностей досліджуваних курсантів Ег, необхідних для ефективного виконання ними завдань за призначенням в ЕУВС та інших умовах СБД (результати порівняльного аналізу наведено на рис. 2).

Ефективність сформованості професійних компетентностей (навичок військово-прикладного плавання та подолання водних перешкод) у досліджуваних Ег здійснено шляхом експертної оцінки за 4-х бальною шкалою оцінювання, де «5» – максимальний бал, а «2» – мінімальний відповідно до чинної нормативної бази НГУ [13].

Під час порівняння показників до й після використання сконструйованої нами структурно-функціональної моделі формування готовності майбутніх офіцерів НГУ до виконання завдань за призначенням в ЕУВС з акцентованим використанням засобів СФП (рис. 1) встановлено, що результати, отримані наприкінці педагогічного експерименту в досліджуваних групах, зросли щодо вихідних даних, і ці відмінності переважно достовірні (Ег, $P \leq 0,05$).

Висновки і пропозиції. Під час емпіричного дослідження членами науково-дослідної групи сконструйовано й апробовано педагогічну модель формування готовності майбутніх офіцерів інституції СБОУ до виконання завдань за призначенням в екстремальних умовах водного середовища. Ураховуючи результати педагогічного експерименту, можна констатувати, що зазначена вище педагогічна модель із засобами спеціальної фізичної підготовки має позитивний вплив на

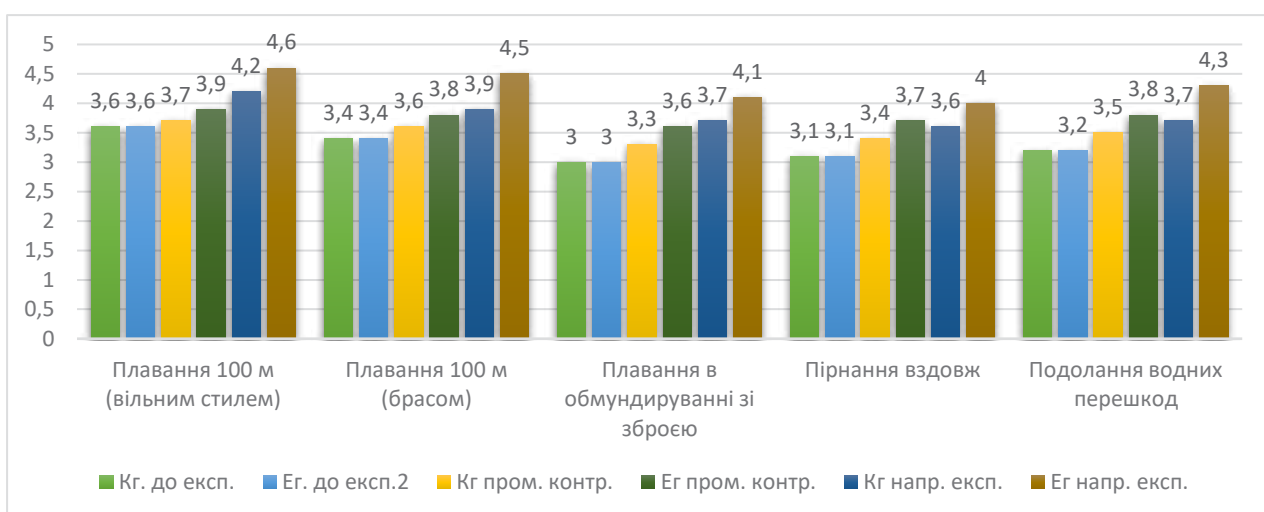

Рис. 2. Результати визначення рівня сформованості прикладних професійних компетентностей (навичок військово-прикладного плавання та подолання водних перешкод) досліджуваних курсантів Кг та Ег упродовж педагогічного експерименту

формування прикладних професійних компетентностей у досліджуваних курсантів Ег, яка в майбутній службово-бойовій (оперативній) діяльності забезпечить ефективне виконання ними завдань за призначенням, а також належним чином на високому методичному рівні будуть спроможні організувати систему професійної підготовки (відповідної інституції СБОУ) підлеглого особового складу.

Членами науково-дослідної групи пропонується впровадити результати дослідження в систему бойової підготовки військовослужбовців НГУ й ЗСУ (представників інших інституцій СБОУ). Вважаємо, що сконструйовану нами педагогічну модель доцільно впровадити в систему професійної освіти майбутніх офіцерів інших інституцій СБОУ з урахуванням відомчої нормативно-правової бази, що сприятиме підвищенню їхньої бойової готовності.

Перспективи подальших досліджень в обраному напрямі наукової розвідки передбачають формування навичок із підводного плавання на фоні значного психофізичного навантаження в складі бойової групи.

Список використаної літератури:

1. Шемчук В.А., Вербин Н.Б., Нестеров О.С., Василенко М.М., Малахов Є.В. Педагогічна модель удосконалення спеціальної фізичної підготовленості майбутніх офіцерів засобами службово-прикладних єдиноборств. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*. Вип. 71. Т. 2. Класичний приватний університет, 2020. С. 241–248.
2. Хацаюк О.В., Єлісеєва О.С., Жуков В.Л., Клименко В.П., Бережний Ю.М. Модель формування готовності майбутніх офіцерів-правоохоронців до застосування заходів фізичного впливу в різних умовах службово-оперативної діяльності. *Інноваційна педагогіка*. Вип. 29. Т. 2. Причорноморський науково-дослідний інститут економіки та інновацій, 2020. С. 174–178.
3. Шемчук В.А. Концептуальні засади формування готовності майбутніх офіцерів інституцій сектору безпеки і оборони України до виконання завдань за призначенням в екстремальних умовах службово-бойової діяльності: монографія / за заг. наук. ред. Ф.О. Руденка. Вінниця, 2021. С. 1–17.
4. Шемчук В.А., Турчинов А.В., Климович В.Б., Гончаров Є.І., Трищун Р.М. Використання технічних засобів навчання на початковому етапі формування навичок рукопашного бою майбутніх офіцерів. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*. Вип. 70. Т. 4. Класичний приватний університет, 2020. С. 217–222.
5. Лавриненко Н.Ю., Партико Н.В., Ребрина А.А., Савка І.М., Ребрина А.А. Формування професійних компетентностей у майбутніх військових перекладачів для дій в умовах значного психофізичного навантаження. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*. Вип. 73. Т. 2. Класичний приватний університет, 2020. С. 69–76.
6. Шемчук В.А., Петрачков О.В., Федоренко О.О., Муштатов Ю.В., Коновалов Д.О. Педагогічна технологія організації професійного росту командирів курсантських підрозділів вищих військових навчальних закладів Збройних сил України в системі фізичної підготовки. *Інноваційна педагогіка*. Вип. 24. Т. 2. Причорноморський науково-дослідний інститут економіки та інновацій, 2020. С. 78–82.
7. Шапошников А.А. Обучение скоростному плаванию в летном обмундировании экипажей военной авиации: автореф. дисс. ... канд. пед. наук: 13.00.04. Санкт-Петербург, 2018. 24 с.
8. Понимасов О.Е. Дидактические основы полифункционального обучения прикладному плаванию: автореф. дисс. ... д-ра пед. наук: 13.00.04. Санкт-Петербург, 2020. 46 с.
9. Шемчук В.А., Бутенко К.В., Лещинський О.В., Храпач Г.С., Шемчук Ю.С. Конструювання педагогічної моделі формування готовності майбутніх офіцерів інституцій сектору безпеки і України до виконання завдань за призначенням в умовах водного середовища. *Інноваційна педагогіка*. Вип. 34. Т. 2. Причорноморський науково-дослідний інститут економіки та інновацій, 2021. С. 178–186.
10. Дикий Б.В., Вовканич Л.С., Власов А.П., Кіндзер Б.М. Зміни варіабельності серцевого ритму осіб різного віку під впливом стресових чинників. *Здоров'я людини, фітнес і рекреація. Фізичне виховання різних груп населення*. № 3. Науковий журнал «Теорія і методика фізичного виховання і спорту», 2013. С. 40–44.
11. Skalski D., Tuz M., Formela M., Pożarski D. Bezpieczeństwo, ratownictwo wodne i zarządzanie: wybrane aspekty: Monograph. Gdańsk, 2019. 126 p.
12. Makar P., Skalski D., Pęczak-Graczyk A. Ratownictwo wodne, sport pływacki i kultura fizyczna w teorii i praktyce: Monograph. Gdańsk, 2020. 176 p.
13. Про затвердження Інструкції з організації фізичної підготовки в Національній гвардії України: Наказ МВСУ від 13 жовтня 2014 р. № 1067 / Міністерство внутрішніх справ України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1375-14#Text> (дата звернення: 21.03.2021).
14. Хацаюк О.В. Спеціальна фізична підготовка: робоча програма навчальної дисципліни. Харків: НАНГУ, 2018. 23 с.

15. Бізін В.П., Миргород Д.О., Хацаюк О.В. Technical means of training for motor actions : навчальний посібник. Берлін : Lambert Academic Publishing, 2014. 231 с.
16. Гаркавий О.А., Хацаюк О.В. Педагогічні умови формування готовності майбутніх офіцерів інституцій СБОУ до виконання завдань за призначенням в екстремальних умовах водного середовища. *Сучасні технології в галузі фізичного виховання, спорту, фізичної терапії та ерго-терапії* : матеріали Міжнар. наук.-метод. конф., м. Харків, 5 березня 2021 р. Харків, 2021. С. 77–41.

Shemchuk V., Kindzer B., Skalski D., Liudovyk T., Lukin B. Approval of the Pedagogical Model of formation of readiness of future officers of Institutions of the Security Sector and Defense of Ukraine to complete tasks for purpose in the conditions of the aquatic environment

Today the organization of practical classes on military-applied swimming and overcoming water obstacles in the system of professional training of representatives of the Security and Defense Sector of Ukraine is carried out without considering their individual-typological (psychophysiological) features, which reduces the efficiency of the educational process. The above positions have a negative impact on the overall level of combat readiness of units, which requires appropriate changes to the Training Programs of the Security and Defense Institutions of Ukraine as a whole and justifies the relevance of the chosen area of scientific intelligence and its practical orientation.

The main purpose of the study is to test the Pedagogical Model of forming the readiness of future officers of the Institutions of the Security and Defense Sector of Ukraine to perform the tasks assigned to them in the Extreme conditions of the aquatic environment. During the Empirical Research, the members of the research group used the following methods: abstraction, analysis and synthesis, induction and deduction, modeling, mathematical and statistical methods (correlation analysis, factor analysis), their own experience in competitions in military-applied sports, experience of rescue operations and experience of combat operations, etc.

In order to determine the effectiveness of the Structural-Functional Model of formation of readiness of future officers of the National Guard of Ukraine to perform tasks assigned in Extreme conditions of the aquatic environment with emphasis on the use of Special Physical Training, a pedagogical experiment was organized, in which cadets of the National Academy of the National Guard of Ukraine (n = 25 people) took part, which were divided into representative: Control (Kg, n = 13 people) and Experimental (Eg, n = 12 people) groups. During the Pedagogical Experiment, the representatives of Kg in the process of studying the Discipline "Special Physical Training" used the generally accepted methods and appropriate means of Physical Training. In turn, future Eg officers additionally used the Pedagogical Model constructed by us.

When comparing the indicators before and after the use of the Structural-Functional Model constructed by us of formation of readiness of future officers of the National Guard of Ukraine for performance of tasks on purpose in Extreme conditions of water environment with accentuated use of means of Special Physical Training it is established, that the results obtained at the end of the Pedagogical Experiment in the studied groups increased relative to the initial data, and these differences are mostly significant (Eg, $P \leq 0,05$).

Key words: *approbation, military-applied skills, aquatic environment, readiness, extreme conditions, future officers, Pedagogical Model, Pedagogical Experiment, Professional education, Professional Competencies, Special Physical Training.*

І. Ф. Шумілова

доктор педагогічних наук,
доцент кафедри менеджменту та адміністрування
Бердянського державного педагогічного університету

ОСОБИСТІСНО-ДІЯЛЬНІСНИЙ ТА РЕГІОНАЛЬНИЙ ПІДХОДИ В РОЗКРИТТІ СУТІ ЗАГАЛЬНОКУЛЬТУРНОЇ ПІДГОТОВКИ МЕНЕДЖЕРІВ ОСВІТИ НА ЗАСАДАХ ПРОВІДНИЦТВА

Статтю присвячено важливій та актуальній проблемі збереження національної традиції та освітньої новації в історії педагогіки. У зв'язку із цим пріоритетного значення набуває визначення проблем, що існували в другій половині XIX – на початку XX століття в освіті, й з'ясування шляхів їх розв'язання, які пропонували відомі просвітники, педагоги, громадські діячі північно-приазовського регіону.

У статті наголошується, що проблема збереження національної традиції та освітньої новації в історії педагогіки, аналіз і творче використання досвіду провідницької місії педагогів, просвітників, громадських діячів Північного Приазов'я зумовлена необхідністю підготовки керівника у сфері освіти нової формації, який здатен вносити прогресивні зміни в розвиток освіти як на рівні регіону зокрема, так і суспільства в цілому.

Наголошується, що регіональна специфічність дослідження має ґрунтуватися на своєрідному матеріалі конкретної місцевості, що дозволяє виявити, проаналізувати й осмислити об'єктивні закономірності еволюції національної освіти й педагогічної думки України другої половини XIX – початку XX століть, а це сприятиме доцільності й ефективності загальнокультурної підготовки менеджерів освіти.

У статті здійснено аналіз особистісно діяльнісного підходу, який спирається на два рівноправні підходи – особистісно зорієнтований і діяльнісний. Реалізація особистісно-зорієнтованого підходу базується на науковому уявленні про особистість та її структуру, в контексті якої й стає можливим цілісний розгляд окремих психічних функцій, властивостей, психолого-педагогічних явищ, процесів.

Узагальнено, що вивчення питань загальнокультурної підготовки майбутніх менеджерів освіти передбачає розгляд і дослідження на стику особистісно зорієнтованого й діяльнісного підходів, що розкриває нові можливості розуміння проблеми, котрі впливають із діяльнісної характеристики особистості, яка прагне самоідентифікації, самореалізації та здатна визначати «антитрадиціоналізм мислення та діяльності, на основі якого сучасна особистість починає сприймати себе як учасника нескінченного діалогу» й суб'єкт-суб'єктної взаємодії, використати власний потенціал культуродоцільно й природовідповідно. Усі ці ознаки особистісно-діяльнісного підходу мають цільовий, проєктувальний, моделювальний і технологічний характер, що приводить до визначення оптимального стану професійної самоідентифікації особистості.

Ключові слова: особистісно-діяльнісний підхід, загальнокультурна підготовка менеджерів освіти, провідницька діяльність, просвітницька діяльність.

Постановка проблеми. В основу дослідження покладено реалізацію особистісно-діяльнісного й регіонального підходів, що дозволяє через призму «нової локальної історії» осмислити унікальність провідницької діяльності земських і громадських діячів, педагогів і з'ясувати значення загальнокультурної підготовки менеджерів освіти на засадах провідництва. У такому випадку методологія особистісно-діяльнісного підходу уможливіє розкриття суті провідницької діяльності як особливого виду соціальної активності просвітників, педагогів, громадських діячів Північного Приазов'я другої половини XIX – початку XX століть.

Адже проблема збереження національної традиції та освітньої новації в історії педагогіки, аналіз і творче використання досвіду провідниць-

кої місії педагогів, просвітників, громадських діячів Північного Приазов'я зумовлена необхідністю підготовки керівника у сфері освіти нової формації, який здатен вносити прогресивні зміни в розвиток освіти як на рівні регіону зокрема, так і суспільства в цілому. Регіональна специфічність дослідження ґрунтується на своєрідному матеріалі конкретної місцевості у виявленні об'єктивних закономірностей еволюції національної освіти й педагогічної думки України другої половини XIX – початку XX ст. Провідницька діяльність представників земств, громад залежала від соціально-економічної трансформації на політичному, соціальному й економічному рівнях і сприяла становленню та розвитку народної освіти, формуванню національної культури. І це

позначалось на освітньому просторі губерній Російської імперії.

Особистісно-діяльнісний підхід спирається на два рівноправні підходи – особистісно зорієнтований і діяльнісний. Реалізація особистісно зорієнтованого підходу базується на науковому уявленні про особистість та її структуру, в контексті якої і стає можливим цілісний розгляд окремих психічних функцій, властивостей, психолого-педагогічних явищ, процесів.

Аналіз актуальних досліджень і публікацій. Ідеї особистісно зорієнтованого підходу представлено в роботах О. Бондаревської, В. Лозової, О. Пехоти, С. Сисоєвої, А. Хуторського, І. Якиманської та інших [2; 12; 16; 19; 23; 14; 25]. Наріжним каменем особистісно зорієнтованого підходу є поняття «особистість» і «структура особистості». З філософського боку особистість об'єктивує внутрішній світ людини, що характеризується унікальністю та відкритістю. Реалізація особистості відбувається завдяки свідомому її включенню до самопізнання та самотворення, що відбивається в артефактах культури [22, с. 457]. Формування та самореалізація особистості розглядається сучасними філософами як сенс людського життя, фундамент щастя людини в єдиному й цілісному матеріально-духовному стані, що закладає основу продовження та творення особистісних смислів, індивідуального й громадського менталітету в контексті розуміння культури й світогляду, що зберігається в ментальній пам'яті покоління людей [18].

Мета статті полягає в осмисленні особистісно-діяльнісного й регіонального підходів щодо розкриття суті загальнокультурної підготовки менеджера освіти на засадах провідництва.

Виклад основного матеріалу. У психолого-педагогічному розумінні особистість – це певне поєднання психічних, психофізіологічних і соціально-психологічних властивостей: спрямованості (потреби, мотиви, інтереси, світогляд, почуття, переконання тощо), рис темпераменту й характеру, здібностей, особливостей психічних процесів, а саме пізнавальних: відчуття, сприймання, пам'яті, мислення, уяви, мови, уваги; емоційно-вольових – почуттів, волі [15]. Соціальний бік у структурі особистості становлять світогляд, потреби, інтереси, ідеали, устремління, етичні якості тощо. Метою розвитку освіти є вільний розвиток особистості [6].

Діяльнісний підхід є вихідним методом вивчення психіки й поведінки особистості – «діяльність є основою, засобом і вирішальною умовою розвитку особистості» [14, с. 78]. Підґрунтям діяльнісного підходу в педагогіці є ідеї відомих психологів Б. Ананьєва, Л. Виготського, П. Гальперіна, В. Давидова, М. Кагана, Н. Кузьміної, О. Леонтьєва, С. Рубінштейна, Г. Суворової та інших [1; 3; 4; 7; 9; 10; 18; 21].

Поняття «діяльність» має чотири основних значення, а саме: праця, робота, активність, поведінка. Для розкриття суті поняття доцільно звернути увагу на те, що діяльність відіграє певну роль у становленні особистості як соціальної істоти. Категорія діяльності розглядається як «<...> специфічно людська форма відношення до навколишнього світу, зміст якої складає його доцільну зміну й перетворення в інтересах людини; умова існування суспільства» [20, с. 386]. Діяльність має певну структуру, компонентами якої є мета, засоби, результат і власне процес. У загальному розумінні термін тлумачиться як практика, в основі якої усвідомлюється та перетворюється об'єктивна дійсність, що є підґрунтям розвитку людського суспільства, рушійною силою та критерієм істинності пізнання. Структуру її складають потреба, мета, мотив, доцільна діяльність, предмет, засоби й результат [20, с. 386].

У розв'язанні проблеми єдності свідомості й діяльності психологи спираються на теорію людської діяльності, за допомогою якої людина активно впливає на навколишній світ із метою його перетворення та задоволення власних потреб. Згідно з принципом єдності свідомості й діяльності Л. Виготський та О. Леонтьєв обґрунтували положення про те, що внутрішній психічний стан явища зумовлений особливостями будови зовнішньої практики діяльності суб'єкта; зовнішня практична діяльність інтеріоризується та набуває форму внутрішньої діяльності – психічної.

Так, психологічна теорія діяльності О. Леонтьєва допомагає розкрити проблему вивчення професійних знань та умінь, визначаючи діяльність через відношення: «Ми називаємо діяльністю не будь-який процес. Цим терміном ми позначаємо тільки такі процеси, які, здійснюючи те або інше ставлення людини до світу, відповідають особливій, відповідній потребі» [11, с. 518].

Відповідно до діяльнісного підходу провідним фактором у навчанні й вихованні є діяльність. У визначенні суті загальнокультурної підготовки ми виходимо з концепції діяльності О. Леонтьєва про окрему діяльність, яка виділяється з людської діяльності та являє собою «складну сукупність процесів, що об'єднані загальною спрямованістю на досягнення певного результату» [11, с. 520]. Отже, загальнокультурні уміння доцільно розглядати як ланцюг «окремих діяльностей» із виділенням у них дій та операцій, тому що «діяльність не існує інакше, окрім як у формі дій або ланцюга дій» [11, с. 520]. Більшість операцій у діяльності людини є результатом навчання, тобто результатом сформованості умінь. Діями О. Леонтьєв називає акти діяльності, підпорядковані цілям, поданим у певних умовах, а спосіб здійснення дії – операцією. Послідовно виконані операції й складають процес здійснення дій.

За допомогою провідницької діяльності, яка здійснюється менеджерами освіти (здобувачами другого рівня вищої освіти) в процесі загальнокультурної підготовки, розвивається потреба в реалізації провідницької місії, професійних інтересів, формуються дослідницькі уміння, здатність планувати свої життєві плани. Адже діяльність є основою, засобом і вирішальною умовою розвитку особистості. З огляду на це й особистісний, і діяльнісний підходи тісно взаємопов'язані й взаємозумовлені.

Особистісно-діяльнісний підхід сприяє ефективному вивченню та розумінню закономірностей, функціонування та розвитку психолого-педагогічних явищ і процесів. Змістовність особистісно-діяльнісного підходу ґрунтується на фундаментальних засадах «формування особистості як продукту соціально-історичного розвитку, носія культури, її унікальності, інтелектуальної та моральної свободи, права на повагу» [17, с. 51]. Він розкриває механізм особистісних новоутворень, які відбуваються під впливом багатьох чинників і приводять до змін у життєдіяльності індивіда в освітньому процесі; орієнтований на природний процес розвитку й саморозвитку особистісних властивостей, професійних здібностей індивіда в процесі активної діяльності й залежить від психолого-педагогічних, організаційно-педагогічних умов.

В. Лозова, визначаючи активність як важливу рису особистості, котра знаходить вияв у позитивному ставленні до діяльності та її результатів, готовності, прагненні до самостійної діяльності, відшліфовуванні якості її здійснення, виборі оптимальних шляхів для досягнення поставленої мети, акцентує на формуванні в особистості основних якостей, рис, які характеризують її суб'єктивне ставлення до діяльності, вибір нею шляхів здійснення діяльності, глибину чи поверховість, творчість чи репродукцію в розв'язанні конкретних завдань. Ставлення суб'єкта до діяльності (його активність) дає можливість визначити й схарактеризувати специфіку інтелектуальної, волевої та емоційної сфер особистості, визначити внутрішню необхідність діяльності для суб'єкта самої діяльності. Автор наголошує, що у визначенні активності слід розрізняти активність потенційну, яка дає можливість визначити стан прагнення, психологічну готовність до діяльності й реальну, тобто здійснення цього прагнення та реалізовану готовність, унаслідок чого суб'єкт досягає мети. Саме активність передбачає вибір суб'єктом діяльності об'єктів, засобів, форм діяльності, оптимальних шляхів досягнення мети, що вимагає сформованості певних якостей – самостійності, ініціативності, відповідальності тощо [12].

Особистісно-діяльнісний підхід виступає теоретико-методологічною стратегією дослідження питань загальнокультурної підготовки менедже-

рів освіти й дозволяє вивчати зміст провідницької діяльності педагогів, просвітників, громадських діячів, які реалізовували соціальну активність на території Північного Приазов'я в другій половині XIX – на початку XX століть. Крім цього, особистісно-діяльнісний підхід дозволяє оптимізувати способи й прийоми розвитку загальної культури, визначати шляхи її практичної реалізації та вдосконалення, вивчити специфічні особливості загальної культури діячів північно-приазовського регіону в історичній ретроспективі.

Реалізація особистісно-діяльнісного підходу сприяє поглибленню формування професійних здібностей менеджерів освіти шляхом запровадження проектування технології провідництва щодо визначення складових частин загальнокультурної підготовки менеджерів освіти; визнанню важливим фактором розвитку особистості провідницької діяльності; вибудовуванню педагогічної системи управління формуванням загальнокультурної компетентності менеджерів освіти. Водночас реалізація в дослідженні виключно особистісно-діяльнісного підходу не дає можливості розкрити зміст результату загальнокультурної підготовки, що для процесу проектування технології провідництва майбутніх менеджерів освіти має також вирішальне значення.

Загальна культура менеджера освіти виявляється не тільки в змісті його культурологічних знань, але й на рівні зацікавленості розумінням і розв'язанням наявних проблем провідництва, прагнень до саморозвитку, самовдосконалення – здатністю до провідницької діяльності.

З позиції особистісно-діяльнісного підходу провідницька діяльність майбутніх менеджерів освіти в процесі загальнокультурної підготовки розглядається нами як мотивувальна, що має певну мету, спрямована на певний об'єкт (розуміння людини), здійснюється за допомогою конкретних методів із використанням певних засобів, що приводить до конкретного результату – підготовленості до провідницької діяльності. Так, для дослідження становлять інтерес концепція розвитку вищих психічних функцій Л. Виготського; положення та ідеї теорії діяльності Б. Ананьєва, А. Бодалева, П. Гальперіна, А. Леонтєва, Б. Ломова, С. Рубінштейна, Б. Теплова; теорії поетапного формування розумових дій П. Гальперіна, Н. Талізної, Г. Ельконіна; психолого-педагогічні теорії про сутність і процес формування умінь і навичок А. Дмитрієва, Е. Кабанової-Меллер, Н. Менчинської. Крім цього, в методології навчання провідництву ми спираємося на концепцію динамічної функціональної структури особистості К. Платонова.

У дослідженні питань загальнокультурної підготовки менеджерів освіти вихідним теоретичним положенням є основоположний принцип психоло-

гії – єдність свідомості й діяльності, який стверджує, що свідомість не може бути поза діяльністю, як і діяльність без свідомості. З такої позиції особистісно-діяльнісний підхід вивчає психічне явище в контексті діяльності: діяльність і свідомість в єдності утворюють органічну не тотожність, а єдність [18]; «інструментальна» структура діяльності людини та її включеність у систему взаємин з іншими людьми. «Вищі специфічні людські психічні процеси можуть народитися тільки у взаємозв'язку людини з людиною ... і лише потім починають виконуватись індивідом самостійно» [3, с. 198–199].

Під час розгляду питань загальнокультурної підготовки менеджерів освіти доцільно звернутися до концепції Л. Виготського про культурно-історичний розвиток, який сприяє опануванню людиною тими допоміжними засобами поведінки, які людство створило в процесі історично-культурного розвитку.

У процесі реалізації менеджером освіти мети провідницької діяльності змінюється спосіб дії, структура прийому, весь устрій психологічних операцій, зовнішня діяльність переходить у внутрішню (інтеріоризується). У процесі загальнокультурної підготовки менеджерів освіти важливого значення набуває реалізація їхнього творчого потенціалу, а саме: креативність, конгруентність, критичність мислення, вміння інтерпретувати події та явища, вміння обирати інтелектуальні інструменти мислення, за допомогою яких ми сприймаємо й усвідомлюємо феноменальність провідництва.

Самоусвідомлення призводить до ідентифікації власної діяльності з провідницькою діяльністю менеджера освіти. Отже, загальнокультурна підготовка – це не просто засвоєння знань, набуття умінь і навичок, а насамперед сформованість у майбутнього менеджера освіти ціннісно-мотиваційного ставлення до провідницької діяльності, життя, творчості, науки в цілому з урахуванням того, наскільки культуровідповідним і доцільним є спосіб провідницького мислення (ментальних комплексів – інтелектуальних інструментів менеджера освіти, які дозволяють сприймати й усвідомлювати явища дійсності) щодо викладення генези провідництва в межах Північного Приазов'я на прикладах розкриття сенсу життєтворчості педагогів, просвітників, громадських діячів.

Так, земські діячі Північного Приазов'я другої половини XIX – початку XX століть – це й провідники, й просвітники. З одного боку, поняття «провідництво» й «просвітництво» суголосні. З іншого, – вони мають значні відмінності, які слід враховувати в науковому аналізі.

Так, професор В. Жадько зазначає, що «провідники єдиного замислу – це подвижники, це та категорія людей, яка докладає максимальних зусиль для того, аби «зрушити з місця» інертну масу людей, порушити їхній душевний

спокій заради того, щоб він не мав статусу суто фізичного, а постійно перебував у взаємодії з рухом мислення, а не тільки з рухом тіла. Адже це єдність протилежностей як умова єдності» [8, с. 92]. Отже, провідництво – це філософія буття людини творця, яка стає на шлях самопізнання, людини, яка постійно перебуває в стані творчості як потреби в самореалізації, людини, яка вірить у власні духовні сили, людини, свідомість якої не підвладна рабській психології. Така людина ніколи не буде виконавцем чужих думок і чужої волі.

Просвітництво передбачає реалізацію просвітницької місії особистості, групи людей, команди, компанії тощо. Просвітницька діяльність спрямована на «просвітлення», ознайомлення з певними знаннями, передовими ідеями, які допомагають людині розвиватися та зростати, розширювати власні світоглядні горизонти знань. Водночас як провідники, так і просвітники володіли й володіють високим рівнем соціальної відповідальності.

Так, логіко-структурний або науковий аналіз ключових понять термінологічного поля дослідження («демократична інтелігенція», «педагогічні й громадські діячі», «земські діячі», «соціальна активність», «активна громадська позиція» тощо) дозволяє визначити провідницьку діяльність педагогів і громадських діячів (демократичної інтелігенції) Північного Приазов'я (друга половина XIX – початок XX ст.) як особливий вид соціальної активності педагогів і громадських діячів, що ґрунтується на подвижництві, громадянськості, соціальній і моральній відповідальності, активній громадській позиції.

Характеристика цілей і завдань особистісно-діяльнісного підходу, а також самі зміни, які відбуваються за умов його реалізації в дослідженні, перебудовує його процесуально-технологічний аспект у такий спосіб, щоб суб'єкти освітнього процесу опанували також і педагогічну діяльність в її цілісному уявленні.

Висновки і пропозиції. Таким чином, вивчення питань загальнокультурної підготовки майбутніх менеджерів освіти передбачає розгляд і дослідження на стику особистісно зорієнтованого й діяльнісного підходів, що розкриває нові можливості розуміння цієї проблеми, котрі випливають із діяльнісної характеристики особистості, яка прагне самоідентифікації, самореалізації та здатна визначати «антитрадиціоналізм мислення та діяльності, на основі якого сучасна особистість починає сприймати себе як учасника нескінченного діалогу» [13, с. 63] та суб'єкт-суб'єктної взаємодії, використати власний потенціал культуродоцільно й природовідповідно. Усі ці ознаки особистісно-діяльнісного підходу мають цільовий, проєктувальний, моделювальний і технологічний характер, що приводить до визначення оптимального стану професійної самоідентифікації особистості.

Список використаної літератури:

1. Ананьев Б.Г. Человек как предмет познания. 3-е изд. Санкт-Петербург : Питер, 2003. 282 с.
2. Бондаревская Е.В. Теория и практика личностно-ориентированного образования. Ростов-на-Дону : Изд-во Ростовского пед. ун-та, 2000. 352 с.
3. Выготский Л.С. Развитие высших психических функций. Из неопубликованных трудов. Москва : Изд-во Акад. пед. наук, 1960. 500 с.
4. Гальперин П.Я. Формирование знаний и умений на основе теории поэтапного усвоения умственных действий : сборник статей. Москва : Изд-во Моск. ун-та, 1968. 135 с.
5. Гершунский Б.С. Философия образования : учебное пособие для студентов высших и средних педагогических учебных заведений. Москва : Московский психолого-социальный институт, 1998. 432 с.
6. Гончаренко С.У. Український педагогічний словник. Київ : Либідь, 1997. 376 с.
7. Давыдов В.В. Проблемы развивающего обучения : опыт теоретического и экспериментального психологического исследования : учебное пособие для вузов. Москва : Академия, 2004. 283 с.
8. Жадько В.А., Бідзіля П.О. Провідник і провідництво в освітній діяльності. *Наукові записки Бердянського державного педагогічного університету. Сер. : Педагогічні науки*. 2018. Вип. 2. С. 86–98. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/nzbdpu_2018_2_11 (дата звертання: 12.10.2019).
9. Каган М.С. Человеческая деятельность. Москва : Политиздат, 1974. 328 с.
10. Кузьмина Н.В. Очерки психологии труда учителя : психологическая структура деятельности учителя и формирование его личности. Ленинград : Изд-во Ленинград. гос. ун-та, 1967. 183 с.
11. Леонтьев А.Н. Деятельность. Сознание. Личность : пособие. URL : <http://www.psylib.ukrweb.net/books/leona01/txt04.htm> (дата звертання: 10.09.2020)
12. Лозова В.І., Троцько Г.В. Теоретичні основи виховання і навчання : навчальний посібник. Харків : ОВС, 2002. 400 с.
13. Людиномірність гармонізації культурно-освітнього простору особистості : методологія, експертиза та психолого-педагогічні рецепції : монографія / І.П. Аносов, В.В. Молодиченко, Т.С. Троїцька ; за заг. ред. Т.С. Троїцької. Мелітополь : Видавничий будинок ММД, 2012. 378 с.
14. Нечепоренко Л.С. Сучасна педагогіка : навчальний посібник. Харків : ХНУ ім. В.Н. Каразіна, 2007. 216 с.
15. Петровский А.В. Личность. Деятельность. Коллектив. Москва : Политиздат, 1982. 255 с.
16. Пехота О.М. Особистісно орієнтоване навчання : підготовка вчителя : монографія / О.М. Пехота, А.М. Огарева. Миколаїв : Вид-во «Іліон», 2005. 272 с.
17. Психологическая энциклопедия / под ред. Р. Корсини, А. Ауэрбаха. 2-е изд. Санкт-Петербург : Питер, 2003. 1096 с.
18. Рубинштейн С.Л. Бытие и сознание. Человек и мир. Москва, Санкт-Петербург : Питер, 2003. 512 с.
19. Сисоєва С.О. Творчий розвиток учнів у контексті особистісно-орієнтованого навчання. *Гуманітарні науки*. 2001. № 1. С. 110–118.
20. Советский энциклопедический словарь. Москва : Советская Энциклопедия, 1979. 1600 с.
21. Суворова Г.А. Психология деятельности : учебное пособие для студентов психологических и педагогических вузов. Москва : ПЕРСЭ, 2003. 176 с.
22. Філософський енциклопедичний словник : довідкове видання. Київ : Абрис, 2002. 568 с.
23. Хуторской А.В. Методика личностно-ориентированного обучения. Как обучать всех по-разному? : пособие для учителя. Москва : ВЛАДОС-ПРЕСС, 2005. 383 с.
24. Ягупов В.В. Педагогіка : навчальний посібник. Київ : Либідь, 2002. 560 с.
25. Якиманская И.С. Формирование интеллектуальных навыков в процессе производственного обучения. Москва : Высшая школа, 1979. 88 с.

Shumilova I. Personal-active and regional approaches in disclosure of the essence of general cultural training of managers of education in on the basis of guidance

The article is devoted to the significant and topical problems of preserving the national tradition and educational innovation in the history of pedagogical science. In connection with it, priority is given to identifying problems that existed in the second half of the nineteenth – early twentieth century in education and clarifying ways to solve them, suggested by well-known educators, teachers, public personalities of the North Azov region.

The article emphasizes that the problem of preserving national traditions and educational innovations in the history of pedagogical science, analysis and creative use of the experience of the leading mission of teachers, educators, public personalities of the North Priazovye due to the needs of training a leader in education of new formation, education both at the level of the region in particular and society as a whole.

It is emphasized that the regional specificity of the study should be based on the specific material of a particular area that allows to identify, analyze and comprehend the objective patterns of evolution of national education and pedagogical thought of Ukraine in the second half of the XIX – early XX centuries.

The article analyzes the personal-active approach that is based on two equal approaches – personality-oriented and active. The implementation of personality-oriented approach is based on the scientific idea of personality and its structure, in the context of which it becomes possible to consider a holistic view of individual mental functions, properties, psychological and pedagogical phenomena, processes.

In general, the study of general cultural training of future managers of education involves consideration and research at the intersection of personality-oriented and active approaches that opens up new possibilities for understanding this problem, arising from the activity characteristics of the individual seeking self-identification, self-fulfillment and activity on the basis of which the modern personality begins to perceive himself as a participant in endless dialogue and subject-subject interaction, using their own potential culturally and environmentally appropriate. All these features of the personality-active approach have purpose, design, modeling and technological nature that leads to the determination of the optimal state of professional self-identification of manager in education.

Key words: *personal-active approach, general cultural training of managers in education, guidance activity, educational activity.*

УДК 015.3:159.9

DOI <https://doi.org/10.32840/1992-5786.2021.76-3.33>**І. Д. Юник**кандидат педагогічних наук, доцент,
докторант

Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова

ПЕРСПЕКТИВНІ НАПРЯМИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ІНТЕРНЕТ-КОМУНІКАЦІЇ БРЕНДУ ВИКЛАДАЧА ВИШУ ЗІ СТУДЕНТСЬКОЮ ЦІЛЬОВОЮ АУДИТОРІЄЮ

У статті аргументовано необхідність формування персонального бренду викладачем закладу вищої освіти як інструмента підвищення його конкурентоздатності на національному й світовому рівнях, а також як засобу досягнення професійно зумовлених цілей унаслідок мінімізації негативного впливу комунікативних бар'єрів із боку студентської цільової аудиторії. Окреслено дієвий шлях урегулювання інтенсивності бренд-комунікації завдяки формуванню єдиного комунікаційного потоку інформації, де кожне нове повідомлення доповнює або уточнює зміст попереднього, не заперечуючи його. Викладено зміст, структуру й провідні особливості інтернет-комунікації бренду викладача вишу зі студентською цільовою аудиторією. Обґрунтовано два функціонально відмінні вектори позиціонування вебсайту викладача вишу – як окремого інтернет-ресурсу, створеного з метою формування відносно автономного бренду фахівця, а також в системі зонтичного бренду закладу вищої освіти як його суббренду. Наголошено на поліспрямованості інтерфейсу вебсайту фахівця, що уможлиблює охоплення інформаційним впливом одразу декількох цільових аудиторій без необхідності чіткого виділення пріоритетності однієї з них: абітурієнтів; студентів; колеґ; адміністрації вишу; представників наукової спільноти; роботодавців, зацікавлених у проєктній співпраці поза межами закладу вищої освіти тощо. Проаналізовано основні причини виникнення кліпового мислення як закономірного й логічного наслідку інформатизації сучасного суспільства. Зорієнтовано увагу на перспективи вдосконалення бренд-комунікації викладача вишу зі студентською цільовою аудиторією шляхом ефективного використання провідних переваг кліпового мислення в дискретному навчанні. Доведено, що цілеспрямоване ігнорування, заперечення або протидія кліповості мислення сучасної студентської аудиторії з боку бренду викладача вишу призведуть до втрати бренд-комунікації викладача релевантності інформаційним запитам студентської аудиторії, а також негативно позначаться на рівні професійної підготовки здобувачів вищої освіти, позбавляючи їх ефективних інструментів поліпроєктної діяльності як невіддільного фактора забезпечення конкурентоздатності.

Ключові слова: бренд, викладач вишу, інтернет-комунікація, цільова аудиторія, соціальна мережа, кліпове мислення.

Постановка проблеми. У сфері корпоративного брендингу (формуванні брендів закладів вищої освіти) загальноновизнаним, хоч і не досить поширеним стало рекламне просування освітніх пропозицій в онлайн-форматі (через оптимізований сайт закладу вищої освіти, контекстною та банерною рекламою та навіть «партизанським» маркетингом на профільних блогах абітурієнтів). Разом із тим вагомою перешкодою на шляху всебічного використання інструментів реклами для просування персонального бренду фахівця вищої школи виступає відсутність необхідних рекламних бюджетів. Саме тому особливої актуальності набуває питання віднайдення альтернативних способів самопрезентації бренду викладача вишу в інтернет-просторі, здатних показувати високий рівень ефективності бренд-комунікації за мінімальних матеріальних витрат.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сутність бренд-комунікації та специфіка її удосконалення ґрунтовно розглянуті в галузях еконо-

міки, менеджменту, маркетингу, соціальних комунікацій тощо І. Дзялошинським, Ю. Запесоцьким, К. Коганом, Г. Студінською, О. Шевченко, E. Drozdova, Yu. Shuyskaya, D. Schultz, H. Schultz та рядом інших науковців. Викладенню особливостей і перспектив інтернет-комунікації в системі вищої освіти присвячено дослідження А. Бахметьєвої, О. Бубич, О. Гілевич, В. Єхалова, Н. Житеньової, О. Клигуненко, О. Кравець, Е. Куш, В. Седінкіна, В. Kalhor, J. Knight, Y. Lakshmi, I. Majid, A. Nikravanshalmani, A. Pinna, S. Simin, M. Tavangar та інших науковців. Утім, незважаючи на системність підходу до розгляду онлайн-комунікації як фактора ефективного формування корпоративного бренду, поза увагою дослідників залишилось питання віднайдення перспективних напрямів удосконалення бренд-комунікації персонального бренду викладача вишу зі студентською цільовою аудиторією в Інтернеті з урахуванням специфіки освітнього інформаційного простору.

Мета статті – обґрунтувати перспективні напрями вдосконалення Інтернет-комунікації бренду викладача вишу зі студентською цільовою аудиторією в сучасних соціокультурних умовах.

Виклад основного матеріалу. На сучасному етапі розвитку цивілізації необхідність формування персонального бренду фахівцями всіх без виключення спеціальностей, в тому числі максимально дистанційованих від бізнесу, вже є незаперечною. Бренд постає не тільки інструментом підвищення конкурентоздатності викладача вишу на національному й світовому рівнях, а й засобом досягнення професійно зумовлених цілей унаслідок мінімізації негативного впливу комунікативних бар'єрів із боку студентської цільової аудиторії. Ефективність комунікації зі студентською цільовою аудиторією прямо корелює з її неперервністю на основі можливості передавати аудиторії «нефільтровану» інформацію безпосередньо від бренду викладача вишу. Така інформація, позбавлена сторонніх інтерпретацій, оцінних суджень та умисних / неумисних викривлень посередниками (змістових помилок, маніпуляцій, фальсифікації фактів, неправильного / неповного донесення інформації тощо), дозволяє представникам цільової аудиторії сформулювати власне неупереджене ставлення до бренду фахівця. Натомість викривлення здатні перетворити потенційно важливу для цільової аудиторії інформацію про бренд науково-педагогічного працівника на нерелевантну чи неперіоритетну на фоні інших повідомлень, тоді як сам бренд, опинившись у статусі джерела неправдивої інформації, може навіть втратити довіру цільової аудиторії [3, с. 145].

Слід зазначити, що звичне для сфери вищої освіти умисне «замовчування» фахівцем власних наукових і викладацьких звершень і тим паче досягнень поза межами вишу як прояв упереджено негативного ставлення до самопрезентації знижує ефективність бренд-комунікації, оскільки вона передбачає постійне й вчасне інформування цільової аудиторії. Позитивний ефект від «постфактум-інформування» зазвичай є значно слабшим, ніж аналогічний ефект від попереднього анонсування викладацьких дій, адже останній дозволяє залучити аудиторію комунікації чи навіть взаємовигідної співпраці в режимі реального часу [14, с. 13–16].

Утім, прагнення викладача вишу постійно бути в колі уваги представників цільової аудиторії завдяки використанню максимальної кількості каналів комунікації (вербальних звернень, використання віртуальних інформаційних ресурсів – соцмереж, персонального сайту / блогу, e-mail розсилки тощо) межує з небезпекою прояву надокучливості та, як результат, інформаційної втоми в студентській аудиторії. Варто розрізнити вже лояльних до бренду представників цільо-

вої аудиторії, для яких бренд-інформація вже набула статусу пріоритетної, та потенційних споживачів цього бренду, які в ході першої прямої чи опосередкованої комунікативної взаємодії з ним формують про нього своє перше враження. Для лояльних до бренду представників цільової аудиторії надлишок бренд-інформації ще є прийнятним, тоді як для потенційних споживачів цього бренду може стати причиною упередженого ігнорування саме через підсвідоме ототожнення гіперобсягів інформації зі спробою характерного для сфери бізнесу й не притаманного вищій школі маніпулятивного завоювання прихильності аудиторії за будь-яку ціну. Аналогічний ефект може викликати й не досить динамічна подача інформації.

Закономірною відповіддю на потребу врегулювання інтенсивності бренд-комунікації через різні канали стала поява концепції інтегрованих бренд-комунікацій (похідної від інтегрованих маркетингових комунікацій), згідно з якою бренд повинен сформулювати єдиний комунікаційний потік інформації, де кожне нове повідомлення доповнює або уточнює зміст попереднього, не заперечуючи його. Таким чином, в уяві цільової аудиторії формується цілісний конвенціональний образ бренду як соціального об'єкта, позбавлений дисгармонійних відношень між внутрішніми конструктами [9, с. 455].

Основними елементами бренд-комунікації є: адресант (носій бренду), який ініціює встановлення та / або підтримку контакту з адресатом; адресат (цільова аудиторія, зокрема студентська); повідомлення; контекст; код (спільна для адресанта й адресата система «правил», за допомогою яких перший кодує, а другий – декодує повідомлення); канал комунікації; медіум. Слід наголосити на недоцільності ототожнення понять «канал комунікації» та «медіум», адже під першим розуміється «маршрут» передачі інформації від адресанта до адресата, а під останнім – засіб цієї передачі. Наприклад, до медіумів усної комунікації бренду викладача вишу зі студентською цільовою аудиторією належать навчальні заняття, майстер-класи, відеоконференції, а до медіумів письмової бренд-комунікації – наукові статті, повідомлення в соцмережах, статті в блозі, резюме на сайті закладу вищої освіти тощо [5, с. 29–30].

Узагальнення вищевикладеної інформації дозволяє визначити бренд-комунікацію викладача вишу зі студентською цільовою аудиторією як загальну суму всіх їхніх інтеракцій за всіма каналами й медіумами й у всіх точках контакту. Вагомим показником її успішності виступає здатність бренду викликати в цільової аудиторії «почуття причетності» до нього, усвідомлення єдності з ним і прагнення «присвійності» (визнання бренду

як «свого») завдяки використанню максимально релевантних інформаційним запитам сучасної цільової аудиторії каналів комунікації, передусім в інтернет-просторі.

Одним із найефективніших засобів презентації бренду викладача вишу в Інтернеті є вебсайт. Наявність у закладів вищої освіти офіційних сайтів і «лендингів для абітурієнтів» (вебсторінок зі стислою інформацією рекламного характеру про переваги навчання в певному закладі вищої освіти із закликом до цього) вже стала звичною, тоді як науково-педагогічні працівники означених установ переважно задовольняються розміщенням інформації про себе лише на означених інтернет-ресурсах, ігноруючи можливість створення власного сайту-візитівки, персональної сторінки, блогу тощо. З огляду на це потенційна цільова аудиторія персонального бренду викладача вишу, позбавлена можливості безпосередньої офлайн-комунікації з ним, не має змоги отримати про нього навіть базову інформацію орієнтувального характеру з метою ухвалення рішення про необхідність ініціювання комунікації [1, с. 10; 13, с. 14].

За позиціонуванням вебсайт викладача вишу може бути як окремим інтернет-ресурсом, так і складником ієрархічно вищої системи, наприклад, з використанням інструментів Moodle. Для першого з окреслених варіантів пріоритетним є формування самостійного бренду фахівця, тоді як другий варіант передбачає сприймання цільовою аудиторією бренду фахівця або в системі зонтичного бренду закладу вищої освіти як його суббренду (одного з численних складників), або як «обличчя» бренду вишу (засіб популяризації установи в очах цільової аудиторії). Пропорція переваг і недоліків кожного з варіантів залежить не тільки від стратегії формування та просування бренду викладача вишу, а й від стану сформованості бренду самого вишу. Зокрема, якщо бренд викладача виступає щодо бренду вишу в домінуючій ролі бренду-«зірки» (позитивно впливаючи на нього), бренду-«важеля» (покращуючи положення вишу на ринку, де сам фахівець є відносно новим «гравцем») – бренд викладача може не отримати синергійного ефекту від взаємодії з брендом закладу вищої освіти, тоді як бренд установи матиме із цього чималий зиск.

Слід наголосити й на можливості «відносно автономного» позиціонування бренду науково-педагогічного працівника навіть завдяки використанню інтернет-ресурсів закладу вищої освіти. Так, ефективними інструментами самобрендингу викладача виступають розміщені на сайті вишу резюме й е-портфоліо (електронного портфоліо). Указана в них інформація здатна багатовекторно презентувати чесноти фахівця, окреслюючи перспективи вигідної взаємодії з ним для галузево

розмаїтих представників цільової аудиторії. Створення е-портфоліо як один із перспективних шляхів самопрезентації фахівця дозволяє не лише зазначити інформацію про найвагоміші, на його думку, досягнення, а й викласти оцінні відгуки щодо них авторитетних представників цільової аудиторії бренду (адміністрації вишу, колег, студентів, партнерів викладача по освітніх чи будь-яких інших проєктах тощо). Таким чином, забезпечується ефективний комунікативний вплив на соціальні групи через лідерів думок, довіра до яких в означених групах дозволяє мінімізувати негативний вплив комунікативних бар'єрів та уникнути умисних / неумисних інформаційних викривлень, серед яких – фальсифікація фактів, маніпуляції, неповне донесення інформації тощо [3, с. 145; 8, с. 67].

Оскільки студентська цільова аудиторія не є для бренду викладача вишу єдиною, вартою уваги постає і поліспрямованість інтерфейсу вебсайту фахівця, що уможливорює охоплення інформаційним впливом одразу декількох цільових аудиторій без необхідності чіткого виділення пріоритетності однієї з них: абітурієнтів; студентів; колег; адміністрації вишу; представників наукової спільноти; роботодавців, зацікавлених у проєктній співпраці поза межами закладу вищої освіти тощо [13, с. 15; 15, с. 9]. Наприклад, розміщення на сайті викладача активних посилань на його акаунти в наукових інтернет-сервісах (ResearcherID, ORCID, Google Scholar та інші) буде затребуваним не тільки науковцями, зацікавленими в цитуванні праць автора або співпраці з ним в межах нових проєктів, але й студентською спільнотою з метою опрацювання наукового доробку викладача без необхідності відвідувати бібліотеку, що є вкрай важливим в умовах дистанційного навчання. Своєю чергою для роботодавців, зацікавлених у проєктній співпраці поза межами закладу вищої освіти, інформація про наукові здобутки фахівця стане додатковим доказом його інноваційності. Важливим видається навіть те, що розміщена на різних сторінках чи вкладках сайту інформація доступна й для «потенційно незацікавленої» в її отриманні аудиторії, представники якої здатні чинити прямий чи опосередкований вплив на цільову аудиторію бренду (батьки студентів; лідери думок у соціальних групах, до складу яких входять студенти).

B. Kalhor, J. Knight, A. Nikravanshalmani, A. Pinna, S. Simin, M. Tavangar та ряд інших дослідників дійшли єдності в тому, що для сайтів освітньої сфери (як персональних, так і корпоративних сайтів вишів) висувуються якісно відмінні від загальноприйнятих у сфері бізнесу критерії оцінювання, хоча означена межа стрімко стирається комодифікацією та масовізацією вищої освіти як закономірними наслідками глобаліза-

ції. Наприклад, трафік вебсайту доцільно розцінювати насамперед як показник якості інформаційного наповнення сайту, використання правильних ключових слів, вдалого дизайну, зручного інтерфейсу й навіть досконалості підбору доменного імені. Утім, не вся інформація, розміщена на вищеозначених сайтах, має навіть опосередковано комерційне призначення – можливість її «монетизації» для суб'єктів освітньої діяльності не повинна ставати пріоритетною [11, с. 75; 12, с. 68, 73; 15, с. 9].

Всебічний розвиток глобального інформаційного простору й стрімке зростання ролі електронно-віртуальної реальності з притаманними їй гіпертекстуальністю, інтерактивністю, асинхронністю та рядом інших характерних особливостей актуалізувало необхідність врахування сучасною вищою школою досить неординарного за своєю сутністю та значенням феномена – кліпового мислення. Означений термін поки що не увійшов у широкий науковий вжиток, тому в літературі зустрічаються альтернативні варіанти, зокрема «альтернативна культура сприйняття інформації» (від лат. "alternatio" – чергування, зміна). На неоднозначність трактування кліпового мислення вказує зонайменше той факт, що слово «слір» перекладається з англійської мови як «затискач, скріпка, скоба» в значенні іменника та як «пропускати слова» в значенні дієслова, тобто простежується дуалізм значень (поєднувати – роз'єднувати). На думку І. Дзялошинського, під кліповим мисленням слід розуміти різновид пізнавального процесу, спрямований на швидке охоплення динамічно-короткотривалих, різноманітних за змістом і формою фрагментів інформації (переважно візуальної) [3, с. 543–544].

Припущення стосовно похідності кліпового мислення від специфіки поширення інформації в популярних соцмережах (наприклад, Twitter та Instagram) доцільно визнати алгоритмічно хибними, оскільки соцмережі, як і більшість високотехнологічних розробок ІТ-індустрії, є лише закономірною реакцією на запит сучасного соціуму. Водночас доцільно визнати, що особливості інтернет-комунікації (зокрема щодо невеликих розмірів екрану цифрових гаджетів) суттєво підсилили темпи прояву особливостей кліпового мислення в соціумі. Відповідно, основні причини виникнення кліпового мислення простежуються саме в соціально-цивілізаційній площині, являючи собою:

- збільшення темпів зростання обсягу інформації та породжену цим необхідність в її швидкій фільтрації з метою виділення пріоритетної та максимально релевантної певному запиту;
- потребу у швидкому охопленні найактуальнішої інформації, яка межує з неможливістю виділення тривалого часу на її інтерпретацію;

- необхідність комбінувати різні потоки інформації, яка своєю чергою актуалізує й посилює попередню потребу у швидкому охопленні найактуальнішої інформації з уже збільшеного числа потоків інформації;

- поліпроєктну діяльність фахівців, яка передбачає велику вірогідність наявності окремих потоків інформації для кожного з проєктів;

- домінування діалогічно-дискусійних форм нелінійної комунікації тощо [2, с. 68; 7, с. 64–65].

Ставлення сучасної вищої освіти до кліпового мислення поки що є неоднозначним. З одного боку, дослідники розробляють методи цілеспрямованої протидії цьому феномену в рамках навчального процесу, наділяючи його безкомпромісно негативним значенням. Прихильники вищеозначеної позиції стверджують, що кліпове мислення позбавляє студентство здатності критично сприймати інформацію та піддавати її системному аналізу, а також робить сучасних здобувачів вищої освіти незахищеними щодо шкідливих сугестивних впливів [6, с. 18–19].

З іншого боку, вже на етапі закінчення закладу середньої освіти й вступу до закладу вищої освіти абітурієнт стикається з необхідністю проходити тестування, яке передбачає оцінку лише «фрагментарних» знань, залишаючи поза увагою їх системність. Таким чином, видається можливим окреслити одразу дві причини неефективності «боротьби» з кліповим мисленням студентів вишів:

- по-перше, протидія одному з похідних векторів розвитку цивілізації апіорі видається безперспективною (кліпове мислення є саме побічним ефектом інформатизації суспільства, а не навпаки);

- по-друге, сама система вищої освіти фрагментарно «плекає» елементи кліпового мислення, закладаючи їх в основу пріоритетних критеріїв оцінювання якості середньої та вищої освіти.

Неготовність системи вищої освіти до всебічного врахування специфіки кліпового мислення яскраво простежилась за потреби повного переходу навчального процесу в онлайн-режим на період карантину для протидії пандемії COVID-19, оскільки звичний для офлайн-освіти монологічний виклад лекційного матеріалу, підкріплений «традиційним» проведенням семінарів і практикумів, призвів до миттєвого зниження відвідуваності студентами навчальних занять. Ураховуючи легкість застосування сучасними здобувачами вищої освіти інтернет-технологій, незмінність змісту навчального матеріалу й відносно незначний вплив технічних перешкод (нестійкість інтернет-з'єднання комунікаторів і проблеми в роботі технічних пристроїв), означена тенденція засвідчила саме падіння в студентів інтересу до

навчання, причини якого лежать площині вибору доцільних методів і форм викладання в режимі онлайн. Одним із перспективних шляхів розв'язання вищеокресленої проблеми в науковій літературі вважається інтеграція в навчальний процес «дискретного навчання», де буде місце проєктній роботі з використанням інтернет-контенту, динамічна подача інформації із застосуванням «візуально-кліпових» методів подачі інформації (графіків, діаграм, презентацій, блок-схем, ментальних карт і навіть елементів гейміфікації) з обов'язковим моніторингом її релевантності запитам студентської цільової аудиторії, а також із залученням студентів до постійної взаємодії з викладачем вишу для спільної адаптації навчальної інформації до студентських інформаційних запитів [10, с. 52–53].

Висновки і пропозиції. Інтернет-комунікація бренду викладача вишу зі студентською цільовою аудиторією має тривекторну спрямованість:

- забезпечує поширення інформації;
- уможливорює презентацію оцінного ставлення аудиторії до означеної інформації та до самого бренду як її автора, співавтора чи зацікавленого популяризатора;
- надає змогу лояльній до бренду аудиторії регулярно отримувати від нього інформацію, слідкуючи за інтернет-ресурсом (персональним сайтом, блогом, акаунтом у соцмережі тощо).

Досягнення максимальної ефективності реалізації всіх векторів інтернет-комунікації бренду викладача вишу зі студентською цільовою аудиторією можливе виключно за умови правильного вибору каналів комунікації та їх використання з максимальним урахуванням специфіки, зокрема: типу й обсягу призначеної для поширення інформації, регулярності її поширення, характеру коментування інформації від інших учасників тощо.

Кліпове мислення студентів є закономірним і логічним наслідком інформатизації суспільства, тому ефективне використання його провідних переваг завдяки інтеграції в навчальний процес дискретного навчання постає одним із перспективних шляхів удосконалення бренд-комунікації викладача вишу зі студентською цільовою аудиторією.

Цілеспрямоване ігнорування, заперечення або протидія кліповості мислення сучасної студентської аудиторії з боку бренду викладача вишу матимуть двовекторний негативний ефект, оскільки:

- бренд-комунікація викладача стане за змістово-формотворчими ознаками нерелевантною інформаційним запитам сучасної студентської цільової аудиторії, що може спричинити втрату довіри здобувачів вищої освіти до сучасності отриманих від викладача знань чи навіть системи вищої освіти загалом;

– професійна підготовка здобувачів вищої освіти не повною мірою задовольнятиме запити сучасного ринку праці, позбавляючи майбутніх фахівців ефективних інструментів поліпроєктної діяльності як невіддільного фактора забезпечення їх конкурентоздатності.

Список використаної літератури:

1. Бахметьєва А.М. Використання вітчизняними університетами соціальних мереж у PR-комунікаціях. *Communications and Communicative Technologies*. 2018. Вип. 18. С. 4–12.
2. Бубич О.А., Гилевич Е.Г. Клиповое мышление и организация педагогического процесса в вузе. *Моделирование эффективной речевой коммуникации в контексте академического и профессионально ориентированного взаимодействия*. Минск, 2016. С. 65–71.
3. Дзялошинский И.М. Коммуникационные процессы в обществе: институты и субъекты : монография. Москва : АПК и ППРО, 2012. 592 с.
4. Житеньова Н.В. Електронне портфоліо як інструмент самопрезентації майбутнього фахівця. *Відкрите освітнє е-середовище сучасного університету*. 2017. № 3. С. 212–219.
5. Запесоцкий Ю.А. Основы брендинга. Санкт-Петербург : СПбГУП, 2011. 88 с.
6. Клигуненко Е.Н., Ехалов В.В., Кравец О.В., Куц Е.А., Сединкин В.А. Клиническое и клиповое мышление в процессе обучения врачей-интернов. *Проблеми вищої школи*. 2018. № 6 (93). С. 12–23.
7. Коган К.М. Соціальні мережі як елемент нового соціального середовища. *Міжнародний науковий форум: соціологія, психологія, педагогіка, менеджмент*. 2014. Вип. 16. С. 61–71.
8. Студінська Г.Я. Концептуальні питання формування бренду особистості. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»*. Серія «Економіка». 2015. Вип. 28. С. 65–69.
9. Шевченко О.Л. Маркетингові комунікації та їхня роль у процесах створення бренду. *Маркетинг та логістика в системі менеджменту* : матеріали ІХ Міжнар. наук.-практ. конф., м. Львів, 8–10 листопада 2012 р. Львів : Видавництво Львівської політехніки, 2012. С. 455–457.
10. Drozdova E.A., Shuyskaya Yu.V. Clip Thinking and Its Influence the Teaching Methodology. *Culture, Personality, Society in the Conditions of Digitalization: Methodology and Experience of Empirical Research* : Proceedings of XXIII International Conference, Yekaterinburg, 19th–21st March 2020. Yekaterinburg : Ural State Pedagogical University, 2020. P. 46–54.
11. Kalhor B., Nikravanshalmani A. Correlation between Content and Traffic of the Universities' Website. *International Journal of Information*

- Science and Management*. 2015. Vol. 13. No. 2. P. 61–76.
12. Knight J. Cross-Border Education as Trade: Issues for Consultation, Policy Review and Research. *Journal of Higher Education in Africa*. 2004. Vol. 2. No. 3. P. 55–81.
13. Majid I., Lakshmi Y. Analysis of University Websites – a Study. *Research and Reflections on Education*. 2020. Vol. 18. No. 02B. P. 11–20.
14. Schultz D.E., Schultz H.F. Transitioning Marketing Communication into a twenty-first century. *Journal of marketing communications*. 1998. No. 4. P. 9–26.
15. Simin S., Tavangar M., Pinna A. Marketing and Culture in University Websites. *CLCWeb: Comparative Literature and Culture*. 2011. Vol 13. Issue 4. URL: <http://docs.lib.purdue.edu/clcweb/vol13/iss4/6>.

Yunyk I. Perspective directions of improvement of internet communication of the professor's brand with student target audience

The article argues the need for the formation of a personal brand by a teacher of higher education as a tool to increase its competitiveness at the national and international levels, and as a means of achieving professionally determined goals by minimizing the negative impact of communication barriers by the student target audience. An effective way to regulate the intensity of brand communication by forming a single communication flow of information is outlined, where each new message complements or clarifies the content of the previous one, without denying it. The content, structure and leading features of the Internet communication of professor's brand with students target audience are shown. Two functionally different vectors of positioning the professor's website are substantiated – as a separate Internet resource created to form a relatively autonomous brand of a specialist, as well as in the umbrella brand system of a higher education institution as its sub-brand. Emphasis is placed on the versatility of the interface of the specialist's website, which allows the informational impact on several target audiences without the need to clearly prioritize one of them: entrants; students; colleagues; university administration; representatives of the scientific community; employers interested in project cooperation outside the university, etc. The main reasons for the emergence of clip thinking as a natural and logical consequence of the informatization of modern society are analyzed. Author's attention is focused on the prospects of improving the brand communication of the professor with student target audience by effectively using the leading advantages of clip thinking in discrete learning. It is proved that purposeful ignoring, prevention or counteraction to the clip thinking of modern student audience by the professor's brand will lead to loss the topicality of brand communication for student audience. It has also been proven that the "struggle" with students' clip thinking will negatively affect the level of their professional training, depriving them of effective tools for multi-project activity as an integral factor in ensuring competitiveness.

Key words: brand, professor, internet communication, target audience, social network, clip thinking.

УДК 378.141:811.112

DOI <https://doi.org/10.32840/1992-5786.2021.76-3.34>

М. В. Ябуров

аспірант кафедри теорії та практики початкової освіти
Донбаського державного педагогічного університету

О. В. Ябурова

кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри теорії та практики початкової освіти
Донбаського державного педагогічного університету

ІНШОМОВНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ У СТРУКТУРІ ПРОФЕСІОНАЛІЗМУ ФАХІВЦЯ НЕМОВНОГО ПРОФІЛЮ

Наше дослідження присвячене різнобічному аналізу наукової проблеми оптимізації рівня іншомовної компетентності майбутнього фахівця немовного профілю професійної діяльності. Його актуальність зумовлена, зокрема, необхідністю осучаснення змісту й логіки підготовки фахівців в умовах вишу, які надалі були б конкурентоспроможними на глобальному ринку праці й мали змогу ефективно відстоювати економічні інтереси рідної держави й просувати вітчизняні соціальні й громадянські цінності в зручній і доступній для сучасного світу формі.

Дані проведеного нами опитування студентів економічного, управлінського й психологічного профілю професійної підготовки свідчать про те, що сучасне українське студентство в цілому чітко, глибоко й диференційовано усвідомлює значущість іншомовної компетентності в подальшому особистому й професійному функціонуванні. Домінівними мотивами засвоєння іноземної мови й культури виступають необхідність використання іноземної мови в таких сферах, як міжнародний туризм і подорожі, користування іншомовними електронними джерелами інформації з розважальним характером, користування соціальними мережами з іншомовним контентом, тимчасове працевлаштування за кордоном.

Установлено, що оптимальна структура іншомовної компетентності майбутніх фахівців немовних спеціальностей представлена єдністю функціонування компонентів лінгвістичної, соціальної, культурологічної, інтерактивної, апперцептивної та прагматичної природи. Можливою та слушною наразі виступає класифікація іншомовної компетентності фахівця немовної спеціальності на комунікативний, соціокультурний і професійний різновиди. Подальша розробка наукової проблематики іншомовної компетентності з уточненням особливостей її класифікації та функціоналу в структурі професіоналізму фахівця немовного профілю дозволить оптимізувати динаміку його професійного становлення та особистісно-професійної самореалізації.

Ключові слова: іншомовна компетентність, професіоналізм, комунікація, студент, спеціальність, структура, компонент.

Постановка проблеми. Сучасні процеси соціально-економічної інтеграції та глобалізації висувають принципово нові вимоги до рівня володіння іноземною мовою фахівцями з вищою освітою, особливо це стосується спеціальностей професійної підготовки, що активно включаються в процеси соціальної взаємодії та економічного співробітництва на міжетнічному, міжкультурному й міждержавному рівні. За такої умови виникає нагальна необхідність модернізації структури й змісту підготовки фахівців відповідного рівня, що були б конкурентоспроможними на глобальному ринку праці й мали змогу ефективно відстоювати економічні інтереси й просувати соціальні й громадянські цінності нашої держави в сучасному світі. Як наслідок, для ефективної підготовки майбутніх фахівців немовного профілю у вітчизняному виші вже зараз на перший план починає виходити питання формування та розвитку іншомовної компетентності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Зміст Загальноєвропейських рекомендацій із мовної освіти свідчить про те, що в загальному сенсі розвиток сучасної вітчизняної вищої освіти зумовлюють процеси, які пов'язані з формуванням професійної компетентності фахівця, невіддільною складовою частиною якої виступає іншомовна компетентність. Реалізацію такого важливого напрямку в межах вищого навчального закладу (незалежно від конкретної спеціальності й спеціалізації, обраної освітньої програми тощо) повинна забезпечувати іншомовна освіта як цілісний, системний і неперервний педагогічний процес, основною метою якого виступає професійна підготовка майбутніх фахівців змістом і методами іноземної мови [6, с. 4].

У рекомендаціях Британської ради "English for Specific Purposes (ESP). National Curriculum for Universities", що присвячені навчанню англійської

мови з метою подальшого професійного спілкування, йдеться про певні уніфіковані складники змісту для інтерактивного навчання англійської (з опором на які надалі має формуватися система відповідних знань, вмінь і навичок, а, інакше кажучи, іншомовних професійних компетенцій фахівців), а саме:

- 1) сфера спілкування, теми, ситуації;
- 2) мовний матеріал;
- 3) мовленнєвий матеріал;
- 4) країнознавчі, лінгвокраїнознавчі й мовні знання;
- 5) мовленнєві навички;
- 6) вміння писемного мовлення;
- 7) вміння пошуку й переробки інформації [20, с. 7–8].

Н.О. Микитенко, досліджуючи процес формування іншомовної комунікативної компетентності майбутніх фахівців, підкреслює, що метою іншомовної освіти у вищій школі є створення умов для формування полікультурної мовної особистості, в структурі якої засобами іноземної мови формується комплекс компетенцій, що уможливають її здатність до позитивної активної взаємодії з представниками полікультурного світу [11, с. 94].

На думку В.Ф. Теніщевої, більшість дослідників вбачає під професійною іншомовною комунікативною компетенцією студента в основному здатність здійснювати комунікативну мовленнєву поведінку відповідно до актуальних задач можливих, ймовірних ситуацій іншомовного спілкування. Унаслідок цього в ході навчального процесу поза увагою залишається (та не розв'язується надалі) важлива задача формування в студента вищого немовного навчального закладу структурної органічно інтегрованої іншомовної компоненти його професійної компетентності [19]. Л.Р. Овчаренко [14] виділяє такі змістово-цільові компоненти іншомовної комунікативної компетентності: мовний (лінгвістичний) компонент, соціолінгвістичний, соціокультурний, соціальний, рефлексивний, аутолінгводидактичний, прагматичний, дискурсивний.

Р.О. Гришкова дійшла висновку, що ефективне формування іншомовної компетентності студентів нефілологічних спеціальностей можливе за наявності базової системи знань (як складових частин іншомовної компетенції), що сприяють формуванню в студентів стійкого позитивного ставлення до іншомовної культури й вивчення іноземної мови, а це надалі поживляє формування національної самосвідомості студента, його толерантності до інших людей, розуміння їхніх традицій, звичок, особливостей ведення бізнесу, національних цінностей тощо [4, с. 10].

О.П. Миколюк [12], досліджуючи стан вивчення проблеми будови й функцій іншомовної компетенції сучасного фахівця, дійшов висновку, що більшість науковців схиляються до думки, що за

своєю будовою структура іншомовної комунікативної компетенції складається з таких ключових субкомпетенцій (як її системних складових частин): мовна (лінгвістична) субкомпетенція, соціокультурна субкомпетенція, соціолінгвістична субкомпетенція, прагматична субкомпетенція, дискурсивна й стратегічна субкомпетенції тощо.

Мета статті. З огляду на тему й актуальність нашого дослідження можемо сформулювати його мету й завдання. Метою нашого дослідження є всебічний аналіз наукової проблеми іншомовної компетентності майбутнього фахівця немовного профілю в професійній діяльності (структура, диференціація, класифікація, специфікація тощо). Як наслідок, перед нами постають такі завдання дослідження:

- 1) визначення оптимальної структури іншомовної компетентності здобувачів вищої освіти – майбутніх фахівців немовних спеціальностей;
- 2) опис специфіки становлення іншомовної компетентності в структурі професійної компетентності представників різних напрямів професійної діяльності;
- 3) уточнення актуальної класифікації іншомовної компетентності майбутнього фахівця немовного профілю, що відповідає сучасному стану педагогічної науки.

Виклад основного матеріалу. Аналізуючи зміст, особливості й місце поняття «іншомовна професійна компетентність», І.В. Ставицька схильна розглядати таку дефініцію як особистісно детерміновану спроможність фахівця розв'язувати певний клас професійних завдань, використовуючи водночас знання, отримані під час вивчення іноземної мови, або з використанням засобів, що були отримані в процесі опанування іноземною мовою; за такої умови іншомовна професійна компетентність фахівця характеризується сукупністю як загальних, так і спеціальних знань, умінь і навичок, психологічною готовністю студентів брати участь у комунікації з представниками інших лінгвоетнокультур [18].

У процесі дослідження іншомовної комунікативної компетентності фахівця соціальної роботи Ю.Ю. Солодовнікова стверджує, що її доцільно розглядати як комплексний ресурс особистісного розвитку, який забезпечує можливість ефективної взаємодії між учасниками соціальної взаємодії в галузі соціальної роботи, в процесі використання іноземної мови як засобу розв'язання професійних задач соціальної роботи. До структури іншомовної комунікативної компетентності входять лінгвістична, прагматична, соціокультурна, стратегічна й дискурсивна складові частини [17].

А.С. Андрієнко під іншомовною комунікативною компетентністю пропонує розуміти здатність майбутнього випускника вищого навчального закладу активно діяти в режимі вторинної мовної

особистості в професійно спрямованій ситуації взаємодії з іншомовними фахівцями, готовність до здійснення міжкультурної професійної взаємодії в полікультурному середовищі в умовах академічної мобільності та європейської інтеграції [1]. Е.В. Бібікова в процесі дослідження основ формування іншомовної комунікативної компетенції майбутніх екологів зазначає, що іншомовна комунікативна компетентність може формулюватися як здатність і готовність суб'єкта професійної діяльності до здійснення професійного спілкування іноземною мовою, вона постає як системне утворення в єдності мотиваційного, функціонального й рефлексивного компонентів [2].

Н.М. Ізорія підкреслює, що іншомовна компетентність являє собою інтегральну особистісно-професійну якість людини-фахівця з певним рівнем мовної освіти, що проявляється в готовності на певній основі й за певних умов до успішної, продуктивної та ефективної діяльності з використанням комунікативних та інформативних можливостей іноземної мови, та виступає основою для забезпечення можливості ефективної взаємодії з навколишнім середовищем з опором на відповідні мовні компетенції, розвинені на належному рівні [7].

У матеріалах досліджень Н.І. Мельник іншомовна компетенція трактується як результат засвоєння, усвідомлення певних мовних норм, що склалися історично в фонетиці, лексиці, граматиці, орфоєпії, семантиці, стилістиці мови й не є для суб'єкта рідними, й адекватне їх застосування в будь-якій людській діяльності в процесі використання мови. Авторка вважає, що іншомовна компетентність виступає інтегративним явищем, яке охоплює цілу низку спеціальних лінгвістичних здібностей (як вмотивованих здатностей), іншомовних знань, умінь, навичок, мовленнєвих стратегій і тактик мовної поведінки, установок для успішного здійснення мовленнєвої діяльності в конкретних умовах спілкування з носіями іноземної мови [10].

А.І. Петрова стверджує, що підґрунтям іншомовної компетентності фахівців є знання, вміння та навички як мовного, так і комунікативно-ціннісного характеру, а іншомовну компетентність майбутніх менеджерів зовнішньоекономічної діяльності доцільно розглядати як систематизовану сукупність знань, умінь, навичок, практичного досвіду, що загалом уможливають успішне використання іноземної мови майбутнім менеджером у сфері зовнішньоекономічної діяльності як у професійній діяльності, так і з метою подальшої неперервної самоосвіти, професійного й особистісного саморозвитку й самовдосконалення тощо [15].

Д.І. Демченко пропонує розуміти професійну іншомовну компетентність юриста як спеціальну професійно значущу якість особистості представника юридичної професії, що має характер інтегративного системно-ціннісного психічного ново-

утворення, яка робить можливим декодування ним певної правової інформації, що подана іноземною мовою, у звичну й зручну для нього знакову систему; до того ж спонукає його творчо використовувати її в практичній юридичній діяльності й виступає невіддільною складовою частиною його здібності користуватися досвідом міжнародної юридичної діяльності в процесі розв'язання власних професійних задач [5].

Т.А. Костюкова й А.Л. Морозова доходять висновку, що структуру іншомовної комунікативної компетентності студентів немовного вишу утворюють такі компоненти, як професійні знання; лінгвістичні знання; іншомовні комунікативні вміння; професійно-особисті якості студента; досвід іноземного професійного спілкування; прийоми креативного розв'язання різноманітних практико-орієнтованих задач, що виникають у процесі навчання тощо [9, с. 11].

О.В. Герасименко підкреслює, що іншомовну компетентність радше розуміти як міру опанування системою знань, умінь і навичок, що зумовлюють успішність використання іноземної мови в процесі професійної діяльності й особистісної самоосвіти студента, його подальшого особистісного саморозвитку й самовдосконалення. Авторкою представлена трикомпонентна структура іншомовної компетентності студента, до складу якої входять лінгвістичний, комунікативний і соціальний компоненти [3].

Л.Є. Нагорнюк пропонує розуміти іншомовну професійну комунікативну компетентність як сукупність знань, умінь, навичок і здібностей, які повинні бути притаманні фахівцю для здійснення професійної діяльності іноземною мовою (мовами), а її розгалужена структура для майбутнього журналіста містить у собі чотири основні складові частини: мовна (лінгвістичної) компонента, соціокультурна компонента, стратегічна й професійна компоненти [13]. І.В. Секрет відзначає, що іншомовну професійну компетентність слід розуміти як особистісно-професійне утворення інтегративного типу, до структури якого входять компетенції лінгвістичного рівня, компетенції соціолінгвістичного рівня та компетенції прагматичного рівня [16].

О.Ю. Іскандарова вважає що формування іншомовної професійної комунікативної компетентності студентів медичного вишу варто розглядати як цілісний процес, який має дві різномістові складові частини: опанування іншомовними комунікативними знаннями й вміннями (освітня складова частина); формування інтеркультурних і професійних медичних відношень і поведінки (виховна складова частина) [8, с. 317].

Проведене нами опитування, що відбулося шляхом анонімного письмового анкетування серед студентів бакалаврського й магістерського

рівня вищої освіти спеціальностей «071 Облік та оподаткування», «073 Менеджмент» та «053 Психологія» на базі Державного вищого навчального закладу «Донбаський державний педагогічний університет», свідчить про те, що більшість (82% опитуваних) чітко, глибоко й диференційовано усвідомлюють значущість іншомовної компетентності в подальшому особистому й професійному функціонуванні. Проте більшість із них вбачають необхідність використання іноземної мови в таких сферах, як міжнародний туризм і подорожі (71%), користування іншомовними електронними джерелами інформації розважального характеру (68%), користування соціальними мережами з іншомовним контентом (54%), тимчасове працевлаштування за кордоном не за фахом (45%). Лише біля третини опитуваних (34%) наголошують на необхідності використання іноземної мови для подальшого професійного й кар'єрного зростання, а трохи менше чверті опитуваних (23%) вважають, що повноцінне опанування іноземною мовою сприятиме їх міжкультурній комунікації, особистісному зростанню, повноцінному працевлаштуванню в транснаціональних корпораціях із перспективою виїзду за кордон на постійне місце проживання.

Висновки і пропозиції. Підбиваючи підсумки проведеного дослідження, можемо зробити такі висновки:

1) оптимальна структура іншомовної компетентності здобувачів вищої освіти – майбутніх фахівців немовних спеціальностей представлена єдністю взаємопов'язаних і взаємозумовлених компонентів (лінгвістичного, соціального, культурологічного, інтерактивного, апперцептивного, прагматичного);

2) іншомовна компетентність виступає невіддільною складовою частиною професійної компетентності й запорукою подальшого професійного зростання для представників різних напрямів професійної діяльності (педагогічна, маркетингова, економічна й управлінська, юридична, екологічна);

3) можливою та доцільною на сучасному етапі розвитку педагогічної науки виступає класифікація іншомовної компетентності фахівця немовної спеціальності на комунікативний, соціокультурний і професійний різновиди;

4) розробка таких аспектів наукової проблеми структурування, класифікації та функціоналу іншомовної компетентності фахівця немовного профілю дозволяє точніше, глибше й конкретніше зрозуміти сутність, специфіку й динаміку його професійного становлення та подальшої особистісно-професійної реалізації.

Перспективною для подальших розробок вбачаємо роботу з питань оптимізації та інтенсифікації процесів становлення іншомовної компетентно-

сті в процесі професійної підготовки майбутнього фахівця немовного профілю.

Список використаної літератури:

1. Андриенко А.С. Развитие иноязычной профессиональной коммуникативной компетентности студентов технического вуза : автореф. дисс. ... канд. пед. наук : 13.00.08. Ростов-на-Дону, 2007. 26 с.
2. Бибикина Э.В. Формирование основ иноязычной коммуникативной компетентности у будущих экологов : автореф. дисс. ... канд. пед. наук : 13.00.08. Майкоп, 2006. 29 с.
3. Герасименко О.В. Иноязычная компетентность как фактор развития коммуникативной культуры студентов : дисс. ... канд. пед. наук : 13.00.01. Оренбург, 2001. 155 с.
4. Гришкова Р.О. Формування іншомовної соціокультурної компетенції студентів нефілологічних спеціальностей : монографія. Миколаїв : Вид-во МДГУ ім. Петра Могили, 2007. 424 с.
5. Демченко Д.І. Формування професійної іншомовної компетентності майбутніх юристів у фаховій підготовці : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. Харків, 2010. 21 с.
6. Загальноєвропейські Рекомендації з мовної освіти: вивчення, викладання, оцінювання / Наук. ред. проф. С.Ю. Ніколаєва. Київ : Ленвіт, 2003. 273 с.
7. Изория Н.М. Формирования иноязычной компетентности будущих специалистов сферы туризма в вузах культуры и искусств : автореф. дисс. ... канд. пед. наук : 13.00.08. Москва, 2008. 24 с.
8. Искандарова О.Ю. Теория и практика формирования иноязычной профессиональной коммуникативной компетентности специалиста : дисс. ... д-ра пед. наук : 13.00.08. Оренбург, 2000. 376 с.
9. Костюкова Т.А., Морозова А.Л. Развитие иноязычной коммуникативной компетентности студентов неязыковых вузов : монография. Томск : Изд-во Томского политехнического университета, 2011. 119 с.
10. Мельник Н.І. Іншомовна компетентність як пріоритетний напрям у змісті професійної підготовки педагогів у країнах Європи. *Іншомовна освіта педагога: виклики, проблеми, перспективи* : Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції. Київ, 2015. С. 201–207.
11. Микитенко Н.О. Технологія формування іншомовної комунікативної компетентності майбутніх фахівців природничого профілю : монографія / за наук. ред. Г.В. Терещука. Тернопіль : ТНПУ, 2011. 411 с.
12. Миколюк О.П. Структура іншомовної комунікативної компетентності сучасного фахівця. *Освітній процес: погляд зсередини* : збірник

- наукових праць VI Міжнародної науково-практичної конференції / під заг. ред. Ю.О. Шепеля. Дніпропетровськ : Вид-во Біла К.О., 2013. 72 с.
13. Нагорнюк Л.Є. Формування іншомовної професійної комунікативної компетентності майбутніх журналістів у процесі фахової підготовки : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. Тернопіль, 2009. 20 с.
14. Овчаренко Л.Р. Формування іншомовної комунікативної компетентності студентів немовних спеціальностей. *Професійна освіта: проблеми і перспективи*. 2016. Вип. 11. С. 104–110.
15. Петрова А.І. Формування іншомовної компетентності майбутніх менеджерів зовнішньоекономічної діяльності в процесі фахової підготовки : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. Вінниця, 2009. 260 с.
16. Секрет І.В. Іншомовна професійна компетентність: проблема визначення. *Збірник наукових праць Бердянського державного педагогічного університету (Педагогічні науки)*. Бердянськ : БДПУ, 2010. № 2. 312 с.
17. Солодовникова Ю.Ю. Формирование иноязычной коммуникативной компетентности как условие совершенствования профессиональной подготовки специалиста социальной работы : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.08. Курск, 2009. 28 с.
18. Ставицька І.В. Іншомовна компетентність: місце дефініції у термінологічному полі сучасних наукових суджень. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. 2013. № 4. С. 280–286.
19. Тенищева В.Ф. Интегративно-контекстная модель формирования профессиональной компетенции : автореф. дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.01. Москва, 2008. 44 с.
20. English for Specific Purposes (ESP). National Curriculum for Universities. Kyiv: British Council, Ukraine, 2005. 107 p.

laburov M., laburova O. Foreign language competence in the structure of professionalism of a non-language profile

Our research is devoted to a comprehensive analysis of the scientific problem of optimizing the level of foreign language competence of the future specialist of the non-language profile of professional activity. Its relevance is due in particular to the need to modernize the content and logic of training specialists in higher education, which would be further competitive in the global labor market and could effectively defend the economic interests of the native state and promote domestic social and civic values in a convenient and accessible form.

The data of our survey of students of economic, managerial and psychological profile of professional training show that modern Ukrainian students in general clearly, deeply and differentiatedly understand the importance of foreign language competence in further personal and professional functioning. The dominant motives for learning a foreign language and culture are the need to use a foreign language in such areas as international tourism and travel, use of foreign electronic sources of information with entertainment, use of social networks with foreign content, temporary employment abroad.

It is established that the optimal structure of foreign language competence of future specialists of non-language specialties is represented by the unity of functioning of the components of linguistic, social, culturological, and interactive, apperceptive and pragmatic nature. It is now possible and appropriate to classify the foreign language competence of a non-language specialist into communicative, socio-cultural and professional varieties. Further development of scientific issues of foreign language competence, specifying the features of its classification and functionality in the structure of professionalism of a non-language specialist will optimize the dynamics of his professional development and personal and professional self-realization.

Key words: foreign language competence, professionalism, communication, student, specialty, structure, component.